ÉLETEM
ÉS
MŰKÖDÉSEM
MAGYARORSZÁGON
AZ 1848. ÉS 1849. ÉVEKBEN.

IRTA
GÖRGEY ARTHUR.

(KIADTA BROCKHAUS F. A. LIPCSÉBEN 1852)

FORDITOTTA NÉMETBŐL
id. GÖRGEY ISTVÁN.

ELSŐ KÖTET.

BUDAPEST.
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.
1911.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

A FORDITÓ ELŐSZAVA.

Magyarország forradalmi ideiglenes kormányzója és miniszteriuma Arad várában 1849. évi augusztus 11-én történt leköszönése után nem sokára négy emigrált miniszter élénk vitatkozást folytatott egymással a Kölnische Zeitung hasábjain.*

Ezen vitatkozás közben a volt miniszterelnök Szemere Bertalan 1850. évi márczius 24-én Párisban kelt s az ő minisztertársainak Vukovics Sebőnek és Horváth Mihálynak szóló első feleletében («Antwort, Görgeys Dictatur betreffend») azt írja két helyen is: «Nem szeretem fellebbenteni a fátyolt, mely a magyar forradalom lefolyását titokkal borítja, melyet csak egy összefüggő történelmi jelentés által lehet teljes világosságba helyezni»... És valamivel tovább: «Nehezemre esik nem mondhatni többet, mert ismétlem: hogy forradalmunk igaz története titok».

Ezt Szemere 1850-ben írja.

Görgey Arthur 1852-ben föllebbenti ezt a fátyolt forradalmunk igaz története titkáról. Föllebbenti tartózkodás és kimélgetés nélkül.

Munkája akkor öt nyelven, németül, angolul, francziául, olaszul és svédül jelent meg.

Magyar fordításban most jelenik meg először.

Végül még — elejét veendő minden félreértésnek, mely netán abból származhatnék, hogy Görgey Arthur művének magyar fordítója éppen én vagyok: magam állapítom meg,

* A Köln. Zeitung 1850. évi 71. 80. sz. Eredeti példányát lásd a Nemz. Muzeumban a Görgey nemzetség levéltárában.

hogy a jelen fordítás a szó szoros értelmében csupán *fordítás*, nem pedig a műnek a német eredetivel teljesen egy-értékűnek vehető magyar kiadása. Én legjobb tudásom szerint lehetőleg hű fordításommal a művet csupán a magyar olvasó közönség részére kívánom jobban hozzáférhetővé tenni; azzal ellenben tisztában vagyok, hogy az én magyar szövegem hűsége az eredeti német szöveg authenticitásával tökéletesen és szó szerint azonos nem lehet.

A fordító.

A SZERZŐ ELŐSZAVA.

Magyarországnak Ausztria és Oroszország elleni ellentállása meg volt törve. Kossuth és Szemere, követőikkel együtt, úgyszintén a lengyelek, semleges területre menekültek. Én lemondtam a menekülésről; és Magyarországnak Uj-Ausztria elleni harczosai nagyobb része követte példámat.

Erre nekem megkegyelmeztek és egyelőre Karinthiába száműztek. Ennek daczára társaim sorsának eldöntése báró Haynau táborszernagyra bizatott.

A feltünő ellenmondás, a nekem jutott megkegyelmezés s a későbbi kivégzések közt, a még pörük eldöntését várók rokonai egynémelyikével azt találta elhitetni, hogy nekem valami módon tehetségemben áll ama szerencsétlenek megmentésére befolyással lenni; mert közvetlenül az aradi és pesti kivégzések után több oldalról levélben felszólítást kaptam, hogy vélt befolyásomat vessem közbe Ausztria kormányánál, a báró Haynau táborszernagy hatalmába esett egyik-másik politikai kompromittáltnak megmentése érdekében.

Ezen felszólítások sikertelenségét nem kell bőven magyaráznom. Nem volt énnekem semmi befolyásom, melyet érvényesíthessek. Ellenkezőleg, nekem még a kegyelemért való jajkiáltást is el kellett fojtani magamban, valameddig báró Haynau maradt korlátlan ura fegyvertársaim életének, halálának. Az én könyörgésem báró Haynau buzgalmát csak még fokozhatta volna.

Csak mikor az Aradon és Pesten hozott halálos itéletek végrehajtásában szünet állt be s ez arra engedett következtetni, hogy báró Haynau hazámban nem uralkodik többé korlátlan hatalommal: csak ekkor merhettem saját amnesztiám logikai folyományainak figyelembe vételét kérelmezni a nélkül, hogy attól kelljen tartanom, hogy szavam éppen azoknak éle-

tét is koczkáztassa, a kiknek szabadulását kellett volna előmozdítanom.

Éppen azon voltam, hogy Ausztriai Császár Ő Felségéhez intézett folyamodásomat a klagenfurti katonai hatóságnál kedvező fölterjesztés czéljából benyujtsam, midőn hire menvén, hogy az osztrák Császár Ő Felsége 1850. évi májusban hódolati útjában valószinüleg Karinthiát is érintendi, bennem azt az óhajtást keltette, hogy kérelmemet Ő Felségének élő szóval terjeszszem elő.

A hír valóra vált. De tőlem a kért kihallgatás megtagadtatott és engem kérelmemmel a belügyminiszter úrhoz utasítottak.

Azon biztatások által, mikkel Bach úr engem elbocsátott, némileg megint felbátorítva, legczélszerübbnek véltem az uralkodóhoz intézett kérvényemet a nevezett miniszter úr kezébe adni.

Tevém ezt a következő levél kiséretében:

Bach Sándor miniszter úr Ő excellentiájának!

«Az ön bajtársai nem fognak megcsalódni, ha Ő Felsége kegyelmében reménykednek» — ezek valának Excellentiádnak utolsó vigasztaló szavai, melyekkel engem tegnap elbocsátani méltóztatott.

Hogy e szavak mennyire hatottak bánatos lelkemre; hogy azokra mily hamar éledett fel újra a megbántott földi hatalmasok keblében élő engesztelékeny érzelmekbe vetett, mármár kialvó félben volt hitem: arról tegyen tanuságot Excellentiádnak a melléklet.

Egy gyönge kisérlet ez, kegyelmet kérni Ő Felségétől azok számára, kik nem oly szerencsések, hogy azt helyzetökben önmagok tehetnék meg.

De én nem tudom a szót, a hangot, mely Ő Felségének szívére hatni képes; míg Excellentiád előtt az ösmeretlen nem lehet. Szavaim talán nagyon merészek, talán éppen a czéllal ellenkező a mód, melylyel egy szomorú multnak emlékeit a mellékletben fölidéztem.

Excellentiád bölcs megitélése el nem tévesztheti, hogy mind a kettő alkalmas-e szerencsétlen bajtársaimnak hasznára válni, vagy hogy ezen lépésemnek oly horderejéből, melyet

nem is sejtek, talán az ellenkező hatás veszedelme fenyegeti őket.

És ezért mentsen ki a mellékelt legalázatosabb kérvény lehető következményei felőli aggodalmas bizonytalanságom, midőn újból bátor vagyok azon tiszteletteljes kérelemmel közeledni Excellentiádhoz: méltóztassék emberbaráti tekintetbe vételével annak, mit Ő Felségének személyesen előterjesztenem meg nem engedtetett, kegyesen megitélni, vajjon az alázatossággal ide csatolt eredeti melléklet méltó-e, hogy Nagyméltóságod kegyes közvetítésével Ő Felsége elébe terjesztessék.

Klagenfurtban, május 21-ikén 1850.

Ausztriai Császár Ő Felségéhez intézett folyamodásomnak tartalma pedig a következő volt:

Felség!

Midőn mult évi augusztus 13-kán az orosz császár Ő Felsége hadai előtt letevém a fegyvert: kiméletért esdekeltem szerencsétlen bajtársaim és Magyarország mélyen megszomorodott népei számára, önként magamat szolgáltatván ki engesztelő áldozatul mindenért, a mi történt. Én mellőztem a menekülést és szántszándékkal kerültem úgy a fegyverletétel előtt, valamint utána, minden ön-megmentésemre czélzó nyilatkozatot vagy cselekedetet; mert én legalább is osztozni akartam társaim sorsában, ha kérelmem sikertelen marad; hiszen társaim nem cselekedtek semmi olyast, a miért ők keményebb sorsot érdemeltek volna, mint magam.

A fegyverletétel egy haditanácsban határoztatott el, melyben én jelen sem voltam. Én csak ezen határozat kivitelét vállaltam magamra: és mégis! én amnesztiát kaptam, míg azon haditanács tagjainak egy része életével, más része szabadságával és vagyonával lakolt.

Én voltam az mindenek fölött, kinek önálló működése, segítve a hadiszerencsétől, a Felséged által felkarolt nagy eszmének, egy szabad egyesített Ausztriának megvalósítását ellenségesen oly soká hátráltatta: és Felséged mégis nekem megkegyelmezni méltóztatott, míg egykori alárendeltjeim, az eszközök merész kezemben, a haditörvényszékek kérlelhetlen szigorának lettek áldozatjai.

Hasztalan kerestem azt a szempontot, melyből az én sorsomat és szerencsétlen bajtársaimét össze lehessen egyeztetni.

Nem birtam rátalálni; — s nem birok a kinzó gondolattól szabadulni, hogy a világosi tény, a magyar forradalmat gyorsan és további vérontás nélkül bevégző következményeivel együtt énnekem érdemül tulajdoníttatott és amnesztiám által megjutalmaztatott légyen.

A mennyire mélyen lesujtó ez a sejtelmem egyfelől rám nézve: éppen oly szilárdan ragaszkodom hozzá, mióta azt a reményt merítem belőle, hogy egykori bajtársaim, kik még életben vannak, Felséged kegyét nem fognák sokáig nélkülözni, mihelyt csak meg lenne engedve őszinte nyilt szavamnak visszhangot kelteni Felséged szívében.

A világosi önmegadás minden következményeivel együtt mind azon férfiak nemesszívű közreműködése nélkül, akikre azóta Felséged haditörvényszékei részint halált, részint a legsulyosabb börtönbüntetéseket mondták ki — kivihetetlen maradt volna.

A holtakat — ők nyugosznak békében — sem félelem, sem remény nem bántja többé.

De az élők még remélnek. Hiszen a bocsánat, melyben én, az ő vezetőjök részesültem, minduntalan rábiztatja őket.

Érettök emelem fel kérő szavamat, melynek merészségét hadd igazolja a humanitás érdeke, mentse ki bánatom földre sujtó terhe.

Kegyelemért esd részükre azon férfiu, a ki önmaga számára soha kegyelmet nem remélhetett, soha nem kérhetett — habár szent kötelességek tiltották, hogy az önként ajánlottat magától elutasítsa.

Kegyelmet azoknak, kiket még a halál ki nem ragadott Felséged megkegyelmezése hatalmi köréből.

Mindnyája számára, kik a haza iránti szeretetnél fogva, nagyszerű fogalom-zavaró események közepett, a kötelesség ösvényéről egyszer letérítve, a tisztességes visszatérés útját részint későn keresték, részint legyőzhetetlen akadályok miatt azt meg nem találhatták többé; és kiknek éppen hű honszeretete jogosít azon biztos várakozásra, hogy a nagy közös monarchia iránti szent tartozásukat azon sebeknek, melyeket egykor ejteni magok segítettek, hegesztése körüli önfeláldozó közreműködésök által háromszoros kamattal fizetendik vissza.

A Felséged kegyelmi intésére megnyiló zord börtönök, a «Bocsánat és felejtés» kegyelmi szavak által szomorú köteles-

ségüktől fölmentődő purificationalis bizottságok, ezreknek visszaadnák szabadságukat, hazájukat, tisztes állásukat a társadalomban, a közös hazának nagy számu értelmes hű polgárát, — az államnak nem egy használható kipróbált szolgáját.

A Felséged kegyelmével üzhető aljas visszaélés gyanujának ellene szól minden vonás a magyarnak alapjellemében; és azokra nézve is bajtársaim közül, a kik nem magyarok, megszünik minden aggály annak meggondolására, hogy ők önként adták meg magokat.

Egyetlen tollvonás Felséged kezétől sok millió háladatos szívet nyerne meg számára — erős támaszt minden időben — és megszámlálhatatlan keserves, noha néma panasz, egyszerre átváltoznék megannyi hangos áldássá Ferencz József, a nagylelkű fejére.»

Négy-öt héttel rá társaim közül többen amnesztiát nyertek, azok t. i., kik velem együtt az úgynevezett quietált katonatisztek kategóriájába tartoztak, vagyis az osztrák cs. kir. hadsereg tisztikarából ugyan már a Magyarország és Ausztria közti háború kitörése előtt léptek volt ki, mindazonáltal kilépésök alkalmával írásban megfogadták, hogy sohasem fognak fegyverrel az ausztriai császár ő felsége hadai ellen harczolni.

Ezen kegyelmi tényről alkalmat vettem, a belügyminiszter úrhoz a következő levelet intézni.

Bach Sándor belügyminiszter úr Ő excellentiájához.

Ő Felségének legujabb kegyelmi ténye, melynek mindazon haditörvényszékileg elitéltek köszönik a börtönből szabadulásukat, kik quietált cs. kir. katonatisztek valának, mielőtt a forradalmi magyar hadsereg szolgálatába léptek, meglepő módon fejtette meg azon vigasztaló szavak szép jelentőségét, melyekkel Excellentiád engem itt elbocsátani méltóztatott. A kik most már családjuknak, barátaiknak vissza vannak adva, fönhangon áldják azon férfiakat, kik a kegyelem gondolatát az uralkodó szívében felköltötték és gyönyörű cselekedetté érlelték. Neveiket a nyilvános közlések nem említik; mindazáltal megvagyok győződve, hogy bajtársaim egy nagy része ezen amnesztiájának épen Excellentiád volt egyik szószólója, és pedig korántsem azon reménytelen lépések következtében,

miket én voltam bátor érettök koczkáztatni, hanem inkább ezeknek daczára; mert be kell ismernem, hogy mindazon érv, mit én élőszóval és írásban bajtársaim javára véltem kiemelni, sokkal inkább felingerelni, semmint engesztelni volt alkalmas. Hiszen tőlem eredt az, ezen élő tanubizonyságától annak, hogy a büntetést osztó igazság nem egyenlő mértékkel sujtotta a magyar forradalomban résztvevőket.

Első felületes tekintetre most már ezen aránytalanság — ha a holtakat békével hagyjuk — kiegyenlítettnek látszik; mert hiszen magam is a quietált cs. kir. katonatisztek kategóriájához tartozom. De ha valaki egyfelől a katonának szűk politikai látkörét tekinti, másrészt az 1848. év nyarának eseményeit figyelmen kivül hagyni nem akarja, melyek jóformán példa nélkül állnak a történelemben, az aligha fog azon aggálytól szabadulhatni, hogy az aránytalanság a büntetés és kegyelem dolgában azáltal, hogy a quietált katonatisztek valamenynyien kegyelmet nyertek, a még mindég elitélt tényleges szolgálatban voltak tömegével szemben, csak még szélesebb alapot nyert.

Az uralkodó, kinek akarata a hadseregnek törvény, 1848. évi nyáron két egymást bénító — mindazáltal egyformán törvényes — végrehajtó-hatalom által volt képviselve, a hadsereg különböző zászlóeskük következtében a kettő közt megosztva. Mind a kettőtől nyilvánosan kárhoztatva. de az egyik által titkon támogatva, támadt azonkivül még egy harmadik nemzeti katonai hatalom, mely boldogtalan tűzzel legelébb sietett délről a polgárháborúnak égő üszkét dobni a monarchia szivébe.

Ezen általános zavarban csak keveseknek sikerült kitalálni, hogy a két törvényes végrehajtó hatalom közül melyiknek részére fog utóvégre nyilatkozni az uralkodó, desavouálván a másikat egyuttal. Mert azon proklamátiók, melyek egyik-másik csapatot, a melyhez közvetlenül eljutottak, az uralkodó valódi akarata felől felvilágosítani alkalmasak valának, a többiekkel vagy éppen nem, vagy már későn és oly módon közöltettek, mely azoknak erejét elvette. Így a Magyarországba küldött ezredeknek a már akkor Bécsben eltörölt magyar kormányhatalom védelmére tett első lépései a legújabb zászlóeskünek erkölcsi befolyása alatt történtek, engedelmességből, mely minden rendezett hadierőnek alapelve.

A most már amnesztiát kapott quietált katonatisztek nem

álltak ezen befolyás alatt. Ők a quiétálási reverzálisban adott igéretöket, miszerint az ausztriai császár Ő Felsége hadai ellen soha karddal kezökben szolgálni nem fognak, önálló szabad elhatározásból törték meg.

És így azáltal, hogy emezek közbocsánatot kaptak: az aktiv katonatisztek még egyre folyamatban lévő elitéltetése annyira kemény jellegűvé válik, mely nemcsak könynyen felejteti, hogy már ezen büntetések is kegyelmi úton leszállítvák, de azonfölül a tömegnek a szenvedők iránti szánalomérzetét a martyrium cultusának egy nemévé fokozhatná, a milyennek sajnos consequentiái Ausztriára nézve — hagyományosak.

Ime, a mély hálaérzet szerény kifejezése, melyet szavaimnak adni óhajtottam, a még mindig nagy számu zárt börtönökkel szemben, akaratlanul is egy indokolt szószólás csaknem igényteljes hangjává idomult át; és midőn ezt magam észrevenném, legott újra fölébred a kétely is lelkemben, nem ártok-e éppen ott, hol használni szerettem volna? Ezen kétely képes lenne engem bajtársim érdekében örökre elnémítani, ha viszont erőt nem venne rajtam az a meggyőződés, hogy Excellentiád felösmervén egész nagyságában a kegyelem hatását az emberi szívre, mitsem gondolva az ellenkező pártnézettel, az engesztelés művét végre is hajtandja azon biztos eredménynyel, melylyel az máris oly szépen megkezdetett.

Kelt Klagenfurtban, junius 30. 1850.

Ezen kérvényeket azért közlöm itt az előszóban, mivel azok tartalma, azt hiszem alkalmas arra, hogy eleve is kezeskedjenek az olvasónak ezen «Életemből és működésemből» közrebocsátott följegyzéseim őszinteségéről.

A mi történelmi értékű kevés okirat véletlenül birtokomban maradt: azt részint szóról szóra eredeti szövegében, részint értelemhű fordításban, a maga helyén közlöm.

Ezen okiratok feltünően csekély száma azon körülményben leli magyarázatát, hogy én sohasem reméltem túlélni a forradalmat.

Irtam Klagenfurtban, 1851. évi augusztus 15-én.

Görgey Arthur.

TARTALOM.

Lap

A fordító előszava. 1901 ... III

A szerző előszava. 1850 ... V

Első fejezet. Belépésem a honvéd hadseregbe. — Külföldi tevékenységem. — Előléptetésem honvéd őrnagygyá. — Szolnok. — Az «önkéntes mozgó nemzetőrség.» — Politikai hitvallásom ... 1

Második fejezet. Küldetésem Csepel szigetére. — Kinevezetésem a pélszaki népfelkelés főparancsnokává és katonai föladatom. — Zichy Ödön gróf elfogatása, rögtönitélő haditörvényszék elé állíttatása, elitéltetése és kivégeztetése ... 7

Harmadik fejezet. Három napi fegyverszünet a pákozd—velencze — sukorói ütközet után. — Vásárhelyi. — Az ellenségeskedés megújulása. — Perczel főparancsnokom. — A népfölkelés. — A Róth tábornok elleni hadjárat kezdete. — Csetepaté Tácznál. — Egy horvát csapat lefegyverezése. — Philippovics tábornok Perczel főhadiszállásán. — Róth tábornok visszavonul. — Koczódásom Perczellel. — Róth hadtestének lefegyverezése Ozoránál 27

Negyedik fejezet. Előléptetésem honvéd ezredessé és megválásom Perczel hadtestétől. — Kálozd. — A kivégzett Zichy Ödön gróf némely drágaságai. — Vásárhelyi. — Pesten. — A drágaságok átadása ... 41

Ötödik fejezet. Tanácskozás Kossuthnál. — Ennek bizalmatlansága Móga iránt. — Perczel hadtestétől áthelyeztetésem és a parendorfi táborba küldetésem titkos czélja ... 45

Hatodik fejezet. A Feldunai hadsereg előcsapatja vezényletét rám bizzák. — Csányi László. — Őrseink a Lajtha partján. — Az ország határának első átlépése. — A parendorfi főhadiszállás és titkos küldetésem. — Az előhad csapatjai. — A határ másodszori átlépése ... 50

Hetedik fejezet. Windisch-Grätz herczeg első kiáltványa és annak következményei. — Elő-tanácskozmány Mógánál az ország határának tervezett harmadik átlépése tárgyában. — Visszapillantás az első és második átlépésre. — A miklósfalvi haditanács. — Kossuth Parendorfban. — Ultimátuma Windisch-Grätz herczeghez. —

Lap

Izgatások a táborban az offensiva érdekében. — Egy magyar békekövet letartóztatása az ellenséges táborban. — Következményei ... 56

Nyolczadik fejezet. Harmadik és utolsó átkelésünk a határon. — A schwechati ütközet. — Különböző nézetek felőle 65

Kilenczedik fejezet. Találkozásom Kossuthtal. — Ennek Schwechattól Pozsonyig menekülése közben tett tapasztalásai. — Guyon grófot nemzetőri ezredessé és a Simunich cs. altábornagy elleni expediczió parancsnokává nevezi ki. — A Feldunai hadsereg fővezérlete rám bizva. — Két találkozásom Bemmel 77

Tizedik fejezet. Okaim a hadi fővezénylet elvállalására. — Én a határtól az ország belsejébe való visszahuzódást javaslom: Kossuth a határvédelmet. — Kossuth önállótlansága. — Mégis dictatornak óhajtom őt. — Indokaim. — Erre vonatkozó levelem a Honvédelmi Bizottmányhoz. — Vitáim Kossuthal, a Honvédelmi Bizottmánynyal, Mészáros hadügyérrel. — Vonatkozó okiratok 84

Tizenegyedik fejezet. Mért nem mozdítottak el már Pozsonyban a főparancsnokságtól. — Mért nem köszöntem le magam. — Nem vágytam-e és mért nem vágytam magam a diktatorságra? — Egy magánlevél. — A föld-erődítések Pozsony, Mosony és Győr mellett. — Magyarország ügye 1848 őszutóján s a rendes katonaság 100

Tizenkettedik fejezet. Herczeg Windisch-Grätz átlépi az ország határát. — Mi azt oda hagyjuk; oda Pozsonyt. — Nagy vesztességek. — A visszavonulás intézése, Győr felé. — Ütközet Mosonynál. — Visszavonulásunk folytatása. — Hazafias pusztítások. — Ezeknek beszüntetése. — Elveszettnek hitt csapatok váratlanul megmenekülnek 109

Tizenharmadik fejezet. Győrt kardcsapás nélkül feladjuk. — Utóvédharcz Bábolnánál. — A vértesi hegyek. — Védelmi terv. — Kiábrándulások. — Perczel tábornok veresége Moornál. — Támadó terv Perczel győzője ellen. — Visszavonulás Buda felé 114

Tizennegyedik fejezet. Perczel nézetei moori vesztesége felől. — Az országgyülés utolsó határozatai Pesten. — Kossuth döntő csatát kiván Buda alatt, úgy azonban, hogy a sereg is megmentessék és Budapest is megkiméltessék. — E feladat lehetetlensége. — Kossuth Debreczen felé. — Haditanács Pesten. — Ennek határozatai. — Tétényi ütközet. — A főváros elhagyása 121

Tizenötödik fejezet. Magyarország ügye és a rendes katonaság a fővárosok odahagyása után. — Váczi kiáltványom. — A rendes katonaság cseberből vederbe hág 129

Tizenhatodik fejezet. A Feldunai hadtest. — Támadó hadmivelet Simunich altábornagy ellen. — Ezt félbeszakítja Csorich

altábornagy. — Gróf Guyon ezredes jellemzéséhez. — Én a Simunich elleni hadmívelet folytatásához ragaszkodom: a vezérkar főnöke ellenben a Feldunai hadtestnek a Bányavárosok megszállása általi megmentését hozza indokoltan javaslatba; terve győz ... 139

Tizenhetedik fejezet. A bányavárosok kerülete. — A Feldunai hadtest állása, a bányavárosokba hátrálása előtt. — Az ellenséges hadtestek állása. — Visszavonulási tervünk. — Ennek kivitele. — A Feldunai hadtest állása a bányavárosokban ... 145

Tizennyolczadik fejezet. Az ellenség megtámadja a Bányavárosokat. — Zsarnócz. — Collery cs. kir. ezredes bekerítő csapatja. — Összecsapás Hodrius mellett (Január 22. 1849.) ... 149

Tizenkilenczedik fejezet. A Guyon-hadosztály szélaknai veresége (Január 21.) és visszavonulása Selmeczbányától Bucsáig (Január 22.). — Az Aulich-hadosztály válságos helyzete. — Ebből megmenekvése. — Guyon és a balszárny hadosztályainak még válságosabb helyzete. — A Feldunai hadtest végre egyesül Beszterczebányán. — A hadügyminiszter egyik régibb visszavonulási parancsát utólag fontolóra veszem. — Hátrálási vonalunk Beszterczebányától a tiszai felvidékre. — Vissza vonulási terv a Szepességig. — Málhaszekérvonat mint utóvéd. — A visszavonulás megkezdődik. — Egy kisértő. — A népesség hangulata ... 159

Huszadik fejezet. A Feldunai hadtest a Szepességbe érkezik. — Az iglói meglepetés február 2—3. — A Feldunai hadtest veszélyes helyzete. — Egy kibúvó. — Indokok ennek használása ellen és a gróf Schlick altábornagy elleni támadó hadmívelet mellett. — Az utóbbi kezdődik. — Klapka és Schlick hadtesteinek állása. — Az innen levont következtetések a Feldunai hadtestre nagyon kedvezőtlenek. — A branyiszkói ütközet jelentősége. — Leszámolás a multtal ... 168

Huszonegyedik fejezet. Guyon jelentése branyiszkói győzelméről (1849. február 5.). — A Feldunai hadtestnek tőbül megváltozott helyzete. — Gróf Schlick altbgy. feladja hadmíveleteinek alapját. — Ebből legközelebbi szándékaira vont következtetések. — Óvintézkedéseink. — Az ellenség meglepő védintézkedése. — Közvetlen értesülés Klapka ezredesről. — Ennek befolyása saját támadó szándékainkra. — Az ellenség kardcsapás nélkül kivonul Kassáról. — A Feldunai hadtest egyesül a tiszai magyar seregekkel. — Klapka legutóbbi hadmíveletei Schlick ellen. — Megállapodás Klapkával a legközelebbi támadó közös hadmívelet iránt. — Klapka hadteste veszi üldözőbe Schlicket. — Dembinski altábornagy Klapkát hadtestével együtt Kassáról Miskolczra rendeli. — Az üldözést a Feldunai hadtest veszi át. — Eredménye ... 178

Lap

Huszonkettedik fejezet. Dembinski magyar fővezér. — A magyar haderők új felosztása. — A Feldunai hadtest «VII. hadtest» nevet kap. — E hadtestben mutatkozó ellenszenv Dembinski fővezérsége ellen. — Okok és okozatok. — Intézkedés az okozatok ellen. — Dembinski fővezérsége elismertetik ... 185

Huszonharmadik fejezet. Dembinski altábornagy a Klapka közt és köztem megállapított haditervet elveti. — A VII. hadtestet Miskolczra rendeli. — Első személyes találkozásom Dembinskivel. — Ennek magyar fővezéri első mutatványai ... 190

Huszonnegyedik fejezet. Dembinski hadintézkedései támadó jellemet öltenek. — Elégedetlensége Klapkával s a kormánynyal. — Sereg-diszpoziciói. — Találkozásom véle Egerben. — Az ellenség megelőzi Dembinskit a támadásban. — Dembinski jellemzéséhez ... 197

Huszonötödik fejezet. A magyar hadsereg helyzete, közvetlenül a kápolnai kétnapi csata előtt. — A csata első napjának vége (1849 február 26.). — Dembinski intézkedései a csata második napjára. — Ezeknek az egyes hadtestekhez juttatását késleltető körülmények. — Guyon későn érkezik Kápolna alá ... 204

Huszonhatodik fejezet. A kápolnai csata második napja (február 27.). — Kmeti hadosztálya későn ér Kerecsendhez. — Dembinski hadintézkedése a csata után ... 210

Huszonhetedik fejezet. A kápolnai csata után Dembinski felhágy minden további ellentállással. — Én ezt rosszalom, de már meg nem gátolhatom. — Magán félreértés Dembinski közt és köztem. — A hadsereg élelmezése ... 223

Huszonnyolczadik fejezet. Visszavonulás Mezőkövesdre. — Ottani táborunk. — Összeütközés Mezőkövesdnél február 28-án. — Guyon jellemzéséhez ... 228

Huszonkilenczedik fejezet. Dembinski pihentetni akarja a hadsereget. — Intézkedései evégett. — Szétküldi szállásokra a hadsereget. — Klapkát Egerfarmosnál márczius 1-én megtámadják. — A hadsereg oda hagyja szállásait. — Dembinski pihentető elmélete. — A Windisch-Grätz és Dembinski közti hadjárat jellemzése ... 232

Harminczadik fejezet. Klapka hadosztályai megtagadják Dembinskitől a feltétlen engedelmességet. — Dembinski elrendeli a visszavonulást a Tisza mögé. — Klapka a maga hadosztályaival végrehajtja ezt (márczius 2-án). — Én a VII. hadtest visszavonulását késleltetem. — Okaim. — Dembinski erre a VII. hadtest visszavonulását egészen beszünteti. — Irásbeli nyilatkozatom ez ellen. — Én véghez viszem a visszavonulást (márczius 3-án) ... 238

Lap

Harminczegyedik fejezet. A hadsereg törzstisztjei Dembinski elmozdíttatását a fővezénytől hozzák javaslatba. — Szemere kormánybiztos ennek véghezvitelére vállalkozik. — Dembinski ellenkezése hasztalan. — Kossuth megérkezik a táborba. — Törzstisztek vallatása. — Vetter jelöltetik ki fővezérnek 244

Harminczkettedik fejezet. Damjanics János győzelme Szolnoknál. — Utólag kitudjuk Dembinski hadmíveleti tervét 251

Harminczharmadik fejezet. Az új (Vetter-Dembinski-féle) haditerv. — Interregnum a hadseregnél. — Az én működésem azalatt 255

Harmincznegyedik fejezet. Kossuth és politikai ellenfelei 260

Harminczötödik fejezet. Utazásom Debreczenbe. — Az interregnum vége. — Vetter főparancsnok 254

Harminczhatodik fejezet. A VII-ik hadtest önálló hadmívelete. — Vetter-Dembinski-féle haditerv mellőztetik. — Az egyesült hadsereg előnyomulása Gyöngyösig és Hortig 267

Harminczhetedik fejezet. Vetter megbetegszik. — A fővezényletet ideiglenesen rám bizzák. — Támadó haditervünk. — A VII-ik hadtest győz Hatvannál (április 2.) s ez által támadó haditervünk kivitelét lehetővé teszi... 271

Harminczny olczadik fejezet. Az I., II., III-ik hadtest elválván a VII-ik hadtesttől, kezdik az ellenséget megkerülni. — A III-ik hadtest fele Tápió-Bicskénél megveri az ellenséget, miután ez előbb szétverte az egész I-ső hadtestet (április 4.). — A megkerülés folytatása 275

Harminczkilenczedik fejezet. Az isaszegi ütközet... 283

ELSŐ FEJEZET.

(Belépésem a honvédseregbe. — Külföldi tevékenységem. — Előléptetésem honvédőrnagygyá. — Szolnok. — Az «önkéntes mozgó nemzetőrség». — Politikai hitvallásom.)

Az első független felelős magyar miniszterium (Gr. Batthyány Lajos) vészkiáltása, hogy «a haza veszélyben van!» falusi magányomból, melyben az 1848-ik év tavaszán egyik néném felföldi jószágán megvonulva éltem, a legelébb szervezett honvédzászlóaljak soraiba szólított.

Mint egykori osztrák cs. kir. főhadnagyot azonnal századosi minőségben osztottak be az 5. honvédzászlóaljba. Ennek szervező helye Győr vala.

Győrött, mikor odaérkeztem, a zászlóaljnak egy nálam rangban idősb századosa már századja szervezésével volt elfoglalva. Ezen embert én már a magyar nemes testőrseregben régebben töltött szolgálati időmből ismervén, tudtam azt, hogy őt kevéssel azelőtt, mint cs. kir. főhadnagyot, épen nagy elmegyöngesége miatt nyugalmazták.

Minő szolgálatokat várhatott az ország háború idején oly embertől, kinek elmetehetségei a békeszolgálat igényeinek sem bírtak megfelelni? Ezen férfiunak előléptetése honvédszázadossá legelőször kelté föl bennem azt az aggodalmat, hogy a honvédtisztek megválogatása egyátalján nem elég szigorral történik. Azonban e tekintetben csakhamar még szomorítóbb tapasztalásokat szereztem.

Említett idősb bajtársam csupán szellemi tekintetben volt képtelen helyét betölteni, de a zászlóalj parancsnoka erkölcsileg is az volt — egy Pesten városszerte közönséges uzsorás hirében álló ember.

Ily kietlen szolgálati viszonyok között örömmel üdvözlém a miniszteri rendeletet, mely engem a zászlóaljtól hirtelen elszólított — önállóbb hatáskörökbe.

Zászlóaljammal azután sohasem találkoztam többé.

Pesten, a hová rendeltek, azon utasítás várt reám, hogy Smyrnában és Konstantinápolyban levő fegyverkészletek megvásárlását s mielőbb Pestre szállítását eszközöljem. De csakhamar kisült, hogy az ajánlatot tevő kereskedő-házakban nem lehet megbízni s így ezen terv is meghiusulván, helyébe azt az újabb feladatot kaptam, hogy egy gyutacs- és lőkupakgyárat állítsak fel, mindenekelőtt azonban az egy évi hozzávetőleges szükségletet ilyen már létező külföldi gyárakból vásárlás útján fedezzem.

E feladatot megoldandó, 1848. évi augusztus havában Prágába és Bécs-Ujhelybe utaztam. Több izben megjártam az utóbbi város közelében fekvő cs. kir. tüzérszergyári telepet, hogy az ott dívó lőkupak-gyártás módját eltanuljam. S az akkori bécsi hadügyminisztérium közvetett utasítása folytán a megkívántató adatokat ezen cs. kir. gyártelep részéről a legnagyobb készséggel közölték is velem.

Minthogy Magyarországnak a fellázadt délszláv vidékek ellen folyt küzdelme a magyar kormánynak rendelkezésére állott lőkupak-készletet már akkortájban jobbadán fölemésztette: utasításom arra is felhatalmazott, hogy Magyarország számára ilyfajta készletet közvetlenül a csász. kir. tüzérszergyártól vegyek át; mi a bécsi hadügyminisztérium engedélye következtében akadály nélkül meg is történt.

Pestre visszatérve, a tervben lévő gyutacs- és lőkupakgyár felállítását tárgyazó javaslatot nyujtottam be a miniszterelnöknek. De épen akkor fontosabb kérdések valának napirenden. Nekem várnom és megint várnom és újra várnom kellett, míg végre türelmem fogytával azzal a kérelemmel álltam elő, hogy alkalmazzanak a ráczok elleni harczban. Kérelmemet teljesítették. Parancsot kaptam, hogy Mészáros Lázár tábornok hadügyminiszter kíséretéhez csatlakozzam, ki a ráczok és szerbek elleni hadműveletek személyes vezetése végett éppen a magyar táborba indulóban volt.

Már egy óra hosszat vártam a hadügyminiszter számára rendelt gőzhajon az elindulásra, midőn új rendeletet kaptam,

hogy maradjak Pesten és oly szervezési terv kidolgozásában segédkezzem, mely szerint, tekintettel hazánk strategiai körülményeire, az «önkéntes mozgó nemzetőrség» az ország négy kerületében vonandó össze. Egyuttal a négy kerület egyikében magam vegyem át a parancsnokságot.

A sors a tiszánninneni kerületet juttatá nekem. Főállomásom Szolnok volt.

Ez alkalommal honvédőrnagygyá neveztek ki.

Szolnokon volt legelőször alkalmam a magyar viszonyoknak a mélyére pillantani — és fájdalom! ki kelle ábrándulnom. Én azt vártam, hogy minden hazámfia, mint jó magam, hasonló mértékben lelkesül annak érzetétől, hogy a haza megmentéséért mindenét fel kell áldoznia. Egész bizonnyal azt vártam, hogy az ország összes magyarajkú lakossága fel fog kelni, mint egy ember, mihelyt a haza földének és mindannak, a miért az oly drága és kedves előttünk, védelmére szólítják.

De már maga az «önkéntes mozgó nemzetőrsereg» is keletkezését csak az ország «állandó nemzetőrsége» gyarlóságának köszönheté, melynek tragikomikus befolyása a harczi fejleményekre a magyar vitézi előkor nagyszerű hagyományait paródiával fenyegette.

A családos, valamint a birtokos nemzetőr előtt gyakran már az is terhesnek látszott, hogy ő saját tűzhelyét hagyja el, az ellenséghez közelebb lakó honfitársa tűzhelyének megvédése végett. Ilyenkor komoly pathossal a tulajdon becses személyök iránti sokkal szentebb önfenntartási kötelességre utalva, határozottan vonakodtak a haza ellenségei ellen kivonulni; és ha mozgósításuk itt-ott néha sikerült is, akkor ebből az országnak több volt a kára, mint a haszna; mert az ily felkelés költségei, egy rendes csapatéhoz képest aránytalanul nagyok voltak, a tett szolgálat eredménye ellenben épp oly aránytalanul csekély, sokszor majdnem semmi.

Az ily tapasztalások a minisztériumban azt a gondolatot érlelték meg, hogy az egyes nemzetőrök személyes kötelezettségét, részint átruházhatóvá, részint az állam javára pénzen és hasonértékben megválthatóvá tegye. Minden nemzetőri zászlóaljnak például, a mely köteles lett volna egész létszámával hat hétig az ellenség előtt szolgálni, megengedték, hogy létszámának csak egy részével, de aránylag hosszabb időre

szálljon a táborba. A nemzetőri zászlóaljak ezen töredékei önkéntesekből alakultak s innen «önkéntes mozgó nemzetőröknek» hívták őket. A kiállító kerület neve azután kiegészíté az elnevezést.

Az önkéntesek gyüjtőneve alatt természetesen az önkéntelenek is értendők, t. i. azok, kiket a nép vagyontalanabb rétegeiből sorshuzás utján állítottak elő.

Szolnok lett a Tiszáninneni kerület gyülőhelye. Előleges számítás szerint ezen kerület mozgó nemzetőreinek számát körülbelül 5000-re tervezték, kik (a mint beszélték) már harczra készen állanak, hogy beosztatásuk után egy kevéssé begyakoroltatván, az ellenség ellen induljanak. De ezen hivatalosan kimutatott 5000 emberből egy egész hónap alatt alig tudtam 700-at összeszedni, kik között a valódi önkéntes alig haladta meg a százat!

Ennyiből állt tehát összes hadi erőm, midőn szeptember végével parancsot kaptam, hogy a Budapest alatt fekvő Csepelszigetét megszálljam és ott minden, a horvát bán báró Jellacsics cs. kir. altábornagytól, vagy ennek Roth és Philippovics cs. kir. tábornokok vezérlete alatti segélyhadától eredhető átkelési kísérletet a Dunán minden áron meghiúsítsak.

Mielőtt ebbeli, csak ez időtől fogva némi fontosságra vergődött tevékenységem leírásához fognék, szükségesnek látom elmondani akkori egyéni álláspontomat a politikának napikérdéseivel szemben.

Az 1848. évi törvény az ősi magyar alkotmány alapján független felelős minisztériumot adott az egész magyar birodalomnak. Ez volt nemcsak a szorosabb értelemben vett Magyarországra, hanem egyszersmind a magyar korona alatt egyesített összes tartományokra szóló törvényes végrehajtó hatalom a lakosok nemzetiségére való tekintet nélkül. Ezt a minisztériumot V. Ferdinánd magyar király ő felsége szentesítette. Ezen minisztérium felhívására léptem én be az új szervezésű magyar csapatok soraiba.

Az alkotmányra, melynek épségben fönntartása volt ezen minisztériumnak szükségképen legelső kötelessége, az ország határain belül elhelyezett cs. kir. katonaság magyar ezredei immár fel voltak esketve. Az újdon magyar honvédcsapatok ugyanezen esküt tették le.

Az alkotmány — a mennyire annak befolyását hazám jólétére megitélni bírtam — engem tökéletesen kielégitett s így a legtermészetesebb érzés késztetett ezen alkotmánynak védelmére kelni. A nem magyarajkú néptörzsektől lakott országrészeknek, ezen alkotmánynak más mint törvényszerű parlamenti úton való megmásitására irányzott minden kísérletei, mint a létező államrend felforgatására törekvők, a hon- és felség-árulási bűnök rovatába estek.

Hogy egyébiránt az osztrák monarchia a bécsitől különvált magyar minisztérium mellett — jelesül a külön magyar had- és pénzügy mellett — megtarthatja-e ezentúl is korábbi jelentőségét mint nagyhatalom Európában? és nem szükséges-e, hogy Magyarország ezen nagyhatalmi állás biztositékaiban saját fönnállhatása fő-föltételét felösmervén, vívmányai egy részét az összes monarchia megszilárdulásának feláldozza? ezek oly kérdések valának, melyek megoldása állásom körén kívül esett és melyekkel — őszintén megvallva — akkor én nem is törődtem.

Ezek voltak személyes vonatkozásaim az akkori politikai napikérdésekhez.

MÁSODIK FEJEZET.

(Küldetésem Csepel szigetére. — Kineveztetésem a délvidéki népfelkelés főparancsnokává és katonai föladatom. — Zichy Ödön gróf elfogatása, rögtönitélő haditörvényszék elé állíttatása, elitéltetése és kivégeztetése.)

Ahhoz, hogy az ellenségnek Csepel szigeténél a Duna jobb partjáról a balpartra való átkelési kisérleteit (ilyeneknek valószínűségét föltéve) több mint két mértföld hosszában biztosan megakadályozhassam, haderőm elégtelen lévén, nekem arról kellett gondoskodnom, hogy egyrészt csapatjaim számát, a mennyire lehet, a helyszínén szaporítsam, másrészt oly felhatalmazást szerezzek, melynek erejénél fogva egy sokkal veszedelmesebb ellenséggel is — a közöny, gyávaság és árulás szellemével azon vidék lakói között, a hol működnöm kellett, sikeresen szembe szállhassak. Ennélfogva az akkori miniszterelnök Batthyány Lajos gróftól oly okiratot kértem, mely fölhatalmazott arra, hogy az előfordulható engedetlenség, gyávaság és árulás eseteiben katonai rögtönitélő birószágot állíthassak össze s az általa netalán hozandó halálos itéleteket is megerősíthessem és végrehajtathassam. Ezen okirattal ellátva indultam rendeltetésem helyére.

Mindjárt tevékenységem első napjain a miniszterelnök egy Dunaföldváron állomásolt vegyes csapatosztag s azonkívül az alsó Duna hosszában fegyverbe gyült népfelkelés feletti főparancsnokságot rám ruházván, egyúttal küldetésem eredeti czélja s kitűzött hadműveletem térköre is szélesbült, a mennyiben t. i. most már a Roth és a Jellacsics-féle két tábor egyesülését is meg kellett akadályoznom.

A dunaföldvári hadosztag az új alakulású, mintegy 1200 főből álló, úgynevezett Hunyady-gyalogcsapatból és kevés lovasságból állott.

Nem lévén valószínű, hogy Roth tábornok az átkelést a Dunán éppen oly vidéken, hol a nép rokonszenvére egyáltalán nem számíthat, egymagára meg merje kisérleni: nem lehetett róla egyebet föltenni azon iparkodásánál, hogy mielébb a bánnal egyesüljön. Ez utóbbi azonban már ekkor Székesfehérvárnál járt, míg Roth és Philippovich tábornokok még öt-hat napi járóval lejebb délnek álltak.

Hogy az utóbb nevezett két horvát tábornok hadtestét magam megtámadjam, ahhoz gyenge voltam; inkább attól kellett tartanom, hogy a Dunaföldváron elkülönített csapatomat ők fogják megtámadni és megverni, vagy éppenséggel tönkre tenni.

Ezért a földvári csapatot Adonyba a Duna jobb partján, Csepel szigete déli csúcsának átellenébe fölrendelvén, arra szorítkoztam, hogy a Róth és Jellacsics közti közlekedést Soponya táján keletről nyugatra húzódó két párhuzamosan fölállított őrsláncz által megakasszam. Ez őrslánczok egyike arczczal északnak Jellacsics tábora, vagyis Székesfehérvár felé volt fordulva, míg a másik a Roth és Philippovich seregei felé délnek nézett. Ennek az volt a czélja, hogy a két egyesülésre törekvő ellenséges hadtest között minden czirkáló, futár vagy kém általi kölcsönös értekeződést lehetetlenné tegyek. Ezen Adonyból előre tolt őrseimnek a hamarjában összeszedett környékbeli népfölkelés szolgált támaszul.

1848 szeptember 29-én Zichy Ödön* és Pál grófok Székesfehérvárról jövet az említett kettős őrslánczom északi vonalán megállíttatván, minthogy gyanúsaknak látszottak, a vezénylő tiszt letartóztatta és másnap őrizet alatt adonyi főállomásomra kisértette őket.

Az erről szóló jelentés engem Csepel szigetén ért. A do-

* Az újabb nemzedék közt vannak, kik itt az «Ödön» név helyességében kételkednek, mivel ma a Jenő nevet fordítjuk németre Eugénnek, latinra Eugeniusnak. De a szóban forgó Zichy Eugén grófnak magyar *Ödön* neve oly historicum, a mely felől okoskodni, melyen változtatni nem lehet! A csepelszigeti rögtönitélő haditörvényszék előtt tett vallomásában ő maga Ödönnek nevezte magát, s utána *e néven* nevezik az összes hivatalos okiratok. Testvére és örököse, a Bécsben élt Zichy *Edmund* gróf pedig magyarul is mindig csak Edmundnak nevezte magát, nem Ödönnek. — A fordító.

log mibenlétéről személyesen tudomást szerzendő, késedelem nélkül visszasiettem a Duna jobb partjára. Adonyba érvén, ennek utczáin a helybeli lakosság és ide gyülekezett délvidéki népfelkelés tömegeit sűrű hullámzásban találtam és szemlátomást növekedő ingerültségben a fogoly grófok ellen. Ez utóbbiak hollétének tudakolása közben két törzstiszttel szemközt találkoztam, egy ezredessel s egy őrnagygyal* a Hunyady gyalogcsapattól. Mind a kettő miniszterelnöki rendelettel, idősb és felsőbb rangjukra való tekintet nélkül, parancsaim alá voltak helyezve. Tőlük értesültem, hogy távollétemben már ők intézkedtek, hogy a fogoly grófok katonai födözet alatt Pestre kisértessenek. Midőn ezen intézkedés okát tudakolám, az ezredes titkolódzván, arra kért, kövessem közeli lakába. Itt nagy önelégülten megsúgá, mikép ő már gondoskodott róla, hogy a foglyok — Lamberg gróf sorsára jussanak! «Az őrnagy úr pedig — folytatá a másikra mutatván — a fegyveres kiséret vezetését személyesen veendi át és Pest utczáin izgató beszédet fog tartani a néphez, mialatt a foglyokat gyalog kisérik a városon végig. A nép bizonyosan Lamberg gróf esetétől még lelkesül a lynchelés iránt».

Alig mertem füleimnek hinni! E terv kivitele két embert csupán a nevük miatt odadobott volna áldozatul a nép vak dühének! Miután hasztalan iparkodtam e terv gyalázatos voltát a tervezőkkel megértetni, kénytelen voltam irányukban fölebbvalói hatalmammal élni. Intézkedésüket félrevetvén, azt parancsoltam, hogy a foglyokat nem kell Pestre bekiserni, hanem azonnal vallatni kell őket s a szerint, a mint a rögtönitélő haditörvényszék őket vagy hazaárulás bünében leledzőknek, vagy ártatlanoknak fogja tapasztalni: vagy el kell őket rögtön itélni, vagy szabadon kell bocsátani. Mire azon feleletet kaptam, hogy «ám tessék hát ennek kivitelét magamnak megkisérelnem s egyáltalán szándékom következményeiért a felelősséget magamra vállalni.»

És valóban! parancsom kivihetősége kétséges volt nagyon.

* Szalay ezredes és Meszlényi őrnagy a Hunyady gyalogezredtől. — A szerző mindazon szereplő személyek neveit, kikről azt biztosan nem tudta, hogy nem élnek már, óvatosságból következetesen elhallgatta. Most e hiányzó neveket a mennyire lehet, pótolom. — A fordító.

Adony közelében a Duna jobb partján a népfölkelésen — s a Hunyady csapaton kívül egyetlen megbízható emberem sem állt rendelkezésemre. A népfölkelés minden embernek, ki előtte gyanusnak tetszett, vagy kit annak jellemeztek, megsemmisítésével fenyegetődzött; a két gróf pedig előtte már előre ki volt kiáltva hazaárulónak. Másrészről a fegyelem a Hunyady csapatban felettébb gyönge lábon állt — s az említett ezredes volt e csapatnak a közvetlen parancsnoka! Ő szervezte őket, ő töltötte be a tiszti helyeket; minden féktelenségüket megtűrte; ő hozzá ragaszkodtak: míglen engem nevemről is alig ismertek és mi több, fölebbvalói viszonyom az ő közvetlen parancsnokaik (az őrnagy, az ezredes) irányában a csapatot magát is sérthette. Hozzájárult, hogy a Hunyady-csapat is már a két gróf ellen fel volt lázítva s az ott helyben összegyült fegyveres tömegből egyetlen hang sem szólalt fel pártfogólag a grófok mellett, sőt inkább minden szónoklat csak ellenök lázított.

Mindezen körülmények elég veszedelmes értelemben tüntették fel előttem az ezredes előbbeni gúnyos figyelmeztetését «szándékom következményeire», ha a grófokat ártatlanságuk esetén szabadon bocsájtanám. Meggyőződtem, hogy itt, ha adott parancsomnak sikert akarok szerezni, határozott, gyors és főleg személyes föllépésemre van szükség. Mindenekelőtt a foglyokat át kellett szállítanom a Dunán Csepel szigetére. Odaát vagy 400 ember állott azon zászlóaljból, melyet magam szerveztem és kiknek engedelmességére számíthattam. Ott a szigeten ekkor már a népfölkelésből csak elkésett kisebb csoportok lézengtek, kiknek ellenséges indulata ellen a foglyokat sikeresen meg lehetett védeni.

Közlekedési eszközök azonban a Duna nagyobb ágán Adony és a sziget közt csak kevés számmal voltak s így az adonyi parton összesereglett népfelkeléstől és Hunyady-csapattól a szigeten nem volt mit tartanom. De a feladat neheze éppen a foglyok átszállításában állott, mely a tömeg szemlátomást növekedő ingerültségével szemben csakhamar kivihetetlenné válhatott. Ezért tehát sietnem kellett.

Felkeresvén a foglyokat, éppen ebédnél találtam őket egyik közeli ház szobájában, — az őröket az udvaron — a foglyok mellett pedig bent azt a tisztet, a ki őket idáig ki-

sérte volt. A házat oly sűrű embertömeg állta körül, hogy csak nagy ügygyel-bajjal birtam rajta keresztül hatolni. Midőn a szobába léptem, az őrtiszt bemutatta nekem a foglyokat és Zichy Ödön gróf, neve említésére felszólalván, megjegyezte, hogy ő ezen (Fejér) vármegyének szerencsétlen administratora, a kinek személye ellen annál nagyobb szenvedélylyel fordul most az administratori rendszer iránt országszerte szitott gyűlölködés, mennél szigorúbban vitte ő annak idején a vármegye kormányát. «Egyébiránt — folytatá — én mindig jó hazafi voltam, sőt azelőtt a szabadelvű párthoz is tartoztam». Beszédje folyamát félbeszakította fogolytársa, fölemlítvén hazafiúi érzülete bizonyságául azt, hogy ő éppen a napokban leköszönt egyik cs. kir. lovasezredben viselt tiszti rangjáról, nehogy hazája ellen kelljen harczolnia. Én arra kértem a grófokat, hagynák mentségeiket hadbirói vallatásuk idejére; most pedig készüljenek, mert azonnal indulunk a Csepel szigetére. Azután kimentem, hogy a kiséretről gondoskodjam.

Minthogy ezúttal a fegyveres kiséretnek nem annyira a foglyok szökési kisérleteit meggátolni, mint inkább az volt a feladata, hogy őket a — kivált Zichy Ödön gróf irányában — elkeseredett adonyi lakósság és a népfelkelők hullámzó tengerének közepette netaláni tettleges bántalmak ellen megvédje: elképzelhető, hogy nem nagy számmal akadt az arra való egyén. Mindazáltal sikerült a Hunyady-csapatból egy pár katonaviselt embert kiszemelnem, kik szerencsére még józan fővel voltak. Ezekből alakítottam össze az őrkiséretet, magam pedig a városból ki és egész a Dunáig menetközben szünet nélkül a foglyok közelében haladtam, mert tartottam az előbb említett két törzstiszt alattomos izgatásaitól és az őrkiséretben sem sokat bíztam. Néhány Pestről még lejövetelem alkalmával önként hozzám csatlakozott nemzetőrtiszt ez alkalommal is velem maradván, emberül gyámolított a foglyok megvédésében.

Vagy félórába telt, míg a Dunaparthoz értünk.

Az út odáig a község nagyobb részén vitt keresztül, utóbb pedig a népfölkelés táborhelye közelében.

Eleinte — a míg közvetlenül azok a tömegek vettek körül minket, melyeket elindulásunk előtt magam rövid beszéd-

ben minden hatalmaskodástól eltiltottam — nem történt semmi rendetlenség. Csakhamar azonban újabb tömegek tódultak az előbbiek helyébe, s ezek a legiszonyúbb káromkodások közt az őrkiséreten minduntalan áttörni iparkodtak, hogy a foglyokat hatalmukba keríthessék. Ez újabb áramlatot szintén a meddig csak lehet a végső eszközök alkalmazása nélkül féken tartani — volt most a feladat. Mert a sokaság között kavargó ittasok nagy számával szemben a fegyverek elhamarkodott használata könnyen éppen szándékommal ellenkező hatást szülhetett volna.

Különben a legbőszebb egyének támadásai is kizárólag Zichy *Ödön* gróf ellen voltak intézve. Egyesek egészen közel az őrcsapatnak rontván, erőszakos módon azt követelték, mutassák meg nekik, melyik a kettő küzül az Ödön gróf, hadd számoljanak le vele! Valahányszor pedig visszaszorították őket, mindanyiszor a legkiáltóbb vádakra fakadtak, melyek a grófnak leginkább jobbágyai ellen gyakorolt embertelen bánásmódját illették.

Ilyen jelenetek ezer változata közben, melyek egyre fenyegetőbb alakot öltének s egyre csüggesztőbb hatással voltak a kiséret legénységére, — végre a Dunához értünk. Néhány tisztet már előre küldtem volt a végett, hogy tartsanak készen egy dereglyét, a melylyel átevezhessünk. Azonban az a hír kapván lábra, hogy én a grófokat csak azért akarom a szigetre átszállítani, hogy ott annál biztosabban tova szöktethessem: e hírre minden vízi jármű rögtön eltünt a Duna hátáról és tisztjeim hiába fáradoztak egy dereglye vagy csolnak felfedezésében.

Ezalatt pedig a foglyok életveszélye szemlátomást nőttönnőtt minden újabb perczczel, melyet kénytelenek voltunk ott egyhelyben vesztegelni — a folyam sík partján — a fellázított pórok ezreitől keményen a víznek tartatva — távol minden oltalmazó hajléktól...!

Komp vagy sajka nélkül lehetetlen lévén a foglyok megmentése: azt minden áron elő kellett teremteni.

Miután e végre kiküldött tisztjeim fenyegetéssel sem tudtak czélt érni: erőszakhoz nyúltak; elfogván két helybeli molnárt, velük a tömegen keresztül hatoltak s őket elém állították. Én a két embert halállal fenyegettem, ha nem teszik

tüstént lehetővé, hogy a Dunán átevezzünk. Ez hatott. Pár percz mulva két molnárladik állt rendelkezésre.

Ezalatt a nép dühe tetőfokra hágott. Néhány lépésnyire a helytől, hol a ladikokra vártunk, a népfölkelés fölfegyverzésére szánt sok száz hadikasza hevert felhalmozva; mellette tulajdon zászlóaljamnak egy közvitéze állt őrt. Minthogy az őrkiséret menetközben főleg a fegyveres tolakodókat riasztgatta vissza közelünkből: utóbb közvetlen környezetünk csaknem csupa fegyvertelenekből állott. A part lankás emelkedése lehetővé tette, hogy a rajta hullámzó embertömeg a maga gyülölsége tárgyát folyvást szemmel tartsa. Ez a körülmény az Ödön gróf elleni uszítgatóknak rendkívül kedvezett. Valahányszor a lázítók egyike ismételten bosszúállásra biztatta fel a népet, egyúttal mindjárt újjal is mutathatott rá; ez növelte a hatást. Az ilyenforma szónoklatok: «hogy ezek mind a ketten már régen ott azokon a fűzfákon lógnának, ha szegény parasztok és nem méltóságos mágnások volnának, — hogy a gróf számára nincs törvény, a szegény ember számára meg nincs igazság!» s több effélék — mindannyiszor ezer torkú visszhangra találtak.

Szorongva olvasám a perczeket a ladikok megérkezéséig. Végre megjöttek azok. De alig fordultunk meg, hogy azokba beszálljunk, midőn valaki felkiáltott: «Ne eresszük át! Meg akarják szöktetni őket!» S a jövő pillanatban a minden fajta fegyvereknek egész erdeje villogott felénk a minket közvetlenül környező fegyvertelenek fejein keresztül; emezek pedig hirtelen hátra fordulván, rohammal a közel felhalmozott kaszáknak estek. Az őr ijedve hátrált. A foglyokat kisérő legénység is ingadozni kezdett.

Ebben a válságos pillanatban rárivalltam honvédeimre, hogy embereljék meg magukat! és fönnhangon parancsot adtam, hogy a legelsőt, a ki még egyet mer előre mozdulni, irgalom nélkül le kell lőni.

A tűzre kész fegyverek megcsörrenése szerencsére meghökkenté az elül támadókat . . . pillanatig veszteg maradtak — és mielőtt még a távolabbak új rohamra biztatnák fel őket, én a foglyokkal s az őrkisérettel már a csolnakokban ültem, sőt néhány evezőcsapással már a parttól el is távolodtunk.

A szigeten kikötvén, haladék nélkül összeállítottam a rögtönitélő hadibiróságot, mely a grófokat vallassa és felettök itéljen. A felbujtott pórnép vak dühétől megbirtam őket menteni: nem úgy a haditörvények szigorától a nélkül, hogy meggyőződésem ellen cselekedjem.

A rögtönitélő haditörvényszék mind a vizsgálat, mind az itélethozás körül, az osztrák cs. kir. hadsereg szolgálati szabályzata szerint járt el — mely az ennek alapjául szolgáló hadi czikkelyekkel együtt az új honvédsereg részére is törvény gyanánt rendeletileg el volt fogadva. Az elnöki tisztet magamnak kellett elvállalnom, miután más törzstiszt nem volt jelen a már említett Hunyady-csapatbeli ezredesen és őrnagyon kívül; ezeknek pedig bármelyikére is oly emberek élete és halála feletti biráskodást bizni, kiknek vesztét ők magok közt már előre elvégezték, lelkiismeretlenség lett volna tőlem!

A vizsgálat alapját az őrsparancsnok[1] irott jelentése a grófok miképen történt elfogatásáról és a megmotozottak ruháiban és Zichy Ödön gróf kocsijában talált papirok képezték.

Volt pedig ez utóbbiak között számos, még a nyomtatástól nedves példánya olyan két rendbeli kiáltványnak, melyek egyike a magyar nemzethez, másika a Magyarhonban állomásozó katonasághoz szólt. Mind a kettő alá Ő felsége V. Ferdinánd magyar király neve volt nyomtatva; keltezve pedig Schönbrunnból, 1848 szeptember 22-éről voltak. Magyarország felelős miniszterének ellenjegyzése mind a kettőn hiányzott. Mind a kettőnek foglalatja oda czélzott, hogy a Budapesten székelő törvényes kormány ellen fölzendült délszláv lakosságú országrészeket a törvény szerint fennálló rend felforgatására irányzott vállalatjaikban megszilárditsa, sőt még a Magyarországban lévő és a magyar alkotmányra esküt tett katonai csapatokat is ezen pártütéshez csatlakozásra birja.

Ezen kiáltványokon kívül volt még az említett papirok között a következő nyilt levél:[2]

[1] Trangos István százados a Hunyady gyalog-csapatnál. — A fordító.

[2] A német eredeti így szól: «An den k. k. Generalen-Brigadier von Roth. — Herr General! Auf Ansuchen des Herrn Grafen Eugen Zichy finde ich zu bestimmen, dass dem Herrn Grafen eine Sauvegarde gegeben und überhaupt jeder Schutz gewährt werde. Stulweissenburg am 27. September 1848. — Jellacsics. m. p. F. M. L.»

«Roth cs. kir. dandár-tábornok úrnak».

Tábornok úr!

Zichy Ödön gróf kérelme folytán rendelem, hogy a gróf úrnak szabad menetvéd adassék és részére egyátaljján minden óltalom kiszolgáltassék.

Kelt Székesfehérvárt, 1848 septemb. 27-én.

Jellacsics s. k. altábornagy.

Zichy Ödön gróf önnön vallomásának veleje a következő volt:

Midőn István főherczeg, Magyarország nádora a minapában Székesfehérvárra jött, hogy a magyar tábor közelében egyen, akkor hagyta el ő (a gróf) is utoljára lakhelyét Kálozdot és Fehérvárra jött, mely városban a nádornak elutazása s a magyar hadsereg visszavonulása után is tartózkodott. Csakhamar rá Jellacsics bánnak horvát serege, a bán személyes vezérlete alatt elfoglalván a várost, Fehér vármegyének minden tisztviselőjét, a kit csak kézrekeríthettek a horvátok, a vármegyeházában fogságra vetette.

Ezért és mert őt (Zichy Ödön grófot) a horvátok nem bántották, a város lakossága ő hozzá fordult kérelmével, eszközölné ki a bántól, hogy a horvátok ne raboljanak. Ezen kérelmet teljesítette is, még pedig kedvező sikerrel. Miután neki (Zichy Ödön grófnak) utóbb értésére esett, hogy Roth csász. tábornok 10,000 horváttal Kálozd helysége felé közeleg: a bántól menetvédet kért a maga részére, hogy a kálozdi szegény lakosságot a horvátok rablásaitól megóvhassa, erre Jellacsics bán a fönt érintett, Róthhoz szóló levelet adta át neki.

Ezen levéllel ellátva, a horvát főseregnek Velencze felé történt odábbnyomulása után unokaöcscse — a másik fogoly — kiséretében elhagyta Székesfehérvárt, hogy Kálozdra menjen s ott Roth tábornokot bevárván, tőle a helység szegény népsége számára oltalmat eszközöljön horvátjainak rablásai ellen; azután azonnal Fehérvárra vissza és onnan tovább Pozsonyba szándékozott utazni, Kálózdon pedig csak pár óráig mulatni.

A kocsijában talált kiáltványokat ő sem nem terjesztette, sem terjeszteni nem akarta. Azoknak eredeti kéziratát Ő felségének futárja, Mensdorf gróf hozta Bécsből és Jellacsics

bán nyomatta ki Fehérvárott. A nála talált példányokat két nála beszállásolva volt horvát tiszt hagyta el a házánál, s a komornyikja tévedésből tette a többi holmi közé.

Hogy magáról azon gyanút elhárítsa, mintha neki ezen kiáltványokat Roth táborába átcsempészni volt volna szándéka, Zichy Ödön gróf minduntalan hazafiúi érzelmeit emlegette és ez által engem azon kérdésre ösztönzött: hogyan van az, hogy neki sokszor emlegetett hazafisága daczára nem jutott eszébe, hogy a horvát segélyhad fenyegető közeledését — mely a mint az előttünk fekvő, általa az ellenségtől kikért óltalomlevél kelte bizonyítja, a gróf előtt már két nappal elfogatása előtt tudva volt, valamely úton-módon a magyar tábornak hírül adja?

A grófnak önigazolása a következőkből állt: szeptember 29-ike előtt ő Székesfehérvárról el sem indulhatott, mert Jellacsics bán a horvát főssereggel a városból csak azon napon távozott. A mondott napig a várost körülvették a horvátok. Ezek őt (a grófot), ha előbb hagyja el a várost, föltartóztatták és kifosztották volna, miután óltalomlevele csupán Roth táborára szólt. Mikor végre 29-én útnak indult: akkor már fölöslegesnek tartotta Roth közeledését a magyar táborba megüzenni, annak hírét már általánosan elterjedettnek vélvén. Egyébiránt a legelső állomáson (a hol elfogták) azonnal hírül adta, hogy Roth és hadserege közeledik.

A vád pedig gróf Zichy ellen így szólt: 1. hogy a gróf a haza ellenségeivel czimborál; 2. hogy ő a Magyarországon törvény szerint fönnálló közalkotmány ellen kitört délszláv lázadásban tettleges részt vesz annak értelmében szerkesztett kiáltványok terjesztésével.

Az első rendbeli bűntényre nézve az említett oltalomlevél volt a közvetlenül terhelő bűnjel; a második mellett a terhelő nyaláb kiáltvány.

Zichy Ödön gróf a maga vallomásában mind a kettőt megczáfolni iparkodott.

Az óltalomlevelet közönséges szabad-menedék-iratnak * mondta, minőt háború idején a hadvezérek igen gyakorta, még ellenséges ország lakói részére is, ártatlan, emberiségi tekinte-

* Sauvegardeschreiben.

tekből ki szoktak állítni. A kiáltványok pedig, úgy mondá, komornyikjának tévedéséből hozattak el utipodgyászával együtt.

Hogy az ellene emelt két vádat még határozottabban visszautasítsa: gondja volt rá vallomásaiba ismételten hazafiságát beleszőni; és a miatt, hogy ő a horvát segélyhad közeledésének hírét elmulasztotta a magyar táborba eljuttatni, azon vélelmével mentegetődzött, hogy ezen közelgetés már vidékszerte tudva van.

Ezenkívül hazafias érzelmei bebizonyítására azon körülményre hivatkozott, hogy ő Soponyán, mikor itten váratlanul magyar őrsvonalra bukkant, legott ennek tudtára is adta, hogy egy ellenséges segédhadtest érkezik a bánhoz.

A hadi rögtönbiráskodás szabályai kizárják a védbeszédet. Még csak a hadbirónak, mint törvény őrének a rendes haditörvényszéknél szokásos véleményadása (votum informativum) sincs megengedve a rögtönitélő bíróság előtt.

Itt a hadbiró, vagy ennek hiányában az ezt helyettesítő tiszt, a viszgálat befejeztével a törvény értelmében hozandó ítélet iránti indítványát egyedül az elnökkel — még pedig titkon — közli; mire ez, a hadbirónak véleményét fontolóra vévén, egymagára és magában alkotja meg az ítéletet; ezt titkos módon hozza bírótársai tudomására s azután fölhívja őket, hogy vagy kardrántással egyetértésöket, vagy vesztegmaradással ellenkező véleményöket nyilvánítsák. Még pedig a rögtönitélő haditörvényszéknek összes személyzete egyszerre szavaz.

Ily szervezet mellett a tevőleges itélet-alkotás joga a rögtönitélő hadibíróságnál csupán az elnököt illeti meg; a többi közbiró egytől-egyig, a hadügyészt sem véve ki, csupán azon korlátolt tevékenységre van szorítva, hogy minden előleges értekezés nélkül, sőt anélkül, hogy akár csak az alapos meggondolásra is elegendő ideje lenne, az indítványba hozott ítéletet gyors elhatározással vagy elfogadja vagy elvesse. A katonai törvény eszerint a rögtön hadi bíróság elé állított vádlott élete és halála feletti eldöntést kiválóan az elnök kezébe adja; és épp ezért az utóbbinak kötelessége a vádlott védelmét a hadügyész sújtó indítványa ellenében önnön lelkiismerete előtt titkon magának elvállalnia.

Ezen szempontból kiindulván, feladatomnak ismertem, hogy Zichy Ödön gróf azon állításai értékét, melyek által ő

az említett bűnvádakat eloszlatni iparkodott, az ő javára s érdekében vessem latra.

A legsúlyosabb vád a grófnál talált ellenséges kiáltványok megkisérlett terjesztésére vonatkozott.

Minthogy Zichy Ödön gróf azt állította, hogy komornyikja ezen kiáltványokat tévedésből tette az utipodgyász közé: azon kellett lennem, hogy e magyarázat valószinűségét önmagam előtt a körülmények egybevetéséből megállapítsam. De mindhiába! Mert a kiáltványokat a gróf állítása szerint, a házában beszállásolt horvát tisztek hagyták hátra és föl kellett tennem Zichy Ödön grófról, mint egy fehérvári ház tulajdonosáról, mely háznak kétségtelenül több szobája volt, hogy ő sokszor emlegetett hazafiságánál fogva sem az ellenséges katonatisztekkel egyazon szobában nem lakott, sem velök egyátalában semminemű barátságos közösségben nem állt. A kiáltványok eszerint csak azon szobák egyikében maradhattak, hol a horvát tisztek ideiglen el voltak szállásolva. Továbbá: Zichy Ödön gróf mindjárt a horvát tisztek eltávozása után határozta el magát, hogy, saját állítása szerint, csak egy pár órára rándul ki Kálozdra s onnan mindjárt Székesfehérvárra tér vissza. Ily kurta kirándulásra rendszerint nem sok málhát visz az ember magával, legfölebb egyes oly tárgyakat, mikre naponta, sőt minden órán lehet szüksége. Ezen tárgyak, az elmondottak után itélve, aligha voltak *azon* szobákban, melyeket az ellenséges tisztek az imént elhagytak, tehát nem is az ezen vendégszobákban talán ott felejtett kiáltványok közelében.

Mindezen valószínűséggel szemben sehogy sem tudtam elképzelni, hogyan mehetett az végbe, hogy a komornyiknak, azonközben, hogy ő, hihetőleg grófja lakószobájában, a csupán kevés órai utazáshoz szükséges tárgyak rakosgatásával foglalatoskodott, az egészen más szobában hátramaradt kiáltványok úgy a kezéhez ragadtak, hogy azokat tévedésből az útipodgyász közé keverhette. Lehetetlen volt az ilyen *tévedés* már ama kiáltványok vastagabb csomagjánál és a többi megmotozott uti tárgyakétól feltünőleg elütő külalakjánál fogva: 43 darab (ez volt a grófnál talált kiáltványok száma) nagy ívrét durva nyomdai papír félív.

Sokkal hihetőbbnek hangzott volna, hogy a komornyik ezen kiáltványokat szántszándékkal, még pedig ösmervén gaz-

dájának hazafias gondolkozását, ennek háta megett tudtán kívül dugta annak podgyászába.

Azonban (így tünődtem tovább) lehetséges, hogy Zichy Ödön gróf a kiáltványok fölfödöztetése alkalmával a veszélyt, melyben éppen e fölfödözés miatt komornyikának élete forgott, rögtön felismervén, a sokszor emlegetett hazafias érzületénél fogva cselédje *szándékos* cselekedete miatt benne méltán fellobbanó harag daczára bizonyos nagylelkű szánalom nemét találta érezni iránta s önnön ártatlansága biztos érzetében ezért fogta rá cselédének *tévedésére* az ennek bűnös cselekedetére rávezető nyomokat.

Részemről legalább ily nagylelkűség fellobbanását, mint lehetőt, magamnak el bírtam képzelni, és mindezen elmélkedések csak annál inkább ösztönöztek arra, hogy a haza ellenségeivel való czimborálás veszedelmes gyanúját, melyet a gróf talán a legnemesebb indulatból komornyikja vétkes fejéről végzetes módon önön ártatlan fejére hárított, az által igyekezzem eloszlatni, hogy az előttem fekvő tények kivehető indokainak a gróf önvallomásaival való netaláni megegyezéséből a grófnak hazafias érzülete felőli tevőleges bizonyságokra tegyek szert.

De a gróf önvallomása csak három pontot tartalmazott olyat, mely ez utóbbi irányban mint némileg kedvező jöhetett tekintetbe. A gróf ugyanis azt vallotta, hogy ő:

1. Székesfehérvár polgárai védelmére Jellacsics bánnál a végett járt közbe, hogy a horvátok dúlásainak határt vessen;

2. az előtte fekvő ótalomlevelet a bántól szintén csupán a végből kérte ki magának, hogy a kálozdi szegény lakosságot Roth tábornok horvátjai dúlásaitól megóvhassa; végre

3. az első magyar katonáknak, kiket útjában Soponya táján váratlanul előtalált, azonnal tudtokra adta Roth tábornoknak és 10,000 horvátjának közeledését.

Azonban bármily kedvező világításban tekintse is az ember ezen három pontot: nem lehetett elfelejtenünk azt, hogy Zichy Ödön grófnak magának is háza van Székesfehérvárott, Kálozd pedig saját uradalma volt, s így a horvátok megzabolázása mind a két helyen annyira személyes érdekében állt, hogy ez egymaga is tökéletesen elegendő volt az 1. és 2. alatt

említett cselekvényeket a gróf részéről a hazafias érzület teljes hiánya esetén is megindokolni.

A harmadik pont ellenben az egyidejüleg fönnforgott körülmények összefüggésénél fogva éppenséggel sokkal inkább a gróf honfiúi gondolkozása ellen, semmint mellette látszott tanuskodni, mert ha a gróf a haza és ennek védői irányában barátságos indulatot táplál vala: akkor egy magyar honvédörs váratlan megszólítása őt csak kellemesen lephette meg s egyszersmind a mögötte álló honi fiatal haderőt a közeledő új 10,000-nyi horvát sereg támadásaitól féltő aggodalomba ejthette. Mind a két érzelem csak arra serkentheté, hogy ugyancsak siessen a rossz ujságot megjelenteni. Ha Ödön gróf a hazai ügy és védői iránt barátságos indulattal viseltetik: akkor csak kínos lehetett neki a gondolat, hogy a viszonyok nyomása alatt a haza ellenségeitől volt kénytelen óltalmat kérni személye és vagyona számára! s a magyar örs megszólítása azt a reményt kellett hogy felköltse benne, hogy a megszólító mögött álló magyar véderő elég hatalmas arra, hogy őt ama kínos ferde viszonyból most egyszerre kiszabadítsa; ezt a szabadulást a gróf óhajtotta volna és bizalomgerjesztő magaviselettel kiérdemelni sietett volna. Sőt még ha (tegyük fel) mind a két hadviselő fél ügye teljesen közömbös is előtte: akkor is a magyar örs kiáltására — ha igaz járatban volt a gróf — eszélyből azonnal legalább a horvát hadvezér oltalomlevelét önként elő kellett volna mutatnia, hogy éppen ezt az igaz járatban voltát ez önkéntes előmutatással bizonyítsa és elejét vegye azon épp oly veszélyes mint méltatlan gyanúnak, hogy ő, a magyar állampolgár, a törvényes alkotmány elleni pártütőkkel bűnös egyetértésben él.

De Zichy Ödön grófot erőszakkal kellett letartóztatni! és csak azután emlegette ő a horvát segédhadtest közellétét, azt kérdezvén az őt letartóztatóktól: hát nem tudják-e, hogy Roth tábornok 10,000 emberrel nyomúl fölfelé? Az óltalomlevelet eltitkolta a gróf? Ez csak ruháinak erőszakos megmotozása közben került kézre!

Ezen körülmény, valamint a grófnak erőszakkal történt elfogatását szükségképen megelőzött ellenszegülése a rákiáltó örssel szemben, a gróf azon kérdését: «nem tudják-e, hogy Roth tábornok jön 10,000 emberrel?!» sokkal inkább fenye-

getés, semmint barátságos hírüladás színében tüntették fel és nemcsak tulajdon maga által bizonyságolt hazafias érzelmei ellen, de egyenesen oly gondolkodás és cselekvésmódjáról is tettek tanubizonyságot, mely a haza *nyilt* ellenségeivel mindenben megegyezett — a nyiltságot kivéve!

Ugyanezen eredményre vezettek a gróf állításainak még egy másik pontja feletti elmélkedéseim.

Mikor ugyanis a gróf kocsijában talált kiáltványokat a vallatáskor elébe rakták: ő határozottan felösmerte, hogy ugyanazok, miket a fehérvári házában beszállásolva volt horvát tisztek hagytak hátra. A grófnak eszerint az ellenséges tisztek kivonulásától fogva önnön elutazásáig eltelt idő alatt ezen kiáltványokat látnia kellett.

Ha a gróf valóban hazafias érzelmű volt: akkor e kiáltványokat legott Fejérvárott megsemmisítette volna. Hiszen azok eredetét s az eredetiek Székesfehérvárra jutásának körülményeit apróra ösmerte; azoknak a Magyarországon fönnálló törvényes alkotmányra nézve veszedelmes iránya felől pedig csak nem lehetett kétségben! S a talált példányok megsemmisítése módjában is volt a grófnak — személyének minden veszélye nélkül, miután az ellenséges katonatisztek, kik e kiáltványokat házához hozták s ott felejtették, az összes horvát főtáborral odább vonultak.

De Zichy Ödön gróf nem semmisité meg e kiáltványokat: s ezáltal azon hazafias érzelmek, melyekkel ő vallatása közben eldicsekedett, valótlanoknak bizonyultak.

Azon állítása, mintha a proklamációk csak komornyikja tévedéséből kerültek volna a kocsijába, most már, az igaz, hihetőbb színt öltött; mert igen valószinű, hogy a gróf maga hozta volt azokat tulajdon lakószobájába s a rövid kirándulásra magával viendő holmik közelébe. De azon jellemtelenség által, melylyel Zichy Ödön gróf a zsebében talált óltalomlevéllel szemben — melynek félremagyarázhatlan szavaiban az ellenséges hadvezér részéről a gróf baráti érzelmeiben való csaknem föltétlen bizalom van kifejezve — a vallatáskor azt merte állítani, hogy ő *azért* nem tudatta a magyar táborral a horvát segélyhad közeledését, mert ezt már köztudomásu dolognak hitte; ugyanazon jellemtelenség által, melylyel ő saját hazafias gondolkozása mellett bizonyságúl azt hozta fel, hogy

hisz ő az ellenséges segélyhad közelléte hírét a Soponyánál előtalált legelső magyar őrsnek tudtul adta, a gróf mind a többi állításaira nézve is hitelét tökéletesen elvesztette és ezzel a gróf ellen emelt vádnak alapul szolgáló okiratok és gyanúokok a tulajdon vallomásai közti ellenmondások által csak még gyarapodtak súlyban és erőben.

Ez okmányok alapján a helyettesített hadbiró indítványa így szólt: hogy Zichy Ödön gróf a haza ellenségeivel czimborálásnak s a Magyarországban törvény szerint fennálló államrend ellen kitört délszláv lázadásban, ennek czéljaihoz alkalmazva szerkesztett kiáltványok terjesztése által való tettleges részvételnek bűnei miatt, mint hazaáruló, kötél általi halállal bünhődjék.

Mielőtt elnöki minőségemben a hadbiró indítványát magamévá tenném, elébb magamban tisztáznom kellett azt: nem maradt-e csakugyan fönn semmi kételyem? és megvagyok-e erkölcsileg teljesen győződve, hogy Zichy Ödön gróf a vádbeli két bűnt valóban elkövette? Annyit ugyan már eddigi elmélkedéseim is kiderítettek előttem, hogy Zichy Ödön grófban a haza törvényes ügye iránt a legkisebb rokonszenv sem lakozik: de ez még nem volt teljes bizonyság a mellett, hogy ő tettleg egyetért az ellenséggel. A gróf hatalmaskodó magaviselete, mely elfogatását okozta: a magyar előörsökhöz intézett azon inkább fenyegetéshez hasonlító kérdése, vajjon mitsem tudnak-e a horvát segélyhad közelségéről? l a bántól kapott ótalomlevél eltitkolása, mindezek épp úgy lehettek csupán a gróf erőszakos természetének s az alárendelt sorsú emberekkel való durva bánásmód rossz megszokásának kifolyása, a mint lehettek a meglepett bűntudat s azon hirtelen felvillanó gondolat következménye, hogy itt most csupán imponáló föllépése mentheti meg őt azon veszélytől, hogy megmotoztatván, az óltalomlevél és kiáltványok fölfödöztetése után mint ellenséges kém a legközelebbi fára akasztassék.

Az ellenséggel való tettleges czimborálás kérdésében csak az óltalomlevél tartalma lehetett a főbizonyság és első tekintetre e levél nem látszott egyébnek egy úgynevezett *sauvegarde vagyis menevéd* levélnél.*

* Régi szó: Menevéd. Barczafalvynál 1787. Hiv. müszót. 1845. Fogarasy 1848. Kemény Zs. Rajongók. A fordító.

Ezen szó alatt azonban, általában véve, azon hadi szokást értjük, mely rendszerint oly esetekben jő alkalmazásba, a hol az emberiség általános érdekében oly emberélet vagy oly tárgyak megóvása czéloztatik, mik a hadműveletekre vagy soha befolyással nem lehetnek, vagy pedig befolyással lenni már megszüntek.

Ily esetben például az egy városból vagy más helyből kivonuló hadvezér bizodalommal folyamodik a nyomában bevonuló ellenség emberséges érzelméhez, élvén e végre az említett hadi szokással, melyet minden művelt nemzetek hadseregei elfogadtak.

Ezen hadiszokás jelesül az osztrák hadseregnél abban áll, hogy a kérdéses személyek vagy tárgyak egy külön védőrség oltalmára bizatnak. Ezen őrség kötelessége a rábizottakat minden káros behatástól mindaddig megvédeni, mígnem alkalom nyílik a tulajdon parancsnokától az ellenséges főparancsnokhoz intézett, mindenesetre írásbeli megkeresvényt s ezzel együtt annak tárgyát is az előtalált ellenséges tisztnek, még pedig mentül magasabb állásunak, átadhatnia.

Az ily menedék-őrségeket rendszerint az ellenség nem veti fogságra, hanem ezeknek saját előörsi állomásáig vagy legalább önnön örsvonalán túl illedelmesen visszakísérteti és szabadon menni engedi. Innen «szabad menedék» az elnevezése ezen hadiszokásnak, mely maga kétségkívül legnemesebb virága a lovagias hadviselés módjának.

Hogy azonban e hadiszokással biztosan lehessen élni, ahhoz mulhatatlanul az kell, hogy a fenforgó eset a vele élő hadvezérnek hadi tekintetben semminemü előnyt ne hajthasson. S ezen körülménynek annyira szembeszökőnek kell lennie, hogy az ellenségnek se lehessen kételkedni benne.

Személyekre, jelesül fegyverfogható utasokra e hadi szokás csak nagy ritkán és csakis rendkívüli esetekben alkalmazható, t. i. csupán akkor, ha ezen személyek multi és jelenlegi hatáskörének a háborúhoz és a háború okához nyilván semminemű köze nincsen.

De az olyan oltalomlevelet, melyet a horvát hadsereg főparancsnoka egy a háború oka és czélja irányában éppen nem közömbös utazónak, éppen a végből állít ki, hogy előmutató-

ját ugyanazon horvát seregnek egy elszigetelt másik hadteste, melynek hadműveleti területére *amaz* utazni szándékozik, barátnak, ne ellenségnek nézze, az ilyen oltalomlevelet sohasem lehet a «szabad menedék» emberies hadiszokásával összetéveszteni.

A Zichy Ödön grófnál talált okirat eszerint — még akkor is, ha annak csupán a gróf számára Roth tábornok táborában szabad járást-kelést biztosító részét tekinti az ember — nem volt egyéb egy az ellenséges hadvezértől kiváló kedvezéssel fogalmazott útlevélnél, melynek kiállítója már magában azon vélelemre jogosít, hogy ez útlevél kiállítója — jelen esetben a horvát bán — Zichy Ödön grófnak a horvát hadi vállalat iránti rokonszenvéről jó előre igen megnyugtató bizonyítékokat szerzett. Megerősítették még e föltevést a szóban lévő irat azon záró szavai, melyek szerint a grófnak mindennemű oltalom kiszolgáltatandó.

Mindazonáltal nem lehet tagadni, hogy egy mutatis mutandis hasonló oltalomlevél, ha valamely jámbor — teszem tudós — nevezetesség részére, talán a végből állíttatik ki, hogy ez természetbúvári vagy egyébképen tudományos czélból folytatott utazásában hátráltatást ne szenvedjen — legfölebb ideiglenes fogságot hozott volna az ilyen útlevél birtokosára — föltévén, hogy a mint ez magától értetődik, az ő magatartása az őt megállító előörssel szemben nem az a gyanút gerjesztő, a milyen tényleg a Zichy Ödön grófé volt.

De Zichy Ödön gróf köztudomás szerint nem volt sem valamely tudományos, sem valamely az akkori viszonyok közt ártani nem képes nevezetesség. Zichy Ödön gróf, számos főrendű politikai elvrokona példájára igen sokat és sokfélét, befolyásos állást az országban, nem egy főnemesi előjogot, sőt tetemes jövedelmet is veszített a király által legújabban szentesített új törvények következtében. Innen az, hogy ő, valamint sok más főrendű politikai pártfele is, a márczius előtti egyiptomi húsos fazekakra visszaáhítozzék; hogy következésképen az 1848-iki új alkotmány felforgatása iránt és — tekintve a horvát betörésnek hűbéri-reactionarius jellegét, a horvát betörés iránt is — rokonszenvvel viseltessék, már magában több volt, mint valószínű. Mint tősgyökeres magyar ember azonban nyilván ezt a rokonszenvét a horvát fővezér előtt elébb be

kellett hogy bizonyítsa, hogy erre a szóban levő oltalomlevelet megkaphassa tőle.

Ezen okirat tehát — összefüggésben a felfedeztetését megelőző eseményekkel — kizárt minden kételyt aziránt, hogy a magyar honpolgár Zichy Ödön gróf tettleg hazája ellenségeivel czimborál.

Mihelyt egyszer ezen erkölcsi meggyőződés megszilárdult bennem: nem bírtam többé semmi okát elgondolni, miért ne hozta volna el Zichy Ödön gróf maga a nála talált kiáltványokat is, még pedig egyenesen azon szándékkal Székesfehérvárról Kálozdra magával, hogy azokat terjesztés végett Roth császári tábornoknak maga adja által. Hiszen e szándék kivitele a Duna mentén fölfelé nyomuló horvát segédtábornak Székesfehérvárhoz való kétségtelen közelségét tekintve s azon megnyugtató föltevésben hogy Roth hadteste s a bán főserege között magyar csapatok nem állnak, Zichy Ödön gróf előtt egészen veszélytelen vállalkozásnak látszhatott s az alkalom ránézve igen kedvezőnek, különös önfeláldozás nélkül nagy szolgálatot tehetni azon pártnak, melyhez maga szított.

De mindezen elmélkedések azt az erkölcsi meggyőződést is érlelték meg bennem, hogy Zichy Ödön gróf a nála talált ellenséges kiáltványok terjesztését valóban tettleg munkába is vette s akkor éppen a bűnkisérlet kivitelében járt, mikor őrseink által váratlanul megállíttatván, fogságba esett.

Ezen meggyőződéssel összhangzásban most már érthetővé vált az is, mi bírta rá a grófot, hogy a hintójában talált kiáltványok ittlétezését komornyikjának csupán tévedésére, a helyett hogy bűnös szándékára fogja és abból magyarázza. Korántsem a nagylelkű szánakozás érzete adta ezt az állítást a gróf ajkára, hanem igenis az attól való félelem, hogy komornyikjával szembe állíttatván, ennek ragaszkodásától esetleg elvárhatja, hogy ez gazdájának megmentése végett egy tévedést vállaljon magára, de sohasem a bűnös szándékot is, melynek bevallása neki fejébe kerülhet.

Mindezek után egyfelől többé semmi támpontom nem maradt a hadbiró indítványától eltérő itélet megállapítására és másfelől a nagy veszedelem, melyben az ország azon pillanatban forgott s az e veszedelem elhárítására fő-fő fontossággal biró katonai feladatom szerencsés megoldhatása —

melynek éppen fontossága miatt lettem én oly rendkivüli felhatalmazásokkal ide kiküldve — parancsolólag követelték a hadi törvényeknek ilyfajta gonosztettek elleni teljes szigorral való alkalmazását.

Én tehát itéletkép kimondtam, hogy Zichy Ödön gróf az ellene emelt vádbeli bűntetteket valóban elkövette, s ezért kiérdemelt büntetésül kötél általi halállal lakol.

A rögtönitélő haditörvényszék ez itéletet egyhangulag magáévá tévén, az elitéltnek lelki vigasztaltatása után az rajta legott végre is hajtatott.

A másik fogoly, Zichy Pál gróf ellenben — minthogy a rögtönitéléshez megkivántató bizonyságok hiányoztak — a rendes törvény útjára utasíttatott.

HARMADIK FEJEZET.

(Három napi fegyverszünet a pákozd-velencze-sukorói ütközet után. — Vásárhelyi. — Az ellenségeskedés megújulása. — Perczel főparancsnokom. — A népfölkelés. — A Róth tábornok elleni hadjárat kezdete. — Csetepaté Tácznál. — Egy horvát csapat lefegyverzése. — Philippovich tábornok Perczel főhadiszállásán. — Róth tábornok visszavonul. — Koczódásom Perczellel. — Róth hadtestének lefegyverzése Ozoránál.)

Az első nevezetesb ütközetre, melyben a magyar hadsereg a horváttal 1848. évi szeptember 29-én Pákozd, Velencze és Sukorónál megmérkőzött, három napi fegyvernyugvás következett. Ezt a magyar hadak fővezére Móga osztrák cs. kir. tábornok a legközelebbi hadműveletek iránt határozandó haditanács tartására fordította. Még ennek előtte érkezett hozzám a fővezérségtől oly parancs, hogy őrseimet Soponyától vonjam vissza és különcsapatomnak egy részével október 1-én Ercsiben legyek. (Adonyon fölül, a Duna jobbpartján.) A két gróf felett szeptember 30-án itélt haditörvényszék után azonnal eleget tettem a vett parancsnak.

Október 2-án Sziget-Ujfaluban Csepel szigetén Ercsinek átellenében egy Vásárhelyi nevű hadnagy a Hunyady-csapatból azon jelentéssel termett nálam, miszerint kevéssel azután, hogy a két Zichy grófot Soponyáról Adonyba útnak indították, az örsvonalon Soponya közelében egy újabb gyanus egyént állítottak meg, a ki midőn az őrszem rákiáltott, hirtelen futásnak eredt és futás közben egy összegyűrt papirszeletet hajított el magától; a szökevényt üldözőbe vett czirkáló ezt a papirt megtalálván, neki (Vásárhelyinek) meghozta; e papirszelet tartalma, olvasható czimirat és aláirás nélkül, kevés sorban egy a kálozdi grófi kastélyban létező rejtekre utalt, «a hol (így szólt az irás) megtalálható, a mit keresnek.» Ezen ujjmutatás nyomán ő (Vásárhelyi) nagy fegyverkészletre remél-

vén rátalálni, azonnal Kálozdra portyázott, hol is a gróf tisztartót fegyver közé fogván, a kérdéses rejtek megmutatására kényszerítette, de a remélt fegyverek helyett abban csupán két jól elzárt vasládát találtak, melyeket ő a közeledő horvát hadak elől biztonságba helyezendő, ime magával el is hozott. Hogy mi van ezen vasládákban, ő nem tudja, mert azokat fel nem nyitotta.

Én mindenekelőtt a kérdéses papirszeletet kivántam látni. De ő azt felelte, hogy miután a rejtekre rá akadtak és ennek azonossága a papirszeleten megjelölttel kétséget többé nem szenvedett, ő bizony ez utóbbival többé nem gondolt és a rejteknek kikutatására fordítván egész figyelmét, eközben a papirszelet elveszett. Egyébiránt, jegyzé meg Vásárhelyi, az elhozott két vasláda elég bizonyság jelentésének hitelessége mellett.

S én valóban nem is látván okát, a miért kételkedjem előadásában, miután arról közvetlenül meggyőződtem, hogy a két vasláda még feltöretlen állapotban van, meghagyám Vásárhelyinek magának, hogy azokat haladék nélkül Pestre szállitsa s ott a kormánynak adja át.

Egyúttal ugyancsak vele az egész esetről irott jelentést küldtem fel a kormányhoz, melyben őt (Vásárhelyit) közvetlen fölebbvalóinak különös ajánlására rendkívüli előléptetésre hoztam javaslatba.

Időközben Jellacsics bán az említett fegyvernyugvás előnyével visszaélvén, szeptember 29-kéi csata-állásából alattomban hirtelen oldalmenettel elvonult Győr felé. Tevé pedig ezt oly sietséggel, hogy Róth tábornok és horvát segédhada többé nem érhetett a bán nyomába s igy azon veszélyben forgott, hogy magyar hadak őt mind a horvát főerőtől, mind a horvát-szlavon határszéltől elvágják és néhány nap alatt tönkre tegyék.

Móga tbk. és Jellacsics bán csapatai közt csak október 4-ével kezdődtek el újra az ellenségeskedések.

Engem külön csapatommal a legújabb parancs a Róth tbk. horvát hada ellen küldött Perczel Mór, akkori nemzetőri ezredes mint az ú. n. Zrinyi-csapat parancsnoka dandárába osztott be. Nekem azonban ez csak október 3-án este Adonyban esett tudomásomra, a mikor Ercsiből oda visszatértem és

miután egy korábbi fővezéri parancs folytán, mely engem eddigi önálló hatáskörömben meghagyván ugyanazon Róth tbk. elleni feladat megoldásával megbizott volt, megfelelő intézkedéseimet másnapra már ki is adtam.

Perczel Mór e szerint 1848 október 3-án este átvette tőlem a Róth tbk. elleni hadjárat fővezérletét s ugyanekkor rám az előcsapat vezetését bizta. Megtett intézkedéseimen nem változtatott.

A feladat volt: Róth császári tábornoknak egyelőre Székesfejérvár felé elvágni az útját s őt vagy déli irányban visszanyomni, vagy legalább mindaddig feltartóztatni, míg magunk elég erősítést kapván, megverhetjük. Az utóbbi esetben a déli megyékből a Duna jobb partján szervezkedő népfölkelésnek kellett tőle telhetőleg a horvát tábor visszavonulását megnehezítnie.

A rövid utasítás, melyet én e végre, mint a délvidéki népfölkelés főparancsnoka, alparancsnokaimhoz intéztem körülbelül ekként szólt:

«A népfölkelést nyilt csatán, rendes katonaság ellen, kivált ha ez tüzérséggel is bír, éppenséggel nem lehet használni. Ezért a nyilt csatát, a mennyire lehet, kerülni kell. Ágyú lőtávolán kívül az ellenséget egyre váltakozó nagyobb tömegek feltünedezése által folyvást háborgatni, az ellenség hadműködési körébe eső legfontosabb közlekedési eszközök, mély utak, hidak, töltések stb. elrombolása, nemkülönben a kezе ügyében lévő szállítóeszközök eltávolítása által mozdulatait egyre gátolni, a legközelebbi vagy közeli élelmi készletek fölemésztése vagy eltakarítása által az ellenségre mindennemű nélkülözést, pusztító éhséget hozni: ezek azon teendők, melyekre a népfölkelés működése szorítkozzék»

Hogy ezeknél több szolgálatot a népfölkeléstől nem lehetett várnom, a következőkből kiviláglik:

Mint főparancsnoka a délvidéki népfölkelésnek sohasem voltam képes előre csak hozzávetőleg is meghatározni, hogy mily számmal fog az egy bizonyos időben, bizonyos helyen rendelkezésemre állani. A népfelkelés megjött, vagy távozott a szerint, a mint éppen kedve tartotta. Többnyire azonban olyankor érkezett meg, a mikor még az ellenség távol állott; mikor ez közelebb nyomult, akkor a népfölkelés szeretett

távozni. Szóval: szivesen kerülte az ellenség tekintetét. Ha egyszer megtörtént az eset, hogy az ellenség lövéseit közelből hallhatta: akkor «árulást !» kiáltott és ment a merre látott s ilyenkor nem ritkán csak a testi kimerültség volt képes a «kaszásokat» megállapodásra birni.

Fegyverzetök, a mint azt nevök is mutatja, legnagyobbrészt kaszákból állott; csak aránylag igen kevésnek volt régi rozsdás puskája, mely azután csaknem oly nehezen sült el, mint a kasza.

Különös előszeretettel voltak a kaszások az ágyuk iránt! Ezeket még mikor nem kellett is, lelkesedéssel követték. A ki parancsnokuk gyanánt mutatta be magát nekik, attól mindjárt azt kérdezték, van-e ágyuja? Ha azt felelte, hogy van: akkor jó kedvvel szedelőzködtek az induláshoz: Ellenkező esetben az illető nem nagy pártolásban részesült. Ezért a népfölkelés vezérei sokszor azzal a fogással éltek: hogy az ágyukat «már előre küldték az ellenség ellen». Daczára e cselfogás esetlen voltának, az mindig elegendő volt rá, hogy a kaszásokat néhány napig talpon tartogassa.

De a népfelkelésnek ezen megható ragaszkodása az ágyukhoz (a magunkéit értem) vajmi hamar elmult, mihelyt az ellenséggel szembe találkozott. Száz eset közül kilenczvenkilenczszer bizonyos lehetett benne az ember, hogy az ágyuval és kaszásokkal megindított valamely komoly vállalatból rövid időn a kaszások kissé fáradtan ugyan, de egyébkép szerencsésen megkerülnek — ágyú nélkül!

Eszerint 8—10,000-nyi jól fegyelmezett hadtestnek elszánt vezérét az ilyen népfelkeléssel ellene intézhető támadások által alig lehetett hadműveleteiben sikeresen megakadályozni: de azon viszonyok között, melyekben a Róth és Philippovich csász. tábornokok vezérlete alatti horvát segédhad — Jellacsics bántól hihetőleg fensőbb tekintetekből cserben hagyatván — akkor forgott, még ezen népfelkelés ellenségeskedései is elegendők voltak arra, hogy ezen horvát hadtestnek vesztét előkészítsék, sőt utóbb elő is idézzék.

Perczel összes hadiereje, melyet az imént ecsetelt népfölkelésen kívül Róth tbk. ellen küldtek, alig volt 3000 ember 200 ló, és 8 ágyú. A lovasság kivételével mind csupa nyers ujoncz, új alakítás.

Ezen hadtest zöme október 4-én elindult Adonyból, hogy Seregélyesnek tartván, a legrövidebb idő alatt minden délről Székesfejérvárra vezető utat keresztül vágván, mindenekelőtt derítse ki, hogy Róth tbk. milyen messzire haladt már előre Székesfejérvár felé.

Egy század huszár, egy Hunyady-gyalogszázad és négy ágyú alkották az előcsapatunkat.

A kaszás nép egy részéből és két század Hunyady-gyalogságból alkotott oldalvédő csapatot Adonyból Sárosdnak Abára küldtünk a végre, hogy az aba—bogárdi úton keresse az összeköttetést a még tovább délfelé álló népfölkeléssel és akadályozza meg, nehogy az ellenség, kiről azt hittük, hogy Kálozdon van, innen egy keletnek vett irányfordulattal a Duna és a Sárvíz csatornái közt fekvő kevésbé átszeldelt tájakra kibujjék, mely esetben magunk, folyamatba tett intézkedéseink után, harczászati és hadászati hiányos gyakorlottságunknál fogva csak igen bajosan birtunk volna eligazodni.

Az ezen napra, október 4-kére szóló intézkedés a következő volt:

Elővéd: Seregélyesre;

déli oldalcsapat: Sárosdra, előcsapatjával Abáig és Sárkereszturig;

zöme: Szolga-Egyházára.

A mint azonban Seregélyesre érkeztem, megtudtam kémektől, hogy az ellenséget már délelőtt a Soponya és Tácz közti úton Székesfejérvár felé vonulni látták; erre rögtön elhatároztam saját felelősségemre nyomban Táczig nyomulni előre s az ellenséget megtámadni a hol érem. Utamat oda P.-Bárándnak és P.-Fövénynek vettem, mind erről jelentést küldtem Perczel ezredesnek s egyszersmind őt arra kértem, nyomulna azonnal utánam, nehogy az ellenséget elszalasszuk.

Este felé, de még egész világossal, már én Tácz előtt álltam.

A helység horvát gyalogsággal volt megrakva, még pedig a vett hir szerint két zászlóaljjal. Minthogy részemről csak egy gyalogszázad volt kéznél, ez pedig puskaport még nem szagolt: én a horvátoknak a huszárok iránti ösmeretes mértéktelen respektusába vetettem reményemet és minden harczászati szabály ellenére egy szakasz huszárral támadtam meg a gya-

logsággal rakott falut. A támadás néhány ágyúlövéssel támogatva, oly elemi erővel ment végbe, hogy néhány percz mulva az ellenség vad futásban Soponya felé menekült és ezzel Tácz falu hatalmamba esett.

Rákövetkező éjjel P.-Fövényen táboroztunk, előőrseinket pedig Táczban állítottuk föl.

Perczel Mór ezredes engem holléte felől egész éjjel bizonytalanságban hagyott s ezáltal arra kényszerített, hogy október 5-én virradattal Seregélyes felé visszavonuljak, nehogy esetleg egy az aba—székesfejérvári töltésen Fejérvár felé előnyomuló ellenséges csapat a magam zömétől el találjon vágni.

Alig hogy P.-Fövényt elhagytam: iménti aggodalmam máris megvalósult. Egyik czirkálóm ugyanis azt jelenté, hogy az ellenség Perczel közt és köztem az említett úton Székesfejérvár felé halad.

Ezzel az ellenség már közelebb járt Fejérvárhoz, mint magam; és ha nem sikerül őt a tácz—fejérvári úton újra megelőznöm: akkor véleményem szerint Róth tbk. és a bán egyesülését nem lehetett többé meggátolni. Nekem tudniillik ekkor sejtelmem sem volt arról a gyorsaságról, melylyel a bán azt az ő híressé vált «Flankenmarsch»-ját véghez vitte, és így föl sem tehettem, hogy Székesfehérvár már ekkor magyar csapatok által legyen megszállva.

Én tehát gyalogságomat hátrahagyván, lovasságommal és ágyúimmal tüstént P.-Fövényen át megint a táczi útra visszatértem és rajta gyors menetben Székesfejérvár felé siettem, midőn egy onnan Perczel fölkeresésére kiküldött magyar huszár ezirkálóval szemközt találkozván, jelentéséből megtudtam, hogy a közelemben vonuló ellenség Fejérvárott a bán helyett magyar csapatokat fogna találni. Erre én hirtelen megint az aba—székesfejérvári útnak vetvén arczot, a rajta menetelő ellenség megtámadásához készültem.

E szándékom kivitelében megakasztott a megtámadandó horvát csapatnak két hadikövete (a csapat parancsnoka* saját személyében segédtisztjével), kik azt jöttek kinyilatkoztatni, hogy a horvátok nem ellenséges szándékkal nyomultak be

* Haasz százados, zászlóaljparancsnok.

Magyarországba és hogy császári királyi katonaság ellen harczolni éppenséggel nem akarnak.

Én feleletül e kijelentésre a barna szürt, melyet a reggeli hűvös szellő ellen nyakamba akasztottam, levetvén honvéd-egyenruhámról, azt kérdeztem: «Hát ellenünk, a kik nem császári királyi, hanem jó magyar királyi katonák vagyunk, sincsenek-e ellenséges szándékkal a hadikövet úr és csapatjai?» Ő erre csak azt ismételte, hogy a horvátok nem ellenségképen nyomultak be Magyarországba, a mi közderültséget okozott közöttünk.

Kihúzván órámat, 15 percznyi időt engedtem a hadikövetnek a meggondolásra, kijelentvén neki, hogy ha azalatt a horvát csapat nem rakta le a fegyvert, megtámadom.

Még le sem telt a 15 percz, midőn a horvát csapat kijelentette, hogy megadja magát. Állt pedig ez 1000 ember gyalogságból.

Ezen jelentékeny siker olcsósága eleinte gyanakodóvá tett, és ezért én csak a legnagyobb óvatossággal közeledtem azon hely felé, a hol a horvát zászlóalj a maga lefegyverezteté sét várta. De csakhamar azt láttam, hogy azalatt, míg a horvát parancsnok velem értekezett, ennek Róth tábornok hadzöme felé szolgáló egyetlen hátrálási vonalán a mi hadzömünk bukkant elő.

Perczel ezredes ugyanis előcsapatjának utána nyomulandó, október 5-én hajnalban Seregélyesről elindulván, az abai útra, melyen a horvát előcsapat Székesfejérvár felé húzódott, csak akkor ért fel, mikor emez Seregélyes színvonalán gondtalanul elhaladt volt. Ezen szerencsés véletlen nekünk minden harcz nélkül tetemes számu hadifoglyot és a mi ennél sokkal becsesebb volt, ezeknek lőfegyvereit juttatta birtokunkba.

Azalatt míg Perczel, a ki a fegyvert lerakott horvát hadsorokat amoda túlfelől még hamarább elérte volt magamnál, a hadifoglyok iránti intézkedésekkel volt elfoglalva, elejbém egy ellenséges futárt kísértek, a kit Róth csász. tábornok egy «A cs. kir. seregek parancsnokának Székesfejérvárott» czimzett levéllel a most nevezett városba indított, de az én őrseim elfogtak Táczon.

Ezen levélből kiderült, hogy Róth tábornok a bántól min-

den utasítás nélkül bizonytalan sorsára hagyva, most valóban szánandó helyzetben van. S ez is lehetett az oka, a miért a mondott tábornok még ugyanaz nap az alkudozás terére lépett, melyen Perczellel féluton találkozott.

Ez utóbbi ugyanis mindjárt az imént elbeszélt események után, hadzömével Táczig nyomult; s néhány órával azután, hogy emitt táborba szálltunk, előörs lánczvonalunk előtt Philippovich cs. k. tábornok jelentkezett, mint Róth tábornok hadi követe és menten Perczel ezredes hadiszállására kisértetett.

Itt a nevezett tábornok minden eddigelé horvát és magyar seregek közt esett összeütközéseket merő félreértések következményeinek nyilvánítván, azt kivánta, hogy Róth tábornok hadteste bántatlanul Horvátországba visszavonulhasson. Perczel ellenben feltétlen megadást követelt. Ily körülmények között nem tudtak megegyezni, s ezért estére megint hatályba lépett az ellenségeskedés.

Mi azonnal elő is nyomultunk Csőszig, a hol is október 5-ke és 6-ka közti éjjel a helység déli végén táboroztunk. Az ellenség ellenben még azon éjszakán Soponyáról odább állott és a horvát-szlavon határhoz vissza iparkodó útjában, Lánghnak, Kálozdnak, Déghnek, jó darabon el is hagyott minket.

Én október 6-án reggel Perczel dandárának lovasságával (két század Miklós-huszárral) ugyanazon úton nyomoztam az ellenséget.

Perczelnek a gyalogsággal és ágyukkal engem a lehető leggyorsabban követnie kellett.

Csak Lánghon szerezhettem bizonyosságot róla, hogy az ellenség Kálozdon át Déghnek tartott. Egyúttal mutattak nekem egy rövidebb utat Lánghról Déghre, mely Kálozdot elkerüli. Míg tehát én a huszárokkal a hosszabb útat Kálozdnak folytattam, Perczel ezredesnek, ki akkor még alig bontakozott volt ki csőszi táborából, ama rövidebb utat ajánlottam, hogy így az elvesztett időt helyre hozhassa. Azonban későbbi ellenőrző tudakozódásomra más lakosoktól kapott adatok kételyt támasztottak bennem az iránt, hogy ágyúkkal is járható-e az a rövidebb út Lánghnak Déghre? S ekkor ezt a körülményt is rögtön megírtam Perczel ezredesnek és még jókor intettem, óvakodjék az előbb ajánlott lánghi útra rátérni mielőtt ennek tüzérséggel is megjárható voltáról maga meggyőződnék.

De Perczel ezen figyelmeztetésemre mitsem hajlott, — Lánghról nem Kálozdnak, hanem egyenesen Déghnek fordult, emitt tetemes akadályokra bukkant s a kifáradt és kiéhezett sereggel csak késő estve ért Déghre, a hol én a huszárokkal az ellenséget már délben utolértem, de megtámadni és rendszeres visszavonultságában feltartóztatni nem bírtam.

Ezen újabb időveszteségünk által az ellenség új tetemes előnyt nyert, melynek kitünően tudta hasznát venni. A mi csapatjaink pedig minden igaz ok nélkül túlságosan ki voltak fárasztva.

Természetes volt az aggodalom, hogy hasonló ügyetlenségek, ha gyakran ismétlődnek, egészen meghiusíthatják szándékunkat, a mely pedig nem állt kevesebbre a Róth tábornok hadtestének teljes megsemmisítésénél.

Ezen aggodalmaimhoz sajátságosan viszonylott a Honvédelmi bizottmánynak hozzám intézett levele, melyet *aznap* reggel vettem és melyben nekem «mint a Róth tábornok elleni hadjárat *önálló parancsnokának*» meghagyatik, hogy Róth hadtestének megsemmisítése után egy másik ellenséges portyázónak — nem tudom már, hogy melyiknek — hasonló véget készítsek.

Ezen levelet Perczellel — még mielőtt ez hadtestünk zömével a kálozdi útról letért — eredetiben közöltem s eleinte őrá akartam bízni a válasz megírását. A délután folytában azonban — a hadzömünk hosszas késlekedésén fölindulva — arra határoztam el magamat, hogy személyesen felelek a Honvédelmi bizottmánynak, még pedig a következő sorokban:

7/1848. T. Képviselőház! F. hó 3-án fővezérségemtől megfosztatván, nem csekély meglepetéssel vettem a f. hó 5-ről a Honvédelmi bizottmánytól 671/E—1848. alatt kelt rendeletet, miszerint nekem nemcsak Róth táborvezér hada megsemmisítése, de még a berohanással fenyegető szerbek visszaveretése is meghagyatik. Úgy látszik a t. Honv. bizottmány nem is tudja, mi történik a magyar táborban; s én ezennel kijelenteni bátorkodom, hogy a jelen, Róth elleni hadjárat eredményéről felelősséget semmiképen el nem vállalhatom, jól tudván, hogy másnak hibáiért kérdőre vonni valakit a legnagyobb igazságtalanság.

Ügyünk sokkal szentebb, semhogy átallanám az igazságot

akkor is nyiltan kijelenteni, mikor ezen kijelentés a legczudarabb kajánság színét viselni látszik. S ezt előre bocsátva, figyelmeztetem a t. Képviselő Házat, hogy egy jó hadvezérhez a szónoklati tehetségen, meg tiszta akaraton kívül egy kis jártasság is kivántatik a hadi tudományok úgy elméleti, mint gyakorlati részeiben.

«A f. hó 2-án rámruházott fővezérséget már 3-án Perczel Mór ezredes úrnak kellett átadnom. Dégh, október 6., 1848. Görgei Arthur s. k. őrnagy.»*

Egyúttal Perczelnek is írtam. Indokolt szemrehányást tettem neki az ő vigyázatlansága által okozott időveszteség miatt; és tudattam vele azon szilárd elhatározásomat, hogy ellene egyelőre a föntebbi levél értelmében — de ha ezen hadjárat az ő hibája miatt, a haza véghetetlen hátrányára hajótörést talál szenvedni, még erélyesebben is fel fogok lépni.

Ezzel azt akartam elérni, hogy vagy Perczelt, a kinek katonai tehetségébe a legkisebb bizalommal sem viseltethettem, tanácslatim iránt a követendő hadmíveletekre és teendő intézkedésekre nézve — engedékenyebbé tegyem, vagy pedig az ő hadtestétől való eltávolíttatásomat eszközöljem ki; mert azon szellemmel, melyben Perczel a háborút intézni kezdte és mely már ezen hadjáratunk első napjaiban eléggé jellemzőleg mutatkozni kezdett, egyátalján nem bírtam megbarátkozni.

Azalatt a délutáni időt, mely az ellenség elleni valamely nevezetesebb vállalkozásra nézve már veszendőbe ment, arra fordítottam, hogy egyrészt a Déghről még aznap Ozora irányában a Sió vizéhez hátráló horvát hadtestet néhány huszárral egész a nevezett két helység között fekvő erdő széléig figyelőleg nyomon kisérjem; másrészt pedig arra, hogy az ellenség háta mögött összegyűlt Tolnamegyei népfölkelés tevékenységéről mentül biztosabb adatokat gyűjtsek.

Ez adatok meglehetősen kedvezők valának. A Sió átjárásai az ellenség hátrálási útvonala közelében már mind el vannak rontva — így szóltak a jelentések — mihez képest biztosan számíthatunk rá, hogy az ezáltal a Sió innenső partján feltartóztatott ellenséget másnap Ozora táján elérendjük. De (vélekedtek tovább e vidék lakosai) az ágyúkkal az erdőn

* E levél szövege nem fordítás, hanem a magyar eredeti. A ford.

átvonulni nem tanácsos, mert a homokos útnak mély kátyúi vannak és nehéz teherrel haladni rajta felettébb bajos. Megkerülhetőnek, czéljainkra nézve, ezen erdőt csupán keleti oldalán mondták, a hol is meglehetős jó dülőút visz Déghről Szilas-Balhásnak Ozorára; ez azonban tetemes kerülő s ennélfogva czélszerű lenne a bekerítő csapatot még alkonyat előtt indítni el Szilas-Balhásra, nehogy másnap reggel szerfelett fáradt állapotban érjünk az ütközet helyére.

Az említett erdő északi szegélye körülbelül egy órányira van Dégh helységtől. Az erdő széléig az imént nyomon követtem volt az ellenséget: őt még tovább is űzni veszélyesnek látszott s azonkívül fölöslegesnek is, miután a kikérdezett vidékiek megegyezően azt állították, hogy az ellenség, ha szándéka a Sión átkelni, csak egyetlen irányt vehet, t. i. Ozorának. Én tehát felhagyván az üldözéssel, az előcsapattal visszatértem Déghre és miután Perczel hadzöméből időközben legalább a tüzérség ide megérkezett, ezt rövid etetés után, a nélkül, hogy Perczel megjövetelét bevártam és jóváhagyását kikértem volna, útnak indítottam Szilas-Balhásra.

Ránk sötétedett mire Perczel személyesen Déghre ért. Levelemért, melyet neki aznap írtam, hevesen kérdőre vont s ekközben annyira ment, hogy az ellene irányzott lépéseim hasztalansága miatt gúnynyal halmozott el.

«Ön talán nem tudja azt (kiáltott rám), hogy nemcsak az országgyűlésen, hanem a Honvédelmi bizottmányban is az én pártom van többségben! s hogy nekem csak egy szavamba kerül, hogy Önt minden pillanatban eltiporjam!?

Feleletem: hogy én nem az ő pártját, hanem hazámat szolgálom s hogy ez utóbbinak javáért ha kell, még az ő pártja ellen is kész vagyok kiállani . . . még inkább felingerelte. Összehívta alparancsnokait egy nemébe az igazolási bizottságnak s engem ez elébe állított. Ő maga foglalta el az elnöki széket.

«Ezen őrnagy úr (így kezdé, rám mutatva, a tárgyalást) bevallotta, a mint Önök tudják, hogy ő hibázott, midőn tegnapelőtt, mint előhadam vezetője, ezzel — *míg* a hadtest zöme még Szolga-Egyházánál állott — Táczig nyomult előre és egymagára mert az ellenségtől erősen megszállott helység ellen támadást intézni. Ezen őrnagy úr tegnap estve újra merészkedett önfejűleg az előhaddal Tácztól Csőszig előrenyomulni,

a nélkül, hogy erről engem eleve csak értesített volna is! Es ezen őrnagy úr meri most az én lépéseimet becsmérelni s engem az előtt a kormány előtt, mely az én pártom kebeléből az én pártom által alakíttatott, denunciálni!»

Az igazoló bizottságnak néhány tagja élénk megbotránkozásának adta jelét.

«Igazolja magát őrnagy úr!» rivalt rám Perczel, miután beszédjét befejezte.

«Azon szigorú bírálat — felelém — melynek saját cselekedeteimet is utólag alá szoktam vetni, feljogosít a mások cselekvényeit is hasonló szigorral bírálni meg. Ön, ezredes úr, ma figyelmeztetésem ellenére hadzömünket oly útra vezette, melynek járhatóságáról Ön semmiképp sem lehetett előre meggyőződve. Ön ennek következtében akadályokra talált, melyek legyőzése Önnek azon idejébe került, melyet Ön, ha intésemre hallgat, megkímélt és arra használhatott volna, hogy a futó ellenséget még utolérvén, megtámadja. Ezen időveszteséget helyrehozni nem áll többé Önnek hatalmában. Az ellenség az Ön hibája miatt nyert annyi haladékot, a mennyi, bölcsen fölhasználva, elégséges lehet arra, hogy üldözésünktől végkép megmeneküljön. Csak egy szerencsés véletlen képes ezen hátrányt még talán újra helyre ütni. E véletlen, ha be talál következni, nem lesz az Ön érdeme. Ellenben az oly hibának, minőt Ön ma elkövetett, ismétlése igenis képes a legszerencsésebb esélyt is ránk nézve eredménytelenné tenni. Ennyiből áll legbővebb értelme azon kevés szónak, a mit Önnek, ezredes úr, ma délután írtam. S itt megállapodhattam volna, ha nem kaptam volna ma oly levelet a Honvédelmi bizottmánytól, melyben ez engem önálló parancsnoknak szólít s a jelen hadjárat eredményeiért engem tesz felelőssé. Tartozom vele enmagamnak, hogy ezt a felelősséget az Ön által elkövetett hibákért, magamtól elhárítsam. Tevém ezt a képviselőházhoz írt válaszomban s egyúttal figyelmeztetém a Honvédelmi bizottmányt, hogy jövőre több óvatossággal járjon el az önálló csapatvezérek megválogatásában. És hogy Ön is tudhassa, hányadán van velem: azért siettem ezen Ön ellen intézett lépésem felől egyúttal Önt is értesíteni. Ezek után Ön fegyelemellenesnek találhatja eljárásomat és hatalmában áll miatta a törvény szabta büntetéssel sújtani engem. De a ki ily egyenes

nyilt eljárásom után engem denunciálással vádolni merészel: azt gazembernek nyilvánítom!»

Már most Perczelnek — úgy vélné az ember — csupán kettő közt volt választása: vagy visszavonja az ellenem támasztott vádat, vagy megverekszik velem.

Perczel harmadikat talált: beparancsolta az őrséget és meghagyta, hogy tüstént főbelőjenek.

Úgy látszott, hogy alig marad elég időm a halálra elkészülni. A gyűlés néhány tagja azonban oly erélyesen lépett fel mellettem, hogy Perczel utóvégre jobbnak látta, kedvezni az életemnek, — sőt az említett vádat is visszavonni.

Ezen botrányos jelenetet sajnálatomra azért nem lehetett itt hallgatással mellőznöm, mert annak tudomása mulhatatlanul szükséges azon álláspont megitéléséhez, melyet Perczel azontúl mindenkor irányomban elfoglalni iparkodott.

Az imént elmondott jelenet után az igazolási bizottmány — még pedig előtte vádlottként állott jó magammal együtt — nyomban haditanácscsá alakult át, melynek mindenekelőtt én tettem jelentést az általam tapasztaltak, nevezetesen az ellenség mozdulatai, a népfölkelésünk elhelyezése s a horvát hadtest háta mögött kifejtett tevékenysége, és végre az általam mindezekhez képest már megtett intézkedések felől.

Ez utóbbiak Perczelt ellenem újból felbőszítették. Joggal vetette szememre, hogy ily intézkedésre nem voltam feljogosítva; kevesebb joggal azt, hogy ezáltal hadteste megfosztatván összes tüzérségétől és lovasságától, másnap semmilyen czélszerű hadművelet foganatba vétele nem képzelhető!

«Ön ezen elhamarkokott, önkénykedő, rossz dispositio által minden tervemet elrontotta! Én a Dégh és Ozora közötti erdőn en front akartam keresztül vonulni, hogy ezzel az ellenségnek imponáljak. Most már ez lehetetlen, miután Ön lovasságomat s ágyúimat Isten tudja hová küldte!»

Miután bátor voltam ezen valóban eredeti terv kivihetősége ellen egy-két észrevételt tenni, kijelentettem, hogy önkényes rendelkezéseim következményeiért magamra vállalom a felelősséget, *ha* gyalogságunk amazokkal összhangzóan fog alkalmaztatni; e tekintetben meg kell szaporítani tetemes gyalogsággal a Szilas-Balhásra előre küldött bekerítő csapa-

tunkat, mert ennek kellett reggel legelébb támadnia, míg a gyalogságunk többi része a dégh-ozorai út nyergébe (à cheval) a két helység közti erdőn keresztül nyomulván és annak déli szélét elfoglalván, tartalékban veszteg marad és csak akkor ront elő az erdőből egész hosszában és fogja oldalt és hátban az ellenséget, ha ez — bekerítő csapatunk támadásának daczára — kisérletet tenne, a Siónak még járható távolabb hídjai felé keletnek kitörni. Ha ellenben az erdőbe akarna az ellenség menekülni: akkor az erdő birtokában lévő gyalogságunk ezt akadályozza meg.

«Ha mindamellett a horvátok győznek (tevém hozzá), no hát akkor egyátalján elégtelenek vagyunk arra, hogy hazavonulásukat lehetetlenné tegyük. De ha nem győznek, vagy ha éppen kerülik a harczot: akkor nyugat felé a Balatonnak tereljük őket, a hol egyfelől a tó, másfelől a Sió vize s a mi csapatjaink által körülfogva, nem marad számukra egyéb hátra, mint vagy ott megadják magukat, vagy élet-halál harczot vívnak!

Hosszabb heves vitatkozás után ezen javaslatom határozattá vált.

Én a bekerítő csapat vezetését vállaltam magamra és vele másnap, 1848 október 7-én már korán délelőtt megérkeztem kitűzött helyemre, a megkerült erdőtől délre, s az egy nagy négyszögben táborozó horvát hadtesttől északkeletre, ágyúlövésnyi távolságra tőle. A tőlem balra eső magaslatokat egészen le a Sióig már a mult est óta a tolnai népfölkelés tartotta megszállva. Ezen népfölkelési osztály parancsnokának* kétségkívül legtöbb érdeme van ezen hadjárat szerencsés eredményében.

Egy huszárőrjárónak jelentésére, mely szerint Perczel ezredes gyalogságunk zömével az erdőn belül, ennek déli széléhez (az ellenségnek észak felől) már elérkezett, megadtam a jelt a támadásra. De mielőtt a mi ujoncz tüzéreink az első lövést elsüthették volna: az alanti négyszögből egy horvát hadikövet vált ki fehér lobogóval — s ezzel fölöslegessé vált minden támadás.

Az ezután következett alkudozásoknál nem voltam jelen.

* Csapó Vilmosnak. A fordító.

Csak miután ezek be voltak fejezve, hívta meg Perczel a maga alparancsnokait a horvát négyszög közelébe összejövetelre. Egyúttal az ellenséges tábornokokat és főtiszteket is maga elébe rendelte.

Én csak akkor értem a kitűzött gyűlhelyre, mikor Perczel az utóbbiak sorsa felett már határozott. Kimondta pedig határozatul rájuk, hogy fegyvereiket ők épen úgy tartoznak letenni, mint a legénységök; a tábornokok és főtisztek fegyver között Pestre, a főtiszten alúli csapat ellenben vissza Horvátországba kisértetnek; egyelőre azonban még az egész hadtestnek mostani táborhelyén együtt kell maradnia, hogy csapatjaink legjelesebbjei ezt mintegy diadalmaskodva körüljárják. Ezzel Perczel csak egynémely csapatunkat akarta különösen kitüntetni; de mihelyt ezen kitüntetettek szakadatlan harsány éljenzéséből fölismerte a többi gyalogságunk s a távolabb a dombokat ülő népfölkelés a megváltozott helyzetet és azt, hogy az ellenségnek közelsége megszünt veszélyesnek lenni: azonnal felbomlott köztük minden rend és fegyelem; önkényesen ők is odahagyták kijelölt táborhelyeiket és mindenfelől mind odarohantak «a horvátokat közelből megszemlélni».

Az egybegyült alparancsnokok komoly intései daczára Perczel ezredesnek eleinte kedve látszott telni ebben a rendetlenségben. Csak mikor a népfelkelés ezrei a horvátok halomra lerakott szuronyos puskáinak estek, hogy kiki «ezen dicsőséges nagy nap emlékezetére legalább egy jó puskára szert tegyen»: csak ekkor eszmélt rá Perczel is — de már későn — gyöngeségének sajnos következményeire.

Róth tábornok hadtestének összes fegyvereiből — a tizenkét ódon ágyún kívül — csak igen kis részt bírt Perczel a Honvédelmi bizottmánynak rendelkezésére beszolgáltatni.

NEGYEDIK FEJEZET.

(Előléptetésem honvédezredessé és megválásom Perczel hadtestétől. — Kálozd. A kivégzett Zichy Ödön gróf némely drágaságai. — Vásárhelyi Pesten. A drágaságok átadása.)

1848. évi október 7-én Róth tábornok horvát hadteste megszünt létezni. A délvidéki népfelkelés (Pest, Fejér és Tolna vármegyéké) hazaszéledt. Perczel ezredes maga hadtestével Ozorára vonult.

Itt ő 8-án pihenő napot tartott.

Ugyanezen a napon vettem én honvédezredessé való kineveztetésemet s egyúttal a parancsot, hogy haladék nélkül térjek vissza Pestre.

9-én indultam el Ozoráról és késő estve Kálozdra értem, a hol fogatváltás végett meg kellett állapodnom.

Itt azt ujságolták nekem, hogy a kivégzett Zichy Ödön grófnak egy gazdatisztje «egy csomó ékszert, a grófja hagyatékából valót» tett félre azzal a szándékkal, hogy az ország keze elől elrejtse, holott pedig most nyilván minden vagyona a grófnak a fiscusra, vagyis az országra szállt.

Hogy a dolognak rövid úton a végére járjak, rögtön többed magammal — egyéb tisztjeim között a mellém rendelt hadbiróval* — a feladótól vezetve a megnevezett gazdatiszt lakására mentem, ott egyelőre az épület kijáratait, valamint a házon belüli közlekedést tisztjeimmel elállattam és csak a honvéd hadbiróval léptem be az egyik benyilóba, meglepetés által akarván a ház urát vallomásra birni, a mennyiben tagadó szándékkal lenne.

Ezen óvatosság azonban fölöslegesnek bizonyult, mert az említett gazdatiszt nekem minden vonakodás nélkül kijelen-

* Remellay Gusztáv, az író. A fordító.

tette, hogy igenis ő több rendbeli drágaságot, a gróf vagyonához tartozót, rejteget és örül az alkalmon, ezeknek kiszolgáltatása által a megőrzés gondjától megszabadulhatni.

Míg ő a rejtett tárgyakat előhozandó, a szobából távozott, én a künn hagyott tisztjeimet is behívtam a szobába s itt aztán egész kiséretem jelenlétében a gazdatiszt által előhozott több rendbeli valóban értékes tárgyakat kölcsönös elismervény mellett — miután azok előbb szemle alá és jegyzékbe vétettek és tokjaikban lepecsételtettek — átvettem.

Ez alkalommal ugyanezen gazdatiszttől arról értesültem, hogy mindjárt grófjának elfogatása után egy bizonyos Vásárhelyi hadnagy a legénységével Kálozdra bevonulván, a kastélyt átkutatta és belőle több rendbeli vasládát, értékes tartalommal telvét, továbbá sok becses fegyvert és végre egy hintót négy szép lóval erőszakosan elvitt magával; hogy néhány nappal rá többen Perczel ezredes tisztjei közül mindjárt a horvátok visszavonulása után az uradalmi ménest fosztogatták; hogy a grófi kastélyt és kivált konyháját, pinczéjét folyvást jövő-menő «önkéntes» tisztek veszik igénybe és hogy a grófnak volt jobbágyai sok mindenféle kárt tesznek az uradalomban s több effélét.

Én főleg ez utóbbi harácsolásoknak véget vetendő (mert hisz a katonatisztek részéről való sarczolások, a harczterének távolabb vidékre áthelyezése következtében úgyis megszüntek), hadbirómat Kálozdon hagytam azzal a parancscsal, hogy a legrövidebb idő alatt a kivégzett gróf összes ingatlan és ingó vagyonának készítse el teljes leltárát s a leltározott vagyont helyezze ugyanazon gazdatiszt gondnoksága alá, a kitől én ama drágaságokat átvettem; mindenekelőtt pedig hirdesse ki a rögtönitélő hadi biróságot mind azok ellen, a kik a néhai gróf vagyonában kapzsiságból vagy egyébkép gonosz szándékkal kárt okozni merészelnek. Ez intézkedésem biztosítására egy megbizható honvédtisztet 24 emberrel Kálozdon hagytam.

Csak mindezek elintézése után indultam tovább Kálozdról s az őrizetembe vett ékszerféléket magammal hozván, Adonyig folytattam utamat.

Október 10-ikét Adonyban töltöttem, több rendbeli szolgálati végzendők elvégzésével. Este felé az a gőzhajó, mely Róth és Philippovich tábornokokat és horvát tisztjeiket Pestre

vitte, Adonynál kikötvén, éltem az alkalmatossággal és október 11-én hajnalban Pesten partra szálltam.

Megérkezésem után első gondom az volt, hogy a következő szolgálati jelentést írtam az országgyüléshez:

«Tisztelt országgyülés!

«Folyó hó 9-én Kálozdon utazván keresztül, megtudtam:

«1. hogy Durneisz Konrád uradalmi tiszttartó őrizetében bizonyos drágaságok léteznek, melyek a hazaárulás miatt rögtönbiróságilag kivégzett Zichy Ödön gróf tulajdonát képezték.

«2. Hogy a kálozdi lakosság tetemes fosztogatások által, kivált az ingó részeit az álladalomra háramlott uradalomnak, károsítják.

«Ezért én az országgyülés nevében — utólagos jóváhagyása reményében — bátor voltam a következő intézkedéseket tenni:

«1. Az ide mellékelt átadási jegyzékben elsorolt drágaságokat Durneisz Konrád tiszttartótól átvettem s azokat a tisztelt országgyülési elnök úr kezéhez ezennel átadom.

«2. Meghagytam a Kálozdi előljáróságnak, hogy az ide mellékelt szerkezetben a rögtönitélő hadi bíróságot hirdesse ki mind azok ellen, kik ezentúl a kálozdi uradalomhoz tartozó ingó vagy ingatlan vagyonban kárt tenni merészelnének.

«3. Remellay Gusztáv hadbirómat utasítottam, hogy az egész kálozdi uradalmat minden hozzátartozó ingó vagyonnal együtt irásban leltározza s azután a hivatalos összeirással együtt Durneisz Konrád tiszttartónak felelősség melletti felügyelése alá adja át, utólag pedig a történtekről jelentést tegyen.

«4. A mondott napon éppen Kálozdon állomást tartó Kökényessy Szaniszló őrnagynak meghagytam, hogy a rögtönitélő hadibiráskodás foganosítása végett egy főtisztet 24 emberrel további rendelésig ottan hátrahagyjon.

«Kelt Pesten 1848 october 11-én.» (Következik aláírásom.)

Ez a jelentés az *országgyülés* elnökét nevezi annak, kinek kezéhez én a Kálozdon átvett értékes tárgyakat átadom, holott ezeket tényleg a *Honvédelmi bizottmány* elnöke Kossuth vette át tőlem a honvédelmi bizottmány több tagja jelenlétében.

Ezen ellenmondás abban leli magyarázatát, hogy a mikor

a fent közlött jelentésemet előre megírtam, még akkor a Honvédelmi bizottmány tulajdonképeni hatásköre felől nem valék teljesen tisztában s ezért legjobbnak véltem azt magához az országgyülési elnökséghez czímezni, mert annyi tudva volt előttem, hogy a Honvédelmi bizottmány az országgyülés tagjaiból alakult.

Ezen jelentést mellékleteivel, ú. m. a Kálozdon átvett drágaságok teljes átadási jegyzékével, továbbá magukkal az ékszerekkel és végre a Kálozdon kihirdetett statarium felőli okirattal személyesen vittem el Kossuthhoz az Angol királynéhoz czímzett vendégfogadóba. Kossuth ekkor éppen nagy beteg volt, annyira, hogy ágyban találtam. De ez nem akadályozta meg abban, hogy a legfontosabb napi teendők elintézésében személyesen részt vegyen. Igy engem is bebocsátottak hozzá s én, a mint már említettem, neki magának adtam át az országgyüléshez szóló jelentésemet, az ékszereket s a többi mellékleteket. És határozottan emlékezem, hogy kértemre legott a tokok tartalma az eredeti jegyzékkel. Kossuth és számos ottlévők jelenlétében összehasonlíttatott és hiánytalannak találtatott. De arra, vajjon kaptam-e akkor mindjárt irott elismervényt ezen drágaságok hibátlan átadásáról vagy sem, többé világosan nem emlékezem. Könnyen meglehet, hogy miután az átadott tárgyaknak a jegyzékkel történt egyeztetésénél személyesen jelen voltam: magamban az iránt, hogy azokból semmi sem hiányzik, egyelőre meg lévén nyugtatva, felőle irásbeli elismervényt követelni utóbb egészen el is felejtettem; mert azon a napon Kossuthnál nemcsak semleges jelenlétemben, hanem közvetlenül én velem oly fő fontosságú ügyek tárgyalása is folyt, melyek egészen alkalmasak voltak arra, hogy eközben egy egészen közönséges óvatossági rendszabályról meg is felejtkezzem.

ÖTÖDIK FEJEZET.

(Tanácskozás Kossuthnál. — Ennek bizalmatlansága Móga iránt. — Perczel hadtestétől áthelyeztetésem és a parendorfi táborba küldetésem titkos czélja.)

Az azon napokban szokatlan elszántság, melyet én mint a Zichy Ödön gróf felett itélt haditörvényszék elnöke kifejtettem; a szabatos határozott rosszaló birálat, melyet a Jellacsics bánnal kötött fegyverszünet felett nyomban megkötése után himezés nélkül, sőt mi több, irásban kimondottam; a Roth tábornok horvát hadteste elleni hadjáratban nyert eredmények, melyeket barátaim inkább azon intézkedéseimnek tulajdonítottak, miket Perczel akarata ellenére saját szakállamra tettem, mint a Perczel parancsára történteknek — hihetőleg mind ez összevéve felém irányozta a magyar mozgalom vezetőinek figyelmét s azt a hitet ébreszthette bennök, hogy én vagyok az a férfiú, a kinek sikerülhet határozottságot hozni a Móga tábornok által vezényelt magyar főtábor hadműveleteibe.

Még ugyanazon nap folyamán, melyen a Zichy-féle drágaságokat a Honvédelmi bizottmánynak átadtam, Kossuth engem egyik, velem egyidejüleg honvédezredessé előléptetett bajtársammal* együtt tanácskozmányba hitt meg, melynek tárgya az a kérdés volt: elérkezett-e már az ideje annak, hogy több honvéd törzstisztet egyszerre tábornoki ranggal kitüntessenek. Kossuth úgy vélekedett, hogy ez az egyedüli biztosíték arra, hogy a Móga cs. kir. tábornok vezérbotja, úgy ennek, valamint társainak, névszerint Teleki Ádám gróf és Holtsché cs. k. tábornokoknak perczenkint várható leköszönése, vagy ha a

* Gróf Lázár György, Móga tábornok veje. A fordító.

szükség így hozná magával, rögtöni nyugdijaztatásuk esetében megbizható kezekbe jusson.

Először az említett bajtársam szólt hozzá a kérdéshez s az indítványozott rendszabálynak határozottan ellene nyilatkozott. «Önök ez által (mondá) égbekiáltó igazságtalanságot fognának elkövetni, mert Móga hadseregének törzstisztjei közül a legtöbben idősebbek rangban és gazdagabbak érdemekben, mint mi. Legyen bár a tér, melyen Önök önálló magyar kormányul állanak, még annyira törvényes is: a jelen pillanatban Önök a rendes katonaság nélkül fönn nem tarthatják magukat. És Önök mégis elkövetnek mindent, hogy a rendes katonaságnak a haza igazságos ügye iránti rokonszenvét gyöngítsék. A katona ragaszkodik megszokott fölebbvalójához a meddig ez kötelességét teljesíti; s ezért minden mellőzés, mely ilyenkor a fölebbvalóját éri, az alatta álló katonát is sérti. Nem mondom, hogy azon csapatok, melyeknek parancsnokai a mi előléptetésünk által mellőztetést szenvednének, ezért mindjárt megfognának felejtkezni az alkotmányra letett esküjökről; de igenis attól tarthatunk, hogy ezen csapatok elkedvetlenednek. És kedvetlen seregnek még ritkán sikerült a győzelmet fűzni zászlójához.»

A szóló szivem szerint beszélt s én siettem annak következményeit, ha minket honvéd törzstiszteket ily rögtönözve előléptetnének, még bőven kifejteni.

— «Magunk is (mondám) azelőtt ezen rendes ezredekben szolgáltunk, még pedig meglehetősen alantas állásokban. Már most, rövid tétlen időköz után egyszerre mint azoknak parancsnokai kerüljünk-e fölszínre s azoknak fölébe, a kik még röviddel ezelőtt a mi fölebbvalóink voltak?! Én ugyan megengedem, hogy mindezek daczára még mindig bizonyos fokú engedelmességre számot tarthatnánk, de semmi esetre sem számíthatnánk buzgó és ernyedetlen engedelmességre és legkevésbbé bizalomteljes ragaszkodásra azon katonák részéről, a kik eddigi — részint igen jeles — parancsnokaikat miattunk «parvenük» miatt (mert minket így fognak nevezni) háttérbe szorulni látnák.

«Önök tartanak a mostani csapatvezérek politikai nézeteitől? (folytatám). A katona rendszerint keveset gondol a politikával. Megcselekszi, a mit neki parancsolnak és csupán

világos parancsokat és mindenben határozott föllépést követel fölebbvalójától. Ez egyaránt áll a tisztről és a közvitézről. A magyar alkotmányra történt fölesketettése után senkinek a jelenlegi bajtársaink közül soha eszébe sem jutott volna az a gondolat, hogy lehessen a magyar hadügyminiszteren kívül még más valakitől eredő parancsokat is teljesítnie, ha a vak engedelmességnek előírt egyenes útjáról az okoskodó engedelmesség útvesztőjébe nem terelték volna őket. De ez már megtörtént. A bécsi kormány és a pesti, gyöngesége érzetében mind a kettő, ezen sikamlós térre vitte a hadsereget és most tőle várja — amaz Magyarország feletti hatalma visszahódítását, emez a kivívottnak fönntartását.

Az önálló csapattestek (ezredek) parancsnokai pedig, mint magyarok a bécsi kormányt, mint katonák a pestit gyanakvó szemmel nézvén, tétovába estek s ez a tétovázás már a vezetésök alatt álló csapatok legalsó rétegeibe is elterjedt. A Honvédelmi bizottmány ezt, úgy látszik, észre is vette és most a mi előléptetésünkben és Móga táborába küldésünkben keresi ezen bajnak legczélszerübb orvoslását, holott e rendszabály nézetem szerint csak arra szolgálna, hogy a habozókat azonfölül még el is kedvetlenítse.

«A jelenlegi ezredparancsnokokat kell kitüntetni, előléptetni. Vagy elfogadják ezen kedvezéseket és akkor ezredökkel együtt meg vannak nyerve, vagy nem fogadják el és akkor el velök.

«Ha az ország alkotmánya egyátalában fegyverhatalommal fönntartható: csak az előadott módon történhetik az meg.»

— És az Önök véleménye szerint mely törzstisztek Móga seregéből a legérdemesebbek, a legmegbizhatóbbak? — kérdezé Kossuth.

Részemről erre nem tudtam felelni, mert Móga hadseregét nem ismertem. Társam azonban többeket nevezett meg és ezek közül néhánynak előléptetését nyomban el is határozták.

Társam távozott. Midőn követni akarnám, Kossuth marasztott és még csak most értesültem Perczel hadtestétől történt elszólíttatásom valódi okáról.

A Honvédelmi bizottmány összes tagjai bizalmatlansággal viseltettek a cs. kir. tábornok Móga és ennek közvetlen környezete iránt. A horvát betörő sereggel 1848 szept. 29-én

Velencze, Pákozd és Sukoró körül történt első összeütközés kétséges kimenetele; a hajmeresztő rendetlenség, melyben seregünk a viadal végéig győztesen megtartott védállását a rá következett sötét zivataros éjszakán oda hagyta, hogy Martonvásár mellett új védállást vegyen; a nyomban rá Jellacsics bánnak megadott három napi fegyvernyugvás, melynek ravasz felhasználása a horvát seregnek a Lajthántúlra elvonulását lehetővé tette; az a lágymatag erély, melylyel a bánt üldözőbe vették s az üldözésnek rögtöni félbeszakítása a Lajthánál épen abban a pillanatban, a mikor a folytatása a legnagyobb sikerrel kecsegtetett, ezek voltak azon tények, mik a Honvédelmi bizottmány bizalmát a Móga tábornok hadmíveletei őszinteségében megrendítették.

De mivel a tábornok mellé rendelt teljhatalmú királyi biztos Csányi László a Honvédelmi bizottmányhoz intézett jelentéseiben folyvást Móga gyanusításának minden alapos okát határozottan tagadta, a Honvédelmi bizottmány tagjai attól tartottak, hogy Móga és környezői talán már Csányit is elvakították s ezért más megbizható és szakértő embernek közvetlen szemléletből merített itéletére vágytak. Ezen embert bennem vélték feltalálni s ezért titkos megbizást kaptam, hogy haladék nélkül Móga főhadi szállására Parendorfba utazzak s ott látszólag a hadsereg fővezérletének rendelkezésére bocsátkozzam, de voltaképen annak szellemét kipuhatoljam s a netaláni áruló szándéknak legkisebb jelét is, azonnal leleplezzem.

Megvallom, hogy Móga hadi működéseit magam sem birtam helyeselni, de én kevésbbé szándékos árulást, mint inkább belátás és elszántság hiányát gyanítottam a dologban. Mindazáltal az áruló szándékot is lehetőnek tartván, a küldetést elvállaltam, de azzal a módosítással, hogy az áruló czélzatoknak, ha ilyenek fönnforognának, leleplezésénél meg ne állapodjam, hanem legott azoknak minden áron meghiusítását legyen jogom megkisérteni. Ezen módosítványt a Honvédelmi bizottmány föltétlenül helybenhagyta és kevésbe mult, hogy ez újabb előléptetésemet nem vonta maga után, még pedig honvéd tábornokká. Kossuth legalább kifejezte abbeli szándékát, hogy a tábornoki oklevelet részemre mindjárt kiadatja és nekem kézbesítteti, hogy ez által eleve föl legyek hatalmazva

a hadsereg feletti vezényletet szükség esetén a táborunkban — Mógán kívül még — jelenlévő mind a többi cs. kir. tábornokok mellőzésével, hevenyében átal venni. Ezen rendszabály azonban ezúttal elmaradt, hogy mily okból, nem tudom.

Október 11. és 12-ike közti éjjel már útban valék Parendorf felé. Október 13-án korán reggel értem oda — Móga tábornok főhadiszállására.

HATODIK FEJEZET.

(A Feldunai hadsereg előcsapatja vezényletét rám bízzák. — Csányi László. — Őrseink a Lajtha partján. — Az ország határának első átlépése. — A parendorfi főhadiszállás és titkos küldetésem. — Az előhad csapatjai. — A határ másodszori átlépése.)

Móga tábornok azonnal a hadsereg elővédhadának — a Lajtha hosszában felállítottnak vezényletét bízta rám, minthogy annak eddigi parancsnoka* másfelé nyert kiküldetést

Mielőtt új állomásomat elfoglalnám, előbb Csányi László kir. biztosnál kellett a táborba megérkezésemet személyesen bejelentenem. Ekkor láttam ezen férfiút először életemben. Ő röviden végzett velem. Magaviselete, egész valója őt a magyar forradalomnak valamennyi polgári rendű államférfiai közül előnyösen megkülönböztette, mert bizalmat gerjesztő s egyszersmind tiszteletet parancsoló volt. Ezen tulajdonok ugyan nem mindig a fenkölt jellem kifolyásai: de Csányiban valóban azok voltak. Azt a férfiút ki első tekintetre nekem imponált, utóbb nagyrabecsülni tanultam.

A legszélső magyar őrszemek a Lajtha jobb partján, helylyel-közzel megszakított összefüggésben Wilfleinsdorf falutól Hollern faluig voltak felállítva. Az előhad vezénye a lajthabrucki pályafő épületében, közvetlenül a folyó partján, tehát magában a legkülső őrszemvonalban volt elhelyezve. Az előrandár *zöme* kis negyedórányira hátrább táborozott.

Új állomásom elfoglalása után azonnal engedelmet kértem, hogy vagy dandárom zömét hátrább helyezhessem, vagy pedig őrszemvonalamat kifelébb tolhassam, mert a Lajthát átlépni tilos lévén, előcsapatjaink jelenlegi helyeztetéséből az

* Ivánka Imre honvédezredes. A ford.

ellenségnek szemmel tartása teljes lehetetlen volt s a hadseregnek meglepetés elleni biztosítása nagyon tökéletlen. A mint előőrseink tényleg ki voltak állítva, az ellenség nemcsak dandáromat Bruck mögött, hanem magát a nagy táborunkat is Parendorfnál czirkáló járőrök által bármely pillanatban felriaszthatta.

Javaslatomra azt a választ kaptam, hogy most már úgysem érdemes az elhelyezésen változtatni, mivel pár nap mulva a hadsereg a nélkül is átlépi a Lajthát. És tényleg! október 17-én délután megtörtént az *első* bevonulásunk Ausztriába.

Az induló-parancs számomra úgy szólt, hogy a bruck-fischamendi mezei úton körülbelül félóránylra haladjak előre s őrszemeimet tág félkörben állítsam ki.

Hadseregünk zöme utánam nyomult Bruckon keresztül és aztán a bruck-schwechati posta-út nyergiben ütött tábort, egyenlő színvonalban az én dandárommal.

Én ezen előnyomuláskor úgy jártam, mint a legtöbb békegyakorlatok alkalmával járni szoktak: még mielőtt az örsöket kiállítottam volna, már jött a parancs a bevonulásra. A hadsereg zöme már éjfél előtt visszamenetelt a Lajtha innenső partjára, én pedig dandárommal kénytelen voltam ismételt ellenvetéseim daczára régi változatlan felállításomat a Lajtha mögött újra elfoglalni.

Vezérkarunk Parendorfban ezen hirtelen visszafordulásunk okát titokban tartotta. Csak amúgy sugdosva járta a beszéd, hogy maga a Honvédelmi-bizottmány parancsolta volna meg hogy «Állj!» és «Vissza!»

Úgy látszott, már most a védelemre akarnak szorítkozni; mert mindjárt a visszavonulás után azt a szigorú parancsot kaptam, hogy a Lajtha minden mesterséges átjárásait elromboljam, természetes gázlóit járhatlanná tegyem és őriztessem. A feladat utóbbi része a vonal nagy kiterjedése miatt kivihetetlen volt s éppen ezért az első rész végrehajtása magában minden haszon nélkül való. De a vezérkaron semmi ellenvetés nem fogott és igy minden hídnak pusztulnia kellett.

A parendorfi főhadiszálláson mindennap a most-most bekövetkezendő ellenséges támadásról álmodoztak és mégis olyan volt és maradt a csapatok elhelyezése, minőt a leghanyagabb békeszolgálat szempontjából sem lehetne megbocsátani. Némely

csapatrészekről maga a vezérkar főnöke sem tudta megmondani, hogy léteznek-e még és hol? Más osztagok, melyeknek elhelyezéséről a vezérkar papiron a legrészletesebb kimutatásokat vezette, egyszer csak egészen ellenkező irányból bukkantak fel, miután elébb a mi őrjáróink őket a közeledő ellenségnek nézték és felette aggasztó jelentéseket hoztak felőlök, ámbár az irányt tekintve, valószinűbb volt volna hogy a holdból — semhogy azon tájról közeledjék az ellenség.

Nem lehet tagadni hogy mind ezek a dolgok a tervszerű árulás szinét viselték: de én részemről a parendorfi magyar főhadiszállás mind ezen cselekedeteiben és mulasztásaiban csupán ugyanazon gyámoltalanságnak következményeit véltem észrevenni, a mely a magyar országgyűlést is a honvédelmi-bizottmánynyal élén — történetünk azon szakában jellemezte.

Tervszerű árulás szilárd eltökélést föltételez. Úgy Parendorf, valamint Pest felett azonban akkor még csak a tulajdonképeni teendők homályos sejtelmének sűrű ködjei borongtak.

Én már a táborba megérkezésem első napjaiban mindjárt átalláttam, hogy kétértelmű küldetésem teljesen elhibázott dolog — elhibázott kivált abban az értelemben, a mint azt felfogtam és elvállaltam volt.

El lévén tökélve, hogy a hadsereg parancsnokát, kit a honvédelmi-bizottmány férfiai a horvát bán titkos szövetségesének néztek, minden áron czéljai leleplezésére kényszerítsem: benne egyenes lelkű nyiltszivű férfira találtam, a ki már megjövetelem előtt régen önként kijelentette, hogy császárja parancsához híven Magyarországot a horvátok megrohanása ellen védelmezni kész, de az ország határát csak kényszerítve fogja átlépni s az ezen lépés következményei iránti felelősséget magától eleve visszautasítja.

Igy aztán nem maradt számomra egyéb hátra, mint: vagy azonnal végkép letenni eddigi kétértelmű állásomról a táborban, vagy pedig egészen ama nyomorult apró cselszövények besúgója szerepéig lealacsonyulni, melyeket a tábor és főhadiszállás némely előkelő tagjai merőben önző indokokból szőttek és melyek egyenesen oda irányultak, hogy azoknak szerzőit a magyar ügy boldogulása esetében mentül magasabb polczra feljutni — bukása esetében pedig kimosakodni segítsék.

Móga ellenőrzésével többé nem gondolván, siettem egész figyelmemet az engem mint az előörsök parancsnokát megillető kötelességeim teljesítésére fordítani.

Dandárom öt gyalogzászlóalj «önkéntes mozgó nemzetőrből» állott — a népfölkelésnek épen csak a lőfegyverek által megjavított új kiadásából! Ezen zászlóaljaknak megvolt ugyan már a rendes századok szerinti katonai tagoltsága tisztekkel és altisztekkel: de ez utóbbiakban, kevés kivétellel, hiányzott majd minden katonai képzettség.

Én ezeket rászorítottam, hogy a henye előörsi szolgálat szabad idejét a nagyjából való kiképzésökre fordítsák. Ez természetesen nem mehetett szigorú rendszabályok nélkül; emezek pedig kedvetlenséget, ellenszegülést szültek soraikban. Sűrűn és elkeseredetten járta a panasz a főhadiszállást, és mikor ott czélt nem értek a panaszlók, hát Csányi László királyi biztost — zsarnoki szigorúságom ellen. Szerencsére Csányi maga is öreg katona volt és nagyon jól tudta mennyit hajtson az ily panaszokra. Szegény elégületlenek kénytelenek voltak belé harapni a savanyú almába és engedelmességhez szokni. Akadt, a ki nem bírván magával, nyakasságáért életével lakolt.

Hogy dandáromat a háború különféle idegrázó tüneményeihez hozzá törődtessem: hol előörseim vonalát, hol meg a Bruck mögötti tábort, kivált éjnek idején, gyakorta magam fel-felriasztgattam; minden kósza hírt felhasználtam arra, hogy elhitessem csapatjaimmal, hogy az ellenség valóban minket megtámadni készül; s ilyenkor saját felelősségemre kisebb osztagokat czirkálóba átküldtem a Lajthán s több felé.

Ez utóbbi kisérlet a főhadiszállásból komoly feddést zúdított a nyakamba, mert — úgy mondták az illetők — a defensivában maradni és minden támadó csatározást kerülni akarnak, nehogy a velünk szemközt álló hadierőt, melyről nem tudni, a horvát sereghez tartozik-e vagy máshoz, véres megtorlásra ingereljük.

Hanem ezzel ellentétben mindjárt másnap egy honvéd százados* egy rögtönzött hidászcsapattal jelentkezett nálam — az imént részünkről szétrombolt lajthai hidak hevenyészett helyreállítása végett.

* Kazinczy Lajos, a későbbi ezredes és hadosztályparancsnok.
A fordító.

S a mint ezen munka elkészült, újabb parancsot kaptunk október 21-ikére, hogy a Lajthát másodízben átallépjük.

Ezúttal reggel indultunk és csak Stix-Neusiedel mellett állapodtunk meg, szemközt egy gyönge csapat lovassággal, mely Gallbrunn és Stix-Neusiedel közt készen várt bennünket és melyet két üteg ágyunk tüzelése csakhamar Gallbrunn mögé hátrálni kényszerített. Néhány stixneusiedeli lakos állítása szerint Gallbrunn gyalogsággal volt megrakva, mire én parancsot kaptam, hogy ezt a helységet rohammal bevegyem. De mielőtt ezt megtehettem volna: a honvédelmi-bizottmánynak újabb érkező parancsa megint félbeszakította rohamcsapatjaim további előnyomulását az egyébként — üres helység ellen! Éjjelre a Stix-Neusiedel és Gallbrunn közti út nyergiben szálltunk táborba és másnap jókor reggel ismét hazamentünk Parendorfba — én dandárommal megint amaz elkerülhetetlen régi felállításomba a Lajtha mögé.

A két első előnyomuláskor mindig azt beszélték, hogy a bán hadserege az, a mely ellen intéztetik támadásunk; *ezt* pedig nemcsak Lajthán innen, hanem Lajthán túl is meg kell támadni és meg kell semmisíteni Ausztria zsenge alkotmányos szabadsága érdekében.

Ha ekkor azt kérdezte az ember: hát miért szakadt félbe a bán üldöztetése? erre az illetők azt felelték hogy akkoriban a lajthántúli földet mint semleges területet respektálni kellett azon föltevésben, hogy a horvátokat Ausztriában le fogják fegyverezni, a bán seregének többi részeit fel fogják oszlatni s ezzel a boldogtalan polgárháborúnak okozói elesnek annak megújítása minden eszközétől.

Igy gondolkozott a polgári elem — ellentétben a parendorfi tábor *rendes* katonasága közt (a két honvéd zászlóaljat beleértve) elterjedett nézetekkel. Ezen csapatok közül aligha találkozott volna annak idejében egy is, mely a bánnak *szakadatlan* üldözése közben az ország határához érve, itt felsőbb határozott átlépési tilalom nélkül magától megállapodott volna: de miután a Lajthánál megállító parancs már egyszer kimondatott, most mindnyájan úgy vélekedtek, hogy mikor az ellenséget az országból kikergették, akkor már ők a magyar alkotmány megoltalmazására lelett új zászlóesküjöknek azzal eleget is tettek, mig másrészt az osztrák határnak támadólagos át-

lépése által a fejedelemnek esküdött hűségi régibb hitöket szegik meg.

Ezen aggályuk következtében több rendbeli tiszti küldöttség meg is jelent Csányinál, hogy neki csapatjaik nevében kinyilatkoztassák, mikép ők azt tartják, hogy a Lajthát nem kell átlépni.

Hogy kinek és mily módon sikerült a rendes ezredekkel ezen aggályukat oly sikeresen elfelejtetni, hogy ezek már az első és második határ-átlépésben október 17-én és 21-én ellenkezés nélkül részt vettek? nem tudom; mert Bruckban mindig nagyon elfoglalva lévén, csak nagy ritkán és akkor is mindig csak valamely szolgálati ügyben és csak rövid időre szoktam a parendorfi táborban megfordulni.

Részemről teljesen tisztában voltam magammal affelől, hogy minden magyar embernek — katonának és nem-katonának egyaránt — az akkori viszonyok közt mi a teendője. Az együtt lévő országgyűlés által kirendelt végrehajtó hatalomnak engedelmeskedni kellett, valameddig az országgyülés maga állhatatosan az alkotmányhoz ragaszkodik.

Igaz, hogy már az országnak a lelépett Batthyányi-miniszterium helyébe országgyülésileg kirendelt honvédelmi-bizottmány általi kormányoztatása sem felelt meg az alkotmánynak. De a bécsi hadügyminiszter által gyámolított horvát betöréssel szemben és szemben Lamberg grófnak minden Magyarországon belül álló fegyveres erők (a horvátokat is beleértve) legfelsőbb parancsnokává történt törvénytelen kineveztetésével és azon szintoly törvénytelen küldetésével, miszerint a magyar országgyülést feloszlassa: a Honvédelmi-bizottmány megalakítása Batthyányi Lajos gróf visszalépte után csak kényszerű önvédelemnek volt a rendszabálya.

HETEDIK FEJEZET.

(Windisch-Grätz herczeg első kiáltványa és annak következményei. — Előtanácskozmány Mógánál az ország határának tervezett harmadik átlépése tárgyában. — Visszapillantás az első és második átlépésre. — A miklósfalvi haditanács. — Kossuth Parendorfban. — Ultimatuma Windisch-Grätz herczegnek. — Izgatások a táborban az offensiva érdekében. — Egy magyar béke-követ letartóztatása az ellenséges táborban. — Következményei.)

Az október 21-kei második támadó kísérlet félbenszakasztását azzal indokolták a főhadiszálláson, hogy előbb be kell várni Kossuthot, ki a magyar haderő szaporítására 12,000-nyi sereggel és több ágyúüteggel immár útban van.

Időközben herczeg Windisch-Grätz tábornagynak a rendes ezredekhez intézett első kiáltványa eljutott parendorfi táborunkba. Ennek czélja nyilván megfélemlítés akart lenni; ezt a czélját azonban teljesen eltévesztette. A sorezredbeli tisztek megfélemlés helyett csak méltó bosszankodásra gerjedtek azon, hogy Windisch-Grätz herczeg zászlóeskü megtörésével vádolván őket, halálbüntetés alatt szólítja el oly ügy mellől, melyet a fejedelem bizott védelmökre és melynek szolgálatában a király unokaöcscse, Magyarország nádora tartott szemlét felettök Jellacsics bán ellen indulásuk alkalmával.

Arra a köztük általánosan vitatott kérdésre mindazáltal, hogy kell-e még egyszer a Lajthán átkelni vagy sem? ezen kiáltvány megjelenése lényeges hatással volt. Számosan ugyanis megint az átkelés ellen szólaltak fel; minthogy — szerintök — az újabb offensiva most már nem egyedül a horvát bánnak, hanem Windisch-Grätz herczegnek is szólna, a ki pedig voltaképen eddigelé Magyarország ellen semmi ellenséges dolgot el nem követett. Erre ugyan mások viszont azt az ellenvetést tették, hogy Windisch-Grätz herczeg Magyarország elleni

ellenséges érzületét már eddig is eléggé kimutatta azzal, hogy Jellacsics bánnal egyesült; s épen ennek az egyesülésnek megtörténte jogosít fel minket még inkább a támadó eljárásra. De ez utóbbi nézet ekkor kisebbségben maradt.

Az én felfogásom szerint mind a két nézet előzményül mulhatatlan annak eldöntését föltételezi: vajon az osztrák határ ellenséges átlépése a fenyegetett hazai alkotmány védelme tekintetéből szükséges-e? Ennek eldöntésére pedig csak az országgyűlés volt illetékes. Valameddig ennek döntvénye tudva nem volt, addig a támadás mellett vagy ellen való izgatásokban részt venni czéltalannak láttam s részemről kerültem azokat.

De midőn Móga tábornok engem kevéssel az említett kiáltvány megjelenése után a főhadiszállásba Parendorfba meghívott és ott több törzstiszt jelenlétében egyenesen felszólított, mondanám ki nyiltan a szándékolt támadás felőli véleményemet: akkor tisztán katonai tekintetekből határozottan ellene szavaztam.

— Igen ám — kiáltott fel Móga szemlátomást felindulva — itt mindnyájan ellene nyilatkoznak, de a biztosok előtt senki sem mer csak egy szót is szólni s így engem ott mindig leszavaznak. Még Ön az egyetlen — folytatá megint hozzám fordulva — kibe bizalmamat vetem, hogy lesz elég bátorsága ott az elnökkel szemben épp oly nyiltan beszélni, mint most itt.

Még csak most kezdém megérteni, hogyan történhetett, hogy a Lajthán két ízben is átkeltünk és hogy a megkezdett offensivát, még mielőtt úgy szólva ellenséget láttunk volna, mind a kétszer rögtön abba hagytuk.

A talány megfejtése kétségkívül azon személyek többségének gyarló jellemében keresendő, kik állásuknál fogva úgy a táborban, mint a főhadiszálláson hivatva valának a haditanács végzéseinek alakulására befolyással lenni.

A Lajthán innen — az országgyűlési biztosoktól való félelmökben — Móga ellen szavaztak s ekkor a határt támadólag át kellett lépnünk; a Lajthán túl ellenben a közel ellenségtől való még nagyobb féltökben a biztosok ellen szavaztak: s ekkor Móga a hadsereget újra visszatéríthette Parendorfba.

Ez s efféle tapasztalatok arra indíthatták a fővezért, hogy haditanácsát még az elnök megérkezése előtt néhány megbíz-

hatóbb taggal szapórítsa, és ez lehetett az én meghivatásomnak is az oka. Kissé elkésvén, csak akkor léptem a tanácskozó szobába, miután már a haditanács többi tagjai mindnyájan a támadás ellen nyilatkoztak. Lehet, hogy szavazatjaik kijelentése oly közel járt az 1848 előtti illemtan eme phrasisához: «kötelesség szerint teljesen egyetértek a mélyen tisztelt referens úr Ő Excellentiájával,» hogy Móga már előre látta, mily biztosan fogják őt ezek a jó urak megint cserben hagyni, mikor ő ezt a kérdést a haditanácsban Kossuth honvédelmi bizottmányi elnök előtt hozza szóba; s innen magyarázható a bosszankodás is, mely az én nyilatkozatom alkalmából kitört belőle, valamint azon — irányomban felesleges — felszólítása, hogy az imént kifejezett meggyőződésem mellett a kormányelnök előtt is helyt álljak.

Az alkalom erre nehány órával később el is érkezett. Ugyanaznap estve várták Kossuthot Miklósfalvára és Móga az összes haditanácscsal fogadására indult.

Parendorfról Miklósfalvára érvén, itt már egy részével találkoztunk azon seregszaporításnak, melyet Kossuth magával hozott, és csakhamar rá maga Kossuth is megjelent. Negyedórával később az elnök szállásán és elnöklése alatt a haditanács is összeült.

A beszéd, melylyel Kossuth a tanácskozást megnyitotta, arra volt számítva, hogy az ország határának a körülzárolt Bécs érdekében való átlépését Magyarországra nézve erkölcsi kötelességnek s e kötelesség elmulasztásának még a gondolatát is a becsülettel meg nem férőnek tüntesse fel. Élénk szinekkel festette a bécsieknek Magyarország szabadsága körül szerzett érdemeit, nagylelkű önfeláldozásukat Magyarország érdekei mellett; végre az ostromzár sanyarúságait, miket azzal önmagukra felidéztek.

«Bécs most még áll! (ilyenformán végzé beszédjét) még lakóinak, a reactiós tábornokok merényletei ellen leghűségesebb szövetségeseinknek, bátorsága eddig nincs megtörve. De segítségünk nélkül el kell veszniök, mert egyenetlen harczot vívnak. Azért siessünk uraim, oly tartózást leróni, melyet — megemlékezve mind arról, a mit bécsi testvéreinknek köszönünk — szentnek kell tartanunk. Segítségére kell mennünk Bécsnek! Ezt a nemzet becsülete követeli tőlünk. És mi ezt

meg is tehetjük a győzelem bizonyosságával, mert ime én a vitéz hadseregnek, mely csak az imént a futó ellenséget nyomon űzve, az országból kikergette, 12,000 vitézt, ámbár még tapasztalatlant, de hazafias harczvágytól lelkesülőt hozok segitségül, a kik égnek a vágytól, hogy a babért kipróbált bajtársaik elől elnyerjék. Igen! Megteszszük! Indulunk előre! Barátaink Bécsben szívszorongva számítanak ránk; a magyar ember pedig még soha sem hagyta cserben a barátját!»

Erre Móga szólalt fel, szemlátomást csupán azon czélból, hogy a vitatkozást az érzelmi politika teréről elterelje és minket egyrészt zászlóhitünkre emlékeztessen, másrészt a hadsereg fegyelembeli tökéletlenségeire fordítsa a figyelmet s ezzel újjmutatást adjon, milyen szempontból kelljen a támadó előnyomulás előnyeit és hátrányait, javalható vagy meg nem engedhető voltát mégitélnünk és azután ahhoz képest szavaznunk. Beszédjét, mely egyébiránt nem volt minden hatás nélkül, a haditanács tagjaihoz intézett azon erőteljes felhivással végezte, hogy mondják ki tartózkodás nélkül meggyőződésüket.

Hosszú hallgatás volt a felelet erre a felszólításra. A nálamnál idősebb bajtársak iránti tekintetből magam is hallgattam. De mikor Móga a maga felszólítását ezen szavakkal ismételné: «Nos uraim, most tessék beszélni! Hiszen Parendorfban Önök igen határozottan beszéltek!» akkor én minden tekintetet félre téve, körülbelül ezeket mondtam:

«Ámbár a gyűlés tagjai közül mind tiszti rang, mind tapasztaltság tekintetében a fiatalabbak egyike vagyok: mégis elsőnek szólalok fel, minthogy fölebbvaló bajtársaim hallgatásából azt gyanítom, kogy ők a későbbi felszólalást tartják fön maguknak. Az elnök úr politikai szempontból vitatta és fejtette ki előttünk, hogy nekünk Bécs kedvéért kell támadólag fellépnünk. Részemről, megvallom, sem az egyetemlegességet nem bírom felfogni, mely saját önvédelmi harczunk és a bécsi fölkelés közt állítólag fönforog, sem a bécsi és pesti események közti szorosabb vonatkozásokat nem ismerem, mert a puszta tények mivoltáról is csak hallomásból értesültem. A Lajthán túl táborozó ellenségre irányzandó támadásunk sürgősségének vitatását ezért azokra kell bíznom, a kik erre politikai avatottságuk által, a hazai határon túl és az azon

belül történt események belső összefüggése felőli tapasztalásuknál és végre nyilvános állásuknál fogva is illetékesek. Ha parancsot kapok, hogy Magyarország határát támadó szándékkal átlépjem: akkor — nem bírván ezen lépés minden politikai következményeit előre látni — feltétlenül engedelmeskedni fogok. De ha azt kérdezik tőlem, hogy mostani hadi viszonyaink között javallom-e ezt a támadó hadjáratot: akkor erre a kérdésre egyedül katonai szempontból és pedig a következő elmélkedések alapján adhatok feleletet: Ha az ellenségnek számbeli túlnyomóságát nem is tekintjük, csupán azt kell kérdenünk magunktól: oly karban van-e hadseregünk, a minőben okvetlenül lennie kellene, hogy általában bármely támadó hadmívelete, különösen pedig hogy az semleges, sőt ellenséges földön — sikerüljön. Az a sereg, melylyel támadólag akar működni az ember, *manőverképes* kell hogy legyen, vagyis elegendő képességgel kell bírnia, hogy a megparancsolt mozdulatokat szabatosan, a kitüzött időben és a szomszédos osztagokkal összhangzón vihesse véghez. A mi seregünknek csak igen kis része bír ezzel a képességgel. A nem nagy számú rendes katonaságot és egy-két honvédzászlóaljat kivéve, hadseregünk oly csapatokból áll, melyek már a legegyszerűbb mozdulatok alkalmával a békegyakorlati téren is felbomolnak; s ezen csapatokat többnyire oly tisztek vezénylik, kik katonai képzettségük hiányosságánál fogva a beálló zavart csak fokozni alkalmasak.

«A csatatéren válságos perczekben gyakran egy-egy csapatnak egyetlen szabatos mozdulata a döntő; legtöbb esetben pedig a parancsnokukban teljesen megbizó csapatok nyugodt magatartása és a viszont csapatjai tántoríthatatlan szófogadásában megbízó parancsnok nyugodt elszántsága. Nemzetőreinkről és önkénteseinkről, vagyis az egész hadseregnek közel kétharmadáról ezen kölcsönös bizodalom létezését nem szabad föltennünk, mert hiányzanak az előzmények hozzá. Minden támadó hadművelet továbbá, hogy tartós sikert lásson, a hadak biztos, rendezett élelmezését követeli, különben a katonák testi kimerültsége miatt szenved hajótörést az egész vállalat. *Fegyelmezett* sereget lehet több napra való élelemmel előre is ellátni: de nem ám a fegyelmetlent. A nemzetőr és az önkéntes úrja saját több-napi élelmét az anélkül is fárasztó

menetelés közben magával czipelni. Kielégíti belőle pillanatnyi éhét: a többit eladja, vagy elajándékozza, sokszor épen el is hajigálja. Ezért vagyunk mindég kénytelenek már a másnapi élelmet is szekereken szállítani a sereg után; s ebből azután oly hosszú szekér-vonat támad, mely gyakran egymagában elegendő arra, hogy a hadsereg döntő mozdulatainak a legválságosabb pillanatban elállja az útját. De ha ezt az igen nagy bajt tagadná is valaki, nálunk az osztagonkint elrendezett belső szolgálat intézménye is teljesen hiányzik és ezért az által, hogy az élelmet a hadsereg után fuvaroztatjuk, még korán sincs az egyes katona élelmi ellátása biztosítva; mert az egy tömegben átvett élelmi szerek osztagonkénti egyenletes szétosztásának czélszerű végrehajtásához és ellenőrzéséhez a nemzetőr s az önkéntes csapatok tisztjei nem értenek, vagyis jobban mondva, vastag nembánomságukban nem gondolnak vele. Igy aztán megtörténik, a mit saját dandáromnál a táborban mindennap van alkalmam tapasztalni, hogy azon zászlóaljon belül, melynek számára az összes élelmi járandósága egy tagban, még pedig bőven számított illetményen fölüli mennyiségben kijutott, egy-két század éhen marad, míg a többi bőségben lakmároz s a legközelebbi éhező naptól való félelmében gyomrát megterheli. Pedig hogy kiéhezett katonákkal mire lehet menni: azt talán mindnyájan a kik jelen vagyunk, tapasztalásból tudjuk. Végre — minden támadó hadjárat megedzett, begyakorlott csapatokat kiván. A mieink nagyobbrészt nem ilyenek. A csatában két ellentétes hatalom verseng egymással, hogy melyik vesz erőt a katona magatartásán. Előre hajtja őt a becsületérzés, a hazafias lelkesedés, talán a félelem is a büntetéstől, melyet a hadi törvény mér a gyáva katonára; visszariasztja az ellenséges ágyú torkából feléje bömbölő halál. A szerint, a mint e hatalmak egyike, vagy másika veszen erőt rajta: aszerint győz a csapat, vagy legyőzetik. A hadi történelem azt tanítja, hogy fiatal seregek, még akkor is, ha jó vezénylet alatt kiváló fegyelemmel bírnak, gyakortább az utóbbi sorsra jutnak. Kérdem: mit szabad a mi fegyelmetlen és rosszul vezényelt zászlóaljainknak jövendölnünk?! És mind ezek után még egy aggályomat is ki kell, hogy fejezzem. Ezen támadó hadjáratunkkal könnyen mind azt a rokonszenvet is, melyet a lajthán-

túli lakosságról magunk iránt fölteszünk, tökéletesen el találjuk veszíteni, mert a mit még megkiméltek a horvátok a föld népének tulajdonából, azt a mi önkénteseink és kaszás nemzetőreink aligha fogják megkímélni. Stix-Neusiedelig történt második benyomulásunk alkalmával tulajdon szememmel láttam azt a pusztítást, mit csapatjaink azon a vidéken emlékül hátrahagytak; pedig akkor még nem állott be nálunk az élelmiszereknek az a hiánya, mely élelmezésünk rendszertelen voltánál fogva annál bizonyosabban be fog következni, minél messzebb nyomulunk be Ausztriába. Hallottam ugyan imittamott panaszokat a horvátok lopásai miatt, de például a szőllősgazdák költséges karókészleteit utunkban mindenütt még ott láttam bántatlanul a szőllőkben heverni: visszavonulásunk után ezen karók a tulajdonosok élénk panaszai és a kiadott szigorú tilalom daczára föl voltak tüzelve s a vetések, a hol nem is kellett, szándékosan legázolva. A magyar népfölkelés embere ritkán különbözteti meg azt a németet, a ki ellen küzdünk, attól, ki a győzelmet nekünk kívánja, vagy legalább semlegesen viseli magát. Azt mondja: «Hiszen csak a németé» s ezzel magát idegen országban jogosultnak hiszi mindennemű pusztításra. Ily helytelenségeknek egyedül a szoros fegyelem bír gátot vetni: de — ismétlem — épen a fegyelem hiányzik nálunk.

«Azt mondhatná valaki, hogy túlozok. Ám tessék hát egy veszélytelen kísérletet tenni, melynek eredménye hadd döntsön a kérdés felett, lehet-e, tanácsos-e Ausztriába komolyan támadólag bevonulni, vagy sem? Méltóztassék parancsban kiadni, hogy például holnapután délután 5 órakor az összes tábor álljon készen az elindulásra; és győződjünk meg azután ezen parancs mikénti teljesítéséről. Ha nem is épen pontban a kitűzött órára, de teszem, két órával később, az egész tábort a megparancsolt állapotban találjuk: akkor én föltétlenül a támadó benyomulásra szavazok.»

Kossuthnak e nyilatkozatom szemlátomást rosszul esett. Azt kérdezte tőlem: hogy mennyire becsülöm a lelkesedést, melyet az ő szónoklata a seregben fölkelteni képes.

— A táborban és közvetlenül a szónoklat után nagyon sokra; nagy fáradalmak után és ellenséggel szemben, csak igen kevésre — feleltem.

— Tehát azt hiszi Ön, — kérdé Kossuth ingerülten — hogy egyetlen embert sem fogunk visszahozni seregünkből?

— A nemzetőrök és önkéntesek megmenekvéséről — válaszolám — gyors lábok kezeskedik nekem. De az a kevés számú jó csapat, melylyel rendelkezünk, oda veszhet és ezekben a becses anyag, melyre egy hasznavehető hadsereg megalakításának nagy feladatához oly igen nagy szükségünk van!

Kossuth, a nélkül, hogy ekkor határozat hozatott volna, feloszlatta az ülést, de kilátásba helyezte folytatását Parendorfban. Én búcsút vévén, haladék nélkül visszatértem Bruckba.

Másnap Kossuth Parendorfba érkezett. Itt első nyilvános cselekvénye a táborban az volt, hogy a rendes ezredek tisztjeit lakása elé gyüjtvén, előttük egy, Windisch-Grätz herczeghez intézett levelet olvasott fel, melyben, a mennyire emlékezem, Magyarország jogát szemben a horvát bánnal és pártjával kimutatván, ennek alapján a herczegtől azt kivánta, hogy a bánt és hadtestét fegyverezze le s ezzel bizonyítsa be, hogy Magyarországnak a király által szentesített legújabb alkotmányát a szomszédban szentül megtartani szándékoznak. Azonkívül, úgy vélem, azt is követelte, hogy Bécs ostromzárolása szüntettessék meg; mindenekelőtt pedig rövid záros határidőn belül levelére kielégítő választ követelt, melynek kimaradása esetében Magyarország kénytelen lenne a maga ellenségét és ennek szövetségeseit semleges földön is megtámadni és megsemmisítni.

Ezen ultimátummal, a tisztekkel közöltetése után azonnal két hadikövet útnak indult Windisch-Grätz herczeg táborába.*

A mennyire észre vehettem, ezen levél tartalma, melyet itt csak nagyon fölületesen jeleztem, a jelenlévőknél nem csekély visszhangra talált s előrelátható volt, hogy, ha az izgatás Bécs érdekében ilyen módon tovább folytatódik, az nem lesz sikertelen. Kossuth erre számíthatott is és hihetőleg el volt határozva, hogy a miklósfalvi haditanácsban szenvedett kis csorbát ez úton kiköszörülje. A vadászegyenruhában a táborba jött magyar országgyülési képviselők közül többen szintén megtevék a magokét, hogy a hadsereget a támadási

* Iványka Imre honvédezredes és Dobay nemzetőri százados.

tervnek apránként megnyerjék; míg Kossuth az alatt az izgatás munkáját inkább nagyban űzte s a táborban csapatról-csapatra járván, azokat beszédje tüzével a lajthántúli ellenség elleni harczra lelkesítni törekedett. A miklósfalvi haditanácshoz hasonlót tudtomra nem tartottak többé. Az egész tanácskozás egyes alkalmi vitatkozások alakjában hosszúra elnyúlván, napról-napra általánosabb lett, míg végre az egész tábor foglalkozott vele. A támadás melletti rokonszenv szemlátomást tért nyert.

Eleinte ugyan több ezred kinyilatkoztatta, hogy ők Windisch-Grätz herczeg ellen nem lépik át a Lajthát, mert ez nyilt lázadás cselekménye lenne. De mikor Kossuthék ezen nézetnek legmerészebb hirdetőit sorban egyszerű elbocsátással fenyegetni kezdték s így számos magas rangú tisztet a a legbizonytalanabb sors fenyegetett: akkor az ellenzők sorai egyre fogyni kezdtek és kisidő vártatva elhallgatott az utolsó is.

Időközben mindnyájan feszült várakozással Windisch-Grätz herczeg feleletét lesték. Végre a két hadi követünk, Ivánka Imre honvédezredes meg Dobay nemzetőrszázados közül csupán az utóbbi tért vissza. Ivánkát Jellacsics bán táborában letartóztatták s a fogságból többé ki nem eresztették.

A népjog ezen durva megsértése ekkor végkép megtört minden ellenzéket, mely a parendorfi tábor kebelében a kormányelnök indítványa ellen, miszerint a szorongatott bécsieknek segítségére siessünk, még az elébb itt-amott mutatkozott. Ezért Kossuth még csak némi újabb tudósításokra látszott várakozni Bécsből; de mikor e helyett csak az ostromágyúk öreg hangját hozta a szél át a Lajthán mind sűrűbben: végre fölülkerekedett a jelszó, hogy nincs több vesztegetni való idő! — és 1848. október 28-án megindúlt a harmadik előnyomulásunk Bécsnek.

NYOLCZADIK FEJEZET.

(Harmadik és utolsó átkelésünk a határon. — A schwechati ütközet. — Különböző nézetek felőle.)

Jobbszárnyával folyvást a Dunára dőlve, balszárnyon lovasságunk főtömege által lehetőleg védve, hadseregünk zöme három hadoszlopban a Fischa folyóig nyomult.

Menetközben dandárom az elővédet képezte, de csatarendben a hadközépünk balszárnyát.

A főhadiszállás október 28-ika és 29-ike közti éjjel a tartalékkal együtt Enzersdorftól keletnek a Fischánál egy kis erdő szélén tanyázott. Jobb szárnyunk Fischamendnél, a bal pedig Margarethen-am-Moos mellett állapodott meg. Őrseink Schwaadorf, Klein-Neusidel és Fischamend helységeket szállták meg.

Dandárom Karlsdorf közelében táborozott. A környék legmagasabb hegye csúcsán parancs szerint egész éjjel nagy tüzet élesztettem, mely a bécsieknek közeledésünket jelentse.

29-ikén átléptük a Fischát a nélkül azonban, hogy aznap egy mértföldnél többet haladnánk előre Schwechat irányában.

A következő éjjel valamivel összevontabb állásban a Fischa és Schwechat folyók közti dombtetőkön táboroztunk.

Alig hogy a sötét éj ránk borult: balszárnyunk vezérkari tisztje Nemegyey kisérteteket kezdett látni, melyekről nem csekély bajunkra ritka lelkiismeretességű jelentéseket küldözgetett a főhadiszállásnak: «hogy az ellenség már hátul megkerült bennünket». Ezen jelentésekre a fővezénylet azonnal több ezer embert küldött balszárnyunk biztosítására: a tartalékból a *győri kaszásokat!* Ezek szerencsésen föl is verték dandárom nyugalmát. Ennek táborhelyétől még körülbelől egy órányi útjok volt az eszményileg veszélyeztetett pontig. De a

kalauzolásukra kirendelt balszárnyi parancsőrtiszt a koromsötét éjben eltévesztvén az irányt, több óráig körben járatta őket, mígnem végre kimerülten valamerre ledobbantak és Nemegyey kénytelen volt az ellenség képzelt bekerítő csapatjával az egyenetlen harczot egyedül kiküzdeni.

A mily csekélynek látszhatik ezen eset magában, ép annyira lényeges befolyással volt az tényleg a másnapi ütközet szerencsétlen kimenetelére. Csaknem egész hadközépünk, különösen pedig ennek balszárnya és előhada (dandárom) emberei október 30-án már korán reggel testileg el voltak törődve, lelkileg megrendülve, mert egész éjjel meg nem pihenhettek és reggelre kelve nem tudtak az éjjeli rémhírek fatális utóhatásától szabadulni. Azt a lelkesedést, melyet az elnök beszédjei a parendorfi táborban oly igazán szép lángokra felszítottak, a mint meg is jósolám, már lohadozni láttam! A csata elveszett, még mielőtt kezdődött.

Október 30-án korán reggel dandárom már jó darabig előnyomulóban volt, midőn parancsot kaptam, hogy legott megállapodjam és vétessem fel magamat az utánam nyomuló egyetemes harczvonallal, mivel eddigi feladatom, az elővédet képezni az ellenségnek egész arczvonalunk hosszában terjedő közelsége miatt többé meg nem oldható. Engedelmeskedtem.

Csakhamar rá szélső jobbszárnyunkon elkezdődött az élénk ágyútüzelés, jeléül annak, hogy ez a szárnyunk aránytalanul előre haladt. Ugyanekkor előttem a schwechati magaslaton az ellenség zárt vonalakban mutatkozott. Én ezekre intézendő támadás által közvetve jobbszárnyunk számára kedvezőbb ütközeti esélyeket remélvén előidézhetni, — minthogy viszont engem lovasdandárunk biztosított a baloldali megkerültetés ellen, hadseregünk zöme pedig már úgyis lassan közeledett: eltökéltem magamat, hogy a vett parancs ellenére saját felelősségemre *támadok*.

De alig hogy a velem szemközt álló ellenséges vonalakat kettős ágyúlövés-távolságnyira megközelítettem: a fővezér újabb parancsa megakasztott szándékom kivitelében, meghagyván: «Megálljak! s egyáltalában csakis tüzetes parancsra merjek támadni».

Időközben jobbszárnyunk a Dunánál Mannswörthig haladt

előre s ezen helység keleti szegélyén elkezdődött a csatárviadal. Ezt dandárom homloka előtt egy halom tetejéről szemmel kisérhettem csaknem a részletekig. Tevém ezt rendkívül feszült figyelemmel, mert ez volt életemben az első makacs csatárküzdelem, melynek szemtanuja voltam.

Mannswörthnél csapatjaink, nevezetesen egy zászlóalj *székely gyalogság* és a *2-ik pesti önkéntes* gyalogzászlóalj a vakmerő Guyon gróf nemzetőri őrnagy vezénylete alatt, minden várakozásomon fölül vitézül harczoltak. Ebben kétségkívül Guyonnak volt a legtöbb érdeme; mert a legveszélyesebb pontokon mindig elül lehetett őt látni. Az említett két zászlóalj ez alkalommal kivívta magának a vitéz nevet.

Még nem dőlt el a harcz Mannswörth körül: mikor hadközépünk dandárom színvonaláig elérkezvén, én parancsot kaptam, hogy a Schwaadorf—schwechati országúttól délre a Schwechat előtti magaslatot elfoglaljam és ott veszteg állva várjam be az újabb parancsot a támadásra.

Ezt a parancsot minden akadály nélkül hajtottam végre, miután a még csak imént Schwechat előtt mutatkozott ellenséges hadvonalak ismét eltüntek szem elől.

Hadközépünk többi dandárjai tőlem jobbra, éjszaknak a mondott úttól, azon nagy hézagban bontakoztak, mely emez út és a Mannswörthnél egymagára verekedő jobbszárnyunk között addig tátongott.

Schwechat helységnek északkeleti vége felől az ellenség jelentéktelen agyútűzzel főleg a tőlem jobbra szomszédos dandárt üdvözölte, mire vezérkarunk ideiglenes főnöke, Pusztelnik Henrik őrnagy — a kire a valódi főnök Kollmann ezredes helyett a támadás részletes vezetése mintegy «első föllépteül» bízva volt — első harczvonalunk valamennyi ütegének parancsot adott a tüzelésre.

Én ugyan nem vettem észre velem szemben ellenséget: de föltévén, hogy Schwechatot az ellenség tartani szándékozik, ütegeimből e helységet lövettem, hogy ezzel a későbbi csatár-támadást előkészítsem.

Alig hogy ez a gyalogsági támadás megkezdődött: a fővezérnek újabb «Állj!» parancsa ezt is megint félbeszakította s az egész hadközépünket — a *jobb*-szárnyunkon már kivívott előnyök daczára — arra kárhoztatta, hogy tétlen nézője ma-

radjon annak az újabb küzdelemnek, mely épen most kezdett a mi *bal*-szárnyunkon kifejlődni.

Már elébb, mikor én a schwechati halmokat elfoglaltam, lehetett egy nagyon hatalmas ellenséges lovas hadoszlopnak Zwölfaxing felől Rauchenwarth-felé húzódását észlelni, mely mozdulat világosan azt a szándékát árulta el, hogy *bal*-szárnyunkat oldalt bekerítse.

Balszárnyunk vezére, Répássy Mihály ezredes az egész idő alatt, a mióta utolsó táborhelyeinkről előre nyomultunk, feltünően hátramaradozott, úgyannyira, hogy mire hadközépünk a schwechati magaslatokon fölfejlődnék, a hadközépi balszárny, meg magának a hadseregnek balszárnya között negyedmértföldnél hosszabb hézag tátongott. Főleg Répássy ezredesnek ezen hátramaradozásával indokolta a fővezénylet azokat a meg-megállító parancsokat, melyek hadközépünk előrenyomulását eddig oly gyakorta félbeszakították.

Érthetetlen maradt azonban előttünk, kik a czentrumban valánk, hogy a főparancsnok miért nem inkább a szélső balszárnyát, a mely csupa lovasságból állott — tolta gyorsabban előre a helyett, hogy a hadközépet egyre vissza-visszatartogassa? és szintoly érthetetlen az is: mire váló, minket itt az ellenséggel teli tömött helységnek kartácstüzi távolában veszteg állatni, holott Schwechatnak túlsó végén tisztán lehetett a mi födetlen arczvonalunk ellen készülő tüzértámadás sürgölődését észrevenni — a nélkül, hogy szabad lett volna ezt a veszélyt akár hirtelen ellentámadással megelőznünk, akár máskép kikerülnünk.

A mint így tétlenül ott megálltunk, helyzetünk kevéssel volt különb annál, mint ha valamely erődítvény leghatásosb ágyútűzkörében oda állítottak és ránk parancsolták volna, hogy türelmesen végigvárjuk, míg az elsánczolt, de még készületlen ellenség a maga intézkedéseivel ellenünk kényelmesen elkészülhet.

A fővezér parancsai világosan arra vallottak, hogy ő be akarja várni a túlfelőli támadást; de ez esetben bennünket négyszeres ágyúlőtávollal hátrább kellett volna húzni, hogy ez által az ellenséget Schwechatból egészen kicsaljuk és attól a döntő előnytől megfoszszuk, miszerint födött felállításból lődözzön bennünket.

Jobbszárnyunk és balközépünk ilyetén hátrábbhúzása által egyúttal czélszerűen azt a czentrum és a balszárny közt tátongó rendkívül veszélyes hézagot is meglehetett volna szüntetni, melyet az ellenség épen most, úgy látszott, czélba készült venni; mert e kézagunkkal szemközt a Zwölfaxing és a kincstári papirgyár közötti tájon egyszer csak egy újabb tekintélyes, a fő kerülőcsapattól elkülönített hadoszlop tünt elő, mely — ámbár ama kerülőcsapatnak a schwechati főssereggel való összeköttetésére is szolgált — további előnyomulásában egyszersmind hadközépünknek védetlen balszárnyát, tehát közvetlenül az én dandáromat, közelből fenyegette.

Ezért személyesen kerestem fel a főparancsnokot, hogy parancsának megmásítására bírjam.

Azon hátrább fekvő pontról, a hol Móga tábornok az elnöknek, az országgyűlésbiztosoknak és néhány képviselőnek társaságában tartózkodott, az egész felállításunkat ugyan jól lehetett végiglátni: de annak taktikai helyi hátrányait részleteikben megitélni nem lehetett. Előadtam Móga tábornoknak aggodalmaimat; ő nem hajlott azokra. Ezen felindulva, arra a megjegyzésre ragadtattam hevem által magamat: hogy onnan, a hol áll, ő az első vonal helyzetét nem is képes megitélni.

«Én oda állok, a honnan az egészet tekinthetem át. Ön pedig szó nélkül teljesíti parancsaimat!» rivalt rám a fővezér rendreutasító hangon.

Kossuth békítőleg lépett közbe és ismételt felvilágosítást kivánt felállításunk részletei és a vele járó hátrányok felől De bennem már hiányzott a kellő lelkinyugalom mindezeknek újra körülményes elsorolására. Érdesen és kurtán azt feleltem: «Az összes intézkedések olyanok, hogy én részemről nem merném a felelősséget a kimenetel iránt magamra vállalni!» És azzal az elnök közbenjárását be sem várva, visszavágtattam dandáromhoz.

Időközben a harczvonalunk említett óriási hézaga átellenében észlelt ellenséges tömegek már tetemesen közelebb jutottak. Az enyimnél élesebb szemek lovasságra ismertek azokban.

Nekem csupán hat szakasz a 10. számú «Vilmos» huszárezredből állt rendelkezésemre.

A honti önkéntes és a gömöri nemzetőrzászlóalj alkották bal oldalékát (a hézag felé) csákányalakú felállításomnak. Álltak pedig ezek egy mélyen bevágódott dülőúttól délre, mely út Schwechatról Rauchenwarth felé visz. Ezt az utat egy bal oldalékomnak szánt lovassági támadás ellenében elégséges védakadálynak látván, e két gyalogzászlóaljamat az úton keresztül a tőle északra fekvő területre vontam vissza.

Dandáromnak, mely összesen négy gyalogzászlóaljból, nyolcz ágyúból és hat szakasz huszárból állt, e szerint a következő volt a felállítása:

Jobbszárnyamon az országút mellett állt a nógrádi zászlóalj; balra mellette két ágyú; ezek mellett az első pesti önkéntes zászlóalj; mindnyája arczczal Schwechatnak állott; balszélen az első pesti zászlóalj mögött és vele csákányt formálva állt a honti önkéntes zászlóalj; balra mellette a gömöri nemzetőrök, s mellette megint két ágyú, a két utóbbi zászlóalj és ágyú arczczal Zwölfaxing felé. A gyalogság megbízhatatlansága miatt a lovasság csupán ágyú-födözetre szolgált.

A többi négy ágyúmat Pusztelnik vezérkari őrnagy már elébb elkérte volt tőlem a végre, hogy azokkal a felállításom hatálykörén jóval túl, Schwechat helység utczavégének meghosszabbított irányvonalát fölkeresve, ennek hosszant lődözése által az ellenségnek ott kifelé bontakozását lehetőleg hátráltassa. Ezen négy ágyúmat csak másnap láttam viszont! Az ellenség pedig ennek daczára kitört Schwechatból és minket oly kurta távolságból valóban öldöklő ágyútűzzel lepett meg, a milyennek az én négy ágyúm sehogysem bírt megfelelni.

Már legelső lövései siralmas zavarba ejtették gyalogságomat. Legelébb a gömöriek hátráltak meg. Követték a hontiak, miután őrnagyukat, ki fel akarta tartóztatni őket, lovastól együtt felborították; csak a legnagyobb erőlködéssel bírt a bomlott tömeg közül kivergődni. Parancsomra elvágtatott, hogy futó zászlóaljának elébe kerüljön, azt ha lehet, ágyútűzön kívül megállítsa, rendbeszedje és megint előre vezesse az ellenség felé.

Addig — úgy hivém — az *első pesti* zászlóaljjal megállom a helyet, azután pedig rohamot akartam az ellenség ágyúira megkisérelni. Hiszen zászlóaljaim számtalanszor megfogadták, hogy a halálba is követni fognak! Hogy a gömö-

riek is visszatérjenek: az iránt előre letettem minden reményről.

Az ellenség tüzértámadásának első perczeiben kizárólag a hontiakkal lévén elfoglalva, nem vettem észre, a mi ez alatt az első pesti zászlóaljnál történt. Most ezt is már rendetlenségben és parancsnokát, gróf Almássy Ernő őrnagyot erőfeszítései következtében, melyekkel a rendet fönntartani iparkodott, csaknem magán kívül találtam. Átláthattam volna, hogy ezzel a zászlóaljjal lehetetlen addig azon helyben kitartanom, míg a hontiak újra előre nyomulnak: és mégis őrült észszel azt hittem, hogy sikerülni fog ezt az egy zászlóaljat az osztrák ágyúk elleni rohamra lelkesíteni! «Előre és neki az ágyúknak!» kiáltottam. És ekkor Gózon[1] százados kezébe ragadta a zászlót, vele mintegy ötven lépést előre rohant az ellenség felé s a zászló rúdját a felszántott laza földbe szúrván, felkiáltott: «Ide magyar! itt a zászlód, itt dögölj meg!»[2]

Harminczan-negyvenen a legbátrabbak közül követték az elszánt férfiút. De míg ezekhez a többi tömeg első sorai csak vontatva csatlakoztak, addig a hátulsók mindjobban elmaradtak és kis idő mulva az egész zászlóalj egy idomtalan hosszúra elnyúlt óriás kigyóhoz hasonlított, mert a kartácszáporban a legtöbben négykézláb iparkodtak tova mászni, míg a fölegyenesedve hátrálók amazokon keresztül bukdostak. Hasztalan lobogtatta Gózon ismét a zászlót magasra a levegőben, lelkesítő szavakat kiáltva; a zászlóalj parancsnoka és segédtisztje hiába vágtak be karddal a futamodók közé: nem lehetett ezeket feltartóztatni! s azok a kevesen is, kik Gózon első felkiáltására utána rohantak, most csakhamar megint elszakadtak tőle és kis idő vártatva ő megint egyedül állt zászlójával.

Hozzá léptem és hősi vitézsége iránti tiszteletem jeléül neki kezet nyujtván, oltalmába ajánlottam a zászló megmentését.

De a zászlónál is inkább ágyúim megmentését viseltem szivemen. Azt a kettőt, mely a balszárnyon állott, a megbom-

[1] Lajos. A ford.

[2] Ipsissima verba. Görgey István tanusága. A ford.

lott gyalogság már magával ragadta hátra. Csak a jobbszárnyon állt még helyt a másik kettő.

Odasiettem hát s az üteg parancsnokára rárivalltam: «mire vár még tovább itt egymagában?!» Mentségül azt felelte, hogy még nem kapott parancsot a visszavonulásra.

«Hát hordja el ágyúit, mielőtt itt vesznének!» kiáltottam — felindulásomban nem is méltatva azt a stoicus hősiséget, mely az ember mentegetődzésében nyilatkozott.

De ennek az embernek* halvér folyt ereiben. «Kérem itt van még ez a pár töltényem — szólt cseh-német nyelven — szabad-e még ezeket elsütni?» Szinte elszégyeltem magam előtte s e miatt bosszúsan, érdes hangon adtam meg a kivánt engedelmet és aztán az országút felé fordítám a lovamat, utána nézendő, mint folyt dolga időközben a többi dandárainknak?

A nógrádi önkéntes zászlóaljról, mely dandáromhoz tartozván, jobbra ágyúim mögött volt felállítva, föltevém, hogy már régen odább állott. Ezért határtalan volt meglepetésem, mikor most azon tájra vetett első pillantásom mindjárt ezen zászlóaljnak zárkozott mozdulatlan tömegére esett. Ott állt az — az ellenség ágyúinak épen legsűrűbb golyózápora irányában; az a körülmény, hogy némi mélyedésben a golyók elől födötten állt ott, első pillantásra elkerülte figyelmemet s ezért azt hittem, hogy csupa hősök zászlóaljára akadtam benne. Jobbkedvűen parancsoltam meg őrnagyának: «Induljon gyorsan előre, hogy e mozdulattal az ágyúk elvonulását födözze; azután képezze az utóvédet!» s azt reméltem, hogy ezen derék csapattal még csodákat fogok művelhetni. Mily keserű csalódás! A mint az óvó mélyedésből kifelé s az ágyúgolyók röpülővonalába jutott a zászlóalj, az őrnagya azt vezényli: «Önkéntesek előre! tömeg tüzelj!»

De az önkéntesek nem törtek előre, az egész tömeg pedig magasra irányzott puskáit az épen ekkor szorosan előtte az ágyúkkal elvonuló huszárjainkra sütögette (szerencsére egy lövés sem talált) s a jövő pillanatban a vélt hősök zászlóalja már útban volt, hogy a többit utólérje. Belőle egyetlen egy ember átallott részt venni az általános futásban s úgy

* Sztrakoniczky tüzérfőhadnagy. A ford.

tett, mintha egymaga akarna egész dandáromnak utóvédje lenni . . .

Tehát azon nemzetőrök és önkéntesek, közel 5000 emberéből, kiknek vitézségéről már annyi czifra dicséneket kellett eddig hallgatnom; a kik tulajdon ismételt fogadalmaik szerint alig győzték várni, hogy mérkőzhessenek az ellenséggel, a kit minden alkalommal csak a legnagyobb kicsinyléssel emlegettek — rövid ideig tartott ágyútűz után *egy* emberem maradt! s ez is egy félig hadastyán öreg katonaviselt ember volt!

Miklósfalvi határozott nyilatkozatom, melylyel az elnöknek a támadó hadmíveletre serkentő indítványát elleneztem, elég bizonysága, hogy én részemről ezen «lelkesült seregnek» szerencsétlen magatartására teljesen el valék készülve: de a mit itt megértem, az minden aggodalmaimat fölülmúlta.

Azt hivém, a föld alá kell sülyednem a hazámfiai feletti szégyenletem súlya miatt — és elkeseredésemben azt a jótékony golyót kerestem, mely a lóról lesodorjon.

Kiséretemből is, mely máskor elég számos volt, a veszély perczében csupán testvéröcsém meg egy főhadnagy* a 10. számú huszárezredből állták ki a sarat oldalamnál. Ezektől követve, tört lélekkel hagytam el a csatatért, gyalázatunk tanyáját, nem sejtvén ekkor, hogy még dicsőséges napok is várnak ránk és hogy megadatik nekünk részt vehetni oly újabb csatákban, melyek eredményei a schwechati győzőknek meg fogják keserítni a mai napnak emlékezetét.

Vontatva lovagoltam centrumunk közepe felé, szintúgy röstelve, hogy bajtársaim szeme elébe kerüljek, kikről föltettem, hogy dandáraik élén még állják az ütközetet. Fájdalom! nem volt semmi okom tekintetöket kerülni! Egész felállításunk Schwechattól Mannswörthig mintha csak sohasem létezett volna. A mily hihetetlennek látszik a dolog, a többi dandárok még az enyémnél is hamarább engedték át a csatatért az ellenségnek.

Mint egy űzött nyájat, úgy lehetett hadseregünk zömét látni, a mint a mentő Fischa felé sietett. A messzi térség betű szerint be volt hintve menekülőkkel. A meddig a szem ellátott, egyetlen zárkozott csapat sem volt sehol!

* Schulz.

Attól kellett tartanom, hogy az ellenség, élvén az alkalommal, minket egész erélylyel fog üldözni és tüzérségünknek a Fischa tulsó partjára való megmentését lehetetlenné fogja tenni. Előbbre vágtató ütegei ezt az aggodalmat igazolni látszottak.

Csak egy kétségbeesett utóvéd-harcz menthette meg hadseregünket. E végett valaminek okvetetlen történnie kellett. Szerencsére a két segédtisztemnek még jó erőben volt a lova. Én tehát egyiket Schwaadorf-, a másikat Fischamend felé küldtem a menekülők után, hogy azokból állítsanak meg és gyüjtsenek rendbe-sorba, a mennyit csak lehet.

Fáradozásaik eredménye kétségbeejtően csekély volt, mindössze vagy ezer ember és ezek is szemlátomást minden pillanatban újra szétrobbanni készek.

De ezen a napon Isten után az ellenség is irgalmas volt irántunk, nem vett bennünket üldözőbe!

Bántatlanul értük el még alkonyatkor a Fischa túlsó partját — és szintoly bántatlanul már másnap a hazai «törvényes tért».

Alig hogy az utolsó ágyúlövés Schwechat felől elhangzott, máris a legkülönbözőbb magyarázatok járták arról, hogy tulajdonképen min is mult hát támadásunk győzedelme?

A nemzetőrök és önkéntesek csatakerülő tömegei, példának okáért, a kik rögtön készek voltak minden önnön gyávaságuk miatt vallott kudarcz okát valamelyes árulásra fogni, azt beszélték, hogy a bécsiek Windisch-Grätz herczeggel titkon egyetértve, előbb bennünket segítségül hívtak és azután csataközben a császáriakkal egyesülvén, ellenünk fordultak. Ezen mese — a milyen képtelen magában — mégis csak az előzetes izgatásoknak volt egészen természetes következménye, melyek táborunkban szerte azt helyezték kilátásba, hogy a bécsiek a mi támadásunkkal egyidejűleg kirohanást fognak tenni s ennél fogva győzelmünk a két tűz közé jutó ostromzáróló császári hadsereg felett biztos lesz és könnyű.

Mógának az egész hadművelet és főleg az ütközet alatti intézkedései szintén kemény kritika alá vétettek és számosan alárendeltjei közül ezeket határozottan arra magyarázták, hogy ő egyenesen azon mesterkedett volna, hogy az egész hadsereget az ellenség kezébe játszsza. Hogy ez neki nem sikerült, azt (úgy mondák) Windisch Grätz herczegnek, vagy még in-

kább az ő alvezéreinek lehet köszönnünk, a kik szándékosan kiméltek bennünket.

A magyar ügy polgári vezetői pedig gondosan terjesztették ez utóbbi nézetet, egyrészt azért, hogy általa azt a kiérdemlett vádat czáfolhassák, miszerint ők a lajthántúli támadásra irányzott izgatásaikkal a nemzetet egy vakmerő és veszedelmes lépésre csábították, másrészt, hogy a nemzet megfogyatkozott bizalmát oly rokonszenvek sejtetése által újra felépítsék, melyek a magyar ügy iránt még az osztrák hadsereg kebelében is szunnyadnak!

Részemről — ha lelkiismeretesen azon sajátságos körülményeket vizsgálom, melyek közt a schwechati ütközet lefolyt — az imént fejtegetett kemény itéletet nem tartom elfogadhatónak.

Egyrészt ugyan nem lehet tagadni, hogy a magyar fővezér intézkedései a gyanakvásra hajlandó elmének elég okot szolgáltattak a tulajdon hadserege iránti rossz szándék szimatolására. És másrészt szintén nem lehet tagadni, hogy az ellenség a mi megszalasztott hadközépünk és jobbszárnyunk üldözésében annyira mértékletes volt, hogy mindössze is három egymásután elfoglalt ütközeti állodásból szaporán elsütögetett ágyúgolyóinak utánunk röpítésére szorítkozott, míg hatalmas lovassági tömegekből álló jobbszárnyi bekerítő csapatja, Répássy alatti gyönge balszárnyunkkal szemben épen azon pillanatban szüntette be támadásait, a mikor Móga többé nem volt képes erősbítéseket küldeni Répássynak. Be kell vallani továbbá, hogy az ellenséget abban, hogy minket erélyesen üldözőbe vegyen, sem kirohanás Bécsből nem akadályozta meg, sem pedig annak föltevése, hogy rendetlen visszavonulásunk talán csak színleges, meg nem akadályozhatta; hogy tehát mindezek összevéve elég alapot szolgáltattak azon következtetésnek, hogy az ellenség szándékosan hagyott elmenekülni minket.

De mindezzel szemben nekem az a nézetem, hogy sem Mógáról, sem fővezénylő ellenfeléről nem szabad föltenni, hogy egyik is közülök világosan tudta volna, hogy a schwechati ütközet napján tulajdonképen mit akart. Én a magyar hadsereg gyarló vezetésének, valamint szerencsés megmenekülésének sokkal egyszerűbb magyarázatát, részint a két fővezér-

nek s a két hadseregnek 30 évi békekorszak után igen természetes és érthető elfogultságában, részint abban is vélem eltalálni, hogy az 1848. esztendő nemzetiségi izgatásainak még ekkor nem sikerült a régi bajtársi viszony emlékezetét oly teljesen kitörülni a ketté vált hadsereg emberei kedélyéből, hogy képesek lettek volna elkeseredett ellenségek módjára küzdeni egymással.

KILENCZEDIK FEJEZET.

(Találkozásom Kossuthtal. — Ennek Schwechattól Pozsonyig menekülése közben tett tapasztalásai. — Guyon grófot nemzetőri ezredessé és a Simunich császári expeditio parancsnokává nevezi ki. — A feldunai hadsereg fővezénylete rám bízva. — Két találkozásom Bemmel.)

Október 31-én korán reggel menet közben azt a parancsot kaptam a főhadiszállásról, hogy dandáromat ne Bruckba, az eddigi kikerülhetetlen lajthaparti felállításba vezessem vissza, hanem Köpcsénybe, hol a helység előtt üssek tábort.

Itt ért azután 1848 november 1-jére forduló éjjel az elnök parancsa, hogy haladék nélkül nála Pozsonyban jelentkezzem, s egyúttal az a rendelet Mógától, mely a főhadiszállásra (a köpcsényi uradalmi kastélyba) hítt meg, mivel még elébb beszélni akar velem.

Éjfél is elmult, mire a főhadiszállásra értem. Móga ekkor már aludt és rám várakozó segédtisztje egyelőre annyit közlött velem, hogy tábornoka a lóval történt bukás alkalmával szenvedett igen fájdalmas sérülés következtében a hadsereg további vezénylésére képtelenné vált és hogy utódjául a fővezérségben engem ajánlott az elnöknek.

Erre én haladék nélkül Pozsonyba indultam és 1848. évi november 1-én korán reggel az elnök kórágya előtt álltam, mert a különben is gyenge egészségű férfiút az utóbbi események lázas állapotba ejtették. Beszélte, hogy csak az imént szünt meg erős hőváltozása.

Leültetett ágya mellé, mivel (mondá) hosszabb beszélgetésünk lesz. Mindenekelőtt felpanaszolta az önkéntes és nemzetőri csapatok, de még inkább a «Porosz» nevet viselt sorgyalogezred és legkivált ennek parancsnoka, Győzey* őrnagy

* Ez volt magyarosított neve. Valódi nevét nem tudom. A szerző.

hallatlan gyávaságát. Ez a zászlóalj (így beszélte Kossuth) czentrumunk középső dandárának — Schwechati felállításunkban a tőlem jobbra eső szomszédosnak — másod harczvonalában állván, a mint az ellenséges ágyúk megszólaltak, a legelső volt, mely futásnak eredt, sőt mi több, hogy annál könnyebben szaladhasson, még a borjúit és tölténytokjait is mind elhajigálta.

És csakugyan magam is emlékeztem, hogy a mint negyednapja a schwechati csatatéren utoljára a hadközépünktől elhagyott felállítás helyén végiglovagoltam, akkor ott a Kossuth által jelzett tájon feltünő sok elhányt fejérszíjas* gyalogsági készüléket láttam a mezőn szanaszét heverni; halottat pedig köröskörül egyet sem.

Egyébiránt — így folytatá Kossuth — utóbb mégis a nemzetőreink túltettek még e rendes gyalogsági zászlóaljon is; mert mire ő az általánossá vált vad futás meggátlására irányzott többszöri sikertelen erőfeszítések után Móga tábornok mellől távozván, hintón Fischamendre érkezett, természetesen oly szándékkal, hogy itt a Fischa hidján a futamodókat föltartóztassa: már akkor a hidat az utóbbiaktól oly teljesen elfoglalva találta, hogy még ő is csak fegyveres kisérete igen erélyes segítségével juthatott keresztül rajta.

«Ez pedig nem csekélység — toldá ki Kossuth magyarázólag — mert hiszen én azon a dombon a tartalékhad felállítása mögött, a hol önnel a czentrumunk ellen megindult támadás előtt a fővezér társaságában utoljára beszéltem, a tömeges hátrálás kezdete után csak rövid ideig maradtam és onnan Fischamendig is kocsin sebesen hajtattam.

«Most aztán már kénytelen voltam — így folytatá körülbelül az elnök — valamely még hátrább fekvő pontra halasztani el szándékom kivitelét. Fischamendben lovakat váltottam és míg ezeket befogták, azalatt arra használtam az időt, hogy a szorosan kocsim mellett tova özönlőkhöz beszédet intézzek, hogy ezzel megállítsam őket. Mind hiába! Kalapot emelve megéljeneztek, de azzal odább is inaltak!

«Bármennyire fel valék indulva: mégis be kellett látnom,

* Sorgyalogezredeinknek fejér volt a szíjneműje, ellenben a honvéd-gyalogságé fekete. A szerző.

hogy zárkozott fegyveres csapat segítsége nélkül teljes lehetetlen a menekülő emberáradatnak bárhol a közepe táján gátat vetni és hogy minden újabb rendbeszedési kisérletet megelőzőleg azokat kell utolérnem, a kik már legtovább jutottak el a magyar határ felé.

«Végtére a váltott lovak be voltak fogva s én siettem folytatni utamat. Azonban időről-időre új meg új hátráló csapatokba ütköztem, melyek meg-megakasztották haladásomat. Minden ilyen új csoporthoz, melyet utolértem, elébb csaknem formális beszédet kellett tartanom, hogy legalább félreszorulva, magok mellett elhajtani engedjenek. És így esett azután, hogy a leggyorsabb lábuakat csak a Pozsony átellenében fekvő ligetben érhettem utol. Ezen embereknek nyilván már korán reggel a legelső ágyúszóra úgy kellett titkon elillanniok! és mégis csak itt — nyolcz mérföldnyire Schwechattól — vélhették magukat végtére biztonságban. Itt aztán az országút két szélén letelepedve és mikor hozzájok értem, már meg is pihenve, kedélyesen tarisznyáztak.

«Magamon kívül felindulásomban, föltettem magamban, hogy a legkeményebb büntetéseket mérem rájok s e végből zászlóaljuk nevét tudakoltam. De a nyomorultak még megtisztelve érezték magokat megszólításom által. És míg egy része «kegyes kérdésemet alásan megköszönve», nyájas önérzettel eldicsekedett nekem, hogy ők «Komárom vármegyei nemzetőrök, szolgálatjára!» addig a többi torkaszakadtából ordította: «Éljen Kossuth!»

Mikor az elnök Miklósfalván, kérdésére adott feleletem által, melyben hadseregünk állapotját fegyelem tekintetében — kiméletlen igazmondással előtte jellemeztem, szemlátomást sértődve, gúnyoros mosolylyal azt kérdezte tőlem: komolyan azt hiszem-e, hogy támadólag a Lajthát átlépve, egyetlen emberünket sem fogjuk onnan hazahozni? akkor erre azt feleltem neki, hogy «a nemzetőröket és önkéntes zászlóaljakat nem féltem; ezeknek gyors lábuk van». Most magam is elcsodálkoztam rajta, mily tökéletesen igazolták az elnök saját tapasztalásai gúnynyal fogadott jövendölésemet. Most azonban minden efféle megjegyzéstől tartózkodtam, mert Kossuth nemcsak testileg, hanem lelkileg is megtörtnek látszott.

De a lelke korántsem volt megtörve! Jóllehet most

Fischamendtől Pozsonyig tett útja után nem is lehetett többé oly határozottan, mint annak előtte, a nemzetőri és önkéntes zászlóaljak vitézsége mellett sikra szállnia: mégis ezeknek mentségére legnagyobbrészt a magyar fővezér habozását tette felelőssé támadásunk szégyenletes felsüléséért és konokul azt állította, hogy elszántabb vezérlet alatt seregeink okvetlenül győztek volna.

«Ezért a Mógát ért balesetet, mely őt váratlanul szolgálatképtelenné tette — mondá Kossuth — intésül veszem arra, hogy minden politikailag ingadozó elemet egyszerminden-korra eltávolítsak a fővezénylet köréből. Ezt kivált a jelen pillanatban tartom mulhatlannak, mikor legközelebbi feladatunk az időközben észak felől az országba betört és már is Nagy-Szombatig előrenyomult Simunits császári altábornagyot a Roth és Philippovich tábornokok sorsára juttatni s ez által egyrészt az ellenség öszves haderejének nem csekély részét tönkretenni, másrészt a schwechati vereség által lelohasztott lelkesedést az országban újra fölélesztení, tehát mintegy két legyet ütni egy ütésre.

«Ezért gróf Guyon nemzetőri őrnagyot nemzetőri ezredessé s a Simunits tábornok elleni vállalat vezérévé neveztem ki. Mannswörth előtt kifejtett hősies magatartása kezeskedik róla, hogy ezen hadművelet legalább a vezér bátortalanságán nem fog hajótörést szenvedni. Felsülhet, az igaz, a vezénylőnek ügyetlensége miatt; és katonai képzettségében Guyonnak nem bízom eléggé. Ezért tanácsadóul Móga vezérkara főnökét, Kollmann honvédezredest rendeltem melléje. De itt most meg az a baj, hogy rendszerünkhöz képest Kollmann úgy is mint idősb ezredes, tulajdonképen Guyonnak fölebbvalója; és így elébb Kollmannt szép szerével rá kell venni, hogy magát Guyon parancsainak önként alávesse. Úgy ehhez, valamint az egész expeditiónak a legjava csapatokból egybeállításához és mentül elébb elindításához egy erélyes hadsereg-parancsnok részéről való támogatásra van szükségem. Nem vállalná Ön el a hadsereg vezényletét? Én Önt egészen rátermett embernek tartom!»

— «És mit szólnának hozzá az én fölebbvaló bajtársaim, ha minden ok nélkül általam s miattam mellőztetnének?» — kérdém.

— «Gondoltam én erre — felelte Kossuth — és ezért mindjárt a mint Móga balesetéről értesültem, többeket közülök megkináltam a fővezérséggel, de mindnyájától tagadó feleletet kaptam. Erre Móga nekem Önt hozta javaslatba. Az iránt tehát, hogy mit szólnak hozzá elébbvaló bajtársai, Ön, azt hiszem, teljesen meg lehet nyugodva. Önnel együtt ők is fognak tábornokká kineveztetni; csupán az idősb rang lesz az Öné. Ha tehát elvállalja a fővezérséget, akkor iparkodjék mindenekelőtt a Simunits elleni expeditiót a lehető leggyorsabban folyamatba hozni s a netaláni vetélkedést Kollmann és Guyon között kiegyenlíteni, még mielőtt a két ember egymással személyesen összekocczan és minden közbevetés lehetetlenné válik.»

— «*Elfogadom* a fővezéri állást — felelém — s azonnal föl is keresem a nevezett két urat. Meg kell azonban jegyeznem, hogy közbenjárásom sikeréhez kevés a reményem. Hát miért nem bízza Ön inkább Kollmannra a vállalat vezetését, rendelvén Guyont alparancsnoki minőségben melléje?

— «Mert volt alkalmam Schwechat előtt Kollmannak a táborban elterjedt kétszínű hírnevét közvetlen szemléletből indokoltnak találni» — viszonzá Kossuth. «Látta volna csak, hogy mily fanyalgós arczczal mászkált fel-alá ez az ember Schwechat előtt a Móga kisérete között s utóbb hogyan derült ki hirtelen az arcza sugárzóvá, mikor elkezdődvén a czentrumban az általános bomlás, Móga is a lova kantárszárát a mentő Fischa felé fordította! Még csak az iránt nem vagyok tisztában, hogy e feltünő felvidultságból mennyi esik Kollmann azon való örömének rovására, hogy ő a tábornok kiséretében elvegyülve, magát a közelgető veszedelem elől tisztességgel kihúzhatta, mennyi meg azon való káröröme rovására, hogy hivatali utódjának Pusztelniknek mindjárt első föllépése felsült. De annyi bizonyos, hogy Kollmannban nincsenek meg azok az erkölcsi tulajdonságok, melyeket a Simunits elleni hadjárat főintézőjében a feladat sikerüléséhez elengedhetetleneknek tartok. Egyébiránt Guyont ezen vállalat főparancsnokává én már végleg kineveztem. Ha tehát Kollmann állhatatosan vonakodnék amazt fölebbvalójának elismerni: akkor nem maradna egyéb hátra, mint Kollmann helyét Pusztelnikkel pótoltatni.

Ebbe részemről belenyugodván, — távoztam az elnök lakásából, hogy kisérletet tegyek a Kollmann és Guyon közti vetélkedést, kik csakugyan időközben már keményen össze is zörrentek, az elnök óhajtásához képest valahogy kiegyenlíteni. De minden fáradozásom ez irányban sikertelen maradt. Kollmann állhatatosan vonakodott Guyon parancsnoksága alatt vezetni az expeditiót, s így ez utóbbi mellé csakugyan Pusztelniket küldtem ki vezérkari főnök minőségében. Egyik része a Simunits ellen küldött csapatoknak már pirkadáskor indult el Pozsonyból, a többi része is még aznap — 1848 november 1-én.

A hadseregnek többi része egyelőre az országos határ védelmére ennek hosszában, nevezetesen: Dunántúl a Fertőtavától Pozsonyig, Dunáninnen pedig Pozsonytól Magasfaluig (Hochstätten) lőn osztagonként fölállítva.

Kossuth a Simunits elleni vállalat kimenetelét bevárta Pozsonyban, mely városba én főhadiszállásomat is áttettem.

Néhány nappal a Simunits elleni expeditio elindulása után az elnöktől meghívást kaptam Bem lengyel tábornokkal való találkozóra, a ki épp akkor Bécsből érkezett Pozsonyba és rögtön Guyonnak utána volt menendő a végett, hogy utóbbinak már ekkor a meghiusuláshoz közel járó hadmíveletét Simunits ellen, újabb kedvezőbb kerékvágásba igazítsa.

Ezen meghívás alkalmából láttam először Bem tábornokot, a nélkül, hogy multjából többet tudtam volna annál, hogy váratlanul Bécsben termett és résztvett a város védelmében.

Társalgásunk rövid volt. Ő elmondá, hogy Kossuth őt Guyonhoz küldi, hogy ezt tanácscsal és tettel támogassa.

Néhány nappal később Bem e kirándulásából visszatért Pozsonyba; és mivel Kossuth időközben Pestre visszautazott, most Csányi László útján kéretett magához egy kis értekezletre. Ezúttal ez tovább tartott: Bem elmondta, hogy ő már egy egész nappal később érkezett Guyonhoz, semhogy bármely lényeges befolyást gyakorolhatott volna ezen szerencsétlen hadjárat menetére; továbbá, hogy Guyon kitünő hadvezéri tehetség; de a rendes sorezredek tisztjei még nem szoktak eléggé az engedelmességhez s több effélét. Végül kijelenté, hogy Pestre szándékozik Kossuthhoz a végből, hogy ez őt hazánk harcztérein valahol alkalmazza.

Bem megjelenése kellemetlen benyomással volt reám. Nem tudtam, honnan jön és mi a czélja. Váratlan felbukkanása Bécsben, ottani tevékenysége, melyet csak hírből ösmertem és most egyszerre itt ez a szintoly érthetetlen önfeláldozási készség, melyet hazám védelme iránt ajkán hordozott, velem önkéntelenül ama divatos forradalmár-katona fajtából való kalandor lovagok egyikét gyaníttatták benne. Én pedig hazám ügyét sokkal igazságosabbnak, szentebbnek tartottam, hogysem határozott ellenszenvet ne érezzek az ilyen elemek fegyverszövetsége ellen. Azonkívül Bem kedvező itélete Guyonról, valamint a kedvezőtlen, a mi *rendes ezredbeli* tisztjeink felől annyira homlokegyenest ellenkezett tulajdon tapasztalásaimmal, hogy mindezekben kevés okot találtam, Bem tábornok hadi működésétől maradandó jó hasznot remélni hazám ügyének.

Ezen pozsonyi két találkozáson kívül nem volt Bem tábornokkal több találkozásom, sem egyébkép bárminemű közvetlen érintkezésem.

TIZEDIK FEJEZET.

(Okaim a hadi fővezénylet elvállalására. — Én a határtól az ország belsejébe való visszahúzódást javaslom, Kossuth a határvédelmet. — Kossuth önállótlansága. — Mégis diktátornak óhajtom őt. — Indokaim. — Erre vonatkozó levelem a Honvédelmi Bizottmányhoz. — Vitáim Kossuthtal, a Honvédelmi Bizottmánynyal, Mészáros hadügyérrel. — Vonatkozó okiratok.)

Magyarország alkotmánya érdemes volt e véres küzdelemre.

A nemzet is annak tartotta és mellette egy szívvel-lélekkel fegyvert ragadott, hogy a küzdelmet megállja. Vezére ebben, bizalmának embere: Kossuth Lajos.

De ez nem lévén katona, a katonát értékén alul becsülte s azt hitte, hogy az ellenség ágyúi már az amúgy hevenyében együvé szónokolt néptömegek puszta harczikiáltásaitól is el fognak némulni.

Katonák — ezek közt jó magam is — komolyan intettük, óvakodjék az ily veszedelmes önámítástól. Ő nem hajlott szavunkra és Schwechatnál keservesen megadta az árát.

Most engem kinált meg a vert hadsereg fővezényletével.

E lépésében annak bizonyságát üdvözöltem, hogy Kossuth a haza javáért végkép letett katonaellenes képzelgéseiről. S elvállaltam ezt a fontos állást abban az erős meggyőződésemben, hogy a nemzet harcza, igazai mellett, valódi *önvédelmi harcz*, és azzal a szilárd bizalommal, hogy *az is fog maradni.* Elvállaltam, mert magamban arra hivatást éreztem és mert ennek megtagadása által hazám iránti kötelességemet megszegtem volna; végre, mert minél magasabb polczon állok én magam, annál több valószinűséggel remélhettem polgártársaimat is személyes példám által a haza igaz-

ságos ügye iránt oly föltétlen odaadásra lelkesíteni, mely nélkül ennek megmentéséről álmodni sem lehetett.

Azonban új hatáskörömnek mindjárt első napjaiban tapasztalnom kellett, hogy a schwechati nap a mi polgári országlárainkat sem abból a végzetes tévedésből, melylyel haderőnk felhasználása körül a hadászatiaknak elébe tolták a politikai tekinteteket, ki nem gyógyította, sem pedig azon kísérlet ismétlésétől nem riasztotta vissza, hogy katonák nélkül akarjanak háborút viselni.

Én azt javasoltam, hogy a Duna jobbpartján a hadsereg zömével Győrig, elővédhadával Mosonyig húzódjunk vissza, a balparton pedig csupán Pozsony városát s a Fejérhegyek főbb átjáratait, ezeket is csak elszigetelt erős osztagokkal tartsuk megszállva, melyek ellenséges túlerő előnyomulása esetében egyrészt Lipótvár, másrészt Komárom falai alá hátráljanak; továbbá, hogy a hadsereget újjá szervezzük, a kormány és az országgyűlés székhelyét pedig a még ezután folyvást félállítandó zászlóaljak kereteivel együtt a Tiszántúlra helyezzük át s az ősz hátralévő részét hadszervezésre, készletek és pótraktárak alakítására, egyszóval: egy rendezett és biztos hadierő alapjának megvetésére használjuk. Javaslatomat elvetették. «Az ország határait kell megvédeni s a hadsereg átalakítását s újjászervezését az ellenség szeme láttára kell keresztülvinni», volt a rendelet «mert különben — úgy mondák — minden talpalatnyi földdel együtt egy-egy darab nép is elszakadna tőlünk; népünk rokonszenve az alkotmány föntartása iránt nincs még annyira meggyökeredzve, hogy egy ránk nézve feltünően szerencsétlen harczi fordulat viharának máris ellent bírjon állni; szükséges mindenekelőtt a schwechati kudarcz hírének lehangoló hatását az által mérsékelni, hogy a határnál helytállunk; szükséges továbbá, kivált a Bécshez legközelebb eső országrész lakosait az Ausztriához való eddigi viszonytól a lehető legrövidebb idő alatt elszoktatni az által, hogy a határzár következtében az osztrák örökös tartományokkal való kereskedésüket maradandóan megszakítani, üzleti tevékenységükkel a belföldre szorítkozni s ezzel Magyarország határát Ausztria irányában mentül ridegebbül szembetüntetni kényszerülnek. A szoros határzárral egyébiránt Kossuth még azt is el akarta érni, hogy az élelmiszerek kivitele

Bécsbe az ott és környékén táborozó ellenség nagy hátrányára teljesen megakadályoztassék, a határszéli megyékben felhalmozott gabona és szénakészletek összevásárlása és Komárom vára védkörében leendő elhelyezése biztosíttassék, az új magyar papirpénznek pedig ezzel kedvező vásártér nyittassék.

Hasztalan figyelmeztettem az urakat arra, hogy a határszél megszállva tartása és védelmezése által ők csupa *mellékes* és *mulékony* előnyöket akarnak elérni, s ezeknek fejében szélnek eresztik azt a *maradandó legfontosabb* előnyt, melyet egy jól szervezett haderő megteremtése és bírása biztosítana részünkre, mert a hadsereget ily hosszúra terjedő elállításban s az elcsigázó határszéli őrszolgálat közben ujjá szervezni, felette nehéz, sőt csaknem lehetetlen feladat.

Leszavaztak — és ugyancsak szerencséről dicsekedhettem, hogy legalább a főkérdésben, a *hadsereg átalakítása* ellen nem tiltakoztak, — mely alatt pedig nem kevesebbet értettem, mint valamennyi mozgó-nemzetőri és önkéntes zászlóaljak feloszlatását s az innen nyerendő anyagból rendes honvédzászlóaljak szervezését.

Azonban, alig hogy Kossuth Pozsonyból Pestre visszatért, már ez irányban is minden fáradozásom a legmakacsabb ellenzésre talált.

Azalatt, míg az elnök több napig Pozsonyban időzött, volt alkalmam tapasztalni, hogy ő tisztán katonai kérdésekben kifejtett tanácslataimat korántsem saját önálló meggyőződéséből ellenzi, hanem csupán környezetének, mely a mi igaz ügyünk előmozdítása szempontjából ítélve, nem a legszerencsésebben volt összeválogatva, határozottan kártékony befolyása következtében teszi azt. Megszilárdították e meggyőződésemet most *azok az újabb* nehézségek, miket az elnök most egyszerre Pestről a tervem szerint munkába veendő hadszervezésnek útjába gördíteni kezdett, holott az elébb Pozsonyban velem e részben már teljesen megegyezett volt. Mind e nehézségek kútfejét nyilván megint csak idegen befolyásban kellett keresni s én valószínűnek tartottam, hogy a Honvédelmi Bizottmány tagjai gyakorolják ezt a befolyást Kossuthra. Én ugyan névről is alig ösmertem ezeket az urakat, de elég volt azt tudnom, hogy egy sincs köztük katona és hogy a hadvezérek kezébe kény-

telenül letett hatalom minden időben szálka volt a polgári hatalmárok szemében.

De az ilyen nyomorult kicsinyes hatalomféltés tönkre teheti a haza megmentését, hasztalanná a nemzetnek a küzdelemben való leghősiebb kitartását is. Kívánatos volt tehát egy olyan fegfőbb államhatalom megalkotása, a mely korlátlan lévén, minden ilyes féltékenykedéseken és irigységeken fölül áll.

Szükséges volt azonban, hogy ezen legfőbb hatalom *egyetlen* kézbe legyen letéve. És *ez csakis a diktatura* lehetett. Az egyedül lehetséges diktatora Magyarországnak — Kossuth Lajos volt.

Jóllehet egészen arravalónak őt sem itélhettem, mert a háború követelményeihez mitsem értett, a modern hadviselésben mellőzhetetlen állandó katonaság intézményétől pedig idegenkedett: mégis Kossuth egyéniségét hasonlíthatlanul kevésbé ártani képesnek tartottam jó ügyünk boldogulására nézve egy hasonló nem-szakértőkből álló és természeténél fogva gyakorlatilag *nem felelős*, korlátlan meghatalmazású *testületnél*, minő a Honvédelmi Bizottmány, melynek tevékenységére gyakran a sok szakácsról s elsózott levesről szóló példabeszéd nagyon is ráillett.

Úgy vélekedtem, hogy mint diktátor, Kossuth szükségképen az ország fő-hadseregének, tehát a Feldunai hadseregnek táborában fog tartózkodni. S ekkor azt reméltem, hogy mihelyt egyszer huzamosabb ideig közvetlen közelében lehetek, meg fogom őt nyerni azon meggyőződésemnek, hogy az ország megmentése csak egy jól fegyelmezett rendes hadierő által — tehát sem nem önkéntes csapatok, sem nem nemzetőrség által — lehetséges. És ha nem fog rajta az elmélet, akkor majd meggyőzi a gyakorlat, megtérítik a legrövidebb idő alatt a schwechatihoz hasonló, újabb tapasztalatok.

Mihelyt egyszer Kossuth e részbeni tévelyeiből kigyógyul, hihetőleg a hadsereg intézésében és alkalmazásában is elébe teendi a hadászati követelményeket a politikai tekinteteknek.

Ezen elmélkedések indítottak arra, hogy a következő (kivételképen németül szerkesztett) levelemet intézzem a Honvédelmi Bizottmányhoz:

«Kelt Pozsonyban, 1848. évi november 11-én.

Folyó évi október 31-ikén az elnök úr felszólított, hogy vegyem át a Feldunai magyar hadsereg vezényletét.

Átvettem azt és vele a kötelezettséget, elkövetni mindent, a mi közvetve vagy közvetlenül a veszélyben forgó haza megmentésére szolgálhat.

Minden valódi hazafi kénytelen bevallani magának, hogy nagy a veszély — igen nagy és komoly — és hogy az, fájdalom, még nagyobb arányokat ölthet.

Mindazon nemzetek történelme, melyek egykor közel jutván az enyészet széléhez, onnan megint felküzdötték magokat a nemzeti létnek oly magas fokára, mely a szilárd fönmaradás föltételeit foglalja magában, megtanít rá, hogy vannak pillanatok, a mikor minden kicsinyes tekintetekről le kell tenni, hogy *az egész* megmentessék; megtanít továbbá arra, hogy egységes akarat nélkül annak megmentésére gondolni sem lehet; arra tanít meg végre, hogy ezen akarat egysége csak úgy érhető el, ha az egész nemzetnek, vagy legalább túlnyomó többségének bizodalma egyetlen férfiuban központosul és ha a nemzet ezt az egyet, bizonyos meghatározott időre, önként maga fölé helyezvén, önként hódol akaratának. Igy volt ez eddig és így lesz ezután. Nem hiszem, hogy Magyarország kedvéért más irányt vegyen a világ folyása.

Hogy Magyarország oly közel áll-e máris a romlás széléhez, *hogy már csak egy erőteljes diktatura keze által* menekülhet meg az enyészettől? ezt hadd itéljék meg ugyanazon férfiak, a kik idejénvalónak látták, a magyar hadsereg legnagyobb részét egy egyszerű polgár vezérlete alá rendelni.

De azt, hogy a hadseregnek épen ezen részét a legújabb események nagyon közel juttatták a teljes feloszláshoz: *egy szakértő katona sem vonhatja kétségbe.*

Hogy kit terhel a felelősség érte? ennek kinyomozását egy oly későbbi korszakra kell bíznunk, melyben a kedélyek most még egyre fokozódni látszó ingerültsége lecsillapulván, helyt engedend a nyugodt és minden körülményt figyelembe és fontolóra vevő igazságos, sőt méltányos megítélésnek.

Most azonban segíteni kell a bajon!

(Itt az eredetiben a közönségesen lábrakapott gyanusítási kórság elleni kirohanás következik. Ennek kihagyásával a to-

vábbi szöveg egész természetesen csatlakozik szóról-szóra, a mint következik.)

Az én feladatom lévén a «miként» iránt tenni javaslatot, e részben a következőkben terjesztem elő meggyőződésemet:

1. Minden nepotismusnak a tiszti kinevezések körül meg kell szünni.

2. Minden nem rendes fegyverviselő csapatokat szigorúan el kell különíteni a rendes katonaságtól és külön vezényletek alá helyezni azokat.

Legjobb lenne valamennyi nem rendes csapatot rögtön feloszlatni, közülök a hadköteles korosztálybeli egyéneket külön besorozni s a már létező rendes ezredek és zászlóaljak kiegészítésére fordítani.

Az úgynevezett «Önkéntes» zászlóaljak tömeges átbérmálása megannyi honvédzászlóaljjá, felette szerencsétlen egy kisérlet. Változik a neve: a gyermek ugyanaz marad.

Az önkéntes zászlóaljak keveset vagy épen semmit sem érnek, mert a tiszteknek és altiszteknek csak igen kis része ért a szolgálati teendőkhöz. Lehet-e ez emberektől többet várni akkor, ha honvéd lesz a nevök «nemzetőr» helyett? Csak asinus in pelle leonina lesz bizony a nagyobb része azután is.

Voltak, a kik azt vitatták, hogy egy önkéntes vagy nemzetőri zászlóalj két honvédzászlóalj közé állítva, harmadik honvédzászlóaljat pótol. Megengedem addig, a míg kenyértörésre nem kerül a dolog. De az első kartácslövésre ez az önkéntes-zászlóalj önként megszalad és ekkor rendszerint a szomszédos két honvédzászlóaljat is önkéntelenül magával ragadja. Voltak kivételek, de mily csekély számmal!

Ha az önkéntes-tisztek a honvédek sorába át akarnak lépni, nekik előbb tiszti vizsgát kell kiállniok, még pedig oly bizottság előtt, mely kipróbált ügyes katonatisztekből állíttatik össze. Csak ha vizsgájok kielégítően ütött ki, lehet őket — s ekkor is csak rangban legfiatalabbnak mindeniket — áthelyezni. Különös érdem által indokolt kivételeket csakis a hadsereg főparancsnoksága útján lenne szabad megengedni. Egyáltalában:

3. Bizonyos határig a hadsereg parancsnokára kellene *ízni* a tiszti előléptetést. Vagy—vagy! A főparancsnok vagy *érdemes e bizalomra*, s akkor nincs semmi veszély. Vagy

nem érdemes rá, ám akkor el vele! Csak fél rendszabályokat ne kövessünk!

4. Legyen a hadsereg vezére szigorúan felelős minden seregintézésről, de akkor aztán ne is intézkedjék seregével senki más kívüle.

Hadsereg a vezénylet egysége nélkül egy olyan emberhez hasonlít, a ki önmagával meghasonlott. Sem ettől, sem amattól határozott cselekedetet várni nem lehet.

5. A hadseregnek nyugalomra, üdülésre van szüksége, mert el van csigázva teste-lelke. Nyugalmat, üdülést itt Pozsonyban nem találhat. Pozsony az ezt egyszerre Ausztria, Morvaország, Szilézia és Galiczia felől túlerővel fenyegető ellenséggel szemben tarthatatlan pont és a legrövidebb idő alatt hadseregünk temetője lehet.

6. Valamennyi önkéntes zászlóaljam el van tetvesedve, mert Jellacsicsnak Székesfejérvárra bevonulása óta, a mikor t. i. fehérnemű készletöket elvesztették, fejenkint csak egy-egy darab fehérruhájok van. Mikor ezt ki akarják mosni, egész napon át kénytelenek a köpenyeget mezítelen testökön viselni. Táborban ez még megjárja. De itt a szűk elszállásolásban annyira elterjedt rajtok a tetűkór, hogy számos egyénnek már egészen sebes a bőre. Legalább még egy pár fehérruha, czélszerűbb szállások és elegendő nyugalom a tisztálkodáshoz ezen utálatos és veszedelmes bajnak egyedüli hatékony ellenszerei.

Uj, tiszta fehérneműt lehet ide küldeni; jobb szállásokat és nyugodalmat nem.

A folytonos szolgálat és készenlét, melyet egy Pozsonyhoz hasonló, nagy kiterjedésű nyilt városnak az ellenség részéről minden perczben várható meglepetések elleni biztosítása igényel, sokkal terhesebb, semhogy akár csak a legfelületesebb tisztálkodásra és megpihenésre is megkívántató szabad ideje maradjon a seregnek. Másrészt Pozsony városa, daczára nagy kiterjedésének, sokkal kevesebb elszállásolási képességgel bír, semhogy azt a hadi erőt, a mennyi a megvédelmezésére szükséges, oly módon elhelyezhesse, a mint azt a hadsereg conserválása mulhatlanul megköveteli.

7. Valamennyi nemzetőrcsapatot, melyek nincsenek a háború egész idejére beszegődve, haladék nélkül haza kell

bocsátani, mert míg a vármegyék részéről ezen emberek számára szolgálatjok idejére lekötött javadalmak roppant összegre rúgnak, addig ők magok csak azért látszanak itt időzni, hogy a törvényt kigúnyolják s a bennök lakó rossz szellem terjesztése által legfegyelmezettebb csapatjainkat is ragály módjára megfertőzzék. Tehát el velök! Inkább semmi hadsereg, mint az olyan, melynek egyes alkatrészeiben csúfot űznek a törvényből.

A soproni gyalog nemzetőrök az egyszerű hír hallatára, hogy jön az ellenség, egyenesen haza szöktek. A soproni lovasok ezelőtt néhány órával követték a példát. Mindössze parancsnokuk maradt meg néhány tisztjével.

Kossuth elnök parancsolatjára én a magyar hadsereg egy része fölötti fővezényletet elvállaltam és ezért legszentebb kötelességem őrködni becsületének szeplőtelen föntartása felett.

Egy egész hadsereg vereséget szenvedhet és hátrálni kényszerülhet a nélkül, hogy e miatt becsületén csorba essék. De ha csak egyetlen csapatja is gyáván megszalad, mielőtt még ellenséget látott volna, azzal folt esik az egész hadsereg becsületén.

Azt várom a tisztelt Honvédelmi Bizottmánynak általánosan elismert méltányosságától, hogy sohsem fogja többé azt követelni tőlem, hogy ezen derék hadseregem becsületét koczkára tegyem oly csapatoknak befogadása által, melyek inkább a «szökevény» gyalázatos nevére, mint a tiszteletreméltó honvéd névre érdemesek.

8. Az 5. és 6. pontokból önként folyik e következő indítványom: Pozsonyt csupán a hadseregnek egy részével tartsuk megszállva; a főhadiszállást ellenben a tábor zömével együtt máshová kell áttenni, még pedig oly helyre, mely mind az ország védelmére, mind a hadsereg ujjászervezésére nézve kedvezőbb Pozsonynál.

Ezen javaslatomat lesz szerencsém jövő levelemben előterjeszteni.» (Következik aláírásom.)

E levelemnek az óhajtottal épen ellenkező hatása volt. Mert most már Kossuth is, a Honvédelmi Bizottmány is, a hadügyminiszter is minden javaslatomat, miket a hadsereg consolidálása érdekében fölterjesztettem, még sokkal határozottabban ellenezték, mint elébb.

Szolgáljanak erre bizonyságúl a következő kivonatok azon levelekből, miket Pozsonyból Kossuthhoz intéztem (jobban mondva, ezen leveleim eredeti magyar fogalmazványaiból, melyek véletlenül birtokomban maradtak).

«Kelt Pozsonyban 1848 november 15-én.

Tisztelt elnök úr! . . . stb.

A tisztelt Honvédelmi Bizottmány egyik rendelete értelmében a törzstiszti hivatalok betöltésére alkalmas egyéneket a hadvezér és a királyi biztos, az alantas tiszti hivatalokra alkalmasakat pedig az ezredek és zászlóaljak és szintén a királyi biztos ajánlják. Ezen rendelet által én ugyan megfosztattam a tisztelt elnök ur által rám ruházott kinevezési jogtól a századosig — és az egyedül ajánlasi jogtól a századoson fölül: de *nem ez* az, mit én sajnosan veszek, hanem inkább azon tapasztalás, hogy még ezen újabb rendelet sem tartatik meg a maga épségében, a mint ezt Száz őrnagynak alezredessé kineveztetéséből kivettem.

Száz őrnagy Mannswörth helységből egy kissé serényen takarodott odább, zászlóaljának visszamenetkor az ellenség felé hátramaradt részét bizonytalan sorsnak engedvén át. Ez tény és igénytelen nézetem szerint elegendő ok arra, hogy általam ne ajánltassék. De Száz őrnagy uram nagyon tudja a járást: betegnek jelenti magát, hogy a Császárfürdőbe mehessen, el is megy, és íme, már alezredes, si fabula vera.

Általában a kinevezésekben mindeddig rémítő abusus uralkodik. Ma például a Közlönyben öcsémnek századossá kinevezését — mondhatom, nagy megütközéssel — olvastam. Már főhadnagy is tudtomon és tudtán kívül lett; mert én őt csak nemzetőrhadnagynak neveztem ki s egyúttal segédemnek, minthogy a mozgó önkéntes nemzetőrsereg szervezésénél igen jó hasznát vehettem, de határozottan föltettem volt magamban, iránta tovább semmi lépést nem tenni, mely csak távolról is protekczió színét viselné. E szerint tehát nem tudom, kinek köszönje meg öcsém e pártfogást, de annyit tudok, hogy mindkét ízbeni előléptetése ép úgy nincsen rendén, mint számtalan más, és hajlok gyanítani, hogy kivált utóbbi előléptetése nem egyéb egy kis számításnál, meghiusítani minden nepotismus elleni elhatározott törekvéseimet. De ez egy cseppet sem zavar meg szándékomban stb.

V. és H. — Répásy* ajánlatára hadnagyokká kinevezett 6-ik huszárezredbeli őrmestereket az ezredből máshová, — tán a Lehel-huszárokhoz — áttétetni kérem, minthogy ők voltak azok, kik Lengyelországban, hazatérhetés végett, Fiáth főtisztjöket megkötözvén, ezen tett által a legnehezebb katonai bűnök egyikét követték el, mindamellett hogy ez buzgó hazaszeretetből történt. A haza jutalmazza buzgó hazafiságukat, őket hadnagyokká kinevezvén. De a szolgálat szorosan megkívánja, hogy azon hadtestből elmozdíttassanak, hol ők csak a megjutalmazott engedetlenség veszedelmes példái lennének stb.

A borsodi zászlóalj szolgálatideje f. hó 20-án jár le és már ma ötödnapja, hogy haza kívánkoztak. Csányi László kir. biztos úr megpróbálta őket szép szóval továbbmaradásra bírni, de bíz' ők másodszor is kijelentették, hogy egyáltalában nem maradnak, sőt azt is mondták, hogy minekutána eddig csak kisegítette az Úr Isten az ágyútűzből, ők nem lesznek bolondok, a hátralévő öt nap kedvéért újra koczkáztatni kedves kis életöket. E szerint csepp okom sincs ezen buzgó hazafiak elmenetelét siratni; de van ok siratni a sok jó fegyvert és készületet. S ennél fogva megkértem a kir. biztos urat, hogy legalább a fegyvert tartsa meg tőlük a haza védelmére, ha az embereket el is bocsátja. Ha ez sikerül, úgy többet nyerünk, mintsem vesztünk, mert a Waldberg alatti 15. zászlóaljat, mely fegyver nélkül lézeng Pozsonyban, a borsodi fegyverekkel mindjárt el lehet látni.» (Következik aláírásom.)

* * *

«Pozsony, 1848 november 17.

Tisztelt Elnök Úr!

Midőn én az önkéntes-zászlóaljak kiállítása és a kaszásoknak táborbani használása ellen kikeltem: visszhangra nem találtam t. Elnök úrnál, mert Elnök úrnak nézete szerint a lelkesedés kipótolhatja a rendet, — az állhatatosságot minden háborúi sanyarúságokban — az engedelmességet, a fegyelmet stb. efféle katonai és *csak* katonai erényeket.

Bárcsak így volna! másképp állanának a dolgok. De fájdalom, a magyar lelkesedése nem egyéb egy kis szalmatűznél.

* Tábornok.

A borsodi zászlóaljnak magaviseletét már jelentettem.

A honti Ivánka-féle három önkéntes zászlóalj tegnapelőtt az ellenség elé kirendelve lévén, fegyver nélkül kelt ki az allarmhelyre, kinyilatkoztatván, hogy ők csak 6—8, legfölebb 10 hétre állíttattak ki a megye által, és ezen idő már régen eltelt, egy tapodtat sem mennek többé az ellenség ellen. A '/. alatt ide mellékelt jelentése a zászlóalj parancsnokának két mellékletével, felvilágosítást ad a történtekről, valamint a hontmegyebeli helységek csalfa eljárásáról is.

A zempléni zászlóalj (6 hónapra kiállítva) szintén felzúdult, mert azokat is megcsalta a megye annyiban, hogy a szükséges ruhát még eddig sem küldötte meg; és ezen hideg éjszakában csak megfázik az ember, ha köpenyege alatt még posztó ruhája sincsen. Ma jelent meg nálam két zempléni nemzetőr azon kérelemmel az egész zászlóalj nevében, miszerint haza bocsátanám őket, minthogy otthon a cholera szörnyű módon uralkodik.

Maholnap minden önkéntes zászlóaljaktól ilyféle jelentéseket várok.

A zemplénieknek azt feleltem, hogy kérelmöket a Honvédelmi Bizottmány elejbe fogom terjeszteni, de addig is, míg a válasz megérkezik, teljesítsék kötelességöket, különben kénytelen leszek a bűnösöket legszigorúbban megbüntetni.

A gömöri nemzetőrök négy hetedrészének szinte e napokban telik ki az ideje. Ezek már épen nem maradnak.

A honvéddé átalakulása az önkéntes-zászlóaljaknak nem igen valósul. A legénységből igen kevesen vannak, a kik magukat felavattatják. Abból az sül ki, hogy többnyire csak a tisztek azok, akik át akarnak lépni, hogy minden tudatlanságuk és haszontalanságuk mellett tovább is húzzák a jó fizetést, tovább is kérkedhessenek a tiszti címmel.

A vizsgálat ellen korteskednek, a helyett, hogy valamit tanulnának. A korteskedők közt a legbuzgóbbak egyike Thaly Zsigmond százados az Eszterházy-féle zászlóaljban, ki minthogy holnapután százada haza bocsáttatik, ideje eltelvén, e szerint tehát ő is elbocsáttatik, ha vizsgálatot le nem tesz, most 14 napi szabadságot kér. Keresztül tekintem tervét! Ő neki kell egy bizonyítvány, mely szerint azt állíthatná Pesten, hogy ő csakugyan még szolgál, s aztán majd kieszkö-

zölné ő magának az áttételt valamelyik honvédzászlóaljhoz. Szép kis intrigue Thaly Zsigmond százados e számítása; és tán nem is egészen alaptalan, minthogy több eset megmutatta, hogy csak Pestre kell menni, hogy előmozdíttassék az ember.

Az Eszterházy-féle zászlóaljnak három százada holnapután megyen el haza, azaz Thaly Zsigmond századán kívül még kettő. Tartóztatni őket lehetetlenség, de legalább a fegyvereket rakatom le velök.

Pulszky alezredes úrnak a Waldberg-féle zászlóaljat adtam volna, de fegyvertelen a szegény és csak most fog ellátttatni lassacskán fegyverekkel, minthogy lesz a hazamenő önkéntesektől.

«Seregem gyönge és mégis gyöngítem!» lesz a megjegyzés ezen eljárásomra, hogy a hazamenni akarókat erővel nem tartóztatom. Tudom, de azért még sem tehetek róla; annál kevésbé, minthogy meggyőződésem, hogy az ily kitisztulás által számra ugyan gyöngíttetik, de moralis tekintetben erősíttetik kis seregem, mert nincs leverőbb gondolat a hadi munkálatok közt, mint az, hogy a pajtásom talán nem állná ki a sarat.

Seregemet úgy disponáltam, hogy Nádastól fogva egész Sopronig sakkban tartom az ellenséget, de minden elszántságom mellett be kell vallanom, hogy ez oly sereggel, melynek legénysége még az őszi hidegek ellen sincs biztosítva, nemcsak nehéz, de a seregre nézve veszélyes is. Főleg a nádasi brigáda nekem úgy tetszik, mint egy második leonidási csapat, nem annyira az ellenség túlereje, mint az idő, helyzet, aránytalan nehéz szolgálat és hiányos ruházatból származó sanyarúságai miatt.

Néhány nap óta a cholera is kezdi magát befészkelni a seregbe, még pedig oly alakban, hogy 29 beteg közül 11 meghalt.

De ez mind nem lehet másképen, mert nekem t. Elnök úr nézete szerint feladatom, egy alig huszezernyi csapattal — s ezek közt két harmada haszontalan önkéntes — Felső-Magyarországot is, Pozsony városát is, Mosont is, Sopront is megvédeni.

A «Fünftes Artillerie Regiment» hunczutkodik, «weil der

Verband zwischen den k. k. Artillerie Regimentern noch nicht aufgelöst ist.» Psotta őrnagynak ide mellékelt jelentése tanuságot tesz egy kis példáról a «Fünftes Artillerie Regiment» nézetei iránt.

Ágyúm annyi van, hogy egy részét Komáromba kell küldenem, mert terhemre vannak, minthogy seregem erejéhez képest 50 ágyú is sok volna és már 101 db. van. Kérem tehát t. Elnök urat, több ágyút semmi esetre ide fel nem rendelni, mert nincs ember, a ki védené. Az önkéntesekben, valamint a porosz gyalogságban épen nem bízhatom. Az első megtámadásnál ott maradnának az ágyúk!

A Honvédelmi Bizottmány engem mindeddig fel nem hatalmazott a hadsereggel szabadon disponálhatni. Meglehet hogy nézeteim egy kissé radicalisok, minthogy azt állítom, hogy Pesten semmi esetre sem lehet helyesen eldönteni, vajjon a nádasi úgynevezett hegyszoros védhető-e blokházakkal vagy nem. De úgy látszik Pesten, valamint az avancement iránt, úgy ezen nézetem iránt is más véleményben vannak. Az által ugyan meggyül a bajunk, de ám legyen! Én még ezen bajtól sem rettenek vissza, biztosítva lévén arról, miszerint — ha parányi életem belevész is — becsületem örökké fönmaradand, a történetírás őrködvén fölötte.

Nehány helytelen kinevezésekre vagyok bátor t. Elnök urat figyelmeztetni.

a) Egy bizonyos Mérey, Parendorf alatt hirtelen megbetegedvén — t. i. mikor Ausztriába átmentünk — (az 1. honvéd zászlóaljban volt akkor) ki akarták küszöbölni. Ő Pestre ment s ime százados lett a 18. zászlóaljnál. Kevés idő mulva az 1. honvéd-zászlóaljnak egyik hadnagya főhadnagygyá neveztetett ki a 18. zászlóaljban, de Méreyt ott találván, kinyilatkoztatta, hogy nem fogadhatja el az előléptetést, arra már most a 18. zászlóaljbeli tisztikar fog deprecálni Mérey ellen.

b) Béldi volt huszár altiszt egy főtisztet meglopott volt, tízszer vesszőt futott és elkergettetett;* most tiszt valamelyik zászlóaljban . . . stb.» (Következik aláírásom.)

* * *

* Ez valamikor régebben történt. A ford.

Kossuth Lajosnak a biztos győzelemben való erős hite daczára, mely Magyarország polgári kormányférfiainak azon időbeli lépéseit általában jellemezte és mely eléggé érthetően nyilvánult a Honvédelmi Bizottmánynak azon, minden katona szemében legalább is gyermekes gondolatában, önkéntesekkel és nemzetőrökkel akarni szabadságharczunkat végig küzdeni; ezen erős hite daczára — mondom — egyik napon mégis eszébe villant Kossuthnak a gondolat, hogy az ellenség a Lajtha valamelyik pontján, ha nem is észrevétlenül, de igenis részünkről meg nem gátolható módon összevonhatná a maga túlnyomó erőit s ekkor egyszerre csak beronthatna valahol a nélkül, hogy képesek lennénk őt feltartóztatni. Járult ezen aggályához az a másik, hogy hátha a honi lakosságnak ügyünk iránti rokonszenve, hadseregünk határszéli kerítésszerű felállítása daczára, el talál ernyedni!

E kettős aggodalom arra sarkalta az elnököt, hogy engem folyvást azzal ostromoljon, ne csak mindig tétlenül ácsorogjak ott a határ hosszában, hanem valóságos portyázó* háborút kezdjek Ausztria ellen, most itt, majd amott és rögtön rá egy harmadik helyen [és így tovább a jó Isten tudja merre, villámgyors rajtaütésekkel támadjam az ellenséget és ezáltal erőinek egyetlen ponton tömörítésében megakadályozzam, vagy legalább is arra kényszerítsem, hogy azokat minden pillanatban más-más helyen tartsa szükségeseknek, sőt tényleg is mindég másutt alkalmazza, ezzel kifáraszsza, elkedvetlenítse azokat s arra a betörésre, melytől Kossuth tartott, alkalmatlanná tegye. Az ilyen hadviseléstől ő egyszersmind számtalan regényes harczi kaland bő forrását remélte, mik a napisajtó által kellőkép fölhasználva, elejét vehetnék a nép rokonszenve elernyedésének.

Ezen kívánalmakra az elnököt egy legújabb keletű osztrák hadparancs indította, mely a Magyarországba való betörést már a közel jövőre helyezte kilátásba. Ennek egy példányát Kossuth megküldte nekem. Erre és fönti kívánalmaira én neki szószerint a következőket feleltem:

* Ezt a háború nemét Kossuth tévesen guerillaharczoknak nevezte s én az egymás megértése végett megtartottam ezt a kifejezést.

A szerző.

«. . . A velem közlött Armeebefehlből azt látom, hogy bizony az ellenség concentratióját meggátolni nem áll többé hatalmamban, mert hiszen a concentrálás már a Lajthán túl történt meg nagy kényelmesen s az ellenség így csaknem parádémarsban kelhet át határunkon, teszem Köpcsény mellett, hol sem híd, sem hegyszoros törekvéseinek gátat nem vet.

Ne tessék ezen figyelmeztetésemet kislelkűségnek venni; hazánk dolgát ha valaki, hát én nem nézem elveszettnek. De ne is ámítsuk magunkat a veszély nagysága iránt, melynek tényezőjét inkább saját feleink rossz hazafiságában, mint az ellenség túlnyomó számában szemlélem. Pozsony, Nyitra, Trencsény, Mosony, Soprony megyék megannyi melegházai ha nem is a nyilt ellenszenvnek,. de legalább a legrútabb semlegességnek.

Az úgynevezett guerilla-harcznak talán én volnék legnagyobb kedvelője, de mostani helyzetemben minden guerillaharcz lehetetlen. Lehetetlen azért, mert a nép itt nem tart velünk és éhségtől haldokló honfitársa előtt bezárja ajtaját. Lehetetlen a guerillaharcz, mert gyalogságunk csaknem mezítláb jár, lovasságunk pedig elcsigázott lovain alig bír a gyalogság után vánszorogni. Hát még a szegény ágyúslovak! És a legszomorítóbb az, hogy reménységünk sem lehet lovainkat egyhamar helyrehozhatni, mert a széna rossz, a zab nem a legjobb. Lehetetlen a guerilla, mert alig lehet egy zászlóaljat is útnak indítani a nélkül, hogy egy hosszú fark szekeret ne hurczolna maga után, ha csak egyetlen statióra megy is, már pedig a guerilla-osztagoknak első kelléke a könnyűség, mozgékonyság. És úgynevezett rövid kirohanásokra, melyek csak rövid távolságra történnek, az ellenség nem áll elég közel...»

Ugyanezen levelemben eképen írom le, mily bizonytalan a helyzetünk a határszél hosszában elfoglalt felállításunkban. A zárjel közti szavak hiányzanak az eredeti szövegben, az olvasó kedvéért azonban könnyebb megértés végett tanácsosnak tartottam azokat közbe toldani.

«. . . Pozsony nézetem szerint, ha az őrséget veszélyeztetni nem akarom, csak addig védelmezhető, míg Nádas egyrészről, Parendorf, Gáta és Köpcsény másrészről, tartja magát.

A nádasi brigáda addig tartja magát, míg az ellenség vagy nagyot nem kerül, hogy a nádasi őrizetet hátulról fenyegesse,

vagy pedig túlnyomó erővel a hegyszorost nem forcirozza, vagy elvégre Pozsony elébb föl nem adatik, minek (föltéve, hogy az ellenség hadjáratát ellenünk, Pozsonynak irányzott elkülönített támadással kezdi) akkor okvetlenül meg kellene történnie, ha az ellenségnek az első redoutteot bevennie sikerült, minthogy részint fiatal katonáinkra akkor többé számítani nem lehetne, részint a hátulsó redoutteok még elegendőkép el nem készültek.

Pozsony elestével vetve van ugyan a koczka a nyugat-északi szélső megyékre nézve, de mind hijába! csekély seregemmel *határháborúba* teljességgel nem bocsátkozhatom, ha csak egész seregünket darabonkint s vele együtt hazánkat is elveszteni nem akarom. Ez meggyőződésem . . . stb.

Igen sajnálom, hogy ebbeli meggyőződésem a t. Elnök úrnak guerillaharcz iránti «*sejtelmével*» homlokegyenest ellenkezik. Mily szivesen állanék rá t. Elnök úr minden útmutatásai kivitelére! csak volna mód benne a létező valódi körülmények közt.

A nádasi hegyszorosról azt mesélték, hogy könnyű szerrel járhatatlanná változtatható: ma hatod napja, hogy három mérnök nagy munkaerővel egy erős brigáda födözete alatt rajta működik és egész eredménye az, hogy, ha ma oda hagyjuk az ellenség két nap alatt helyreállíthatja az utat. És pár nap mulva *el kellend* hagyni azt, mert szegény (hadi) népünk alig győzi már a strapáczot. Egy harmada a brigádának szolgálatot nem tehet lábbeli hiánya miatt, már 500 a beteg. A szolgálatra alkalmasok fele éjjel-nappal szabad ég alatt őrködik és a honvédeknek nincs atillájuk, stb.» (Következik aláírásom.)

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

(Miért nem mozdítottak el már Pozsonyban a főparancsnokságtól. — Miért nem köszöntem le magam. — Nem vágytam-e — és miért nem vágytam magam a dictatorságra. — Egy magánlevél. — A föld-erődítések Pozsony, Mosony és Győr mellett. — Magyarország ügye 1848 őszutóján, s a rendes katonaság.)

Ha az ember azt a számos vitapontot elgondolja, melyek a Honvédelmi Bizottmány között és köztem már főparancsnoki tevékenységem első korszakában támadtak; ha elgondolja a határozott hangot, melylyel meggyőződésemet mindenkor nyiltan kimondottam; és hogy milyen könnyen vethette volna fel valaki a kérdést, nincs-e csak egyetlen lépés az így kimondott szótól a cselekedetig: önkéntelen azt kérdi az ember, hogy a forradalmi kormány polgári férfiai hogy' nem mozdítottak el engem már akkor a hazai hadsereg éléről?!

A felelet rá az, hogy ennek oka talán azon körülményben rejlik, hogy a nálamnál ügyesebb és tapasztaltabb katonák a fővezénylet elvállalásától ismételten vonakodtak, míg a rá sóvárgók a kormány bizodalmát még kisebb mértékben birták, mint magam.

Azon határozottságnak, melylyel a hadseregnél jelenlévő királyi biztos Csányi László, mint katonaviselt ember, nézeteimmel többnyire egyetértvén, a kormány előtt mindenkor nyomatékos tekintélyét mellettem szokta a mérlegbe vetni, kétségkívül szintén nagy része volt benne, hogy a hadsereg fővezérsége nálam tovább is meghagyatott.

Más kérdés: miért nem köszöntem le önként magam — az elmondott számos komoly nézeteltérés daczára — a fővezérségről?

Ezen kérdésre világosan és érthetően megfelelnek mind

azok az indokok, melyek engem ezen fővezérség elvállalására birtak.

Mindazok a nehézségek, miket a Honvédelmi Bizottmány feje, törzse és farka meggyőződés sugallta törekvéseim útjába gördítettek, még mindég nem voltak eléggé nagyok arra, hogy visszariasszanak attól, mit hazám iránti kötelességemnek felismertem. Kossuthnak azon politikai czéljairól pedig, melyeket ő 5 hónappal később oly meglepő módon feltárt ámuló szemem előtt — még ekkor sejtelmem sem volt. (Sőt kötve hiszem, hogy Kossuthnak magának is ekkor csak halvány eszméje is már meg volt volna mindarról, a mit öt hónappal utóbb ugyancsak ő oly mulhatatlanul szükségesnek ítélt a haza megmentésére.)

Az én politikai messzelátásom azon napokban nem terjedt tovább azon ellenséges czélzatok felismerésénél, miket hazám alkotmánya ellen a Lajthán túl forraltak. És ezen czélzat már akkor, mint szeg a zsákból annyira kibujt a maga elnyűtt «alkotmányos» takarója alól, hogy a nemzetnek még az a legjámborabb osztálya is észrevehette, melynek csak az imént törte fel kérges tenyerét az utolsó robot.

Ha pedig éppen ez az osztálya a nemzetnek ama lajthántúli czélzatokat még sem érte volna fel eszével; vagy ha azokat fel is érve, ennek daczára idegen maradt attól a nemzeti küzdelmünktől, mely az őneki álmában ölébe hullajtott javakért és jogokért is folyt: akkor e közöny csak arról tesz szomorú tanúságot, mily káros hatással volt az eddigi jobbágyi viszony hazámfiai túlnyomó többségének szellemi és erkölcsi fejlődésére; s éppen ezért küzdelmünk szerintem még akkor is eléggé indokolt volt, ha minden eredménye csupán abból álland, hogy a régi jobbágyi viszony helyreállítását teszi egyelőre lehetetlenné.

De még ezen kedvezőtlen esetben is volt e küzdelmünknek még egy más, egy magasabb jelentősége.

A mit Bécsben három századon keresztül hagyományos szívóssággal végczélul kitűztek: az alkotmányos, a szabad, az önálló Magyarországot Ausztriának meghódított örökös tartományává változtatni — az volt nyilván most is a Lajtha tulsó partján folytatott nagyszerű hadi készülődés be nem vallott fő és végső czélja. Elérkezettnek látták végtére a pillanatot,

hogy a Magyar állam mind azt a sok bajt és kényelmetlenséget, a mit régi — igaz: csak jobbnak hiányában becses — ősi alkotmánya a sok atyáskodó uralkodónak és ezek Haus-, Hof- és Staats-cselédségének okozni merészelt, most hadd fizesse tettleges megsemmisülésével. Ezt, fájdalom, a mi különleges magyar hazafi túlzóink sok évi nemzeti elbizakodása igen sikeresen előkészítette. Most — úgy látszhatott az uraknak ott túl a Lajthán — már csak a kegyelemdöfés van hátra.

A nemzet tartozott vele becsületének, hogy ne rabszolgai meghunnyászkodással, talán éppen térden állva, meghajtott nyakkal várja be e kegyelemdöfést.

Engem a végzet nemzetem utolsó vezérei egyikének látszott kiszemelni. És ámbár különben nem tartoztam a nemzeti rajongók közé: mégis a helyzet nagyszerűségével szemben az a gondolat, hogy személyes becsületemet mint szabad ember, nemzetem becsületével azonosítom, oly teljesen hatalmába kerítette egész lelkemet, hogy az csakhamar vezérgondolattá fejlődött ki bennem.

Ezen vezéreszme volt az kiváltképen, mely azok irányában, kiket a sors kezem alá rendelt, gyakran kérlelhetetlenül szigorú, sőt kemény rendszabályokat parancsolt rám, mint kötelességet. És daczára azon szokásomnak, hogy nagy pillanatokban nem sokat beszéltem, talán éppen ezen vezéreszmém önkéntelen átcsillanása a cselekedeteim indokai felett borongó homályon — idézte elő azt a csaknem babonás bizalmat, melylyel a kétségbeejtő helyzete felől Kossuth és emberei által következetesen az utolsó pillanatig eláltatott nemzet, én rám mint megmentőjére szegezte szemeit még akkor is, mikor a megmentési kisérletek még tovább füzése már minden humánus tekintetbe ütköző s egyszersmind hiábavaló lett volna.

Egy harmadik kérdés végre az lehetne: nem próbáltam-e, és miért nem próbáltam már akkor Pozsonyban a diktátorságot magamhoz ragadni? hiszen tisztán éreztem a benső hivatást magamban, hogy vaskézzel belenyuljak hazám sorsa kerekébe, hiszen már akkor meg valék győződve a dictatorság szükséges voltáról, és már akkor is átal kellett látnom, hogy Kossuth épp oly szerencsétlen dictator lenne, mint a milyen szerencsés agitator volt.

Erre — a tényekkel szemben s azoknak eltagadása nélkül —

sokkal nehezebb homályos feleletet adni, mint világosat, mindenki által érthetőt,

Ha vágytam-e valaha a dictatorságra?

Nem én, soha.

És miért nem vágytam rá?

Mert kezemben a dictatorság egy lehetetlenség, egy képtelenség lett volna.

Hogy miért lett volna lehetetlenség, sőt képtelenség a dictatorság kezemben?

Mert én serdülő koromtól fogva egészen 1848. évi április haváig ezt az egész hosszú időt, — rám nézve a legtermékenyebb tanuló éveket — hazámon kívül és csaknem minden vele való érintkezések nélkül éltem át; a hazai erkölcsökben, szokásokban és törvényes intézményekben járatlan maradtam s mi több, a polgári közigazgatás körül a legszükségesebb általános ismeretek és tapasztalás hijával voltam, annyira, hogy a Honvédelmi Bizottmánynak tisztán *politikai* természetű tényeit csak puszta szavára elhittem, hogy czélszerűek és saját törekvésem vezérgondolatával egyezők.

Lehetetlenség, képtelenség lett volna kezemben a dictatorság továbbá azért, mert én, kit az ország még nem ismert, ki a jövőben remélt bizodalmát még nem birtam, a dictatornak — valódi hatalma nélkül — csak a puszta nevét bitorolhattam volna; és később is mikor már a nemzet egy részének bizodalma felém kezdett fordulni, az én dictatorságom, a saját politikai nézeteim s a Kossuth Lajoséi közti nagy eltérés miatt, a ki még akkor is legnépszerűbb embere maradt volna az országnak — annál bizonytalanabb dolog lett volna, minél kevésbbé lettem volna képes az ő *polgári* közigazgatását részemről czélszerűbbel fölcserélni, ellenem való izgatásait pedig sikeresebb ellenizgatások által ártalmatlanná tenni.

Ezért volt annak még a gondolatja is, hogy magam legyek a dictator, merő képtelenség s ezért az még gondolatnak sem fordult meg soha az eszemben mindaddig, míg csak a hadi események és ezeknek következményei bármily csekély terét meghagyták a polgári közigazgatás tevékenységének.

Sőt az elmondottak világos tudatában — nehogy éppenséggel minden befolyásomat a készülő önvédelmi harcz ala-

kulására végkép elveszítsem, — kivált eleinte, mikor a Honvédelmi Bizottmánynak még könnyű lett volna engem a hadsereg főparancsnokságától elmozdítani — inkább engedtem és alkalmazkodtam a polgári kormányzat rendeleteihez még oly esetben is, mikor kézzelfogható volt azoknak czélszerűtlensége.

És így lőn, hogy sűrű vitáink daczára mind Kossuth, a Honvédelmi Bizottmány s a hadügyér egyrészről, — mind magam másrészről, állásainkban megmaradtunk, noha bizony amazok — úgylátszott eleinte, csak a katonauralom agyrémétől való félelemből — számomra sokszor oly helyzeteket teremtettek, melyek elhatározásom szilárdságát, hogy az egyszer feltett szándékom mellett következetesen kitartok, ugyancsak kemény próbára tették, annyira, hogy velök szemben gyakran már csak a kétségbeesés humorában találtam hű szövetségest és menedéket.

Az ily lelkiállapotnak egyik — mellesleg mondva meglehetősen trivialis — terméke például az alább következő részlet egyik bizalmas levelemből, melyet pozsonyi tartózkodásom napjaiban írtam. Híven jellemzi e részlet egyszersmind a feldunai hadsereg akkori válságos állapotját, valamint reményeimnek felette szerény voltát, melyekkel a jövőbe néztem.

«Pozsony 1848 november 21.

«Édes barátom! Ha majdan én is az apákhoz gyülekeztem, a te kezed ellenben még nem rothad a földben: akkor ülj neki és írd meg az «ifjabb Don Quixotte» történetét, bennem kész hősére találsz a regénynek. A ki még sohasem látott forradalmi hadsereget, zarándokoljon ide táboromba. Lát itt fővezért, táborkarával és kíséretével, közte egy sincs több mint 40 éves! Talál itt katonákat is, de az igazi katona köztök piruini kénytelen bajtársain. Parancsolni itt annyi, mint nevetségessé válni. A feddést impertinentiának, a fenyítéket zsarnokságnak kiáltják ki. Ezért így gondolkoztam együgyű eszemmel: «Vagy — vagy! s elkergetem a semmirevalókat, tudniillik ha előbb agyon nem lövetem. A cholera is segít hozzá és ha az ellenség is megteszi a magáét, akkor megeshetik, hogy a triónak hamar vége lesz. De nem értem az osztrákot. Van neki legalább még egyszer annyi katonája mint nekem, csapatjai jól be vannak gyakorolva, jól fölruházva, s ő még

sem támad! Avagy talán fortély rejtőznék alatta és neki az volna a számítása, hogy a tétlenség által tegyen tönkre minket? Nem hihetem és félszt szimatolok benne. Ha úgy van, annál jobb ránk nézve. Minden czirkálói csak a huszárok után kérdezősködik hogy merre vannak. Első feladatom lesz ezután oda törekedni, hogy a honvédeket is megemlegessék! Ezek a gyerekek ugyan még nem igen szeretnek neki menni, ha csak minden zsebökben egy-egy ágyút nem éreznek s azonkívül jobbról-balról egy-egy öreg huszárt! De csak türelem! A hideglelés — igaz hogy nálunk rendszerint tovább szokott tartani — végtére is el fog maradni s én azt remélem, még a tavasz előtt — tudniillik, ha megérjük; akkor aztán örülhetsz trifolium: Windisch-Grätz, Jellacsics, Hurbán!*»

«Ágyúm van már annyi, hogy sertést hizlalhatnék vele. Éppen ma irtam Kossuthnak, ne küldjön nekem többet. Nem hiszek az önkénteseknek; el találnak eblábolni s engem ágyuimmal cserben hagyni.»

«Hanem több az, hogy elfogyott a lőkupak és alkalmasint neked sincsen. Ez lesz csak a czifra dolog! Hát már éppen semmi készletünk sincs belga lőkupakból? Nem vélnéd, hogy végre is a kováspuska még mindig jobb a kupakosnál — kupak nélkül?!»

«Ha a zászlóaljparancsnok urak lőkupakot kérni jönnek, rendesen azt felelem: «örülök, hogy nincsen; czélba úgy sem találtok; menjetek szuronyra!» — Látnád a hosszú arczokat sat.»

Hasonló elmélkedésre bő anyagot nyujtottak többi közt a Pozsony, Mosony és Győrmelléki föld-erődítések.

A Pozsony mellettieket már félig-meddig készen találtam. Ha egyfelől a császári altábornagy Simunich fenyegető állását hátunkban, másfelől azon valószínűséget tekintjük, hogy az ellenségnek főereje Sopronnak s a parendorfi rónán át talál az ország belsejébe nyomulni s ezáltal közvetve hadainkat arra kényszeríteni, hogy Pozsony mellől Komáromvárra vonul-

* Windisch-Grätz herczeget, Jellachich bánt és a felföldi tót lelkész Hurbánt az időszerint, a magyar alkotmány megsemmisítésére irányzott mozgalom fő-fő tényezőinek tartották. A szerző.

janak vissza; akkor a Pozsony körüli erődítések egészen használhatatlanok voltak. Azonkívül czélszerűtlen is volt azoknak mind tervezése, mind kivitele. De velök volt az ország rokonszenve; ezért a sánczolást fotytatni kellett. A munkálatok megszüntetése — ha én rendelem el — engem a legközelebb jövőre lehetetlenné tett volna.

Máskép állt a dolog a Mosony és Győr melletti védhányásokkal. Ezeket elvben helyeselnem kellett, — előre való gondoskodásból azon lehető esetre, ha az ellenség a támadást a jövő tavaszra halasztaná. De időm szűke miatt ezen földerődítésnek mind tervezését, mind kivitelét egészen Kollmann ezredesre, az akkor e szakban leghirnevesebb tekintélyre kellett biznom.

De ha már akkor is nagy tévedésbe estem, midőn nem ösmerve Győr környékének terepviszonyait — az oly aránytalan túlerővel berontó ellenséget, minő Windisch-Grätz herczegé volt, a mondott város mellett fönntarthatni véltem; csalódásom még csak akkor tűnt szemembe a maga teljes nagyságában, mikor kevéssel az invasio előtt legelőször vévén szemügyre a már csaknem kész győri erődített tábort, arról győződtem meg, hogy legalább is 80,000 ember kell annak megvédelmezéséhez, holott a kezemre bizott hadtest a 12,000-et is alig haladta meg; — és hogy az egyes elszigetelt védművek oly roppant távolságra fekszenek egymástól, hogy a legnagyobb fajta tábori ágyú sem hord oly messzire.

* * *

Magyarország ügye ezek szerint 1848. évi ősz utóján gyönge, igen gyönge lábon állt.

Egyfelől ugyan azáltal, hogy a feldunai hadierők fővezényletét rám bízták, a ki annak a Zichy Ödön grófra* halálos ítéletet

* Pozsonyból a Hunyady-gyalogcsapatban, Perczel (Mór) tábornok hadtestében századossá előléptetett Vásárhelyi ellen az általa a kálozdi kastélyban állítólag elkövetett fosztogatások miatt elrendeltem volt annak perbefogatását. Erre Dél-Magyarországból azt a jelentést vettem, hogy Vásárhelyi csakhamar a Roth tábornok horvát hadtestének fegyverlerakása után, egyik jelentéktelen csetepaté alkalmával elesett.
A szerző.

mondott rögtönitélő haditörvényszéknek az elnöke s a Roth és Philippovich tábornokok elleni rövid és szerencsés hadjáratnak, a mint széltire beszélték, az éltető lelke voltam — jóval elszántabb szint öltött a nemzeti fölkelés; de annak belső szilárdsága még mindég vajmi kevéssé kecsegtetett oly hatalmas ellentállás kilátásával, a minő méltó lett volna egy nemes- és hőslelkű nemzet utódaihoz.

Kezdőpályám imént érintett két jelentékenyebb cselekedete közül ugyanis az *első* a Honvédelmi Bizottmányt — a *másik*nak sikere pedig csaknem az egész nemzetet túlbizakodóvá tette; a Honvédelmi Bizottmányt *amaz* azért, mert belföldi politikai ellenfelei éppen amaz esemény következtében szétrobbanván és elmenekülvén, ezzel az ő hatalma az országban ellenzés nélkül maradt; a nemzetet *emez* — mivel ennek következtében az a dőre nézet kapott lábra, hogy a magyar ember csupán a kaszáját igazítsa egyenesre, hogy vele az ellenséget az országból kikergesse, vagy éppen még azon belül lefegyverezvén, a legyőzöttet nagylelkűen hazaküldje.

Teljesebben még, mint a kormányzottak — hódoltak az akkori kormányzók, Kossuth és környezete, ezen veszedelmes fölfogásnak; és miután a rendes ezredek hűségében közönségesen úgysem igen biztak: most már arra is eléggé erőseknek hitték magokat, hogy e bizalmatlanságukat veszély nélkül ki is mutathassák.

Így aztán részint e bizalmatlanság miatt megbántva, részint alatta ösztönszerüleg forradalmi czélzatokat sejtvén — a rendes ezredek már 1848 november havában csaknem meg voltak érve az elszakadásra.

Már akkor is az én határozott nyilatkozatom, melyet a hadsereg nevében a Windisch-Grätz herczeg második kiáltványára válaszképen adtam: «hogy a Honvédelmi Bizottmány a fennforgó viszonyok közt az egyedüli törvényes kormányhatalom Magyarországon» alig birta a rendes ezredek tisztjeit meg tartani a nemzeti ügy szolgálatában. Sokkal többet hatott ez irányban a jó benyomás, melyet soraikban a Honvédelmi Bizottmánynyal szemben mindenkor határozottan az ő érdeköket védő föllépésem okozott. Még ennél is többet a hódolat, melylyel a király által kinevezett magyar hadügyminiszter Mészáros Lázár tábornok (ezen törvényszerű, de a mit a tisztek még

akkor nem tudhattak — vajmi megbizhatatlan politikai delejtűje a magyar rendes katonaság forradalmi pályájának) minden alkalommal a Honvédelmi Bizottmány iránt viseltetett; de mind ezen tényezők közül legeslegtöbbet tett a rendes ezredbeli tisztek megmarasztására az 1848. deczember hó első felében végbement trónváltozás módja és alakja.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

(Herczeg Windisch-Grätz átlépi az ország határát. — Mi ezt odahagyjuk, oda Pozsonyt. — Nagy veszteségek. — A visszavonulás intézése Győr felé. — Ütközet Mosonynál. — Visszavonulásunk folytatása. — Hazafias pusztítások. — Ezeknek beszüntetése. — Elveszettnek hitt csapatok váratlanul megmenekültek.)

1848 deczember 14. és 15-én támadta meg Simunich altábornagy Nádas és Jabloncza közt álló dandárunkat és visszaszorította azt Nagy-Szombat felé.

Mielőtt magamat rászántam volna, hogy e baleset következtében feladjam Pozsonyt, még elébb kisérletet akartam tenni, hogy az ellenséget még egyszer visszanyomjam, át a Fejérhegyeken; s e végből gróf Guyon ezredest és Pusztelnik alezredest segédcsapattal Nagy-Szombatba küldtem.

De már deczember 16-án következett be az osztrák főhadsereg egyetemes előnyomulása az általunk megrakott Parendorf, Újfalú, Gáta, Körtvélyes és Köpcsény ellen.

Az osztrák nagy túlerővel szemben ellenszegülésünk a kiterjedt vonal egész hosszában, ha tönkremenni nem akarunk, csak rövid ideig tartó lehetett.

Ezt a parendorfi dandárunk parancsnoka nem gondolta meg eléggé és nagyon beléereszkedett a harczba, míg azalatt az Újfalú felé indított osztrák csapat e miatt csak jelentéktelen ellentállásra talált. Így az utóbbinak fel nem tartóztatott előnyomulása folytán amaz (Pöltenberg) elvesztette összefüggését a szomszédos gátai dandárral.

Mikor ezt nekem Gátáról jelentették, parancsot adtam a Parendorf és Pozsony közti egész vonal odahagyására s a rendezett visszavonulás megkezdésére az előre kiadott intézkedés szerint Magyar-Óvár és Mosony felé. Pozsonyt magát ellenben még másnapon is tartani akartam, a Morva folyó

mentén kiállított őrseink bevonulásáig. A pozsonyi hajóhíd a a Dunán kioldatván, martalékul a folyam árjának engedtetett át. Az utolsó őrsnek bevonultával az egész pozsonyi helyőrség haladék nélkül Komáromvárra volt visszaindulandó.

Ez utóbbi parancs végrehajtását Aulich ezredesre, a 2. számú sorgyalog ezred (Sándor-gyalogság) parancsnokára bíztam.

Személyes jelenlétemre a Duna jobb partján volt szükség. Ezért Pozsonyból még a deczember 16. és 17-ke közti éjjel a csallóközi Somorján át Magyar-Óvárra indulván, 17-én korán reggel Csölesztő és Kiliti közt átkeltem a nagy Dunán és néhány kisérővel még aznap délelőtt Óvárra és Mosonyba értem, hol az előző napon Újfalú, Gáta, Körtvélyes és Köpcsény mellől visszanyomott dandárokat veszteségek nélkül, — ellenben a Parendorf, Nezsider, Védeny és Gállos helységeknél álltakbó csak a ovasságot a maga tűzérségével és a 14. honvéd gyalog zászlóaljat találtam együtt. A gyalogság és tüzérség többi részét az ellenségnek Újfalun át hirtelen ment előnyomulása annak hátrálási vonalától Óvártól elmetszette és a Fertő ingoványai felé nyomta. Vezet ugyan Pomogy és Eszterháza közt az úgynevezett pomogyi töltés ez ingoványokon keresztül; de mivel ezt is akkor járhatlannak mondták, a hiányzó csapatokról azt kellett föltennem, hogy menthetetlenül odavesztek.

Ezen fájdalmas veszteség következtében a hadsereg igen nyomott hangulatban volt. Úgy látszott, egyetlen ágyúszó is elegendő arra, hogy a bátortalanság, kivált a gyalogságnál, minden mértéken fölül fokozódjék. Nekem legalább a legrosszabbra el kellett készülve lennem s azért az összes gyalogságot a gyalogütegekkel együtt a győri úton hátra indítottam, mielőtt még az ellenség újabb támadást intézhetne ellenünk. A lovassággal a nevezett két város előtti táborban deczember 18-ika delét szándékoztam bevárni, hogy az ellenségnek netaláni gyors utánnyomulását az országúton, ha kell, megakadályozzam.

Miután deczember 18-án dél is elmult a nélkül, hogy az ellenség mutatkozott volna: lovasságomnak is a felét útnak indítottam, folytatni a visszavonulást Győr felé. De ez még félórát sem menetelt, mikor lovasságom megmaradt másik felét

egy nyugat felől közelítő osztrák lovas hadoszlop nyeregbe ültette.

Most mindenekelőtt az ellenséget határozottan vissza kellett utasítanom, hogy azután visszavonulásomat háborítlanul folytathassam. A már elindított felerész lovasságot is azonnal visszaparancsoltam, hogy a készülő ütközetben tartalékul szolgáljon.

Magyar-Óvárt és Mosonyt nyugat és dél felől csatorna övedzi körül. Mi közte és a két város közt táboroztunk. Az ellenség a csatornán túl közeledett. A csatorna valamennyi hídja el volt bontva, egyet kivéve, mely táborunktól kelet felé a győri országútra szolgált.

Mindazáltal az ellenség eleinte egyenest az arczunk előtt fekvő csatornarésznek tartott, mígnem egypár ágyúlövésünk, irányának megváltoztatására birta. Ekkor déli irányban kitérvén, előnyomulását nagy kerülővel ugyan, de szakadatlanul éppen hátrálási vonalunk irányában folytatta.

Könnyű lett volna ekkor a kurtább vonalon, az említett híd segítségével a Győrbe vivő országúton oly tetemes idővel elibe vágni az ellenségnek, hogy az bennünket se utol ne érhessen, se ütközet elfogadására ne kényszeríthessen. De én attól a leverő utóhatástól tartván, melyet egy újabb meghátrálásunk, ha megelőző csata nélkül történik, a hadsereg jövőbeli magatartására gyakorolhatott volna, elhatároztam, hogy itt most mindenesetre megállom a harczot. Ezért átkelvén a mondott hídon a csatorna innenső partjára, itt az ellenségnek elébe indultam.

Mosonytól délirányban találkoztunk össze: ő az ellenség bal szárnyával, mi a jobbal a csatornához támaszkodva.

Kezdetben ugyancsak komolynak mutatta ütköző szándékát. Erejének egy részét balszárnyunk bekerítésére délnek indította; hadállása homlokából pedig a mi előbbre nyomuló ágyuink tüzét, veszteg állva, élénken viszonozta. De midőn balszárnyunk huszársága az ellenséges bekerítő-csapat irányában, lépcsősen megtöredezve, rohamra megindult: akkor az ellenségnek harczvágya hirtelen lohadni látszott. A nélkül, hogy lovasságát az ütközetbe bevonta volna, egyik hadállását a másik után feladta és további támadásaink elől Levél helység felé vett irányban még naplemente előtt végkép eltünt oly sebes

futással, hogy szélső szárnyunktól érkezett jelentés szerint még csak arra sem ért rá, hogy minden sebesültjét biztonságba helyezze. Egynehányat ezek közül, a kik még szaladni birtak, huszárjaink utolértek és azon hevenyében levágtak.

Feltünt ezen ütközet alkalmával, hogy daczára a több óráig tartott ágyúzásnak, az ellenség lövései közül egy sem talált, míg az ellenségtől odahagyott vonalakat helylyel-közzel vérnyomok és lóhullák jelölték.

A Honvédelmi Bizottmány még mielőtt én Mosonyba érkeztem volna, úgy intézkedett volt, hogy mindazokat a takarmány- és gabonakészleteket, miknek Komáromba szállítását az idő már ki nem adta, tűz által el kell pusztítani. Még állt az ütközet, mikor már Mosonynak délkeleti alvégében az asztagok s egy magtár égése tünt szemembe. De a lánggal égő magtártól nem messze hatalmas szénakazlak hosszú kettős sora még bántatlan ott állt: és ugyanekkor a csatornán belül, a mint saját szemeinkkel láttuk, már egy osztrák lovascsapat észak felől Óvárba benyomulván, éppen a közeli Mosony felé közeledett. Merész vállalkozás kellett hozzá, hogy valaki ezen roppant szénakészleteket is az ellenség hátrányára az orra előtt elpusztítsa. Tizenkét huszár önként vállalkozott erre; életveszélylyel átkeltek a csatornán és a közel ellenség szemeláttára a kazlakat sorban felgyujtották. Hasonló történt, még mielőtt a csatatérről elvonultunk, a Hanság felé fekvő néhány tanyán.

Deczember 18-án reggel seregem még a legnagyobb mérvben levert hangulatban volt; az est már vidám kedvében találta. Láttak futó ellenséget s a győztesen megtartott csatatérről a további visszavonulást Győr felé a legjobb hangulatban folytatták. Ezen akkor ránk nézve igen becses előnyt leginkább azon szerencsés véletlennek köszönhettük, hogy ez egyszer a szemközt jött ellenséges parancsnoknak verekedő kedve egy egyszerű szemléhez több volt a kelleténél, ellenben a komoly mérkőzéshez a kelleténél valamivel kevesebb.

Még éjfél előtt Öttevénybe és másnap, deczember 19-én, Győrbe értünk.

A járó őreink által az országút mentében felfedezett takarmány- és gabonakészleteket menetközben szintén feltüzeltük, hogy ez által az ellenség a legsürgősb szükségletét mindég

távol vidékről fedezni kényszerülvén, azzal is folytonosan fölföl legyen tartóztatva előrenyomulásában.

De komolyan meggondolván, hogy mily roppant nagy a lakosságot sujtó kár és ezzel szemben mily aránytalanul csekély az a haszon, mely a honvédelemre nézve ezen kemény rendszabályból származik: csakhamar felhagytunk a további pusztítással.

Az alatt az az örvendetes hír érkezett Győrbe, hogy a deczember 16-ika óta hiányzó parendorfi gyalogság és tüzér csapatoknak is sikerült a pomogyi töltés számos lerombolt hídjának hevenyészett helyreállítása után a sopron-győri országútra átvergődni; miután azon ellenséges hadosztály, mely már deczember 15-én Sopron városig nyomult volt, 16-án még mindég nem haladt annyit előre, hogy Eszterházánál a mieinknek a mondott országútra való kibontakozását meggátolhatta volna.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

(Győrt kardcsapás nélkül feladjuk. — Utóvédharcz Bábolnánál. — A vértesi hegyek. — Védelmi terv. — Kiábrándulások. — Perczel tábornok veresége Moornál. — Támadó terv Perczel győzője ellen. — Visszavonulás Buda felé.)

A Honvédelmi Bizottmány elnöke rám írt Győrbe, hogy ezt a várost legalább még tíz napig föl ne adjam. E kívánságával ugyancsak rossz helyen kopogtatott. Az, hogy meddig maradjon Győr a mi birtokunkban — az osztrák haderő túlnyomó voltánál fogva — egyes-egyedül Windisch-Grätz herczeg belátásától függött. Ez utóbbinak tetszett Győr megtámadását deczember 27-kéig halasztani: és így Kossuth óhajtása, említett levelének keltét tekintve, történetesen beteljesedett.

Egyébiránt azóta sem tudom, minő nézet avagy szándék szolgált amaz óhajtásnak alapjául.

Deczember 26-án este a *Szigetközi* éjszaki őrsöktől az a jelentés érkezett győri főhadiszállásomba, hogy Zámoly felől a nagy Duna mentén egy ellenséges kerülő-csapat annyira előre nyomult már, hogy az legközelből a *győr-gönyői* utat (hátrálási vonalaink egyikét) fenyegeti. Hasonlótól tarthattam Győr déli oldalán is. Meggyőződtem tehát, hogy itt az idő, még virradat előtt kivonulnunk Győrből és a visszavonulást Buda felé két csapatban megkezdenünk. A hadtest kétharmadrészét a főhadiszállással együtt az ú. n. Mészáros-útra, egyharmadát ellenben Gönyő felé Tatára küldtem. A dunaparti póstaútat a Pozsonytól Komáromnak a fővárosok felé húzódó hadi podgyászkocsik sora és fedezete számára kellett nyitva tartanom.

Valóban legfőbb ideje volt, hogy Győrből kivonuljak, ha

ugyan hadi erőnket egy Buda előtt vivandó elhatározó ütközetre fenn akartam tartani; mert az a hadoszlopunk, mely Gönyő felé vette útját, már kis távolságra Győr mögött ellenséges bekerítő csapatra bukkant és csak miután ennek támadását visszaverte, folytathatta háborítatlanul visszavonulását.

Az elébb említett elhatározásra engem a kormánynak azon hősies kijelentése késztetett, hogy Buda romjai alá fog temetkezni! Sikerült volt ugyan már egyízben *Győr* romjaira való hasonló vágyódását a kormánynak, azon szerencsés ellenvetéssel lecsillapítanom, hogy hiszen Győr még nem Magyarország. De az a szívósság, melylyel Kossuth már *ezen* eszméjéhez is ragaszkodni látszott, jogot adott feltennem, hogy a kormány most a Buda alatti végeldöntő harczra csakugyan komolyan el van szánva és úgy vélekedtem, hogy ezen nagylelkű elhatározásnak alá kell rendelnem saját nézetemet, mely szerint, a mint ezt már Pozsonyban megmondottam, a kormány székhelyét át kell helyezni a Tiszántúlra.

Főhadoszlopunknak első menetállomása Bábolna és környéke volt.

Másnap virradatkor (decz. 28-án) a visszavonulást folytatandók voltunk. De a hadintézkedések szigorú megtartása oly seregnél, mely legnagyobbrészt még fiatal fegyelmezetlen csapatokból áll, vajmi ritka dolog. Így 28-án is nem tartották meg a kora reggeli indulást. Az utóvéd kénytelen volt Bábolna előtt a had zöméhez tartozó néhány elkésett osztag elindulására várakozni s ezenközben maga egy ellenséges üldöző csapat által utóléretett.

Az utóvédparancsnok* fölismervén a nagy veszélyt, mely őt azon esetre fenyegeté, ha a Bábolnán keresztülvivő út szorosának nyílása előtt elfogadja a csatát: tüzérségét és gyalogságát ágyúlövésnyi távolra a falu mögé rendelte hátra, lovasságának pedig egyik felével az ellenséget addig akarta a falu bejáratánál feltartóztatni, mígnem a másik fele az ágyúkat és a gyalogságot követve, a helység mögött roham-távolságra állást foglalhat.

De ezen a szerencsétlen napon még az egyébkor vitéz

* Görgey Kornél őrnagy. A ford.

huszárok sem tették meg kötelességüket. Az ellenségnek rohamát be sem várva megfordultak, észnélkül a még hátramenetelő félben levő gyalogság és ágyúk közé rohanván, amazt rendetlenségbe hozták, emezeknek pedig lovait megvadították és általános rémületet terjesztettek az utóvédhad valamennyi osztagai közt. Hasztalan erőlködött az utóvédparancsnok a futást feltartóztatni; hasztalan biztatta fel a gyalogcsapatokat a zárkózott összetartásra s erélyes ellentállásra; az általános rémület minden erélyt megzsibbasztott. Még mielőtt az osztrák lovasság Bábolnából elővágtatott volna, a gyalog zászlóaljak minden magatartást elvesztettek; kettő közülök eszeveszett futással árok-partos terepen keresett menedéket; a harmadikat az ellenséges lovasok utolérvén és körülkerítvén, részint felkonczolták, részint fogolylyá ejtették.

A huszárok megállapodás nélkül egészen a Nagy-Igmánd melletti Czonczóig vágtattak el; csak e folyóvíznek részint meredek, részint ingoványos partja vetett határt a vad futásnak. Ez alkalommal a mondott zászlóaljon kívül még egy lőporos szekerünk is odaveszett.

A had zöme a főhadiszállással aznap Felső-Gállát érte el, — az utóhad pedig Bánhidát, északnyugati lejtőjén annak a hegyláncznak, mely mint a Bakony folytatása, többszörös kanyarulatokban északkeleti főirányában egész a Dunáig lenyúlván, ezt Visegrádnál éri el s a «Vértesi hegyek» nevezete alatt ismeretes.

«Itt fogják a haza ellenségei a sírjokat lelni!» így járta eddig széltire a beszéd. «Már készül a nép, hogy azt mentül szélesebbre és mélyebbre megássa! A hegyeken átvivő néhány út és ösvény járhatatlanná tétetik s akkor ezen hegyláncz egy bevehetetlen óriási sánczot képez, melyen a nép győzni vagy meghalni kész! A Mészáros-út Bánhida és Bicske között hegyszoroson visz keresztül; szintúgy a Kis-Bérről Moórra vivő út Sárkánynál. Mindkét ponton egy-egy elszánt csapat egész hadsereget bir feltartóztatni!»

Én pedig, ki akkor Magyarország főbérczei, útjai és folyóinak legfölebb általános vázlatát ösmertem, a Vértesi hegyek sajátságai felől pedig csak annyit tudtam, hogy azok egyáltalán léteznek — én mindezen nagy szavak által a következő védelmi terv elfogadására engedtem magamat rábiratni:

A Feldunai hadsereg főhadiszállása télen át végső szükségben legfölebb Bicskéig hátrál, dandárjai pedig a Vértesi hegyek hosszában helyezkednek el téli szállásra Almás, Tata, Bánhida, Kecskéd és Ondód főállomásokkal. Az időközben tábornokká előléptetett Perczel Mór, ki magát a feldunai hadsereg vezényletének alárendelni egyátalján nem akarta és teljesen önálló maradt, arra vállalkozott, hogy ő a sárkányi szorost egy kis állócsapattal és az innen a Balaton taváig elnyúló területet száguldó csapatokkal megvédelmezi. Az úgynevezett guerilla-harcznak kell vala itt a legnagyobb mérvekben érvényre jutnia, hogy annak védő szárnyai alatt a fővárosok környékén hevenyészve összehuzandó mentül tekintélyesb tartalék haderőt szervezni lehessen.

Ezen tervhez képest Perczel tábornok idejekorán Pápáról Kis-Bérre irányíttatott, hogy a sárkányi szorosnak haladéktalan megszállása és védelembe helyezése által hozzáfogjon a neki jutott feladat megoldásához.

Részemről lehetőnek hittem ugyan, hogy egy általános népfölkelés még egy jól fegyelmezett és ügyesen vezetett ellenséges nagyobb hadseregnek is a kombinált hadmíveleteit igen kártékonyan megzavarhatja; sőt még ma is hiszek ennek lehetőségében. De hiányzott hitem abban, a mi hozzá nélkülözhetetlen, t. i. általános és kitartó lelkesedésében azon magyar földnépének, melynek közönye régen közmondássá vált; melynek az egekig magasztalt harczias szellemét én már *saját közvetlen tapasztalásból,* egész belső ürességében kiösmertem.

A nemzeti harcz iránti csekély részvét tehát, melylyel Győrtől az ikerfővárosig visszavonultomban a vidéken csaknem mindenütt találkoztam, éppen nem lepett meg. Annál meglepőbb volt azonban rám nézve azon *szemle* eredménye, melyre mindjárt a bábolnai baleset utáni napon az oly igen járhatlannak kihiresztelt hegységben tett kémlovaglás alkalmával a Vértes valódi sajátságairól és a Honvédelmi Bizottmány tudósításaiban oly nagyra tartott védmunkálatokról szereztem. Ez utóbbiakkal oly nagy zajt ütöttek, hogy Győrtől visszavonultomban csaknem az aggály szállt meg: találunk-e még magunk számára nyitvahagyott mentőutat az ellenség erélyes üldözése elől? . . . Akadtunk most itt az országútnak

olyan elárkolásaira, melyeken — nem ám ott, hol számunkra különösen rést hagytak, hanem jobbra-balra tőle széltében hosszában — a legkisebb fönnakadás nélkül tovább vonulhattunk; és találtunk olyan erdei torlaszokat, melyeknek czélszerűségéről kedélyes honvédeink gyermeki naivságukban a legtalálóbb bizonyítványt akkor állították ki, mikor felgyújtották, hogy lobogó lángjoknál melegedjenek. De azt a helyét a Vértesnek, melyet valamely kormánybiztos *hegyszorosnak* minősített — azt ugyan hiába kerestük!

E kiábrándulás következtében a főhadiszállást már deczember 29-én Bicskére helyeztem át s átlátván, hogy a vértesi hegyláncz védelmének nagyszerű terve voltaképen egy nagyszerű képtelenség, csapataimat a főhadiszállás köré közelebb kezdtem összevonni, hogy ez által legalább a Mészáros-útat* telhetőleg fedezhessem.

Több mint valószínű volt, hogy az ellenség főereje ezen a Mészáros-úton fog előnyomulni, — ellenben a Győrtől Kis-Béren, Sárkányon és Moóron át vezető másik úton csak egy másodrendű haderő — mely utóbbinak Perczel tábornok a maga hadtestével annyival inkább fog megfelelhetni, miután én azon kettős czélból, hogy őt a jobbszárnyán való megkerültetéstől megóvjam és saját hadtestemmel való összeköttetését biztosítsam, egy erős lovassági hadoszlopot egy üteg ágyúval már Győrből Ondódra (Moórtól északra) — menetközben pedig Kocstól egy dandárt Kecskédnek és Majknak Csákvárra elküldtem volt.

Ehhez képest seregemnek azt a részét, melyet Győrből Gönyőn át Tatára irányítottam, most Zsámbékig vontam vissza, míg ugyanakkor gróf Guyon ezredes (a ki Nagy-Szombatban a többszörösen túlnyomó erővel rátámadt Simunich osztrák tábornokkal épp oly szerencsétlen, mint czéltalan utczai harczba bocsátkozott volt s azután Komárom irányában vonult le) most a Dunán átkelvén, a póstaúton Vörösvárig hátrált.

A többi magyar csapatok, melyek deczember 16-án a Duna bal partján voltak széthelyezve, részint várőrségnek

* Mészáros-útnak nevezték közönségesen 1848-ban azt a Budáról Győrbe vivő útat, melyen a Bécs élelmezésére szánt ökröket felhajtották. A fordító.

Komáromban maradtak, részint még Győrött csatlakoztak hozzám.

Deczember 29-én este Bicskére érvén, megtudtam azt, hogy e helység és Alsó-Gálla közt van egy szekérút, eléggé járható avégre, hogy rajta az ellenség még tüzérséggel is — minden felállításomat könnyen megkerülheti, melyet a most nevezett két helység közt a Mészáros-úton elfoglaltam. Erről tehát bizonyosság kellett. Ezért deczember 30-ikát arra szántam, hogy a helyszinén személyesen meggyőződjem a dologról s e végre korán reggel elhagyván főhadiszállásomat, csak estefelé tértem oda vissza, mikor éppen Perczel hadtestének részei rajszámra, bomlott állapotban odaértek azon szomorú hírrel, hogy Perczel tábornok Moór és Sárkány közt megtámadtatván, tökéletes vereséget szenvedett.

Az én hadtestem, mely akkor hat dandárra volt felosztva, deczember 30-án ekképen volt elhelyezve: egy dandár a vörösvári országúton, egy Zsámbékon, egy Bicskén, egy Csákvárt, egy Felső-Gállán és egy Budaörsön.

A Perczellel való összeköttetés biztosítása végett még Győrből Ondódra küldött különítményhez különböző dandáraim szolgáltatták az alkatrészeket. Ezen hadoszlop még a moóri szerencsétlen ütközet előtt ért oda Perczelhez, s ennélfogva nem állt rögtön rendelkezésemre.

Azon gyülevész csoportokban, melyek Perczel hadtestéből egész Bicskéig menekültek, őneki csaknem minden zászlóalja volt nagy számban képviselve, miből azt lehetett következtetni, hogy Perczel hadereje közel jutott a feloszláshoz és hogy ő azzal aligha lesz többé képes az ellenség jobbszárnyának diadalmas előnyomulását a fővárosoknál errébb eső bármely ponton megakadályozni; míg szállingózó szökevényeinek összhangzó vallomásai után attól is lehetett tartani, hogy ő Székesfehérvár felé menekülvén, ez által rést adott az ellenség jobbszárnyának, hogy őt Moórtól Lovas-Berényig való erélyes előnyomulással tőlem elszakítsa.

Ezen legközelebbi veszélyt elhárítandó, még deczember 30. és 31-ke közti éjjel útnak indítám a bicskei dandárt Baracskára, a csákvárit Vállra, a zsámbékit Sóskútra s a felsőgállait Biára. Perczel hadtestének fölvétele után pedig az ellenség *jobbszárnya* elleni offensivába volt szándékom által

menni, hogy ha a szerencse kedvezni talál, annak tönkretétele által adjak kedvező fordulatot a hadjáratnak.

De Perczel tábornok veresége egyszerre megtörte a Honvédelmi Bizottmány római elszántságát.

1848 deczember 31-én korán reggel kivételesen németül szerkesztett rendeletet kaptam Kossuth aláírásával, mely ráu-parancsolt, hogy hadtestemmel haladéktalan az úgynevezett Buda előtti első védvonalba, azaz Tétény, Buda-Örs, Budakeszi és Hidegkút színvonalára húzódjam vissza.

Én erre utóbbi hadintézkedéseim közlésével feleltem s azonkívül bátor voltam a megparancsolt visszavonulást határozottan rosszalni; mind a mellett kénytelen voltam az ellenség jobbszárnya elleni támadó szándékkal felhagyni, mert tőle a Perczel-féle hadtest közreműködése nélkül jó eredményt nem lehetett várni; már pedig hogy Perczel, már a személyem elleni ellenséges indulatból is, szemben velem a Honvédelmi Bizottmány visszavonulási parancsának a pártjára fog állni, abban nem lehetett kételkednem.

Én tehát még deczember 31-én, mihelyt Perczel tábornok Székesfehérvárról dandáraim óvó közelébe ért, a válli dandárt Érd színvonalára, a baracskait Tárnokra visszavontam. A Bia és Sóskutra rendelt osztagok azon helyben megmaradtak; a vörösváriakat pedig közvetlenül a Honvédelmi Bizottmány parancsa húzta közelebb a fővárosokhoz. A főhadiszállás Budafokra jött.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

(Perczel nézetei moóri veresége felől. — Az országgyűlés utolsó határozatai Pesten. — Kossuth döntő csatát kiván Buda alatt, úgy azonban, hogy a sereg is megmentessék és Budapest is megkiméltessék. — E feladat lehetetlensége. — Kossuth Debreczen felé. — Haditanács Pesten. — Ennek határozatai. — Tétényi ütközet. — A főváros elhagyása.)

Tehát 1849. évi január 1-én hadtestem főereje tág ívben Érdtől Biáig volt felállítva. Én főhadiszállásomból még pirkadó reggel eltávoztam, hogy személyesen meggyőződjem, pontosan követte-e minden dandár az este kiadott rendeléseimet. A Tétény és Érd közötti úton előbb Perczel hadteste foszlányaival, végre magával Perczellel találkoztam. Ő lovával közel szekeremhez állván, meglepetésemre azt erősítette, hogy ő feladta ugyan Moórnál a csatatért, de ez nem jogosít fel senkit azt tenni fel róla, hogy legyőzték volna; mert az ő veszteségét — a mint a gyülevész csoportok bevonulásából kiviláglik — az ellenségé jóval fölülmulta.

— «Kivált — vágtam szavába — ha Ön azokat az ezeret meghaladó szállingókat is levonja, kiket én Bicskén egyenkint tereltettem össze és Budára kisértettem, hol most a Vérmezőn az Ön parancsaira várnak. Tábornok úr hihetőleg Pestre teszi át főhadiszállását?»

— «Oda» — felelte — «mert személyes jelenlétemre a kormánynál a legközelebbi napokban mulhatatlan szükség van; de csapataimnak nehány pihenő napot engedek s ezért Budán szállásolom el őket. Az ellenség sokára fogja kiheverni a kemény csapást, melyet Moórnál rámértem; azért Önnek nincs mitől félnie. Annak idejében megint helyemen leszek.»

Még akkor Perczel kérkedésein szánakozva, mosolyogni tudtam; mert még akkor nem tudtam azt, minek igazságát, néhány nappal később többé magam előtt el nem titkolhattam,

hogy t. i. ennek a férfiunak beszéd- és cselekvési módja typikus a Honvédelmi Bizottmánynak, sőt magának az országgyűlésnek is tagjai nagy részére nézve; oly beszéd és cselekvési mód, mely minden szilárd erkölcsi elvalapnak híjával lévén, azt a komoly aggodalmat szülte bennem, hogy a hadseregnek az alkotmány melletti loyalis önfeláldozásával felségsértő, sőt mi több, a hazára nézve felettébb veszedelmes visszaélést találnak űzni.

Estefelé visszatérvén budaőrsi főhadiszállásomra, arról értesültem, hogy az alatt az országgyűlésnek herczeg Windisch-Grätz ellenséges főtábornokhoz indított küldöttsége járt ott és biztos kiséretet kért, mely aztán az érdi dandárból számára ki is rendeltetett.

Egyszersmind számomra levelet is hoztak e követek Kossuthtól.

Mintha csak az égből cseppentem volna, oly érzéssel értesültem e levélből a kormánynak és az országgyűlésnek előttevaló napon hozott abbeli határozatáról, hogy:

még egyszer az egyezkedés útjára lépnek, s egyszersmind:

székhelyöket Pestről Debreczenbe teszik át; s ez alatt én:

a Buda előtti első vonalban az ellenséggel döntő csatát vívjak; úgy azonban, hogy:

a sereg megmentését — át a Duna bal partjára — s a fővárosok lehető kimélését tartsam szem előtt!

Kossuth, a kinek még nagyon élénk emlékezetében kellett lennie, hogy herczeg Windisch-Grätz tábornagy *a schwechati ütközet előtt* mily könnyen bánt el vele, — *most* megint hamar az egyezkedés útjára lépett!

Várhatott-e ettől valami jót hazájára? Nem.

Őszinte lépés volt-e ez? Nem volt őszinte — csupán gyámoltalan.

Kossuth, ki az utóbbi két hónap alatt az én többször ismételt tanácsomat: hogy a kormány székhelyét a Tiszántúlra kell áttenni, folyvást annak erősítésével utasítá vissza, hogy a kormány — előbb Győrnél, azután Budánál — meghalni kész, most egyszerre elérkezettnek hitte az időt: belátnia, hogy Buda és Pest ép oly kevéssé Magyarország, a mint nem az Győr sem — és hogy a kormány szükség esetén, ha

meg akar halni, ezt Debreczenben, vagy akárhol másutt is megteheti.

De vajon mi birhatta rá Kossuthot ily hirtelenül, hogy tanácsomat *utólag* kövesse?

Látnoki bepillantás volt-e ez — a közel dicsőséges jövőbe? Dehogy is! Nem volt az semmi egyéb annál, mit a franczia úgy fejez ki: «la peur pour la peau».

És talán annak a parancsolatjának, hogy én még Buda tövében vívjak döntő csatát az ellenséggel, szintén csak ez volt az indoka. Tudniillik, hogy fedezzem elmenekülését Debreczenbe.

E ráfogás ellen fel lehetne hozni, hogy hiszen a kormány futását nem kellett fedezni, mert a gyorsaság, melylyel ezt Szolnokig vasúton megejthette, minden ellenséges üldözést veszélytelenné tett és Kossuth a jobbparti csatát e szerint csak a «nemzet becsületéért» vagy azért sürgette oly nagyon, hogy a mindenféle készletek elszállíttatására nyerjen időt.

Különben akármint volt is a dolog, oly feladatot, minőt Kossuth nekem adott, csakis olyan hadvezér adhatott, mint Kossuth.

A lánczhid — akkor az egyetlen közlekedési pont az alig befagyott Dunán — még csak végső szükségből volt járható és csak nagy óvatossággal lehetett azt igénybe venni; — nagy óvatosság pedig az idő bőségét föltételezi; de éppen ez (bőséges idő) szokott a legnagyobb mértékben hiányozni egy döntő és vesztett csata utáni hátráláskor; hacsak a vert hadnak egy része fel nem áldozza magát arra, hogy egy makacs utóvédharcz által biztosítsa a hadsereg zömének azt az elégséges időt, mely alatt az, rendkívüli óvatosságot követelő körülmények közt is, visszavonulhasson.

De az ilyen makacs utóvédharczot csak úgy lehet vívni, hogy a hátrálási vonal útjában kínálkozó védelmi előnyöket valamennyit felhasználjuk. Ily előnyöket nyujtanak például a házak és házsorok.

Hogy az ellenséggel még a Duna jobb partján végső, döntő ütközetbe ereszkedjem, ahhoz még előbb hadtestemnek a Mészáros-úton s a székesfehérvári országúton elkülönítve széthelyezett részeit egyesítnem kellett. Ez egyesüléssel azonban egyszersmind a nevezett két út fedezését kellett össze-

kötni. Ez pedig csak ott volt lehető, hol a két út egyazon völgy síkjába torkollik, tehát egyfelől Buda-Örs és Budafok, másfelől a Gellérthegy közt: Ennél távolabb Budától, bármely ponton hadtestem összpontosítása csak az ellenség két támadási vonalának *egyikén* történhetett meg, míg az alatt az ellenségnek *másik* támadóvonalát s azzal egyszersmind Budán át való hátrálásunkat — el kellett volna hanyagolnunk.

Ezek szerint a kivánt duna-jobb-parti végső döntő ütközetnek a terepviszonyok által kijelölt harczmezeje Budához és a lánczhídhoz oly csekély távolságban terült el, hogy odáig — vesztett csata esetében — a győztes ellenség a leghanyagabb üldözéssel is, utolérhetett bennünket.

Hogyan birjon már most amaz utóvédhad ennek az üldözésnek határt vetni — mikor sem Buda külvárosait, sem magát a várost nem volt szabad megszállva tartanunk és védelmeznünk, nehogy az ellenséges megtámadás veszélyeinek ki legyenek téve? És honnan vettünk volna elégséges időt arra, hogy a vert hadat *a fel nem tartott* ellenséges üldözés daczára, *óvatossággal* megmenthessük a még csak szükségből járhatóvá hevenyészett lánczhídon át a Duna bal partjára?

Január 2-án korán reggel Pestre siettem, hogy Kossuthtól mindezt megkérdezzem és őt felszólítsam, hogy vagy a csatáról, vagy a hadsereg megmentéséről, vagy legalább a fővárosok kiméléséről s a «háziurak» rokonszenvéről mondjon le. Ha pedig ő ezen módosítások egyikére sem lenne hajlandó: az esetben el voltam határozva állásomról önként leköszönni. Ezen elhatározást leginkább Kossuth Debreczenbe szándékolt menekülésének *indokai* felől tett elmélkedéseim érlelték meg bennem.

De mikor 1849 január 2-án odaértem, az elnök nem volt többé Pesten.

A honvédelem gondjait a gróf Schlick cs. k. altábornagy alatt Galicziából már Kassáig benyomult ellenséges hadtestnek, a mint közönségesen beszélték, megsemmisítésére kiküldött Mészáros hadügyminiszter a maga helyettesére, Vetter tábornokra bízta.

Én tehát Vetter tábornokhoz fordultam bajaimmal, s őt egyszersmind felszólítottam, vegye át helyettem a fővezényletet, miután a háború szerencsétlen eredményei következtében

kételybe estem a rám ruházott állás betölthetésére való önnönképességem felől. Vetter tábornok erre azt felelte, hogy semmi kedve a ráczok elleni táborozásban fáradsággal szerzett hadvezéri hírnevét egy reménytelen hadjárat vezetésének átvéte le által koczkáztatni; de legalább azt megigérte, hogy haditanácsot hív össze, melyben mind az én jelenlegi feladatom fog gyakorlatilag kivihetővé módosíttatni, mind a legközelebb jövőre szóló honvédelmi intézkedések meg fognának állapíttatni.

Ezen haditanács még aznap össze is ült Csányi László kir. biztos elnöklete alatt és a következő határozatokat hozta:

«Első és legfőbb teendő legyen a hadsereg megmentés e a Duna bal partjára áthelyezés által.

«Ez meglévén — Perczel tábornok hátráljon hadtestével Szolnok felé; míg nekem a magaméval Vácznak fölfelé haladva, a Vág mellékén Simunich altábornagy hadteste ellen működni tétetik feladatommá.

«Délvidéken a ráczok és szerbek elleni hadjárat abban hagyandó s az eddig ott gróf Vécsey Károly ezredes vezénylete alatt harczoló csapatok a kormány új székhelyének védelmére a Közép-Tiszához vonandók.

«Végső esetben Mészáros, Perczel és Vécsey három hadteste Debreczen felé irányítandó concentrikus visszavonulása közben egyesüljön egymással; míg nekem belátásomra bízták, a körülményekhez képest Komáromot vagy a Felső-Tiszát választani hadtestemnek hátrálási alapjául.»

Azzal, hogy engem az északnyugati megyékbe küldött, czélja az volt a haditanácsnak, *hogy az ellenség főerejét a Debreczenbe szolgáló legrövidebb hadműködési vonaltól eltérítse.*

«Váczon én az ott időközben összegyűjtött 4—5000 ember gyalogságot átvonultomban vegyem föl hadtestembe; cserébe azonban érte engedjek át hadtestemből még itt Pesten 1 zászlóalj gyalogságot, 12 század huszárt és egy tizenkétfontos üteget Perczel tábornoknak.

«Hogy hadtestemnek visszavonulása dunajobbparti állásából a lánczhídon át a bal partra veszély nélkül megtörténhessék: az ellenség fő támadását nem szabad bevárnom.

«E visszavonulás fedezésére Perczel tábornok tüstént szállja meg Budának elsánczolt főbejáratait.»

Azonban Perczel kijelentette, hogy ez csak másnap történhetik meg, minthogy csaknem egész hadteste szerteszéledt a fővárosokban.

Ebből azt láttam, hogy Perczel tábornokra nem támaszkodhatom s ezért elhatároztam, hogy visszavonulásom födözéséről egyelőre magam fogok gondoskodni.

Január 2-án hat dandárom már:

a) Tétényben, —

b) Érden, előcsapatjával Ercsinek és Martonvásárnak fordulva,

c) Sóskuton, előhadaival Tárnok, Zámor és Baratháza felé,

d) Buda-Őrsön, előcsapatjával Bia felé,

e) Ó-Budán kívül, előcsapataival Kovácsi, Vörösvár és Szt Endre felé és

f) a budai Krisztina-városban állottak.

Az említett haditanács végzései következtében január 3-án az érdi és budaőrsi dandárokat áthelyeztem Budára; a sós kutit Buda-Őrsre; az előcsapatokat a Mészáros-úton visszarendeltem Csikig, meghagyván különösen az érdi dandárnak, hogy előcsapatjait csak azután szedje be, mikor ezeket a tétényi dandár a maga kebeléből felváltotta.

Az érdi parancsnok ez utóbbi elővigyázati rendszabályra nem ügyelve, bevonta előcsapatait, még mielőtt az ezek felváltására Tétényből kiindított osztagok felváltásul azon helyre megérkeztek; és megkezdte Buda felé visszavonulását a nélkül, hogy — verőfényes délben! — azt az osztrák hadtestet észrevenné, mely Martonvásár felől utána nyomulván, őt sarkon követi.

Csak a szerencsés véletlen mentette meg a tétényi dandárt egy veszedelmes meglepetéstől, melyet — fényes nappal lévén! — előre tervezni eszeágában sem volt az ellenségnek.

Az osztrák vasasoknak, kik a tétényi dandártól felváltás végett Érd felé kiküldött magyar előcsapatokra törvén, ezeket egészen Tétény tövéig nyomon űzték — még épen jókor egy osztag Vilmos-huszár vetette magát elébe.

Kemény ütközetre került a dolog, melyben a vasasok jelentékeny veszteséget szenvedtek.*

Ez utóbbiak megfutamodása megakasztja az ellenséges hadtestnek ellenünk tervezett támadását s ezzel a tétényi dandárnak elég ideje maradt a kellő csatarendbe fejlődni.

Ezalatt az Érdről Budára útnak indult másik dandárom már Budafoknál járt. Ezt az ellenséges támadás első hirére rögtön visszafordítottam és Tétényen keresztül Érd felé irányítottam. Ezen dandár a székesfehérvári országúttól balra bontakozott, míg a tétényi dandár azon úttól jobbra fejlődött.

Ámbár hamarjában a helyszinén csak mintegy 4000 ember állt rendelkezésemre: mégis el voltam tökélve, hogy támadólag nyomulok előre.

Azonban a csata még alig öltött némileg élénkebb jelleget, midőn egy Pestről hozzám küldött tiszt sietve azon jelentéssel termett a csatatéren, hogy Vetter tábornok azt izeni nekem, ne ereszkedjem semmiféle támadólagos csatába, mert az ellenség máris Érden alul átkelt a fagyott Dunán és a fővárosokat a balpart felől fenyegeti.

Ezen izenet következtében rögtön megkezdtem a visszavonulást és ezt szakadatlanul Budafokig folytattam, a nélkül, hogy az ellenség minket üzőbe vett volna.

Budafoknál néhány óráig pihentettem a sereget, azután pedig a főhadiszállással együtt még éjfél előtt útnak indítottam részint Budáig, részint épen Pestig, mialatt magam Buda-Őrsre lovagoltam, hogy az ott elhelyezett dandárt személyesen vezessem át a Duna balpartjára. Utóvédem még másnapig, január 4-ig, Budát tartotta megszállva, mely napon Perczel tábornok serege által felváltatván, utolsó csapatom is utána indult hadtestem Vácz felé elvonult zömének.

Vetter tábornok «a hadseregnek a Duna bal partjára való ennyire gyors megmentésén» nagyon felindult! és mivel az ő hiradása, hogy az ellenség Érden alul átkelt a Dunán — visszavonulásomnak e közvetlen oka — utóbb valótlannak bizonyult: e visszavonulásom csakugyan legalább egy egész nappal elhamarkodottnak mutatkozott. De hijába! a mi megtörtént, nem lehetett többé nem történtté tenni.

* A gróf Hardegg nevű vasas ezredből. A fordító.

Perczel tábornok ellenben kinyilatkoztatta, «*hogy inkább rommá engedi lövetni a két fővárost, semhogy ő kardcsapás nélkül vonuljon ki belőle!*»

Buda és Pest szerencséjére Perczel is ahhoz a párthoz tartozott, melynek iménti kiáltványai (ha ezen korszakból semmi egyéb történelmi adat azoknál fönn nem maradt volna) azt hitethetnék el az utókorral, hogy a Honvédelmi Bizottmány csontjai ott porladoznak Buda várfalai alatt.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

(Magyarország ügye és a rendes katonaság a fővárosok odahagyása után. — Váczi kiáltványom. — A rendes katonaság cseberből-vederbe hág.)

Főhadiszállásommal 1849 január 4. és 5-ke közti éjjel hagytam el Pestet. Másnap értem Váczra.

A magyar nemzeti fölkelés — jóllehet az első okot rá a különböző nemzetiségeknek Bécsből rendszeresen előkészített és félhivatalosan űzött egymás elleni uszítgatása szolgáltatta; és jóllehet az utóbb ugyancsak Bécsből hivatalosan kikiáltott «egységes és egyetemes osztrák birodalmi» gondolattal homlokegyenest ellenkezett — mégis tisztán *monarchicus* és *alkotmányos* szellemű volt; és ereje éppen ebben rejlett; mert egyedül ennek a körülménynek köszönhette a rendes katonaság közreműködését.

Általában Magyarországot 1848-ban csakis monarchicus alapon volt lehetséges, fölkelésre birni.

Bizonyság rá az a számtalanszor tett tapasztalás, hogy a fegyverre hivásnak csak akkor volt foganatja ha «a király nevében» történt.

Bizonyságok rá azon jelentékeny nehézségek, melyekkel meg kellett küzdeni, mikor a reactio pártjának hivatott és hivatlan ügynökeitől szintén *a király nevével* ellátva tömegesen terjesztett kiáltványok ellenére kellett iparkodni az országban erős támogatást gyüjteni a pesti *törvényes* kormánynak.

Bizonyság rá ezen kormánynak azon szükség parancsolta törekvése, hogy ama reactionarius kiáltványok hatását, ellenkező szellemben, de hasonlóan *a király nevében* szerkesztett kiáltványok által ellensúlyozza.

Sőt még az *antidynasticus* eszmék is exoticus növények

voltak Magyarországon. Hogy ezek itt gyökeret verhessenek: elébb a politikai talajt azok alá ugyancsak bőségesen meg kellett trágyázni ámbár a bécsi kormánykörök tevékenysége azt már derekasan megforgatta.

Az erre való trágyát tudtomra kétféle forrás szolgáltatta (nem vagyok bizonyos benne, hogy ezek eredetiek voltak-e vagy másodlagosak?) Úgymint:

a népizgatás iparágának szabad gyakorlása — és

a Honvédelmi Bizottmány bevégzett tényei.

Hogy e két különböző eredetű trágyaféle közül melyik kedvezett jobban amaz exoticus eszmék meghonosításának? azt hiszem a mai napig sincs eldöntve; de annyi bizonyos, hogy az öreg katonák voltak az elsők, a kik a Honvédelmi Bizottmány bokrának mögötte megszimatolták a tisztátalanságot és hogy nekik nem volt semmi kedvök tűrni, hogy azt a *törvényes tért*, melyen nekik sajnálatukra régi fegyvertársaik ellen kellett harczolniok, nekik mások berendítsák.

Kétségkívül elvetné a súlykot, a ki azt, hogy a régi katonák Kossuth Lajosnak már 1848-iki politikai tevékenységéből is, hihetőleg anticipálva, az antidynasticus irányzatot tényleg kiszaglászták — politikai éleslátásuknak tulajdonítaná.

A mióta csak vallásos, politikai vagy nemzetiségi eszmék pártokra szaggatják az emberiséget, általános a hajlandóság a máshitüekről minden társadalmi és magán erények hiányát föltenni; és viszont ott, hol az emberek valamely általok különösen nagyra becsült erénynek hiányzását tapasztalják másban, csakhamar ezen hiányból azt a következtetést szeretik levonni, hogy az illető, előttök ellenszenves ember bizonyosan vallási, politikai vagy nemzeti érzület tekintetében is azon felekezethez tartozik, melyet történetesen ők magok legjobban utálnak.

Monarchico-alkotmányos, sőt különösen dynasticus érzületű régi katonáinknak is megvolt ez a gyengeségök s én azt hiszem, hogy egyedül ez volt az ő — fájdalom! — utóbb jóslatosnak bizonyult elősejtelmöknek igazi forrása.

Október végén ők elhitték Kossuthnak szavára, hogy a Lajthántúli támadólagos betörésünknek egyedüli czélja: Jellacsics horvát bánnak, kit a hadsereget szétszakító fondorlatai miatt szivök mélyéből gyülöltek — a ki ellen őket

maga a királynak az unokaöcscse István nádor gyüjtötte táborba — valamint a bán szövetségeseinek a megfenyítése. — Deczember elején Kossuthnak abbeli kijelentéseit, hogy ők letett zászlóesküjök betűjéhez híven — a Bécsben kikiáltott trónváltozás daczára — V. Ferdinánd király és az általa szentesített magyar alkotmány mellett kötelesek testtel lélekkel helyt állni, *való igaznak* vették. Ők *ezen* hitökért *szenvedtek* és épen ez által szilárdult meg bizodalmuk Kossuth szavai iránt.

Mikor utóbb azon fájdalmas tudatra ébredtek, hogy az ellenség túlnyomó erejével szemközt győzni nincs kilátás, akkor nemzeti és katonatiszti becsületérzésből egy utolsó döntő ütközetre, tisztességes bukásra vágytak.

Ezen óhajtásban Kossuth velök félúton találkozott. Ő ezt az ütközetet Budavár tövében helyezte nekik kilátásba. Ő maga is — így fogadkozott — ott akar velök együtt elveszni!

S a régi katonák számítottak erre.

Mivel pedig Kossuthnak a schwechati ütközet (október vége) óta azon fogadalmáig (deczember vége) elegendő ideje volt jól meggondolni, nem felel-e meg a haza javának jobban az, hogy a kormány székhelyét helyezze át Pestről Debreczenbe; de ő mindazáltal ezen székhely-változtatás szükséges voltát csak azon pillanatban látta át egyszerre, melyben nagylelkű fogadalmát beváltania kellett volna: ezen késő és mégis rögtönzött fölértése amaz igazságnak, hogy a hazát Debreczenből is megmenthetni — kevésbbé a hazafiság tiszta forrásából, mint inkább annak elgondolásából eredettnek látszott, hogy — történetesen Debreczen több napi járó földdel távolabb esik herczeg Windisch-Grätz tábornagy főhadiszállásától mint Pest; és Kossuth most az ő rögtönzött hivatalos elmenekülése által a Tisza mögé — éppen csak azt látszott a posteriori bebizonyítni, hogy ő nem képes meghalni a hazáért.

Szóval — a hős Kossuth szájhőssé törpült össze és a monarchicus érzelmű vitéz régi katonák szemében a szájhős Kossuth nem lehetett más, mint republicanus!

A bizodalmat Kossuth iránt bizalmatlanság váltotta fel a régi csapatok lelkében. A tisztikar egy része hirtelen lelköszönt. A többiek szemlátomást ingadoztak.

Csak az én irántam való bizodalom tarthatta még össze őket.

De ezt is már két kemény csapás érte.

Én a mosonyi ütközet után azonnal jelentést küldtem Kossuthnak — és benne, azt a fájdalmas benyomást, melyet egy ujabb visszavonulásunk hire előreláthatólag kedélyére gyakorolni fog, némileg enyhitendő, a nap eseményeit kissé frivol hangon találtam megírni.

Engem, a ki meg tudtam itélni, hogy csatavesztés esetében még a leggyöngébb fajta üldöztetés is mekkorra veszedelembe ejthetett volna bennünket — a mosonyi rövid ütközetnek közvetlenül a csatatéren részünkre kedvező kimenetele, — Öttevényig való visszavonulásunk háborítlan, csaknem kényelmes lefolyása, feljogosítottak a szóbanforgó ütközetet részünkről győztesnek nevezni.

«Ma* győztünk!» írtam Kossuthnak; élénk színezéssel emeltem ki azután huszárjaink elszánt magoktartását ütközet közben; és eme biztató szavakkal végzem jelentésemet: «Csak rajta! majd elbánunk mi a czudarokkal!»

Kossuth czélszerűnek találta ezt a bizalmas természetű levelemet a napi sajtó útján közzé tenni. — Ez az egyik csapás.

Történt továbbá, hogy a kormány az én nevem alányomtatásával, tényleg pedig tudtom és beleegyezésem nélkül, egy az utóbbi pesti végzemények értelmében — nem tudom, ki által — szerkesztett, a hadsereghez intézett kiáltványt nyomatott és szegeztetett ki a falakra Pesten. Ebben az illető szerzők a a hadsereget a Budavár alatti utolsó döntő harczra buzdíttatják velem — rivó ellentétben a látható ténynyel: az általam személyesen megparancsolt visszavonulással a Duna balpartjára.

A tévhit, hogy azt a bizalmas természetű levelet a mosonyi ütközetről én magam szántam a nyilvánosságnak, és hogy az utóbbi kiáltvány valóban az én művem — a Kossuth, Perczel és a többi elvtársak hivatalos nagymondásaihoz való tagadhatatlan hasonlatosságnál fogva azon tisztek bizalmát is irántam, a kik még eddig le nem köszöntek, annyira megrendítette, hogy sietnem kellett küzdelmünk végczéljának — a

* Értsd: «ez egyszer». A fordító.

mint azt *én* felfogtam — nyilt kinyilatkoztatása által ezt a megrendült bizalmat megint megszilárdítani.

Tevén ezt a következő kiáltványban:

«A Feldunai magyar királyi hadtesthez

«A túlnyomó erejű ellenség által a Feldunai hadtest felett kivívott előnyök, nevezetesen pedig a legújabb események, úgy látszik természetes lehangoló befolyásuk által sokakban közülünk még azon nemes önérzetet is megrendítették, mely mindnyájunkat ezen legigazságosabb küzdelemben egyesített.

«Ezen megrendült önérzetét újra megszilárdítani s ezáltal a némileg megfogyatkozott bátorságot megint felélesztení ilyenkor a vezetőnek legelső kötelessége.

«E kötelességet teljesítem midőn a Feldunai hadtestnek mindenekelőtt az ellenség egyik mellékes hadereje ellen intézendő diversio által kedvezőbb esélyekre kilátást nyitok; főleg pedig azáltal remélem az öntudatot a hadtestben helyreállítani, hogy mind arról, a mi eddig történt, mind arról, a minek részünkről még ezután történnie kell, itéletemet, meggyőződésemet nyiltan és lelkiismeretesen kimondom.

«Én azért vállaltam el a nekem felajánlott vezérséget, mert Magyarország ügyét igazságos ügynek tartom.

«És én meg fogom állani a helyemet, a meddig az reám bizva marad; meg fogom állani, habár legjobbjaink is eltántorodnának és megvonnák segédkarjaikat az igazságos ügytől.

«Ezen önérzet ad nekem erőt, az 1848. évi november 1-je ótai történtdolgok megitélése közben, saját elkövetett hibáimat is őszintén bevallani, remélvén ezáltal a legbiztosabb garantiát adhatni hadtestemnek, hogy jövőre czélszerűbben fogok intézkedni.

«Hibáztam, midőn megszüntem a Honvédelmi Bizottmányt czáfolhatatlan okokkal a végett ostromolni, hogy hagyjon fel a határvédés és határzár szerencsétlen eszméjével; mert mind azon többi baleset, melyek a hadtestet önhibáján kívül érték, egyedül onnan eredtek, hogy az előőrsi szolgálat örökös zaklatásai miatt a hadseregnek mind szervezése, mind szaporitása és megszilárdulása megannyi jámbor óhajtás maradt.

«Hibáztam, hogy a bicskei főhadiszállásban a Honvédelmi Bizottmánytól kapott azon szigorú parancsnak, miszerint ezen hadtest a Buda előtti első védvonalba húzódjék vissza, enge-

delmeskedtem ; mert ezen kevéssé indokolt visszavonulás által oly kétes szinbe állíttatott a hadtest, mintha az igaz ügyünk sorsa fölött döntő komoly összeütközés elől kitérne. De én mindezen parancsolatokat azon testülettől kaptam, melyet az ország által választott és V. Ferdinánd királyunktól megerősített magyar felelős hadügyminiszter Mészáros tábornok maga is a legfelsőbb kormányhatalomnak elismert és nyilván még folyvást elismer, miután ő maga is ennek parancsára és megbizásából vállalta el a tiszai hadtestnek parancsnokságát a velünk szemben álló gróf Schlick osztrák tábornok ellen s ezt ugyanezen kormány alatt vezeti. S én ezt mindaddig azon nyugodt öntudattal tehettem, hogy nem követek el véle sem magam törvénytelen tettet, sem pedig a vezetésemre bizott magyar királyi hadtestet hasonló cselekedetre nem csábítom — valamig a Honvédelmi Bizottmány maga magát nem desavuálta.

«De miután 1849 január 1-jén — mikor a Feldunai hadtest a budai első védvonalba hátrálás parancsa daczára még Hamzsabég, Tárnok, Sóskút, Bia stb. szinvonalán harczra készen állott — a Honvédelmi Bizottmány a helyett, hogy a veszély közelébeni hősies kitartás által a loyalitásába mindig helyezett bizalmunkat igazolná, megfoghatatlan sietséggel idehagyta a fővárosokat, és bennünket ezáltal, de még inkább a tudtunk és beleegyezésünk nélkül az ellenséges hadak fővezéréhez küldött követség által bizonytalan és felettébb aggasztó, sőt mi több, kétszínű helyzetbe hozott: akkor sokakban közülünk föl kellett támadnia a gyanunak, hátha mi azon magaslatról, mely minket mint Magyarország alkotmányos szabadsága védőit megillet, azon mélységbe leláztattunk, a hol rendesen az önző magánérdekek előmozdításának készséges eszközeit szokás fölkeresni!

«Ezért — a nélkül, hogy a Honvédelmi Bizottmány loyalitását tagadnám, jóllehet rögtönös eltünése a fővárosból megrendítette iránta való bizalmunkat: kötelességemnek tartom, a hadtestet a legnyomorultabb sorstól, a teljes belső felbomlástól való megóvása végett felszólítani, hogy a következő nyilatkozatot, melynek a mi becsületes állásunkat bemocskoló mindennemű ráfogások elleni tiltakozás a czélja, — érett megfontolás után vagy tegye magáévá, vagy pedig azzal ne-

talán ellenkező nézetét nyiltan fejezze ki. — Görgei s. k. tábornok.

A hadtest nyilatkozata ekképen szólt:

«Vácz, 1849. évi január 5. A Feldunai magyar királyi hadtest, melynek magva és értelmisége egykor az egyesített ausztriai hadsereg állományához tartozott, mielőtt a magyar királyi hadügyminiszterium szentesítése által a magyar ezredek kizárólag ez alá rendeltettek — engedelmeskedvén Magyarország alkotmányos királya akaratának — megesküdött Magyarország alkotmányára és legelőször is a főherczeg nádor főparancsnoksága alatt lett a Jellacsics alatti cs. kir. seregekkel ellenségesen szembe állítva, s azóta, a legszomorítóbb politikai zavarok daczára, esküjéhez híven, mindenkor csak a magyar királyi hadügyminiszter, vagy az ez által törvényesnek elismert Honvédelmi Bizottmány parancsainak engedelmeskedett.

«Ezen elvitázhatatlan tényre támaszkodva tehát, a Feldunai hadtest a leghatározottabban tiltakozik minden afféle ráfogás ellen, mintha valaha bármelyik magyarhoni *pártnak* magánérdekeit szolgálta volna; — s az ilyesféle hireket mind alávaló rágalmaknak nyilvánítja, De éppen ezen elvitathatatlan tény: a rendithetlen hűség, melylyel a Feldunai hadtest a magyar alkotmány fönnmaradása végetti küzdelemben magát a Honvédelmi Bizottmány minden rendeleteinek, kimondhatatlan nélkülözések és csalódások daczára, készségesen alávetette, feljogosította a hadtestet azon méltányos várakozásra, hogy a Honvédelmi Bizottmány legalább egyet lelkiismeretesen kerülni fog: azt, hogy a hadtestet bármi kétszínű helyzetbe hozza.

«Miután a Feldunai hadtest a Honvédelmi Bizottmány rendelése szerint másfél hónapig ritka önmegtagadással a legfárasztóbb előőrsi szolgálat által az ország határszélét védelmezte; miután a Mosony melletti ütközetben a sokkal nagyobb számú ellenséget győztesen visszanyomta; miután abban a szerencsétlen győri positióban mindaddig vitézül helyt állott, mignem a jobb szárnyon már körül volt kerítve az ellenséges túlerőtől és a fővárosok biztosítására szükséges visszavonulását már csak az ellenség bekerítő csapatjával vívott kemény ütközet által tette lehetővé; miután a nélkül, hogy a dunántúli kerület földnépében azzal a sokat emlegetett rokonszenvvel találkozott volna, s a nélkül, hogy a Honvédelmi Bizottmány

részéről akár csak a legkisebb előkészületek is történtek volna az ellenséges túlerő előnyomulásának a tatai, bánhidai, neszmélyi, csákvári, zámolyi, ondódi és sárkányi közlekedési vonalok fő és mellék útain való megakadályozása végett, — mindez említett helységeknek részint előtte, részint mögötte mindaddig csatakészen helyt állott, mignem az ellenség jobb szárnyának Moóron át történt győzelmes előnyomulása részünkről a Martonvásáron átali offensivát vonta maga után, melyből azonban csakhamar a Honvédelmi Bizottmány egyenes parancsára a Buda előtti defensivába kellett átalmenni: akkor ezen sokat sanyargatott hadtestnek már csupán egyetlen vigasztaló kilátása maradt: Magyarország fővárosai tövében és utczáiban vívni meg az eldöntő csatát.

«A Honvédelmi Bizottmány rendeleteinek azelőtti határozott hangja, valamint a néphez intézett proclamatiói azon várakozásra jogosítottak, hogy a Honvédelmi Bizottmány a régi óhajtva várt és most végre elérkezett döntő pillanatban mindenkit föllelkesítő erélyt fog kifejteni.

«S ime mindazok helyett, miknek meg kellett és meg lehetett volna történni, 1849. évi január 1-jén a budafoki főhadiszállásba érkezik:

«1. a tudósítás, hogy a Honvédelmi Bizottmány idehagyta a fővárosokat;

«2. annak elrendelése, hogy a Buda előtti úgynevezett «első vonalon» Tétény, Bia stb. szinvonalán, eldöntő csatát kell ugyan vivni, a nélkül azonban, hogy a hadtest feláldoztassék vagy hogy a fővárosok ágyúztatásnak tétessenek ki, azaz: daczára az egyetlen biztos átkelőnek, és daczára az üldöző ellenségnek, meg kell menteni a hadtestet a Duna balpartjára;

«3. utasítás egy küldöttségnek az ellenséges hadsereg fővezéréhez való áteresztésére.

«Ezen három tény közül mindenik magára elegendő lett volna, a hadtest bizodalmát a Honvédelmi Bizottmány férfiai irányában megingatni; de együttvéve ezek azt az aggályt is keltették, mintha ezen hadtest eddig csak — a legszelidebb kifejezéssel élve — használható (de gyakorlatlan kézben veszedelmes) eszköznek tekintetett volna.

«Hogy tehát azon politikai üzelmek közepett, melyeknek kivált a legközelebb jövőben szegény hazánk martalékul talál

esni, ezen Feldunai hadtest a maga álláspontját szigorúan törvényes alapon szilárdul föntarthassa: ezennel nyilvánosan kijelenti a következőket:

«1. A Feldunai hadtest hű marad eskűjéhez, miszerint Magyarországnak V. Ferdinánd király által szentesített alkotmánya fönntartásáért minden külső ellenséggel határozottan szembe száll.

«2. Hasonló határozottsággal fog a Feldunai hadtest mindazok ellenében is fellépni, kik az országon belül netalán idétlen republicanus izgatásokkal az alkotmányos királyságot felforgatni megkisérlenék.

«3. Az alkotmányos monarchia fogalmából, melyért a Feldunai hadtest utolsó emberig harczolni el van szánva, önként folyik, hogy neki egyedül azon parancsokat szabad és szándéka követni, melyek a felelős magyar királyi hadügyminisztertől, vagy ennek maga által kinevezett helyettesétől (jelenleg Vetter tábornok) törvényes formában érkezendnek hozzá.

«4. Minthogy a Feldunai hadtest szem előtt tartván Magyarország alkotmányára letett eskűjét és szem előtt tartván önnön becsületét, teljes öntudatával van annak, mire köteles és mit akar: annálfogva végezetül kinyilatkoztatja, hogy az ellenséggel folytatott, bármely egyezkedésnek eredményét csak az esetben fogja elismerni, ha az egyrészt Magyarországnak azon alkotmányformáját, melyre a hadtest megesküdött, másrészt magának a hadtestnek katonai becsületét biztosítja. — Görgei s. k. tábornok.»*

Ezen kiáltvány ellen tudtomra sem hadtestem kebeléből, sem azonkívül soha senki nyilvánosan fel nem szólalt.

A régi katonák újra bizni kezdtek bennem és az ügyben, melyet képviseltem, — és megszüntek ingadozni.

Azt ők nem sejthették, hogy — azon előttük még akkor ismeretlen önállótlanságnál fogva, mely Mészáros hadügyminisztert Kossuth személyével szemben jellemezte, úgy szólván, cseberből vederbe hágtak.

Magam ellenben már Pozsonyban számos tanujelét vettem

* A «Váczi kiáltvány» mind a két részének eredetije német. A fordító.

ugyan észre Mészáros Lázár tábornok eme gyöngeségének: de én ezt akkor csak a hadügyminiszter azon időbeli positiója természetes következményének tartottam, mely Kossuthnak velem való jó egyetértése rövid napjaiban tényleg minden hatáskör nélkül való volt, és nem láttam okát miért kelljen a bátor öreg katonában most, mikor én határozottan az ő pártjára állván, ezáltal eddigi erőtlen positióját hatalmassá változtatom, oly eredetleges erkölcsi fogyatkozást föltennem, minőt sehogysem lehetett összeegyeztetni sem a hadügyminiszteri állásban való szilárd megmaradásával, sem azzal a szivósággal, melylyel ő eddig minden újításnak a hadügyben, jóllehet azokat tapasztalt katonák helyeselték — minden alkalommal ellene szegült.

TIZENHATODIK FEJEZET.

(A Feldunai hadtest. — Támadó hadmívelet Simunich altábornagy ellen. — Ezt félbeszakítja Csorich altábornagy. — Gróf Guyon ezredes jellemzéséhez. — Én a Simunich elleni hadmívelet folytatásához ragaszkodom; a vezérkar főnöke ellenben a Feldunai hadtestnek a Bányavárosok megszállása általi megmentését hozza indokoltan javaslatba; terve győz.)

A Feldunai hadtest — a létszám-kimutatások szerint 15—16,000 ember — Váczon uj felosztást kapott. Oszlott pedig négy hadosztályra, úgymint: egy jobbszárnyi, egy balszárnyi, egy közép és egy tartalék hadosztályra.

A jobbszárnyat Aulich ezredes, a középet Kmeti ezredes, a tartalékot gróf Guyon ezredes vezényelte; a balszárnyi hadosztály vezetését szintén egy honvédezredesre* bíztam.

Minden hadosztály két dandárból állt, külön dandárnokok alatt.

E hadosztályok erőre körülbelül egyenlők valának, s a három fegyvernemből (gyalogság, lovasság, tüzérség) vett alkatrészeik arányára nézve sem sokat különböztek.

A balszárnyi hadosztályt egymagára, Vácztól a Duna mentén föl az Ipolyig, s azontúl északnyugati irányban, a legrövidebb vonalon Nagyszombat felé küldtem; ugyanakkor a jobbszárnyi hadosztály Rétságon, Nagy-Oroszin, Szántón, Léván, Verebélyen át a Vág-melléki Lipótvárnak, ezen felszabadítandó erődünknek tartott. Ezt a jobbszárnyat egynapi járó távolságban követték a hadközép s a tartalék.

A balszárnyi hadosztálynak Komárom erődje s a Lipótvárt körülzáró ellenséges hadtest közé csusztatása által ez utóbbinak figyelmét legelébb is az őt dél felől fenyegető veszélyre

* Mérki Pillerre. A fordító.

lekötni és arra indítani szándékoztam, hogy kelet felőli főtámadásunknak rést engedjen.

Január 10-én a *jobbszárnyi* hadosztály Verebélyre, — a balszárnyi hadosztály emettől két mérföldnyire déli irányban a Zsitva vizéhez — a *közép* a főhadiszállással Lévára, a tartalék Szántóra ért.

A *jobbszárnyi* hadosztály (Aulich) képezte az *elővédet*, a *tartalék*-hadosztály (Guyon) ellenben az utócsapatot.

A mondott napon Aulich hadosztálya Verebélyre bevonulván, ott Simmunich altábornagy osztrák hadtestének előcsapatjára bukkant; s ugyancsak azalatt Guyon hadosztályát, épen mikor Ipolysághról kihuzódnék, az üldözésünkre nyomunkba küldött Csorich altábornagy hadteste érte utól és támadta meg.

A jelentés mindkét eseményről egyazon órában érkezett lévai főhadiszállásomra. Gróf Guyon ezredes gyöngébb lévén, semhogy az ellenség támadását visszaverhesse, csakhamar kitért előle s útját kevés veszteséggel Szántóig folytatta.

Január 11-én a balszárnyi hadosztály a Zsitva partjától a Nyitra partjáig, Komjátiig nyomult; a többi három hadosztálynak állomásaikban Verebélyen, Léván és Szántón egy napi pihenés volt parancsban kiadva.

Én aznap reggel Léván nyeregbe ültem, hogy Szántóra menjek, megtudandó az ipolysági összeütközés közelebbi részleteit. Útban Szántó felől néhány ágyúlövést hallván, azt kellett hinnem, hogy az ellenség Guyon hadosztályát újra megtámadta és ezért lovamat sarkantyúba kaptam.

Vagy félórányira Szántón innen Guyon hadosztályát az országút nyergében elfoglalt védelmi helyzetben felállítva és a támadást várva találtam, jóllehet az ellenség sehol sem mutatkozott. A hallott ágyúlövések Guyontól eredtek s egy szállítmány tulajdon ujonczunknak szóltak, mely torony iránt Guyon hadosztályának tartott.

Gróf Guyon ezredes kétségkívül igen vitéz törzstiszt volt ugyan, de nem kevésbbé tudatlan. A nélkül, hogy Szántóról Ipolyság felé akár csak egyetlen járőrt is kiküldött volna, ki őt régen bizonyossá teszi vala, hogy az ellenség még egyre Ipolyságon vesztegel, gróf Guyon ezredest azon aggodalom szállta meg, hogy őt keményen üldözőbe vették s ezért már hajnalhasadtával Szántóról fölkerekedvén, elindult

Lévának, menetközben pedig éppen ott, hol vele összetalálkoztam, élet-halálharczra készen várta az ellenséget — de hiába várta. Az imént említett ujonczokat ő az ellenség bekerítő csapatjának nézte. Az az egypár ágyúgolyó, melyet ő küldött a szegény fiukra, ezeket azon lejtőről, melyen menetelve közeledtek, éppen a Guyon hadállása tövében terülő völgybe szalajtotta. Gróf Guyon ezredes ezt a mozdulatot is ő ellene irányzott osztrák támadási kisérletnek nézte, mígnem végre az ő saját önkéntes huszárjai, kiknek amaz ujonczok közé bevágni kellett volna, kisegítették csalódásából.

Pedig míg Guyon eme Szántó és Léva közti felállításában hiába várt az ellenségre, azalatt ez észrevétlenül Ipolyságról a legrövidebb úton Németin át Selmeczbányának fordulván, mily könnyen megszállhatja egy kardcsapás nélkül a Bányavárosokat! vagy kipihenheti az utóbbi napok erőltetett hadmíveleteinek fáradalmait Ipolyságon, az igen vitéz gróf Guyon ezredest az unalomnak engedvén át a maga felette czélszerűtlenül választott védelmi fölállításában.

Miután mindezen lehetőségeket gróf Guyon ezredesnek kellőkép megmagyaráztam, hadosztályát a lévai út mentében legközelebb fekvő helységekbe osztattam szét, a hol egy netalán még azon nap folytában történhető ellenséges támadás esetére a Léván álló Kmeti-hadosztály annál könnyebben siethetett segítségére.

Vácznál kezdődött hadmíveletünknek, mint már kiáltványomban is érintettem, a Simunich altábornagy alatti hadtest megtámadása és mindenekelőtt az ezáltal bekerített Lipótvárnak ostromzár alóli fölmentése volt a kitűzött különleges czélja.

Hogy e kisebbszerű vár egyszerű ágyúztatás esetén is merőben tarthatatlan: arról, fájdalom, csak Győrött lettem felvilágosítva, mikor már késő volt annak őrségét és ágyúit koczkáztatás nélkül belőle kivonni. Ezt most utólag a vár fölmentése által akartam lehetővé tenni.

Azáltal, hogy az ellenség Csórich altábornagyot üldözésemre kiküldte (jóllehet ilyesmire el valánk készülve, sőt a fővárosoktól fogva vett excentricus visszavonulási irányunknál fogva tulajdonképen rá egyenesen számítottunk is) a Simunich altábornagy elleni támadó vállalatom nyaktörő feladattá vált.

Mindamellett én ahhoz mindaddig ragaszkodtam, mígnem vezérkarom új főnöke,* kit az ezen helyre nem alkalmas Pusztelnik alezredes helyébe azzá a napokban kineveztem, dönthetetlen érvek által rá nem beszélt, hogy más fontosabb czélt válasszak hadmíveleteimnek.

Ő ugyanis a következők megfontolását ajánlotta figyelmembe:

Északi expeditiónk vezérgondolatja: «*az ellenség főerejének elhárítása a Tiszától a végből, hogy ezen folyam mögött új haderőket lehessen szervezni*» alapeszme gyanánt hadtestemnek *fenntartását* feltételezi.

Mind a két feladat megoldhatása végett nekünk most merőben *tüntetésekre* kell szorítkoznunk; ellenben minden olyas komoly összeütközés elől ki kell térnünk, mely a hadtest megmaradását, lételét tenné koczkára. Ha Lipótvár felmentése nekünk utóbb még sem talál sikerülni: akkor mi — észak, kelet és nyugat felől megannyi, győzelméhez bízó ellenséges hadtest által körülfogva — azon kényszerhelyzetbe juthatnánk, hogy vagy délnek Komárom várára hátráljunk, vagy pedig Esztergom és Komárom közt Túladunára vágjuk keresztül magunkat. De az első esetben megeshetnék, hogy az ország eme legfontosabb erődjének őrseregét jobban lehangolnók, mint a legszorosabb ostromzár tehetné; az utóbbiban meg éppen a legnagyobb veszélyeknek tennők ki hadtestünket. Ha Lipótvárt fölmentenünk nem sikerül: akkor ezen felsülés hátrányos következményei aránytalanul nagyobbak azon előnyöknél, melyekkel minket a sikerülő fölmentés a legjobb esetben is kecsegtethet. A hogyan az ellenség hadtestei e pillanatban el vannak helyezve, Lipótvár fölmentése ránk nézve csaknem jelentéktelen.

Északi expeditiónk *vezéreszméjének* értelmében az nem is egyéb akart lenni azon tüntetések kezdeténél, mikkel *az ellenség főerejét el akartuk terelni a Tiszától.* A lipótvári őrség megszabadítása és hadtestünknek azzal megszaporodása csak mellékczél volt és mintegy örvendetes adalék leendett azon nagyobb erkölcsi előnyök mellé, melyek az említett vezér-

* Bayer József százados, a későbbi ezredes, † 1864 julius 11. Gleichenberg fürdőhelyen s ott áll sírköve. A ford.

eszme megvalósulásából várhatók ügyünkre. Amaz *eszme* pedig (így okoskodott továbbá a vezérkari főnök) *máris megvalósult*, miután az ellenség *még hamarább* ment belé a kelepczébe, semmint róla kicsinylés nélkül föltehettük. A legnagyobb veszélyen, mely ügyünket fenyegette, immár szerencsésen túl vagyunk! mert hogy Pestről Debreczennek menjen neki az ellenség, attól most már, mióta Csorich altábornagy a mi nyomunkat veri, nincs mit tartanunk. Nem tagadhatom tehát (így folytatá fejtegetését) hogy most már legközelebbi hadműveletünket kizárólag tulajdon hadtestünk kiszabadítására kell irányoznunk — oly helyzetből, mely máris annyira aggasztó, hogy csaknem *lételünk is* forog koczkán. E czélnak, ha szükséges, magát Lipótvár őrségét is fel kell áldoznunk. Bármily nagynak lássék is ez áldozat: az őrség megmentésének kisérlete okvetlenül még sokkal nagyobb és több áldozattal járna. E pillanatban még 24 óráig áll nyitva előttünk az út, melyen a Bányavárosokba hátrálhatunk. E határidő leteltével az késő lesz. Mi annyira kedvezőtlen viszonyok közt folytatjuk a háborút, hogy már a hadviselés rendszerinti nehézségei is, fokozva az évszak rendkívüli keménysége által, egymagában elegendők arra, hogy tönkretegyék seregünket — az ellenség közvetlen közreműködése nélkül is. A hadtestnek okvetlenül több napi pihenőre van szüksége; ez — ő úgy látja — immár életkérdés. Nagyrésze a legénységnek csak a leges-legszükségesebb ruházattal van ellátva. A posztó-, bőr- és vászonkészletek, melyeket Váczról kivonulásunk utolsó perczében ottan fölfedeztünk és magunkkal hoztunk, elegendők lennének égető szükségeink kielégítésére, hiányaink pótlására; de előbb szabónak, csizmadiának fel kell dolgoznia ruházattá! Ez menetközben ki nem vihető; erre többnapi nyugalom egyhelyben szükséges s ezt a Bányavárosok haladéktalan megszállása által biztosíthatjuk magunknak s azonfölül még mi több: a felső Tiszához való hátrálási vonalunknak egy jelentékeny darabját is!

Mindezeknél fogva (a vezérkari főnök) *a Simunich altábornagy elleni offensivát egyátaljában nem javalja, s indítványa az: vonuljunk oldalt a Bányavárosok kerületébe!*

Kecsegtetőbbnek, csábítóbbnak tünhetik ugyan fel előttem (folytatá) Lipótvár felszabadítása; talán hírnevemnek kedve-

zőbb is az, ha sikerül: de őneki minden komolyabb összetűzés elkerülése még akkor is czélszerűbbnek látszik, ha ezáltal újabban is a bátortalanság gyanújának tesszük ki magunkat. Ha Magyarország ügye még most is oly rosszul állna, mint ezelőtt két héttel: akkor ő sem tanácsolná többé a visszavonulás folytatását; de ügyünk most már — úgymond — sokkal jobban áll az ellenség elbizakodása következtében! Az osztrák offensivának Debreczen felé való szakadatlan folytatása egyetlen csapásra ketté vágta volna ellentálló képességünk életidegét. De úgy látszik, herczeg Windisch-Grätz tábornagy jobb szeret lassú gyötrelmes halált készíteni számunkra. Adjunk hát alkalmat neki, hogy minél több időt és erőt forgácsoljon el ezen előkészületekre; talán azalatt föleszmél a nemzet első dermesztő rémületéből . . .»

Mindezen itt elmondott nézetek helyes voltát el kellett ismernem s ezért lemondtam a Simunich altábornagy elleni támadó hadmívelctről, megvallom, nem minden benső küzdelem nélkül!

Ezen belső küzdelem azon kínos gondolatból fakadt, hogy a lipótvári őrséget és közte két benső barátomat,* kiket korábbi évekből szerettem és becsültem, a bizonyos romlásnak vagyok átengedni kénytelen . . .

* Báró Mednyánszky László honvéd őrnagy és gróf Starhemberg István honvéd százados. A fordító.

TIZENHETEDIK FEJEZET.

(A Bányavárosok kerülete. — A Feldunai hadtest állása a Bányavárosokba vonulása előtt. — Az ellenséges hadtestek állása. — Visszavonulásunk terve. — Ennek kivitele. — A Feldunai hadtest elhelyezése a Bányavárosokban.

A Bányavárosok kerülete alatt itt, tekintet nélkül a politikai felosztásra, a Garam-folyó völgyének és vidékének azon területét értem, mely főleg Selmeczbánya, Körmöczbánya, Zólyom és Beszterczebánya városokat foglalja magában.

Ebben a Garam folyása Beszterczebányától Szentkeresztig csaknem derékszöget képez; ugyanis Beszterczebánya közelében eddigi nyugati irányából hirtelen délnek fordúl, azután Zólyomnál megint szintolyan hirtelen visszakanyarodik nyugatnak és csak Szentkeresztnél veszi föl ujra azt az ívalakú főirányát, melyet — ha egészben és nagyban tekintjük — a forrásától a torkolatáig követ.

A Garam-völgynek meredek és részint erdős, részint sziklatarajos szélei délen úgy, mint északon, a meddig a fönt körülirt vidéket határolják, csak egyes pontokon járhatók ágyúkkal, míg magában a Garam völgyében a nagyobb tömegekkel való támadólagos előnyomulás délről, az országútnak a folyam egyik partjáról a másikra való gyakori átkelése miatt merész vállalkozásnak mondható akkor, ha Selmeczbányát és környékét csapatjaink tartják megszállva.

Selmeczbányán két olyan főút egyesül, mely délről viszen a bányavárosok kerületébe; az egyik Ipolyságról Németin át; a másik Léváról Báthnak. Van még ezenkívül egy nyugati mellékút is, mely Selmeczbányát Hodricson át a — szintén délről — a Garam völgyén fölfelé húzódó úttal Zsarnócznál köti össze.

A többi bejárás dél felől a Bányavárosok kerületébe mind csak Zólyom városba vezet, miután elébb két-három mérföldnyi távolságban ezen város előtt egyetlen országúttá egyesülnek.

A Garam völgyének *északi* határán két út viszen be a Bányavárosok kerületébe a Túrócz völgyéből Mosócz felől: az egyik Turcsek helységen át Körmöczbányára; a másik Hermanecznek Beszterczebányára; ezenkivül egy harmadik a Vág folyó völgyéből Rózsahegyről a Sturecz hegyen át, szintén Beszterczebányára.

Végre még egy negyedik közlekedési vonal Privigyéről Körmöczbányára szolgál.

Beszterczebányát és Körmöczbányát ekkor csakis a Túrócz völgyéből a Götz osztrák tábornok dandára és szövetségesei, a tót népfölkelők, fenyegették; de az illető átjárók könnyen védhetők s a Garam és Vág völgyei még a mi birtokunkban valának.

Az északi két bányavárosénál komolyabb veszélyben a déliek látszottak forogni: Zólyom és Selmeczbánya; kivált az utóbbi, mivel ellene három oldalról egyszerre lehetett az ellenségnek támadást intézni.

De a támadónak a rendkivül kemény tél, a nagy havak a hegységben és az ezek által okozott kimondhatatlan nehézségek állottak utjában. És ezért vezérkarom főnöke tényleg nagy valószinűséggel jósolhatta meg, hogy mi a Bányavárosokban könnyen annyi ideig tarthatjuk magunkat, a mennyire valóban nagy szükségünk volt, hogy azalatt csapatjaink kellőleg kipihenhessenek.

Hadtestünk állása 1849 január 11-kén e következő volt:

a balszárnyi hadosztály (Piller) Komjáthiban a Nyitra vizénél;

az Aulich-hadosztály Verebélyen a Zsitvánál;

a Kmeti-hadosztály Léván a Garam balpartján;

a Guyon-hadosztály Varsányban az Ipolyság—lévai úton.

Szemben velünk Nyitrában a hasonnevű folyó mellett a Simunich altábornagy osztrák hadtestének egy része állt — és hátunk mögött Ipolyságon Csórich altábornagy hadteste.

E szerint Selmeczbánya, ezen hozzánk legközelebb fekvő és ránk nézve legfontosabb pontja e Bányavárosoknak — *kö-*

zelebb esett a mi felállításunkhoz, mint a két ellenséges hadtest. A Léváról Selmeczbányára vezető útat, valameddig az imént elmondott felállításunk nem változott, az ellenséges hadtestek egyike sem veszélyeztethette; de igenis megeshetett az, hogy Csórich altábornagy január 11-én korán reggel indulván el Ipolyságról Németin át Selmeczbánya felé, s a Selmecz patak völgyében fölfelé nyomulván, ezt a várost hamarabb foglalhatja el, mint mi, — ha Léván még sokáig tétovázunk. És csakugyan január 11-én este oly jelentést vettem, hogy emberek azon nap folyamán egy ellenséges hadoszlopot a mondott útvonalon Ipoly-Sághtól Selmeczbánya irányában haladni láttak, ennek erejét azonban nem tudták megmondani.

Hogy ezt a hadoszlopot megint megelőzzük, én még azon éjjel (január 11. és 12. közt) Kmeti ezredes hadosztályát útnak indítottam Báth helységen át Selmeczbányára.

Egyidejű parancsomra az Aulich-hadosztály 12-én odahagyván Verebélyt, Szent-Benedeken és Garam-Szentkereszten át Körmöczbányára vette útját.

Ezt balszárnyi hadosztályunknak Komjáthiból szintén 12-én Garam-Szentkeresztig nyomon követnie, onnan Zólyomra mennie, ezt megszállnia és legott előőrseit délnek Dobronáig előre tolnia kellett.

Ezen hadmiveleteink biztosítására a Guyon-hadosztály parancsot kapott a Csórich altábornagy által január 12-én esetleg Léván túl megkisérlendő előnyomulását minden áron megakadályozni.

Mivel fel kellett tennünk, hogy a bennünket egyszerre szemben és hátulról fenyegető két osztrák hadtest mozdulatai közt *támadólagos egyetértés* forog fönn: vezérkarom főnökének* minden óvatossága mellett is, elég okunk volt attól tartani, hogy egyfelől Selmeczbányát, mire odaérünk, már az ellenség által megszállva találjuk, másfelől balszárnyi hadosztályunk menetközben tétetik tönkre.

De szerencsére a két ellenséges hadtest parancsnokai közti egyetértés csupán «figyelő» természetű volt; és így sikerült a Feldunai magyar hadtestet minden baj nélkül a Bányavárosok kerületében biztonságba helyezni.

* Bayer József, ekkor még századosi rangban. A fordító.

A Kmeti-hadosztály még a január 12-ikére forduló éjjel főhadiszállásommal együtt elérte Báth helységet. Innen haladék nélkül egy kis gyalog had oszlopot két ágyúval a hegységen keresztül Prencs falura indítottam a Németi felé vezető útra, oly parancscsal, hogy rögtön odaérkezése után déli irányt vegyen, foglalja el a teplicskai völgyszorost és küldjön ki járőröket le Németiig. A Kmeti-hadosztály zöme szintén még azon éjjel tovább indult Selmeczbányára s ezt a várost január 12-kén kora délután körülbelül azon időtájban érte el, mikor prencsfalusi különítményének járőrei Németiben néhány dzsidást a Csórich hadtesléből fogolylyá ejtettek.

Január 15-kén ekképen voltunk elhelyezkedve:

az Aulich-hadosztály Körmöczbányán; örsei észak felé Perken, — dél és nyugat felé pedig Garam-Szentkereszten;

a Kmeti-hadosztály Beszterczebányán; örsei éjszaknyugatnak Hermaneczen;

a balszárnyi hadosztály Zólyom városában; örsei déli irányban Dobronán, délkeletnek Szalatnán;

a Guyon-hadosztály végre Selmeczbányán és Szélaknán, örseivel délnek a lévai úton.

Guyon hadosztálya két oldalának biztosítására Prencs falút és Teplicskát a németii úton a Kmeti-hadosztálynak egy különítménye, Zsarnóczot pedig Selmeczbányától nyugatra, a Garam völgyében a szentbenedeki országúton az Aulich-hadosztálynak egy része tartotta megszállva.

TIZENNYOLCZADIK FEJEZET.

(Az ellenség megtámadja a Bányavárosokat. — Zsarnócz. — Collery cs. kir. ezredes bekerítő csapatja. — Összecsapás Hodrics mellett 1849 január 22.)

Mikor a Bányavárosok elfoglalására indultunk, akkoron az utakat odáig jéggel-hóval borítva találtuk, elannyira, hogy seregünk csak szerfelett nagy ügygyel-bajjal birt azokon előrehatolni.

De akkor ugyanezen elemi akadályok az ellenségnek is útjában voltak és így a Bányavárosoknak bármely oldalról való megtámadtatása, mig ezeknek birtokában voltunk, jó darab időre valószinűtlennek látszott. De alig helyezkedtek el hadosztályaink a részökre kijelölt téli szállásokban: legott lágyabb idő állt be és az ellenség előtt mind kiegyengette azokat az utakat, melyeket nekünk hó és jég elébb oly nehezen járhatóvá tettek.

Aulich ezredes ugyan mindjárt, a mint Körmöczbányára érkezett, ismételt erős kémszemléi által, melyeket a Körmöczbánya-mosóczi országúton fekvő Turcsek felé küldözött, oly erélyesen meghiusitá Götz tábornok s a tót szabadcsapatok szándékolt támadásait, hogy *ezen* oldalról azok egyáltalján nem mertek többé háborgatni minket; de annál komolyabb veszély fenyegetett *délről*.

Összhangzó kémjelentésekből arról értesültem, hogy tetemes ellenséges haderők nyomulnak kétfelől is: a báthi és a szentbenedeki országutakon fölfelé ellenünk.

A Zsarnóczra kiküldött csapat, melynek csak túlnyomó ellenséges erők elől kellett volna tágítania, csakhamar feladta a reábizott helyet; hogy parancsnokának tudatlansága miatt-e, vagy pedig annak gyávaságából? — nem lehetett kideríteni.

Zsarnóczot okvetlenül vissza kellett foglalnunk, ha Selmeczbányát a báthi országúton közeledő támadás ellenében biztosan meg akartuk tartani. De Guyon hadosztályát nem lehetett többé újabb különítmények kiszakasztása által gyöngíteni. Ezért Aulich hadosztályához küldtem azt a parancsot, hogy ez Zsarnóczot egy zászlóalj gyalogsággal szállassa meg. De az erre kirendelt zászlóalj parancsnoka Szentkeresztről Zsarnóczra menet közben oly hírt hallván, mely szerint Zsarnócz már az ellenségtől meg van szállva: csapatjával sarkon fordult, merthogy véletlenül a parancs, melynek kivitelére ki volt küldve, tüzetesen mitsem szólt «megtámadásról» és mert az a körülmény sem volt különösen kifejezve benne, hogy Zsarnóczon ellenség is lehet.

Én a jelentést e váratlan esetről január 20-án Besztercebányán kapván, még azon éjjel Körmöczbányára siettem, hogy onnan egy hadoszlopot személyesen vezessek Zsarnócz ellen.

Január 21-én estve értem a Sándor-gyalogezred egy zászlóaljával a 9-ik huszárezrednek egy századával és egy háromfontos, hat ágyúból álló üteggel az említett helyre. De az ellenség — Collery ezredes — ki a 12-ik vadász-zászlóaljjal, némi lovassággal, s mintegy fél ütegre való röppentyűvel délfelől a Garam völgyén fölfelé nyomulva, már előtte való napon elérte Zsarnóczot, innen január 21-én már korán reggel tovább folytatta volt útját Hodricson át Selmeczbánya felé.

Az ezen ellenséges bekerítő csapat részéről másnapra várható támadás Guyon hadosztályát könnyen arra kényszerítheti vala, hogy szélaknai hadállását és utána Selmeczbányát is feladja.

Ennek elejét veendő, arra szántam el magamat, hogy Collery ezredest nyomon követem és hátul támadom meg.

Ezen szándékomról Guyon ezredest még 21. és 22-ike közti éjjel értesítettem és oda utasítottam, hogy ő meg a maga részéről előzze meg az ellenséget körülkerítési szándékában.

Az út Zsarnóczról Selmeczbányára, mint már említém, Hodricson át egy szűk völgyön visz fölfelé, — eleinte annak fenekén meglehetős lankásan, de az utóbb nevezett helységen túl már elég meredek emelkedéssel a sűrű erdővel benőtt éjszaki hegyoldalban. Itt az út részünkről még annakelőtte

több helyen természetes fatorlaszok által járhatlanná volt téve, mely torlaszokat azonban tőlünk csupán önkéntesek tartottak megszállva, inkább megfigyelés, mint megvédés czéljából.

Mikor január 22-én hajnalban Zsarnóczról Hodrics felé elindultam, azt reméltem, hogy az ellenség még ezen torlaszok által föl lesz tartóztalva, s én őt még azok elhárításával vesződése közben fogom utólérni; csakhamar azonban megtudtam, hogy még az elmult éjjel sikerült neki mindezeken az akadályokon keresztülhatolnia.

Hodricsról erős őrjáratokat küldtem ki délkeleti irányban, részint hogy a Szélakna előtt álló ellenséget is háborgassák, részint hogy a Guyon-hadosztályt, melyet még mindég Szélakna előtti állásában képzeltem, közeledésünkről tudósítsák.

Az országút azon pontjain fölül, hol az eltakarított torlaszok maradványai még szanaszét hevertek, összeakadtunk az ellenséggel. Csatárjai az útra dülő hegyoldalt tartották megrakva, oly ponton, melyről golyóik az utat hosszában sodorták.

Én egy századomat föl az erdős hegyoldal tetejébe küldtem, hogy kergesse el onnan az ellenséges csatárokat, vagy legalább oszlassa kétfelé azok tüzelését s ezzel a mi gyalog rohamoszlopunknak könnyítse meg az országúton való előnyomulását.

Pusztelnik alezredes (még kevéssel ez előtt, a mint említettem, vezérkarom főnöke, de már ekkor azon dandárnak parancsnoka, melyhez a «Sándor»-gyalogezrednek ezen támadásban résztvett zászlóalja tartozott), a ki önként csatlakozott ezen expeditióhoz, most személyesen vette át a hegytetőre rendelt század vezetését.

Azon esetre, ha rohamunkat az országúton az ellenség visszaverné, két ágyút hozattam elő és szedettem le mozdonyáról, hogy ezek tüzelése az ellenséget az üldözésben hátráltassa s egy újabb támadásunk előkészületeit eltakarja. A többi ágyúm, valamint a lovasság nagy része is az utóvédcsapatnál maradt.

Egyes huszárok önként előrevágtattak volt az ellenségtől lövetett országúton; de ezeket az ellenség oly erős puskatűzzel fogadta, hogy kénytelenek voltak mentül sebesebben

visszafordulni. Ebből aztán az lett, hogy a gyalogság, mely közt nagyon sok volt az újoncz, megrőkönyödött. A közben csatáraink mégis megkezdték a tüzelést lefelé a hegytetőről, s ekkor «itt az idő» gondolám, hogy a rohamoszlopot a szekérúton előre indítsam. De ez, az erdőt megszállt ellenségnek első tömeges tüzelésére megfordult és megállítani ekkor már annál kevésbbé volt lehetséges, minthogy az ellenség a szekérúton is egy vadászosztagot küldött ellenünk szuronyt szegezve.

Erre aztán képtelen rémület szállt gyalogságom és a két lekapcsolt ágyúm legénységének inába! Gyalázatos futásnak eredtek. A huszárok útjokat akarták állani: de amazok a lovak hasa alatt kúsztak odább, mikor a lovasok közéjök vagdostak. Az iszonyú zavarban, a mely ebből támadt, az ágyúslovak is nekivadulván, az üteg többi része, egy ágyút kivéve, részint a mélységbe zuhant, részint nem lehetett azokat elvontatni. Az üteg parancsnoka ellenséges golyótól találva ott terült el a két lekapcsolt ágyú mellett. Tüzérei ágyúikat cserbenhagyván, a töltőeszközökkel együtt elfutottak.

Azalatt hasztalan törekvésem közben, hogy a gyalogság legbátrabbjait ágyúim fedezésére együtt tartsam, nyomról-nyomra magam is végre azon ponton leltem magamat, a hol a lekapcsolt két ágyú állott. S itt azután néhány egymást sűrűbben követő vadászgolyó hangos fütyülése megcselekedte azt, hogy nemsokára egészen egyedül maradtam. Még segédem is, egy rettenthetlen vitéz férfiú,* eltünt mellőlem. De minthogy elesni nem láttam, éppen távolléte biztatott egy utolsó reménynyel, mert meg voltam győződve, hogy csak azért távozott mellőlem, hogy a futamlókat egy hátrább eső ponton, ha csak lehet, feltartóztassa s újabb előnyomulásra bírja.

Különben átláttam én, hogy itt győzelemre ilyen csapatokkal többé gondolni sem lehet; de legalább azt reméltem, hogy még az ágyúkat megmenthetem. Ezért akartam — ámbár egymagamra — ott abban a helyben még kitartani.

Szorosan az ágyúk mellett, keresztbe az országútra tolva,

* Kempelen Károly főhadnagy, utóbb százados a Vilmos-huszárezredben. A fordító.

egy tölténykocsi állt. E mögött kerestem némi oltalmat az ellenség golyói ellen.

A völgybe lerohanó csapatjaim csörtetése már alig hallatszott fel hozzám. Helyette az ellenkező oldalról zavart kiabálás és közbe az osztrák néphymnus zenéje hangzottak fülembe. A jövő pillanatban az út legközelebbi kanyarulatából az osztrák vadászok rohanó csapatja tört elő. Erre magam is megrendültem. Habozva, hogy a természetes ösztönt kövessem-e, mely menekülni késztetett, vagy hogy az engem ért szégyen miatti kétségbeesésemben inkább az ellenség szuronydöféseit bevárjam, hol a megfutott csapatjaim után, hol a rohamlépésben felém közeledő vadászok felé tekintgettem. Ekkor hirtelen úgy rémlett, mintha a vadászok ágyuim láttára hüledeznének, lábuk elakadna, a «hurrá!» kiáltás elhalna ajkukon: és hirtelen elszánva a kanócz után nyultam. De vagy hogy szemem rá nem akadt, vagy mert a megfutott tüzérek azt is magokkal vitték: a kanóczot nem birtam megtalálni és most már minden reményből kifogyva, én is futásnak eredtem. Gyalogszerrel voltam, megmenekülésem ennélfogva nem volt valószinű; későn szántam el rá magamat. Most azáltal véltem az üldöző ellenség lövéseit kikerülni, hogy az erdős hegyoldalra szökvén, a fák között iparkodtam takarva tért nyerni; de mert minden lépten-nyomon megbotlottam, megint csak le kellett térnem a nyilt országútra.

Az ellenség vadászai már oly közel jártak a sarkamban, hogy biztosan vehettek czélba; és ezt meg is tették; de szerencsére én az erősen lejtős hegyiúton minden lépésemmel a czélvonal alá süllyedtem s így csákómat érte a golyó, mely agyamnak volt szánva; a többi pedig épenséggel ártatlanul fütyült el fölöttem. Azok a becsületes vadászok nyilván nagyon mohón lőttek; valamivel több hidegvér a czélzásban, sok gondtól menthette volna meg fővezéröket a jövő tavaszon.

Különben most már én is megtettem a magamét, hogy az időt, mely alatt nekik mozgó tarcsául kellett szolgálnom, lehetőleg megkurtítsam.

Az ellenség felől egy nekivadult nyerges ló vágtatott el mellettem. Valami száz lépésre tőlem elfogta egy huszár, sebesült és gyalog vánszorgó pajtása számára, a kit nem akart elhagyni, hanem saját élete veszélyeztetésével is meg akart

menteni. Miután azt tova segítette, megpillantott engem, felém vágtatott és fölajánlotta saját lovát, «mivel, úgymond, többet ér az én életem az övénél».

E nagylelkű önfeláldozás példája különös hatással volt rám: legott újra bízni kezdtem, hogy még nem kell lemondani a nap győzelméről.

— «Vágtass inkább azok után a hitvány bakák után és terelj nekem ide vissza egy falkát belőlök, de olyan legények legyenek ám, mint te vagy!» — szóltam a hőslelkű huszárnak.

— «Hasztalan fáradság lesz» — felelt emez káromkodva — «hisz ezek tótok, nem magyarok!»

A megjegyzés igaz volt a faj tekintetében, — nem úgy a belőle vont következtetés is, mert a gyáva tüzérek magyarok voltak, nem tótok. És mi több: úgy látszott, a jövő pillanat meg akarja hazudtolni huszáromat a tótokra nézve is, mert alig hogy ez a czifra káromkodás végét kikanyarította, a legközelebbi hajlatnál, mely mögött az út lefelé szemem előtt eltünt, egy szakasz gyalogság segédtisztemtől vezetve, rohamlépésben közeledett megmentésemre.

Tehát nem csalódtam Kempelenben! És meglátván a közeledő segítséget, most már kivihetőnek is hittem iménti elhatározásomat, hogy még nem hagyok fel a küzdelemmel!

— «Utánam!» — kiálték az elég elszántnak látszó legényekre. — «Pajtásaitok sem fognak soká késni, ha megtudják, hogy megint előre nyomulunk. Ez a derék huszár majd gondoskodik róla, úgy-e bajtárs!» és be nem várva ennek feleletét, megint az ellenség felé fordultam és gyorsan haladtam fölfelé az úton. A tótok hihetőleg keveset értettek abból, a mit nekik magyarul odakiáltottam, de azért követtek bátran.

Az ellenség tüzelése most sűrűbb lett. Nem értünk rá azt viszonozni. Én folyvást ösztönszerűleg bíztattam a legénységet; a ki maga is veszélyben lévén másokat bátorít, önmagát is bátorítja.

— «Utánam!» — kiáltottam újra — «látjátok, hogy lövéseik nem találnak!»

De szerencsétlenségre épen ekkor egyik golyó *talált;* az első sorban orditva esett el egy ember: s abban a pillanatban a többi megint futásnak eredt . . .

Egy váratlanul felmerült végső reménynek — még ha

balga volt is — hirtelen elenyészte keményebben rázza meg az ember lelkét, mint minden korábbi alapos remények apránkénti szétoszlása.

— Mára vége! — kiáltott segédtisztem. — «Vége örökre!» — mondtam én kétségbeesésemben.

Mikor az ágyúk mellől meghátráltam, akkor is ép úgy láttam véglegesnek a kudarczot, mint most; de e szégyenteljes visszavonulás kényszerűségének felismerése akkor nem rohanta meg a lelkemet olyan rögtön, mint most. Akkor *ott* még saját megmentésemre gondoltam; itt most már erről is lemondtam.

Egyébiránt e kétségbeesett közönyömben testi erőm rendkívüli kimerültségének is megvolt a maga része. Az erkölcsi lelkesedés tetőpontján keressük a halált; a testi kimerültség mélységében megszűnünk azt kerülni. Hogy e két véglet egyszerre támadjon egy emberben, lehetetlennek tartom. Vitézségről, valamint gyávaságról csak a két véglet közötti állapotban lehet szó.

— «Menjünk innen, míg nem késő!» — kiáltott segédtisztem. — S engem karon ragadva, úgy vonszolt tova magával a lejtős úton lefelé! Az iménti huszár is (mégis csak igaza volt ez egyszer a tótokra nézve) megint ott termett mellettem, lovát újra fölajánlván. Felindulva, hogy ily önfeláldozás elfogadását csak fel is teszi rólam és boszankodván az alkalmatlan vonszoltatás miatt, ki akartam ragadni karomat a segédtiszteméből; de ez keményen fogvatartott és el nem eresztett még akkor sem, mikor egy ellenséges golyó kettőnk között süvítvén keresztül, a segédtiszt fél karját megzsibbasztotta; mire én végre — belátva, hogy további ellentállásom saját éltemen kívül két hű kisérőmét is veszélyezteti — és végső testi erőmet összeszedvén, azontúl önként követtem lépteiket.

Hodrics helység fölvége közelében egy szekér állt készültségben súlyos sebesültjeink számára; ezek azonban egytől-egyig már régen a hadifogság keserves sorsára jutottak. Én tehát habozás nélkül élhettem az alkalommal, hogy rajta csapatjaimat utólérjem, a mi csak a falu alvégében sikerült.

Itt a huszárokat még folyvást a felbomlott gyalogság összeterelésével bajlódva találtam. Elcsüggesztő látvány volt; de mennyivel kétségbeejtőbb még annál is a gondolat: ily

csapatok vezérének lenni! És bizony ily tapasztalatok után a legmerészebb képzelőtehetség sem hitte volna valószínűnek hogy a «Freies einiges Oesterreich» mégis az Orosz-birodalom megmentő fegyverözönére fog szorulni Magyarországon!

Én a gyalogságot és az odaveszett ágyúüteg legénységét legott a helyszinén meg akartam tizedelni; de a megfogyott sorokra vetett egyetlen pillantás meggyőzött, hogy meg vannak azok már eléggé tizedelve!...

Ugyanis az öt darab ágyún s néhány huszáron kívül két századra való gyalogosból állt aznapi veszteségünk! Pusztelnik alezredes sem volt sehol. Később megtudtuk, hogy sebesülten fogságba esett.

Az ellenség tovább nem üldözött bennünket, s így legalább azontúl Hodricstól Zsarnóczig rendben mehetett végbe hátrálásunk.

Zsarnóczon csapatjaimnak rövid pihenést engedtem; magamat ellenben tovább űzött a nyugtalan vágy, hogy mielébb Guyon hadosztályának sorsa felől szerezzek bizonyosságot.

Hogy velem együtt ez is vereséget szenvedett, azon nem kételkedtem. De hogy mely irányban és milyen távolságra nyomta őt vissza az ellenség? vajjon első ijedségében nem hátrált-e egészen Beszterczebányáig, ez által az őt hihetőleg nyomon követő ellenségnek útat engedve, hogy egyfelől a zólyomi, másfelől a körmöczbányai hadosztályokat egymástól és a Beszterczebányán egyesült másik kettőtől elvágja, ezzel hadtestemet háromfelé szakítsa s egyenkint mindegyiket megsemmisíthesse? Mindezen kérdés rögtöni választ követelt.

Zsarnóczon senki sem tudott rá feleletet adni. De meg az Aulich-hadosztályhoz még azon éjjel kellett rendeleteket is bocsátani, sőt ezeket részben foganatosítni is. Én tehát segédtisztem kiséretében szekéren előre siettem Körmöczbányára.

Zsarnóczon óva intettek volt a lakosok, hogy erős födözet nélkül ne utazzak, mivelhogy egy ellenséges vezénylet Hodrics felől az északi hegyháton keresztülhatolván, a Zsarnóczról Szentkeresztre vivő útat, a melyen haladnom kellett, jóval régebben elérhette, mint én. De én az intéssel nem gondoltam.

Nem messze azon helytől, melyet rám nézve veszélyesnek jeleztek, csakugyan egy fenyegető «Halt! wer da!» kiáltás állította meg lovainkat s a jövő pillanatban szekerünket fehér-

szíjas gyalogság fogta körül. A német kiáltás, a fehér szíjak eléggé gyanús jelek valának. Segédtisztem nem akart szint vallani. «Egy tábornok» felelt vontatva és «Hát ti melyik zászlóaljból valók vagytok?» kérdezte durva szóval a szekérből messze kihajolva, hogy a sötétség daczára valamely határozott ismertető jelt födözzön fel valamelyik katonán. «Semmi zászlóalj! Miféle tábornok?» volt a felelet. S a katonák mind többen és közelebb tolakodtak.

Helyzetünk válságos lett. Most már fölvilágosítást kellett adnunk. Ha most ezek osztrákoknak bizonyulnak: akkor csak egy lövés a tolakodó faggatóra, egy ugrás a szekér elejére s egy ostorcsapás a lovak közé menthetett meg *talán* minket.

Ezt hamarjában átgondolva, ülésemről lassan fölemelkedtem és egyik pisztolyom sárkányát zajtalan felhúzván, fojtott lélekzettel, ugrásra készen vártam a történendőket.

E közben segédtisztem még mindég késett a válaszszal. Folyvást azon igyekezvén, hogy hamarább ismerje föl ő azokat, mint azok minket; még jobban kihajolt tehát a szekér oldalán, a közelebb lépő katonák felé. E rövid időköz előttem öröklétnek tetszett. Azt hittem, tovább ki nem várhatom az eldöntés pillanatát.

«Hisz ez a mi Sándor-gyalogságunk!» kiáltott fel Kempelen és minden további tartózkodás nélkül megadta a kívánt felvilágosítást. Ráismert ugyanis az egyik altisztre, kit ő a szerencsétlen ütközet reggelén személyesen bízott meg valamely parancs teljesítésével.

A Sándor-gyalogságnak még akkor fehér szíjai voltak. De a meglepetés első pillanatában ez egyikünknek sem jutott eszébe, valamint azon másik körülmény sem, hogy a Hodricsnál velünk szemközt harczolt vadászoknak fekete szíjaik valának.

Az említett altiszt a szekerem körül tolongó kevés számú legénységgel együtt azon századnak volt a csekély maradványa, melyet én reggel Hodricson átvonulásom alkalmával ezen helységből kémjáratra Szélakna felé küldtem. Ez, a mint az erdőn keresztülvonult, egyszerre több oldalról megtámadtatván, nagyrészt fogságba esett. Csak e keveseknek sikerült magukat keresztülvágni s ott, hol a gyalogút s déli hegyoldalról a keskeny helységen keresztül az északi hegyhátra

visz, Hodricson átlopódzni, miután előbb egy ellenséges járőrcsapatnak, mely a mi meghátrálásunk után Zsarnócz felé czirkált, elvonulását egy rejtekből nézték. Ezután már veszély nélkül értek az említett hegyháton átkelve, a zsarnócz-szentkereszti országútra s ekkor épen Zsarnóczra zászlóaljukhoz készültek indulni, midőn velünk találkoztak.

Meghagytam nekik, hogy zászlóaljukat várják be ott helyben, minthogy az már útban van vissza, feléjök.

Ezekután további fönnakadás nélkül folytattam útamat Körmöczbányára.

TIZENKILENCZEDIK FEJEZET.

(A Guyon-hadosztály szélaknai veresége. Január 21. és visszavonulása Selmeczbányától Bucsáig. Január 22. — Az Aulich-hadosztály válságos helyzete. — Ebből megmenekvése. — Guyon és a balszárny hadosztályainak még válságosabb helyzete. — A Feldunai hadtest végre egyesül Beszterczebányán. — A hadügyminiszter egy régibb visszavonulási parancsát utólag fontolóra veszem. — Hátrálási vonalunk Beszterczebányától a tiszai felvidékre. — Visszavonulási terv a Szepességig. — Málhaszekérvonat mint utóvéd. — A visszavonulás megkezdődik. — Egy kisértő. — A népesség hangulata.)

A Guyon ezredes felől Körmöczbányán kapott hiteles tudósítások súlyos aggodalmaimat legnagyobbrészt igazolták. Ő már előttevaló napon, január 21-én Szélakna mellett vereséget szenvedett és Selmeczbányára kényszerült visszavonulni. Rá következő éjjel azt a parancsot vette, hogy támadja meg az ellenséges bekerítő csapatot. Virradóra ehhez hozzá is fogott, ámde emberei — csakúgy mint Hodricsnál az enyimek — már az első lövésekre kereket oldottak. Azonközben az ellenségnek Szélakna felőli támadása miatt Selmeczbányáról is kénytelen volt kivonulni, sőt csapatjai bátortalansága őt arra is kényszerítette, hogy Breznicskánál a Garam vizén is átkeljen és egészen Bucsáig vonuljon vissza.

Beteljesült ezáltal, a mitől tartottam: a Garam völgyén vivő országúton az Aulich-hadosztály egyesülése a többi hadosztálylyal lehetetlenné vált; mert ez az út a folyónak jobb partja legszélén húzódván végig, több ponton megannyi keskeny szorulót képez, melyek a balpart felé teljesen fedezetlenek. Pedig az olyan ellenségről, ki míveletei kivitele közben még az oly merész húzásoktól sem retten vissza, minő csakiként a Collery ezredesé az alsó Garamvölgyből fel Zsarnóczon és Hodricson át Selmeczbánya felé — nem volt szabad azt föltennem, hogy nem szállja meg a Garam balpartját, át-

ellenben amaz elébb említett szoros útszakaszokkal, melyek Aulich hadosztályának arravonulását a Garam völgyén annyira veszélyessé tették. Ezt annál kevésbé volt szabad föltennem akkor, midőn Guyon ezredesnek Bucsáig történt hátrálása által ezen ellenség a kérdéses balpartnak az országút egész hosszában, veszélytelen birtokába jutott.

A Túrócz vize völgyén Perk, Turcsek, Stubnya helységeken át Mosócznak és azontúl egy jobbra kanyarodással Cseremosnán, Bartoskán s a Sturecz-hegyen át, Beszterczebányától éjszaki irányban eszközölni az Aulich-hadosztály visszacsatolását a hadsereg zömével — tekintve Götz osztrák tábornok ezen északi vonalon foglalt állását, valamint ezen vidék földnépének irányunkban mutatkozó ellenséges indulatával szemközt, még veszedelmesebb feladatnak tetszett.

Ily viszonyok közt nem maradt egyéb hátra, mint a Körmöczbánya és Beszterczebánya közti hegyháton átvivő igen kétes utat használni — még a málhák és ágyúk egy részének koczkáztatásával is!

Mind Körmöczbányától, mind Beszterczebányától meredek erdei utak visznek a hegység legfelső tarajáig, itt azonban oly meredek és kopár sziklagerincz tetézi a hegyet egész hosszában, hogy azon csak egyenkint és gyalog juthat át az ember. A hegylejtők lakói ezen utakat csakis kivételkép tél idején szokták használni s ekkor is csak könnyű kézi szánokkal, oly módon, hogy mikor ama szirttető lábához érnek, akkor ott a szánt a szállítmánynyal együtt széjjelszedik s úgy darabonként czepelgetik a sziklatetőn át, a túlsó lejtőn található útra, ott azután szánkóikat a szállítmánynyal együtt újból összerakják és mindenestül úgy ereszkednek le a túlsó völgyek valamelyikébe, kinek-kinek úticzélja szerint.

Hogy ezen már magában is meredek voltánál fogva elég nehezen járható közlekedést legalább az utóbbi megszakítás nélkül lehessen használni: valamikor régen a vidék bányásznépe a sziklás gerinczet, talapjának legkeskenyebb pontján, keresztülfúrta volt; idő folytával azonban ezen kis alagútféle nagyrészt megint beszakadt és összeomlott.

Ezt kellett tehát elébb kitakarítanunk és rajta tetemesen tágítanunk, hogy az egérutat ágyúkkal is járhatóvá tegyük.

Január 24-ére elkészült ezen mívelet s a rá következő

éjjel Aulich hadosztálya ezen az alaguton át is vonult szerencsésen, ámbár kimondhatatlan erőfeszítések árán a sereg részéről.

Hanem azalatt, hogy *emitt* egyik hadosztályunk így a csapdából kimenekült: amott lent a Garam völgyében még sokkal nagyobb mérvben két másik hadosztályra tört rá — a hadtest zömétől való elvágatás és elszigetelt állapotban a megsemmisíttetés előre nem látott veszedelme.

Ugyanazon éjjel, melyen Aulich hadosztálya a maga fáradságos átkelését a Szkalka hegygerinczén (így hívják, úgy vélem, azon rövid kikönyöklőt, mely a Garam és Vág folyók közti vízválasztó hegységből délkeleti irányban Körmöczbánya és Beszterczebánya városok között kinyúlva, a Laurin-hegyben végződik) szerencsésen véghezvitte, hirtelen ismét annyira meglágyult az időjárás, hogy a Garam már reggelre kiáradván, a Zólyomot Beszterczebányával és Bucsával egybekötő országutat több lábnyi magasságra elözönlé. Ezáltal a Bucsán és Zólyomon lévő két hadosztály nemcsak a Beszterczebányán álló had-zömétől, hanem egyenkint egymástól is tökéletesen el lőn szigetelve; és mindkettőnek helyzete főleg azért látszott még sokkal veszélyesebbnek annál, a miből az imént az Auliché megmenekült, mert egyik felől a Selmeczen tanyázó győztes ellenséget tudtomra semmi meg nem akadályozhatja abban, hogy Guyon hadosztályát Bucsán túlnyomó erővel megtámadja, és miután ez az árvíz miatt sem Beszterczebányára, sem Zólyomra vissza nem vonulhat, végkép tönkre tegye, vagy éppen fogságba ejtse; — és mert másfelől meg Zólyomból már több napja ismételten azon jelentés érkezett hozzám, hogy Korponáról számos lovas járőr mindegyre merészebben Zólyom közelébe száguldoz és hogy ezek nyomán ez oldalról is legközelebb támadást várhatni az ellenség részéről.

Arra, hogy az egymás alá torlódott jéghasábok tömegei által eldugult Garamon az áradat gyorsan lefolyjon, gondolni sem lehetett; azt pedig, hogy a magasan elborított országutat a víz alatt lábbal keresve, a túlsó hegyekig a hullámokon keresztül gázoljon a sereg — a környék lakói menthetetlenül romlásra vezető kísérletnek mondták.

Igy hadtestem nagy részének végromlása ezuttal csakugyan

kikerülhetetlennek látszott; mert hegyi út, csak némileg is használható, melyen hadosztályaim a veszedelmes ártért kikerülhették volna, sem Zólyomról, sem Bucsáról nem vitt Beszterczebányára.

Hogy a két hadosztály ezen kétségbeejtő helyzetéből mégis megszabadult: azt egy magában tragikómikus esemény erkölcsi következményeinek köszönhettük, mely január 22-én, tehát még a Garam kiöntése előtt Bucsán a Guyon-hadosztálynál mindjárt Selmeczbányáról kiszorulása után történt.

Gróf Guyon ezredes ugyanis — félelem és meggondolás nélkül mint mindenkor — alig ért el a maga csatavesztett és kifárasztott hadosztályával Bucsára: máris, kurta pihentetés után legott vissza, Selmecznek akart fordulni, hogy a győztes ellenségnek még aznap visszaadja a kölcsönt. De minthogy katonáiban ezen vállalathoz mentül kevesebb harczvágyat vélt tapasztalni: ő ezt égettbor segítségével akarta felkelteni bennök. De azok többet találtak abból inni, mint a mennyitől verekedő kedve szokott jönni az embernek. Csakhamar a fegyelem — különben sem legerősb oldala épp *ezen* hadosztálynak — annyira megbomlott benne, hogy már ez a mindennapos vakriadó: «Jön az ellenség!» oly zavart idézett elő a táborban, hogy ennél nagyobb közvetlenül egy nagy vereség után sem igen lehetett volna: és találkoztak ekkor, a kik ijedtökben egész Beszterczebányáig futottak. Utána lassanként összeverődtek ugyan Bucsán a szétbomlott osztagok, de az ellenséges meglepetéstől való rémület, mely már egyszer az inukba szállt, utóbb a Garam hullámaival versenyt áradt s végtére legyőzte még a vízbefúlás félelmét is. Csak így vált lehetővé, hogy gróf Guyon ezredes a magosan elözönlött úttöltésen megtehesse a visszavonulás kísérletét. S ez aztán *sikerült* szerencsésen! S ezen siker azt a gyanút ébresztette bennünk, hogy a környék lakossága ezen kísérlet veszélyeit készakarva túlozván, irántunk való ellenséges áruló szándékból festette ennyire kirívó színekkel.

A zólyomi hadosztálynak, hasonló kísérletnél, sokkal gonoszabb volt a dolga: neki magán a megáradott folyón kellett átjönnie, tehát a magosan elöntött és az áradat sodrától ostromlott hídon át. És azontúl is az ő útjok mélyebben volt víz alá temetve. De a bucsai hadosztály példája fényesen győzött: és

nehány óra mulva hadtestemnek mind a négy hadosztálya Beszterczebányán megint együtt volt.

Utólag megtudtuk, hogy mi bizony az árvizek leapadását bizvást bevárhattuk volna; mert Wiesz csász. tábornok dandárját, melynek támadásaitól mi Zólyomot annyira féltettük, az ellenség rögtön visszavonta Pest felé; a szélaknai, hodricsi és selmeczi győzők pedig magokat támadásaik folytatására gyöngéknek érezték, sőt azt várták, hogy mi támadjuk őket. De minderről nekünk akkor sejtelmünk sem volt s így ez egyszer is az történt, a mi másszor is nem éppen ritkán szokott megtörténni, hogy tudniillik félnek egyik a másiktól s mindketten többnyire ok nélkül.

Egyébiránt, ha jókor megtudtuk volna is az ellenségnek föntirt diszpozicziójá t: a bányavárosokat tovább mint emígy is, mégsem tarthattuk volna megszállva; mert a minket onnan kiűző, valóban ellenállhatatlan ellenség az *éhség* volt, melyet az idő meglágyulása hozott ránk az által, hogy járhatlanná tette a déliebb megyékbe vivő utakat és huzamosb időre lehetetlenné az onnan való gabnaszállításokat.

Még mikor Selmeczbányára bevonultam, vettem volt ott azt a parancsot Mészáros tábornok hadügyminisztertől, hogy rögtön vonuljak vissza a Felső-Tisza felé, hogy ott — egyetértve Klapka György ezredessel, a ki legújabban Mészáros helyébe ennek gróf Schlick csász. altábornagytól több ízben megvert hadtestét vette át — Schlick ellen operáljak. Nekem ott délnyugatról, Klapkának délről kellett Schlick hadtestét közrevennünk.

Ezen hadügyéri parancs rögtöni teljesítésének, mikor én azt vettem, ugyanazok az okok álltak útjában Selmeczbányán, a melyek engem Léván arra kényszerítettek, hogy oldalt föl a Bányavárosokba vonuljak. S ezek az okok Selmeczbányán is döntöttek. Mert azok a hátrányok, melyek ezen ideig-óráig való engedetlenségből hárulhattak hazámra, elenyésző csekélyek voltak ahhoz képest, mely a Feldunai hadtest előrelátható megsemmisüléséből biztosan bekövetkezett volna.

Most azonban, hadtestemnek Beszterczebányán szerencsésen befejezett összpontosulása után, máskép alakultak a viszonyok, s ezek engem további ellenkezés helyett egyenesen

arra ösztönöztek, hogy a Felső-Tisza felé megparancsolt visszavonulás megkezdésével ezentúl ne késsem.

Most tehát már nem ez a visszavonulás maga, sem nem az iránya volt a kérdés, hanem csak annak kiviteli módja.

E részben csak két út állt nyitva előttünk Beszterczebányáról:

egyik a felső Garamvölgyön fel Vöröskőig, innen a Garamvölgy vidékének déli határán át a murányi völgybe és a Jólsva folyócska völgyébe, azontúl pedig Tornalja és Putnok felé, Klapka hadtestének valószínű hadmíveleti körébe;

a *másik:* Szepes, Sáros és Abauj vármegyéken keresztül.

Amott az ellenséggel való találkozás nagyon *valószínű* volt: *emitt,* az utóbbi vonalon az *bizonyos* volt, még pedig éppen gróf Schlick altábornagy győztes és e miatt félelmes hadtestével, mely a mondott három megyét megszállva tartotta.

Mindamellett az utóbbi kerülőutat választottuk, mert az első vonalon, a folyvást tartó lágy időjárás miatt feneketlen utaktól, — Tornalja közelében pedig az ellenség részéről, — két ellenkező oldalról is, mi több, menetközben való támadástól — kellett tartanunk. Ugyanis, ha mozdulatunkról jókor értesülnek: egyfelől Schlick gróf hadteste, vagy ennek legalább egy része, Kassáról a tornai uton, — másfelől Wiesz tábornok dandárja, melyet mi akkor Zólyom alatt képzeltünk, Vámosfalván, Zelenén és Rimaszombaton keresztül sokkal hamarabb érhetnek Tornaljára, mint mi, s itt vagy harczrakészen bevárhatnak, vagy, a mi rosszabb, menetközben rajtunk ütnek.

A Szepességen keresztül ellenben, még ha folyvást olvadni talál is hó és fagy — jó, vagy legalább szilárd utakra tarthattunk számot; — itt a *támadók mi* vagyunk és hátul vagy oldalt véletlen megtámadtatástól tartani az egész menet közben nem volt okunk, minthogy az ellenség, a mint hadtesteinek elhelyezését kombináltuk, többé nem volt képes ezekből, sem bennünket azon az úton, melyen jöttünk, utólérni, sem pedig más úton erőltetett gyorsmenet által elejbénk vágni és minket azon idő és térelőnytől megfosztani, melylyel máris bírtunk s melyre oly felette nagy szükségünk volt a végre, hogy a gróf Schlick ellen intézni szándékolt támadást kényelmesen előkészíthessük és hátul, oldalt bántatlanul végrehajthassuk.

Ehhez képest a következő visszavonulási terv lőn megállapítva:

A magyar Feldunai hadtest Beszterczebányáról a Szepességen át a Felső-Tiszához *két*, egyenlő erejű hadoszlop alakjában kezdi meg visszavonulását. A Guyon-hadosztályból, meg a balszárnyi Piller-hadosztályból álló *egyik* hadoszlop a felső Garam-völgyben halad Pohorella, Vernár, Sztraczena és Huta* felé Iglóra. Az Aulich és Kmeti-hadosztályokból álló másik hadoszlop — átlépvén a Vág és Garam folyók közti vízválasztót — a felső Vág völgyén végig a Poprád-völgybe vonul; azontúl pedig Csütörtökhelyen át Lőcsére.

Mielőtt az említett két végpontunkat szerencsésen elérjük: a részünkről Schlick gróf ellen intézendő támadásra gondolni sem lehetett.

A déli hadoszlop, melynek a Garam völgyén kellett átvonulnia, több százra menő málha-szekérből álló tehervonatot kapott *hátvédül.* Azok tartalma a legkülönfélébb kincstári vagyon, közte ruhatárak, egy mozgó fegyvergyár, czukor, kávé, czin-, vörösrézkészletek, fegyveralkatrészek s több effélék voltak, többnyire a Honvédelmi Bizottmány megrendeléséből való szállítmányok, miket mi Váczról Selmeczbányára tett menetünk közben részint már az ellenség birtokába esett fővárosok felé útban szemközt érvén, részint az odaszállításra készen különböző helyen fölfedezvén, visszafordítottunk és magunkkal hoztunk, hogy így mentül biztosabban a kormány új székhelyére juttassuk.

Ezen szekérvonat megfelelő hadi fedezetet követelt és Vácztól fogva szertelen terjedelmüvé szaporodott. Annak még ezentúl is födözetet adni több volt, mint a mennyivel szabad volt az erőltetett visszavonulás sanyaruságai által úgyis már túlcsigázott csapatokat megterhelni. És minthogy elül járatni e szekérvonatot azért nem volt tanácsos, mert ha ezt teszem, akkor a legelső kósza hírre, mely kitűzött czélunk felől az ellenség közeledését jelentené, mindezen tömérdek rakott szekér okvetlenül úgy megtorlódik, hogy a nyomában menetelő hadosztályok tovahaladása megakad miatta; nem

* Most Iglófüred. A fordító.

maradt egyéb hátra, mint a két *hadosztályt* járatni *elől* s a málhavonatot — a jó szerencsére bízva — *leghátul* utána.

Bizonyos, hogy mindezen álladalmi javak azon pillanatban zsákmányul az ellenségnek birtokába esnek, melyben neki eszébe jut, e déli hadoszlopunkat üldözőbe venni; de ekkor egyszersmind kénytelen az ellenség, az egész megrekedt szekértömeget elébb eltakarítani a maga utjából, mielőtt a két napi járófölddel előbbre haladt hadosztályaimat utólérhetné.

A szekérhad mellé — nem védelmül, csupán a menetrend fönntartása végett — rendelt csekély fegyveres erő parancsnokának pedig az volt feladatul tűzve, hogy az ellenségnek a zsákmányt, ha arra kerül a dolog, a mennyire lehet csak apródonkint vesse a torkába, s úgy ezzel, valamint az országútnak a kénytelen-kelletlen feláldozott szekerekkel való gyakori eltorlaszolása által, a vontató állatoknak pedig elhajtása vagy megsemmisítése által a császáriak utánnyomulását telhetőleg nehezítse meg.

Azon huzamosabb időnyerés pedig, melyet ez intézkedések déli hadoszlopunk számára biztosítottak, bőven fölért a netalán veszendőbe menendő államjavak szállítmánya értékével; mert nem szabad elfelejteni, hogy visszavonulásunk a Bányavárosokból egyszersmind gróf Schlick altábornagy hadteste elleni *támadó* hadmívelet is volt és nekünk e végből főleg arra kellett törekednünk, hogy a nyomunkat verő Götz és herczeg Jablonovski csász. tábornokok dandárjai ne érhessenek utól bennünket *elébb*, semmint a Schlick gróf akkori hadmíveleti körén szerencsésen keresztülvágtuk magunkat.

Azonban az ellenség nem vette üldözőbe déli hadoszlopunkat; s e szerint az egész szállítmány megmaradt a magyar kormány rendelkezésére.

A Bányavárosokban felfedezett kincstári, részint vert, részint veretlen aranyezüst készletet nagyobb biztosság okáért az *éjszaki* hadoszlop védelmére bíztam, mint utóbb szintén a kormánynak átadandót. (Ezen átadás későbben meg is történt Kassáról.)

Ezen visszavonulási terv haladék nélkül foganatba vétetett.

1849. évi január 27-én hagyták el a Feldunai hadtest utolsó osztagjai Beszterczebányát. Főhadiszállásom az éjszaki hadoszloppal menvén, 28-án Rózsahegyre ért.

Itt a Szepesség felől jövet egy ember* jelentkezett nálam, a ki herczeg Windisch-Grätz tábornok által hozzám küldöttnek mondván magát, négyszemközt kívánt velem beszélni.

Kihallgattam.

Elmondta bizalmasan, mikép herczeg Windisch-Grätz tábornagy úrnak az lenne a kívánsága, hogy én a Feldunai hadtestet vigyem át ő magasságának táborába (ezen kívánságán én perczig sem kételkedtem). Ha ezt az óhajtását teljesítem, akkor ő herczegsége amnesztiát és — a monarchián kívül — gondnélküli megélhetést biztosít számomra. Ez utóbbin szintén egy cseppet sem kételkedtem. Mindazáltal — a mint a követ elmondta a mondandóját — néhány törzstisztet beszólítottam a szobába, elmondtam ezeknek az iménti titkos beszélgetést és jelenlétökben a követnek váczi proklamáczióm egy kőnyomatú példányát nyomtam a kezébe: vigye meg ezt feleletül *annak, a ki küldte* — azon megjegyzéssel, hogy ez a Feldunai hadtest ultimatuma — s a parancsnokáé.

A Lajthától Budapestig visszavonulásunk közben, mint már említettem, kevés támogatást tapasztaltunk ügyünk iránt a lakosságnál; a Bányavárosokban s ezekkel határos éjszaki vármegyék lakossága nagyrészt éppen ellenséges érzülettel volt irántunk. Magatartása azonban mindenütt semleges maradt, néhány háromszínű denunciánst kivéve, a kiknek besúgásai egyébiránt nem eredményeztek egyebet annál, hogy Selmeczbányán egy-két feketesárga zelótának kikiáltott egyén parancsomra elfogatván, Beszterczebányára kísértetett, a honnan néhány nap mulva szabadon bocsátva, haza mehettek; Liptószentmiklóson pedig egy falka obszkurus tót lázítót fogva velünk vittünk, kiket utóbb Debreczenbe küldtem.

* Rankay nyug. cs. k. huszárszázados. A fordító.

HUSZADIK FEJEZET.

(A Feldunai hadtest a Szepességbe érkezik. — Az iglói meglepetés február 2—3. — A Feldunai hadtest veszélyes helyzete. — Egy kibúvó. — Indokok ennek használása ellen és a gróf Schlick altábornagy elleni támadó hadmívelet mellett. — Az utóbbi kezdődik. — Klapka és Schlick hadtesteinek viszonyos állása. — Az innen levont következtetések a Feldunai hadtestre nagyon kedvezőtlenek. — A branyiszkói útközet jelentősége. — Leszámolás a múlttal.)

Miután északi hadoszlopunk biztonsága végett mindenekelőtt a Túrócz vármegyéből Árva vármegyén át nyomunkba törekvő Götz cs. tábornok dandárja ellen utóhadunk *tüntető* mozdulatot végzett, utána pedig mindazon vágvölgyi hidak elrombolása, melyeken áthaladtunk, ugyanezen utóhadunknak tétetett feladatává; másrészről a Schlick-féle hadtest zöme ugyanazon időben — oly szándékkal, hogy Tokajnál az átkelést a Tiszán kierőszakolja, (hasztalan) Tokaj felé operált: a Feldunai hadtestnek mind a két hadoszlopa azokat a dispositiókat, melyeket nekik a Bányavárosoktól a Szepességig való egész útvonal hosszára már Beszterczebányán kiadtam, szerencsésen egészen a részletekig keresztül vihette. Ehhez képest 1849. február 2-án el is érkeztek: a déli hadoszlop a maga elejével, a Guyon-hadosztálylyal Iglóra a Hernád-völgyben, — s az éjszaki hadoszlop, amazzal egy színvonalra a Poprád-völgyben.

Lőcsét még azon napon egy gyönge csapat a Schlick gróf hadtestéből, tartotta megszállva. Gróf Guyon ezredes ezt semmibe sem vette és este a parancsai átvételére jelentkező tisztjeit azon elaltató felelettel eresztette el magától, hogy «holnap pihenő nap lesz.»

De a holnapot még egy válságos éj választotta el a mától. Azon éjjel ugyanis a lenézett lőcsei ellenség meglepte Iglón Guyon hadosztályát s egy ágyúját elvette.

Hanem az ellenség maga, a kit a Guyon táborában támasztott zavar láttára vigyázatlan heve annyira elragadott, hogy támadásait huzamosabb ideig folytatta, mintsem csekély erejét tekintve tanácsos lett volna — cserébe saját röppentyűütegének egy részét hagyta ott Guyon kezei közt és sebten Iglóról Szepes-Váraljának a Branyiszkó hegyére vette magát — a Szepességet Sáros megyétől elválasztó határhegyláncz azon hágójára, melyen keresztül a legrövidebb út visz Lőcséről Eperjesre.

Ámbár ezen éjjeli rajt'ütés azon tetemes veszteség miatt, melyet maga a meglepő ellenség szenvedett az alkalommal, nem is volt sikerültnek mondható: benne mégis tanulságos mutatványát kaptuk azon katonai elszántságnak, mely Schlick gróf hadtestét kitüntette; miből előre gyaníthattuk, hogy a felső Tiszához tervezett keresztültörésünk útjában mekkora nehézségekkel kellend megküzdenünk; ezeket legyőzni pedig annál inkább sietnünk kellett, minthogy a Vág völgyéből egyesülten minket utólérni törekvő Götz és herczeg Jablonovski cs. tábornokok dandárjai, szövetségeseikkel, a tót népfölkelőkkel együtt már csak két napi járomásra hátunk mögött álltak és az innen hátul várható támadások, combinálva az elül szembe útunkat álló gróf Schlick egyidejű erélyes ellentállásával, nagyon könnyen vereségünkre vezethet.

Nyitva állt ugyan még *egy* kibúvó előttünk, melynek felhasználásával lehetőnek látszott, hadtestünknek a Klapka ezredesével való egyesülését viadal nélkül eszközölni és legott délről és délnyugatról egyszerre — Mészáros hadügyminiszter eredetleges eszméje szerint — támadni meg gróf Schlick altábornagy hadtestét. E kibúvó: hadtestemnek Iglóról a Bodva folyócska völgyébe való áthelyezése volt, — két hadoszlopban, melyek egyike Rosnyóbányán, Hárskuton, Almáson, Görgőn, Tornán át Sepsibe, — a másik Svedlér, Remete, Stósz és Meczenzéf felé Jászóra menne. De ekkor meg az ellenségnek is módjában áll vala, a mi hadtestünk által széjjelválasztott erőit szintén egyesíteni; s azonkívül a Schlick-hadtestnek már eddig is elhíresztelt győzői hírneve katonáinknak még jobban imponált volna.

Az indokok, melyek ama kibúvónak mellőzésére birtak, túlnyomólag erkölcsi természetűek voltak és ugyanezek indí-

tottak a Branyiszkó bérczi műútjának rohammal bevételére, míg a Hernád völgyében Korompán és Kluknón át csupán tüntetéseket rendeztünk. S ugyanezen erkölcsi okokból küldtem a Branyiszkó rohamához a legkevésbbé megbízható csapatot előre.

Hozzá nem értők bőbeszédű nagyításai következtében a Branyiszkó hegyi útja egy *útszorosnak*, még pedig nyugat felől bevehetetlennek, hírében állt. A Branyiszkónak nekimenni: akkoriban annyit jelentett, mint szarván fogni a bikát. S éppen erre akartam én gyalogságunkat, melyre bizakodni — kevés zászlóalj kivételével — még mindég nem lehetett, végrevalahára rákapatni.

Képezték Guyon hadosztályát pedig a következő gyalog honvéd zászlóaljak: a 33-ik, mely január 21-én Szélaknánál teljesen szétveretett volt; a 13-ik számú, mely másnap a Selmeczbányáról Collery császári ezredes bekerítő csapatjára intézett támadó kisérlet alkalmával az osztrák vadászok legelső lövéseire megtagadta a szolgálatot; továbbá egy úgynevezett utászzászlóalj, egy szakasz magyar önkéntes vadász és két olyan honvédzászlóalj, mely még csak ezelőtt két héttel alakittatott vadonat-nyers, az ország részéről kiállított ujonczokból. Érthető, hogy a 33. és 13. honvédzászlóaljak a szélaknai és selmeczbányai napok óta a gyávaság hírében álltak s a megtizedelés büntetése környékezte őket. Az úgynevezett utászok s a harmincz főre menő önkéntes vadászcsapat még ismeretlen nagyságok valának. És mit lehetett a legutóbb elsorolt két ujonczzászlóalj kéthetes vitézeitől várni!? A többi három hadosztálynak mégis volt legalább egy-két már neki edzett zászlóalja.

Ha ez utóbbiak veszik be rohammal a Branyiszkó hegyét: csak kevés erkölcsi hatással lett volna magára a hadtestre, mert hiszen arról úgyis előre meg volt mindenki győződve, hogy azon néhány jeles zászlóalj mindég kitünő vitézséggel teljesíti kötelességét az ellenséggel szemben. Sőt attól kellett tartanom, hogy egy branyiszkói győzelem, ha hadtestem színejavának lesz a vívmánya, csak azon veszedelmes rögeszmének fog új tápot adni, hogy ezt az eredményt csakis *ezen* zászlóaljakkal lehetett elérni. Ez pedig a kevésbbé megbízható csapatokban az önbizalom hiányát annál érezhetőbbé tette volna,

mivel a multi vereségek emlékezete még egészen új volt bennök. A megbízhatók számerőben egyre fogytak — a megbízhatatlanok erkölcsi erőben mitsem gyarapodtak volna — míg megfordítva, egy magában jelentéktelen győzelem is, hahogy az utóbbiak vívmánya, az összes hadtestre nézve fokozottabb önbizalom kútfejévé válik, mely nyereséggel szemben a tetemesebb emberáldozatot, melybe a győzelem így kerülni talál, nem volt szabad figyelembe venni.

Ezért rendeltem ki egyedül a Guyon-hadosztályt az ellenségnek a Branyiszkó-hegyen foglalt hadállása elleni támadásra, míg a segélyére rendelt balszárnyi hadosztálynak Szepesváralján megállapodnia, a Kmeti-hadosztálynak pedig a hernádparti országút mentén tüntetnie kellett.

1849. évi február 5-én támadta meg Guyon hadosztálya az ellenség branyiszkói hadállását, míg Lőcsén a főhadiszállásnak s a vele járó csapat tisztjei február 6-ikára forduló éjjel egy ártatlan tánczvigalmat rendeztek. Én ugyanis mióta a Léváról a Bányavárosokba tett oldaltvonulásunk után helyzetünk ennyire válságossá és bizonytalanná kezdett válni, hadosztályaimnak ismételve az ilyen mulatságok mentül gyakoribb rendezgetését ajánlottam — óvszerül azon fanyalgós kedélyhangulat elterjedése ellen, mely a Feldunai hadtestéhez hasonlóan minden oldalról tartósan komoly veszélyektől környezett sereg *tisztjei* közt könnyen lábra kap és ha utóbb a legénységre is elragad, az ellenség részére biztosítja a győzelmet, még mielőtt kezdődnék — a csata.

Magamat e napon sokkal inkább gyötrött a branyiszkói ütközet sikerének bizonytalansága, semhogy most is, mint egyébkor szoktam, a rögtönzött tánczestélyben magam is megjelenhettem volna. Kínos nyughatatlanság közt lestem magános szobámban a jelentést a harczmezőről.

Klapka ezredes felől február 5-én mindössze is annyit tudtunk, hogy neki még január 24-ikén védelmi feladata az volt, hogy a Schlick-féle hadtestnek a Tiszán átkelését Tokajnál meghiúsítsa; — így értesített engem Stein ezredesnek, a hadügyminiszter táborkari segédjének Debreczenből 1849 jan. 24-ikén kelt s a hadügyminiszter Mészáros tábornok által sajátkezűleg szignált levele. Ezen levél nekem csak február 5-ikén, tehát keltétől tizenketted napra jutott kezemhez. Ezen

időközben szállingóztak ugyan s elhatoltak főhadiszállásomig is az olyan kósza hírek: hogy Klapka ezredes két ízben is szerencsésen megütközött volna gróf Schlick altábornagygyal, január 22-én Tarczal mellett és mindjárt másnap 23-án Bodrogkeresztúrnál, de az említettem hadügyéri titkos irat mindezekről mit sem érintett, holott azon két győzelemről való jelentések a hozzám intézett titkos levél elindítása *előtt* érkezhettek Debreczenbe — lévén a távolság közte meg a nevezett helységek közt csak mintegy 12 mérföldnyi. Ezért a Klapka tarczali és keresztúri diadalai hírének csak kötve hihettünk és pedig annál inkább kellett ellene gyanúpörrel élnünk, mivel ugyanazon ismeretes kérkedő alakban forgott közszájon, melyben eddig is már nem egy vereségünk mint magától értetődő győzelem hozatott hivatalosan a nép közt forgalomba — a mint mondták — «a közhangulat felbátorítása végett.»

Hogy Schlick grófot velünk egyidejűleg Klapka ezredes is erélyesen támadólag szorítani fogja: arra nekünk, ha biztosan akartunk operálni, a hadügyminiszteri értesítés után ítélve, nem lehetett számítanunk. Tőle okszerűen mindössze is azt várhattuk, hogy mihelyt Schlick gróf, a mi nagyon valószinű volt, a mi közeledésünk hírét vévén, a Tiszától visszafordúl és fölfelé fogadásunkra siet, Klapka őt nyomon követni fogja. Ekkor is azonban egy elszánt osztrák utóvédhad mindaddig föl-föl tartóztathatja Klapkát, a míg Schlick gróf velünk végez.

Szabatosan szólva:

Schlick gróf altábornagy január 22-én hadzömével — Debreczent fenyegető offensivában — Tokajnál a Tisza partján állt; vele szemközt Klapka ezredes védelmi állásban.

A Feldunai hadtestre nézve — az ő sajátságos helyzetét tekintve, a melyben február 5-ikének hajnala rávirradt, az a feltevés volt volna a legkedvezőbb, hogy az ellenség támadása Klapka ellen *sikeres* volt Tokajnál. Azonban nehogy optimisticus csalódásnak tegyük ki magunkat, azt kellett feltennünk, hogy a mi közeledésünk biztos híre még a Tiszán innen érte el a grófot.

Megtörtént azonban, hogy gróf Guyon ezredes az ő hebehurgyaságában már négy nappal Iglóra bevonulása előtt, jan. 30-án hajnalban egy osztrák jelző őrcsapatot, mely a Lőcsén

állomásozó osztrák zászlóaljtól volt elejbénk kiküldve, oly ügyetlenül lepett meg és fogott el, hogy legénysége közül néhány ember megugrott. Ezek közelvoltunk biztos hírét még aznap vihették meg Lőcsére és gyorsfutár útján már másnap január 31-én Schlick gróf is Tokajban (vagy ha ennél közelebb Kassa felé eső ponton, hát akkor annál rosszabb ránk nézve) megtudhatta, hogy neki mi a teendője, hacsak nem fitymálja Feldunai hadtestünket, a mit pedig oly hadvezérről, mint ő, föltenni nem lehetett.

A távolság a Branyiszkó hegy nyugati lábánál fekvő Korotnoktól Tokajig 19 mérföld; tesz négy mérföldjével napjában öt szakadatlan menetelő napot. Ezt megjárni — egy hadedzett vitéz gyalogságot föltételező feladatot képez ugyan, de kivált télen a menetelő képesség maximumát meg nem haladja.

Gróf Schlick altábornagy csapatjai hadnak-edzettek és vitézek voltak.

Lehetetlen volt föltennünk, hogy Klapka ezredes hadteste a Schlick grófénak, ezen gyorsmenetei közben végtől-végig mindég a sarkára hágjon. Hogy miért nem?

Azért, mert az üldözőnek, mikor ellensége után nyomúl, sohasem szabad bizonyos, időveszteséggel járó óvintézkedéseket elhanyagolni; mert az üldözött hátrálása közben utóvéd gyanánt ismételten ereje egy részét neki-neki szokta vetni; és mert ezen utóvédnek a közvetlen ellentálláson kivül még számos egyéb igen hatásos segédeszközök is állnak rendelkezésére, melyekkel az üldözőnek előrehatolását — oly tetemes terepi akadályok által keresztülmetszett útvonalon, minő a Tokaj meg a Branyiszkó közötti — meg-megakaszthatja.

A Schlick-féle hadtest számerejét közönségesen 15,000 emberre tették. Az öt napi erőltetett menetelés — semmi kétség — számos maradozót eredményezett. De ha ezeket, valamint az utóvédcsapatot levonjuk is, még mindég 10,000 emberrel ott teremhetett gróf Schlick altábornagy, és két hadoszlopban egyenlő szinvonalba, (az egyik a Branyiszkón, a másik Kluknónál a Hernád völgyében) velünk szemközt állhatott, míg Klapka ezredes ugyanazon napon nem érhetett idébb Kassánál.

A Schlick-hadtest málhái számára pedig nyitva volt az út Galicziába.

Ha a Branyiszkó hegyet megszállt ellenség február 5-én vissza találja verni hadállása elleni rohamunkat: akkor ezen győzelme őt csakis arra tüzelheti, hogy rögtön ő menjen át a támadásba, kecsegtetvén őt az igen valószinű kilátás, hogy minket egymásután többször megverhet, még mielőtt hátul Klapka ezredes őt utólérhetné. És minthogy viszont engem is szintén a támadólagos cselekvésre, azaz a február 5-ikei rohamnak minden erőmből való megismétlésére indítanak egyfelől az utánunk nyomuló Götz és herczeg Jablonowski-féle dandároknak és szövetségesük, a tót népfölkelésnek hátul gyors közeledése, másfelől azon elhatározásom, hogy a harczot többé nem kerülöm: mindezeknél fogva a február 6-ikára készülő összecsapásnak a gróf Schlick hadteste meg a Feldunai közt *eldöntővé* kellett válnia.

És ezen combinatio szempontjából már a február 5-ikei ütközet kimenetele is csaknem felelet lesz erre a kérdésre: «lenni vagy nem lenni?!» — és megfogható a kínos nyugtalanság, melylyel én Guyon jelentését perczről-perczre lestem; annál megfoghatóbb, minthogy Szepesváraljáról már délutáni órákban érkezett azon tudósításból, hogy oda már több szekér sebesülteket hozott Guyon hadosztályából, kétségtelen volt, hogy a Branyiszkón komolyan kezdődött a csata.

Eddigelé a legtöbb gyalogzászlóaljam, kivált a Guyon-hadosztályból, minden komoly ütközet alkalmával kereket oldott, még a sebesülteket is cserben hagyván: ezért most nem rosszul hangzott a sebesültek szállítmányát jelentő tudósítás. De ettől hirtelen föllendült reményem után csak annál kínosabban hatott kedélyemre az örökkévalóságnak tetsző érthetetlen szünet, mely alatt semmi újabb jelentés nem érkezett a főhadiszállásba.

Elcsüggedve, kezdtem leszámolni a múlttal . . .

Kikerülhetetlen közeli és nagyszerű veszélyek felismerése — ha a lélekjelenlét meg nem tagadja a szolgálatot — ellenállhatlanúl a szellemi tevékenységnek oly magas fokára ragad fel bennünket, a honnan a még remélő szem merészebben mint máskor, a jövő fátyolán áthatolni törekszik, hogy kedvezőbb esélyeket födözzön fel mögötte, — a már-már elcsüggedő tekintet ellenben visszafelé szállván, azt a választutat kémli, a hol talán a *bal* ösvényre tévedtünk.

A Feldunai hadtestet és benne általa magát a hazát fenyegető veszélyek e pillanatban ki nem kerülhetők, közeliek és nagyszerűek voltak.

Ennek felismerése nem kábította ugyan el a lélekjelenlétet bennem, de igenis megfosztott a reménytől és helyébe feleletet követelve azon kérdés lépett:

Nem jobb lett volna-e nem tenni meg azt az első lépést, a mely elvitt oly messzire, hogy már most vissza nem térhettem, habár sok ezeren azzal a szilárd bizalommal tekintenek rám, hogy nem hagyom őket elveszni hiábavaló erőlködések kétségbeesésében?!

Nem jobb lett volna-e a harczias váczi kiáltványom helyett egy jámbor békesovár felhivást az önkéntes fegyverlerakásra — intézni a Feldunai hadtesthez?!

Igaz, hogy már Pozsonyban tisztában voltam aziránt magammal:

hogy a bécsi miniszterek ismételt törekvése, Magyarország alkotmányát fegyveres erővel felforgatni, nem volt azért kevésbbé *forradalmi* törekvés, mert a mi kisérletünk: az ország törvényes kormánya ellen föllázadt horvát bánt még akkor is, miután ez herczeg Windisch-Grätz tábornagy és hadserege védő szárnyai alá bújt, vagy jobban mondva még csak akkor, német örökös-tartományi földön támadni meg — *Ausztria ellen* irányzott aggressiv lépésnek látszott;

hogy Magyarország alkotmánya megéri a véres harczot érte!

hogy ezt a véres harczot már annyi eredménye is elegendőképen igazolni fogná, ha általa legalább az eltörölt úrbéres jobbágysági viszony visszaállítása válik lehetetlenné egyelőre;

hogy a magyar nemzet tartozik vele önnön becsületének, hogy most annál erélyesebben kardot rántson Magyarország államéletének védelmére, mennél tétlenebbül nézte volt eleddig, egyes fiainak bárgyú elbizakodása hogyan ingerelte fel a hazai szlávok és oláhok nagy részét egész a nyilt lázadásig és ezáltal hogyan mozdították elő esztelenül éppen *azoknak* szándékait, kiknek nem volt forróbb óhajtásuk *a magyar állam bukásánál!*

Mindezek felől ugyan már Pozsonyban tisztában voltam magammal.

Mindazonáltal már Váczon kénytelen voltam megvallani magamnak:

hogy a nemzet vajmi keveset gondol becsületével, nekem pedig nem áll hatalmamban azt kötelessége teljesítésére kényszeríteni;

hogy az ellenség hadi ereje nagyon sokkal fölülmúlja a mienket,

hogy e szerint küzdelmünk — jóllehet háromszorta is kötelességünk — minden valószinűség szerint hiábavaló fog maradni.

Hozzájárult mindehhez Kossuth méltatlan nyilvános eljárása következtében, a komoly aggodalom, hogy utóbb oly dolgokat is talál elkövetni, melyek — ambár csak per anachronismum — a bécsi kormány erőszakos államcsinyjeit a világ szemében utóbb igazolni fognák.

Mi volt hát az, mi a nemzet fásult közönye láttára — szemben az ellenség óriási túlerejével — és a Kossuth politikája tisztaságába vetett bizodalmam megrendülése után is visszatartott, nehogy fegyveres társaim iránti legközelebbi kötelességemül ösmerjem: minden további fegyveres ellentállásunknak gyorsan véget vetni?

Mívelte ezt bennem a meggyőződés, hogy ha Magyarország reformált alkotmányának megbuktatása mindjárt az első rohamra sikerülni talál: akkor sok millióra menő hazámfia rögtön visszasülyed a régi jobbágyság jármába — néhány ezer előjogosultnak a kedvéért.

S ezért mindazok, kik azzal a szilárd bizalommal felém tekintettek, hogy nem hagyom veszni őket *hiábavaló* erőfeszítések reménytelenségében, jól tették, hogy bennem bíztak, mert nincs egy erőfeszítés sem hiábavaló ott, hol milliók legelsőrendű személyes emberi jogainak megmentése forog koczkán; és minden új nap, melyet a Feldunai hadtest vezetésem alatt túlélt, nyereség volt ezen emberi jogok biztosítására nézve, nyereség azonfölül ama cselszövőknek (kár, hogy nem közvetlen személyes) megfenyítése tekintetében, a kik — hogy csak egy tényt említsek — elég lelkiismeretlenek voltak, azt tanácsolni a fejedelemnek, hogy *ma* a hadsereg egyik részét eskettesse fel a magyar alkotmányra, *holnap* a hadsereg ugyanezen fölesketett részétől várja meg azt, hogy —

merőben loyalis vakösztönből talán?! — ugyanazon alkotmány ellenségeivel czimboráljon!

Így vetettem számot, így végeztem a multtal; s így lettem vértezve minden fegyver ellen, melyet a jövő ezután mellemnek szegezhet, elmetszendő vele éltető idegét azon szilárd elhatározásomnak, hogy hazám alkotmányát megmentsem, vagy megboszúljam; azt a meggyőződésemet tudniillik, hogy nekem semmit abból, a mit eddig ez irányban tettem, sem semmi következményét tetteimnek — megbánni nincs okom.

És ebben megnyugodva, azontúl a megadás béketűrésével vártam a branyiszkói ütközet kimenetele felőli jelentést, — a mely még egyre késett!

HUSZONEGYEDIK FEJEZET.

(Guyon jelentése branyiszkói győzelméről. (1849 február 5.). — A Feldunai hadtestnek tőből megváltozott helyzete. — Gróf Schlick altábornagy feladja hadmíveleteinek alapját. — Ebből legközelebbi terveire vont következtetések. — Óvintézkedéseink. — Az ellenség meglepő védintézkedése. — Közvetlen értesülés Klapka ezredesről. — Befolyása támadó szándékainkra. — Az ellenség kardcsapás nélkül kivonul Kassáról. — A Feldunai hadtest egyesül a tiszai magyar seregekkel. — Klapka legutóbbi hadmíveletei Schlick ellen. — Megegyezés Klapkával a legközelebbi támadó közös hadmívelet iránt. — Klapka hadteste veszi üldözőbe Schlicket. — Dembinski altábornagy Klapkát hadtestével együtt Kassáról Miskolczra rendeli. — Az üldözést a Feldunai hadtest veszi át. — Eredménye.)

A február 5-ike és 6-ika közti éj félig elmult, mire Guyonnak egyik tisztje meghozta nekem jelentését, hogy az ellenség elhagyta branyiszkói hadállását, megkezdte hátrálását Eperjes irányában és szakadatlanul üldöztetik.

Egyúttal Guyon az ellenségnek egy elfogott levelét is beküldte nekem. E levélben azon osztrák hadoszlop parancsnoka, mely a Hernád mentén Kassa irányában tüntetgető Kmeti-hadosztályunkkal állt szemben, a Branyiszkón vezénylő gróf Deym osztrák tábornoktól segítséget kért, főleg tüzérséget.

Ezzel a Feldunai hadtest helyzete egyszerre tövestől megváltozottnak látszott.

Az elfogott sürgönyből ugyanis egész bizonyossággal azt lehetett következtetnünk:

hogy az ellenségnek hernádvölgyi hadoszlopa még a Branyiszkóról elzavartnál is gyöngébb;

és hogy Eperjesen innen aligha fogunk többé ellentállásra találni.

Mert ha gróf Deym tábornok magát képesnek hiszi arra, hogy aránylag gyönge dandárjával (ha nem csalódom, alig

2000 emberrel) akár ha ennek teljes feláldozásával is, előrenyomulásunkat föltartsa: hisz akkor branyiszkói pozicziját föl sem adja; valamint ezt azon esetben sem teszi, ha az ütközet napján vagy a rá következő éj folyamában közelből valamerről tetemes erősbítést remélhet.

Még az imént azt kellett föltennünk, hogy (két hadoszlopban, a Branyiszkón s a Hernádvölgyben) a Schlick-féle hadtestnek zöme áll velünk szemben: most az ellenkező tapasztalat azt sejteté velünk, hogy:

vagy az ellenségnek sikerült átkelni a Tiszán Tokajnál, ennek következtében Schlick gróf máris Debreczent fenyegeti és éppen mivel egész elszántsággal ennek a rá nézve legkívánatosabb czélnak egyenesen neki indul, *ezen* okból áldozta fel hadmíveletei *alapját;*

vagy pedig, hogy ugyanő a február 2-ika és 3-ika közti éjjel sikerült és mégis sikeretlen iglói megrohanás *előtt* a Feldunai hadtest jelentékenységét értékén alúl becsülte; e megrohanás *után* pedig az ideje már ki nem adta, hogy az említettem két zárponton (a Branyiszkón s a Hernádvölgyben) nagyobb erőt vessen közeledésünknek útjába.

Mind a két magyarázat a kedvezőn megindult támadó hadmívelet gyors folytatására ösztökélt bennünket.

Február 6-án Aulich hadosztálya a Poprád völgyéből a szepesváralja-korompai vonalra, főhadiszállása pedig Szepesváraljára tétetett át. Magam a dolgok valódi állásáról személyesen meggyőződést szerzendő, kocsin az eperjesi úton Guyon ezredes nyomába siettem, de őt többé utól nem érhettem, mivel még napnyugta előtt újra Szepesváralján kellett lennem (a másnapra való hadi intézkedések kidolgozása és szétküldése végett. Utólértem azonban a Guyon-hadosztály nyomában haladó balszárnyi hadosztályt s ennek parancsnokától értesültem, hogy Guyon ezredes immár Eperjest is elérvén, ezt az ellenségtől üresnek találta.

A működési alapnak ily meglepőn gyors föladása most megint azt gyaníttatá velünk, hogy gróf Schlick altábornagy a Branyiszkó elvesztése után rögtön arra határozta el magát, hogy mindenekelőtt Götz és herczeg Jablonowski cs. tábornokok dandáraival akar egyesülni; hogy ezt az egyesülést a Kassa és Lőcse közti legrövidebb úton t. i. Bélán, Hámoron és Kluk-

nón át szándékozik eszközölni és hogy ezért vonta vissza hadtestének a Branyiszkóról leszorított részét oly rendkívül gyorsan az eperjesi országúton Kassa felé. Málháit ez esetben Kassáról Jászón, Szomolnokon át minden baj nélkül kisértetheti a Szepességbe.

Minthogy mi Klapka hadmíveleteiről, az említett január 24-iki hivatalos közleményen s a tarczali s bodrogh-keresztúri ütközetek felől vett még régibb híreken kívül mitsem tudtunk: előttünk a fönt írt gyanítás semmiben sem volt valószínűtlen s így bennünket arra indított (február 7-én), hogy az egész Kmeti-hadosztályt előbbi tüntetési vonalán a Hernád mellékén meghagyjuk, az Aulich-hadosztály pedig mozduljon Szepesváralján át Eperjesnek fele útjáig, s a főhadiszállás a balszárnyi hadosztálylyal Eperjesre jőjjön.

Azonban a február 7-én vett kémjelentések után itélve, megint úgy látszott, hogy az ellenség csak azért vonult ki Eperjesről, hogy a Tarcza vize tulsó partján összébb vonatván, ellenünk újból előre induljon. Kémeink ugyanis arról tudósítottak, hogy nagy tömeg hadierőt láttak Kassa felől Eperjes felé húzódni.

Azt kellett tehát várni, hogy másnap az ellenség maga lesz a támadó. És ezen tekintetből az Aulich-hadosztályt most már egészen berendeltem Eperjesre, míg a Kmeti-hadosztály azt a parancsot kapta, hogy február 8-ikától kezdve már ne csak tüntetőleg, hanem a hol ellentállásra talál, komolyan támadólag, a Kassára vivő egyenes úton Hámor és Béla felé nyomuljon előre; mihelyt pedig balkéz felől huzamosb ideig tartó ágyúzást hall, közvetlenül Kassára törjön és még ha támadásai ismételten visszaveretnének is, ezeket minduntalan ismételje.

Azt akartuk tudniillik, hogy az ellenség előbb hadd jöjjön át a Tarczán, mielőtt a tervezett támadáshoz kezdenénk; és ezért a február 8-ára forduló éjjel védőleg tartottuk magunkat. Reggel aztán azt a meglepő hírt vettük, hogy az ellenség Lemesánynál a Tarcza hídját szétrombolta.

Meglepőnek mondom ezt a tettét azért, mert — miután az ellenség az este zömének a Tarcza irányában tett előnyomulása által eléggé jelezte, hogy a Götz és Jablonowski-féle dandárokkal való egyesülés eszében sincs — nem láttuk

semmi okát, a miért amaz esteli előnyomulását részéről védőleges mozdulatnak tartsuk, hanemha azt tesszük fel, hogy bizonyosan Klapka hadteste őt hátul már nagyon megközelítette. De ezt föltennünk azért nem volt szabad, mert valamennyi kémeink, a kiket Klapkának fölkeresésére kiküldtünk, vagy éppen nem, vagy pedig eredmény nélkül tértek vissza. Csak már az ellenségnek Lemesányról elvonulása *után* sikerült egyik kémnek, a kit Klapka ezredes küldött énhozzám, főhadiszállásomig az ellenségen keresztül vergődnie.

Már most mindenekelőtt a közlekedést kellett a Tarcza folyón át helyreállítanunk. Ez pedig nehéz feladat volt, utászcsapatom hiányos képzettsége és hiányos eszközei miatt. Azt reméltük, hogy a Tarczának más pontján, Felső-Olcsárnál még ép álló hidat találunk. Előleges tudakozódásunkra azt a tudósítást kaptuk, hogy tényleg úgy is van. Erre Eperjesről Kassa felé két hadoszlopban nyomultunk előre, úgymint az Aulich-hadosztálylyal a Tarcza balpartján a mondott felsőolcsári átkelőig, a Guyon-hadosztálylyal, valamint a balszárnyi hadosztálylyal pedig a kassai országúton a még csak elkészülendő lemesányi hídnak.

Mielőtt Klapka kéme megjött, azt hittük, hogy Schlick gróf csak a kassai hegyig szándékozik visszahúzódni, hogy ott, mint a maga zömének hátrálási vonalait magában egyesítő Kassához s a mi Kmeti-hadosztályunk ellen a kassa-lőcsei útvonalra kiküldött hadoszlopához közelebb eső ponton — ajánlja fel nekünk az eldöntő csatát.

Ez esetre tervünk az volt, hogy Guyonnak s a balszárnynak hadosztályaival az eperjesi országúton előrenyomulván s az ellenséggel összetűzvén, őt arczban mindaddig lekötve tartsuk, mígnem Aulich hadosztálya Felső-Olcsárnál a Tarczán teljesen átal kelt; és hogy akkor aztán arczban s az ellenséges jobbszárny ellen a valódi és eldöntő támadásba menjünk át, mire Kmeti hadosztálya az ágyúszó által figyelmeztetve a maga külön támadási vonalán a Hernádvölgyben, ugyanazt cselekszi.

De mikor február 8-ikának, a mint mondtam, már csak délesti óráiban az említett kém útján úgy értesültünk, hogy Klapka ezredes már több napja támadó hadmíveletet folytat gróf Schlick altábornagy ellen, akkor én vezérkarom főnöke által

arra figyelmeztetve, mikép Schlick valószínűleg Kassáról kivonulni és Tornának az osztrák főhadsereg hadmíveleti körébe visszahúzódni készül, nem várakoztam tovább a felső-olcsári átkelőnél hihetőleg feltartóztatott Aulich-hadosztály megérkezésére. A balszárnyi s a Guyon-hadosztály parancsot kaptak, haladék és tétova nélkül ott támadni meg az ellenséget, a hol érik.

Azonban a lemesányi híd oly lassan és sokára bírt elkészülni, hogy előcsapatjaink csakis február 10-én reggel foglalhatták el Kassát, mig az ellenség ezen városból már 9-én este kivonult. Az enyéimmel egyidejűleg a Klapka ezredes előcsapatjai is bevonultak ide s ezzel a Feldunai hadtest az időközben tetemesen megszaporodott *tiszai* magyar haderőkkel Kassán február 10-én egyesült.

Még aznap érkezett meg Klapka ezredes és késő estére magam is személyesen Kassára, a további hadmíveletek megvitatása és összehangzó megállapítása végett.

Klapka — miután a tarczali, bodroghkeresztúri és tokaji ütközetekben (1849 január 22., 23. és 31.) Schlick hadtestének átkelési kisérletét a Tiszán megakadályoznia sikerült, ellene február első napjaiban támadó hadmívelethez fogott — rólam nem tudván többet annál, hogy daczára a hadügyminiszteri utasításnak, miszerint siessek a Felső Tiszához, még a Bányavárosok körül verekszem.

Csak a feltünő sietség, melylyel Schlick gróf a tarczali, bodroghkeresztúri és tokaji meleg napok után minden vonalon Kassa felé hátrált, vezette Klapkát azon következtetésre, hogy én bizonyosan most már ellenfelének háta mögött jelentkeztem. Klapka erre maga is teljes erejéből előre törtetett Kassának és ezen erélyes előnyomulása által gróf Schlick altábornagy azon különben is elkésve felkapott tervének kivitelét lehetetlenné tette, hogy minden erejével elébb én rám rohanjon és csak legyőzetésem után forduljon megint vissza Klapka ellen.

Mialatt a Feldunai hadtestet a Lemesánynál csak lassan haladó hídépítés feltartóztatta, azalatt Klapka előcsapatjai már február 8-án este Hidasnémetinél a még álló, de az ellenség utóhadától már lángbaborított hídon az átkelést a Hernádon kierőszakolták.

Gróf Schlick altábornagy ekkor átlátván, hogy őt Kassán legkésőbben február 10-én mind a két magyar hadtest északról és délről egyszerre fogja megtámadni: február 9-én, mint már említettem, kivonult Kassáról, hogy egy merész (mivel veszélyes) hátrálással Tornán át Vácz irányában szabadítsa ki hadtestét.

Jóllehet ezen visszavonulási művelet Klapka ezredesnek úgyszólván szeme láttára ment végbe, megakadályoznia azt mégsem lehetett, mert a kellő időben és helyben csupán előcsapatja állt rendelkezésére, ellenben hadtestének zöme a legnagyobb siettetés daczára február 9-én még egy, illetve két napi menettel hátrább a Hernád tulsó partján közeledett utána. Annál nagyobb erélylyel szándékozott tehát Klapka űzőbe venni a menekülő ellenséget, mi végett február 10-én zömének egyik felét Enyiczkéig és Nagyidáig mozdította, míg annak másik fele Hidasnémetibe és ugyanakkor részemről a Feldunai hadtestnek két hadosztálya Kassára ért.

Ilyen volt a helyzet, mikor február 10-én este Kassán Klapka ezredessel az ikerfővárosok elvesztése óta legelőször megint viszontláttuk egymást.

Február 11-én Klapka egy erőltetett menettel elég közel remélt jutni az ellenség utócsapatjához, hogy már 12-én, legkésőbb 13-án utólérje és legalább részben szétugraszsza. Nekem pedig Schlick gróf hadtestének egyesülését az engem a Szepességig nyomon követett Götz és Jablonowski-féle dandárokkal kell vala végkép meghiusítanom s ezután ezt a két dandárt megtámadnom.

Ekképen ketten, Klapka meg én, most egyetértve mindenekelőtt a Felföldi ellenséges haderők meggyöngítését, s ha kedvez a szerencse, egyes részei megsemmisítését vettük tervbe, hogy ezáltal Windisch-Grätz herczeg fő hadseregét a majdan a Közép-Tiszánál bekövetkezendő támadásunk idejére mentül jobban előre megpuhítsuk.

Egyéni külön feladataink legközelebbi részletei körül is nyomban meg lett közöttünk az egyetértés. Ezek pedig későbbi hadműveleteknek voltak alapul szolgálandók.

Én Klapka hadtestét, vagy legalább egy részét látni óhajtván, még február 11-kére forduló éjjel lóháton kirándultam Hidasnémethibe, hol a mint már említettem, ezen hadtest

egyik része épen állomásolt. Hogy közte és a Feldunai hadtest közt némi összehasonlítást tehessek, föltettem magamban, hogy amazt másnap reggel menetközben elkisérem s így egy darab úton megfigyelem szellemét.

Ezen része ugyanis Klapka hadtestének február 11 én Hidasnémethiből kiindulván követte azt a másik részét, mely immár Enyiczkéig és Nagyidáig haladt volt előre.

Azonban 11-én a Hidasnémethiből utánnyomuló hadrésznek útközben Klapkától oly újabb parancs érkezett, miszerint forduljon vissza és vegye útját azonnal Miskolcz felé.

Erősen meglepetve e teljesen váratlan és a mult esti közös megállapodással merőben ellenkező intézkedés által, otthagytam az útjában visszafordult és ujra Hidasnémethinek tartó csapatot és Klapka főhadiszállására, Enyiczkére sietvén, itt megtudtam azt, hogy a visszás rendeletnek azon csak az imént Dembinski altábornagytól érkezett parancs volt az oka, miszerint Klapka ezredes a maga egész hadtestével tüstént siessen vissza Miskolcz felé, még pedig gyors járatokban!

Klapka ekkor már Dembinski fővezér alá volt rendelve s úgy vélte, hogy szót kell fogadnia. Én ezt meg nem gátolhattam, elhatároztam tehát, hogy Schlick hadteste üldözését, melyet Klapka félbenhagyott, — jóllehet dandárjaim pillanatnyi helyeztetésénél fogva ez részemről már csak elkésetten történhetett — haladék nélkül a Feldunai hadtest egy részével magam veszem munkába, a nélkül azonban, hogy ezért letegyek a Götz és Jablonowski dandárok ellen tervezett támadó hadműveletről.

Ehhez képest legott aznap, február 11-én a Feldunai hadtestnek balszárnyi hadosztálya Kassáról kiindulva, a Schlick-hadtestnek nyomába sietett.

Ez ekkor — Dembinski altábornagynak igen rosszkor közbejött parancsa következtében már kétnapi hadjáró távolságban járt a mi balszárnyi hadosztályunktól. Mindazáltal emez két nap alatt az ellenségnek utóhadát utólérte és február 13-án hajnalban Szén faluban meglepte és megverte. Az ellenség itt 60—70 lovast és vagy 100 gyalogost veszített. De ennyiből állt aztán mindössze az üldözésnek egész eredménye, nekem pedig mint a magyar királyi Feldunai hadtest *önálló* parancsnokának, hadi működésem utolsó sikere!

HUSZONKETTEDIK FEJEZET.

(Dembinski magyar fővezér. — A magyar haderők uj felosztása. — A Feldunai hadtest «VII. hadtest» nevet kap. — E hadtestben mutatkozó ellenszenv Dembinski fővezérsége ellen. — Okok és okozatok. — Intézkedések az okozatok ellen. — Dembinski fővezérsége elismertetik.

Egyidejüleg a széni sikerült rajtütés hírével vettem végre hosszú szünet után az első sürgönyt a hadügyminisztertől.

Tartalma ennek a következő főfontosságu két okirat volt:

1. Az összes magyar hadierők szervezeti kimutatása (ordre de bataille).

2. Dembinski lengyel altábornagy kineveztetése valamennyi magyar csapatok főparancsnokává — kivévén a Bem tábornok fővezénylete alatt Erdélyben állókat, továbbá a magyar kézen lévő várak őrségeit és azokat, melyek az ellenség birtokában lévő hazai erődök ostromzárát képezik.

Eszerint engem is Dembinski parancsai alá helyeztek.

Ez okiratok elseje az összes magyar hadi erőket 4—6000 emberből álló különvált részekre osztotta, melyek mindenike «hadosztály» nevet és megkülömböztetésül folyó számot kapott. Ezen hadosztályok a hadvezérnek hadászati combinatióiban operativ egységül szolgálnak. Az eddigi hadtestek kisebb nagyobb létszámuk szerint két-három hadosztályra oszlottak.

A Feldunai hadtest létszámát, mely a Bányavárosokban szenvedett veszteségeket folytonos ujonczozás által helyre pótolta s ennek következtében még mindig 15—16000 emberből állt, Debreczenben akkor, midőn e szerves kimutatás készült, nem ismerték s ezért a Feldunai hadtest, mint egyetlen hadosztály, a VII-ik, szerepelt az említett kimutatásban.

Később kaptam rendeletet, hogy azt három hadosztályra osszam fel, hadtestül pedig az eddigi «feldunai» melléknév

helyett ugyancsak a VII. folyószámot kapja — miért is ezentúl a «VII. hadtest» nevezete alatt mindég az eddig «Feldunai hadtestet» kell érteni.

Az említett sürgönyt már több nappal megelőzte annak híre; s a *Feldunai* hadtestnél a dolog nagy ellenszenvre talált.

A tisztek legnagyobb része ugyanis, velem együtt Dembinski, ki dicsőséges katonai multját nem ismerte, míg másrészt Klapka hadtestének iménti rögtönzött visszarendelése Miskolczra és ezen első föllépésnek közvetlenül a menekülő ellenségre nézve annyira kedvező következménye éppen nem szolgált rá, hogy az ismeretlen jövevénynek hadvezéri tehetségéhez rögtön valami nagy bizodalmat keltsen. A tisztikar, meg lévén elégedve eddigi vezérletemmel, sehogy sem látta igazoltnak azt, hogy engem az ily szerencsétlen módon beköszöntő idegennek alája rendelnek — és Dembinskinek fővezérré kineveztetése indokait: *egyrészt a Honvédelmi Bizottmánynak váczi kiáltványom óta* irányomban táplált ingerültségében kereste — *másrészt* a törekvésben, hogy oly vezér alá helyezze őket, *ki ezt a kiáltványt nem teszi magáévá.*

Ezen két feltevés *elseje* csak még fokozta a tisztikar rokonszenvét irányomban, és fokozta egyszersmind a féltékenység érzetét a többi hadtestnek azáltal, hogy a Feldunai egyetlen hadosztálylyá degradáltatott, viszonylag meggyarapodott jelentősége miatt. Az utóbbi föltevés pedig tökéletesen elegendő volt, ujra fölkelteni bennök azt a republicanus czélzatok miatti aggodalmat, mely legelőször a fővárosokból kivonulásunk után nyilatkozott meg és csak a kormány által hallgatagon elismert váczi kiáltvány által volt ideig-óráig elaltatva.

Ennek az lett a következménye, hogy majd minden hadosztálynál titkos tiszti tanácskozásokban arról folyt a szó, hogy Mészáros tábornok vak eszközül engedi magát a Honvédelmi Bizottmány által használtatni és hogy mi módon kelljen ellentállást kifejteni a hadügyminiszter legújabb rendelete ellen.

Én ezen izgatásokról csak akkor értesültem, mikor már három hadosztály egy ünnepélyes nyilatkozatban megegyezett, melyben azok egyenesen Dembinski parancsai alá rendeltetésem ellen és a mellett szólaltak fel, hogy mint a Feldunai hadtest

parancsnokát hagyjanak meg eddigi független állásomban. Sőt a Kmeti hadosztály engem még azon esetre is föltétlen engedelmességéről biztosított, ha szükségesnek látnám őt Debreczen ellen vezetni. Ezen három hadosztálylyal ellentétben csupán a Guyon-hadosztály adott kitérő nyilatkozatot; magyarázatul azonban egyidejüleg ezen hadosztály kebeléből értésemre adták, hogy gróf Guyon ezredes eme nyilatkozatot tisztikarának megkérdezése nélkül tette.

A Dembinski fővezérsége elleni erős ellenszenvnek ezen nyilvánulásaiból, jóllehet azokat a régi tisztek köréből kiindult izgatások előzték meg, azt kellett következtetnem, hogy kivált a régi tisztek — csak úgy mint magam — attól tartanak, nehogy Magyarország önvédelmi harcza idegen elemek beavatkozása által elébb-utóbb Ausztria elleni agressiv jellemet öltsön, mely herczeg Windisch-Grätz tábornagy betörését az országba utólag igazolhatná. Ezen következtetés pedig azt a gondolat szülte: hogy most *vagy* végkép le kell köszönnöm állásomról, *vagy* a hadtest élén a hadügyminister legujabb rendeletének egyenesen ellene szegülnöm.

Azonban legott fontolóra kellett vennem, mikép leköszönésemet csakhamar a Feldunai hadtest feloszlása fogná követni. Hiszen a legjelesebb, leghasznavehetőbb tisztjeim több izben kijelentették, hogy ők csak addig vesznek részt a küzdelemben, a meddig az én személyes helytállásom nekik kezességül szolgál, hogy a váczi kiáltványban kifejezett elveket a Honvédelmi Bizottmány is tiszteletben fogja tartani. Ámde hadtestem feloszlásával Magyarország ellentállási ereje nagyot csökkent volna, következésképen leköszönésem által én többet ártottam volna hazám ügyének, mint teszem, herczeg Windisch-Grätz tábornagy ő magassága, kit azzal különösen megbiztak.

Nekem tehát nem volt szabad elhagynom a helyemet.

Ha pedig megmaradván állásomban, nem engedelmeskedem: akkor tiszta dolog, hogy indokoltan elbocsátnak. És ennek ugyanaz lett volna a következménye, a mi önkéntes leköszönésemnek.

Igy számomra, nyugodt megfontolás után még sem maradt egyéb hátra, mint engedelmeskedni és egyelőre azon hiú reménynyel vigasztalódni, hogy a kormány legújabb ren-

delkezései — ha nem felelnek is meg hazám jól felfogott valódi érdekének — legalább nem eredtek talán csupa merő tisztátalan szándékból.

Mihelyt egyszer el valék határozva magamat megadni: legelső gondom volt, erőt venni a hadügyministeri rendelet ellen az említett izgatások következtében immár az egész hadtestben elharapódzott ellenzéki szellemen, a nélkül, hogy ezen *látszólag* tulajdon pártfogásom alatt — mivelhogy magas állásu tisztektől kiindult — agitatiók folytatása elleni eszélytelen büntetések által magam ellen is azt a gyanút keltsem, mintha Dembinskinek fővezérré kineveztetését részemről helyeselném; mely esetben tartani lehetett tőle, nehogy a hadtestben a bennem vetett bizalom megcsökkenvén, ennek folytán az eddigi testtel-lélekkel való engedelmességet ezután kénytelen-kelletlen engedelmesség váltsa fel — a haza ügyének véghetetlen hátrányára.

Hogy másrészről magát az izgatást nem helyeselhettem, magától értető dolog; azonban hallgatással mellőznöm sem lehetett azt egészen, miután már hadtestszerte tudták, hogy ez izgatások eredményéről értesítve vagyok. E bonyolult helyzetben leghelyesebben úgy véltem eljárni, ha minden politikai vonatkozást kerülve és mintegy ráfogva, hogy a hadtest csupán hadtesti közérzületében «sértődött», a következő csillapító szózatot bocsátom közre:

Napi parancs!

«Az 1849. Február 12-én kelt hadügyministeri parancs a Feldunai hadtestet «Magyar királyi 16. hadosztály» neve alatt Dembinski altábornagy fővezérlete alá helyezi.

Midőn ezt az összes 16. hadosztálylyal ezennel hivatalosan közölném, felhívok minden alattam álló törzs és főtisztet, fogadják e látszólagos lealáztatást hasonló egykedvüséggel, a minővel magam, lemondván hadtestparancsnoki önállóságomról, az együttülő országgyülés határozatának engedelmeskedve, magamat Dembinski altábornagy — egy, a mint mondják, hadban megőszült érdemdús vezér — parancsainak önként alávetem». Kelt Kassán, 1849. Február 14-én. (Következik aláirásom).

Ezen szózatomnak meg volt a kivánt eredménye. A mellettem és Dembinski ellen üzött izgatások — ámbár, a mint

később értésemre esett, titokban még egy ideig tovább szövődtek — ezentul minden káros befolyás nélkül maradtak a hadtestnek az uj fővezér parancsai iránt tartozó engedelmességre.

Mészáros hadügyminister azonban egy ő ellene és Dembinski ellen részemről merényelt pártütési kisérletet látott ezen napi-parancsomban s igen komoly dorgálásban részesitett érte.

Ezt a dorgálást annyiból megérdemeltem, a mennyiben a hadügyministert azon körülményekről, melyek e napiparancsomat szülték s indokolták, egyidejüleg tüzetesen föl nem világositottam. Ezt egyébiránt azért nem tettem, mert ha megteszem, akkor lehetetlen lett volna nem tüntetni fel a maga egész valóságában éppen az ő (Mészárosnak) saját ministeri nullitását Kossuthtal s a Honvédelmi Bizottmánynyal szemben.

HUSZONHARMADIK FEJEZET.

(Dembinski altábornagy a Klapka közt és köztem megállapított haditervet elveti. — A VII. hadtestet Miskolczra rendeli. — Első személyes találkozásom Dembinskivel. — Ennek magyar fővezéri első mutatványai.)

Egyidejűleg a hadügyminiszter említett sürgönyével parancsot vettem Dembinskitől, miszerint neki tüstént kimerítő jelentést tegyek arról: hogy hadtestem mennyi és milyen erőkből áll? hogyan és merre vannak ezek elhelyezve? és minő hadi tervem van most folyamatban?

Mindezt Dembinski haladék nélkül megtudta tőlem.

Haditervem az volt, a miben néhány nap előtt Klapkával megállapodtunk. Jelentésemben különösen kiemeltem, mily fontos ránk nézve Kassa megtartása; mily előnyös már most hadtestem helyzete és mennyire hátrányossá változott újabban a Götz és Jablonovski-féle császári dandároké s az ezekkel szövetkezett tót népfölkelésé; és figyelmeztettem Dembinskit, milyen kedvező a pillanat, egyfelől ezeket az ellenséges haderőket, másfelől Schlick hadtestét egyenkint verhetni meg és rá aztán Komárom fölszabadítása végetti gyors előnyomulásom által herczeg Windisch-Grätz tábornagyot a Tisza ellen intézett támadó hadjáratának megszakasztására kényszeríthetni, magunknak pedig ezáltal a még mindég ránk férő időt biztosíthatni egy intézendő főcsapás előkészítéséhez.

Dembinski erre körülbelől ezeket felelte: ő nézeteim alaposságát átlátja ugyan, de a szándékolt főcsapásnak pillanatját máris halaszthatlanul elérkezettnek látja; s ennélfogva engem sürgősen felhív. hogy a nevezett Götz és Jablonovszky dandárokat a velök szövetséges tót népfelkeléssel együtt most egyidőre hagyjam a maguk sorsára s had-

testemmel Kassa-vidéki elhelyezéséből a legrövidebb idő alatt vonuljak Miskolczra.

E parancs következtében én Kassát odahagyván, hadtestemet két oszlopban, az egyiket Enyiczkén, Forrón, Szikszón át, a másikat Sepsinek s a Bodva völgye hosszában eresztettem Miskolczra.

Tudósítván erről Dembinskit, egyúttal bejelentém, neki részletesen a napontai állomások helyeit. Így neki módjában volt menetközben minden egyes hadosztályomhoz közvetlen utasítást intézni — személyem kikerülésével.

A VII. hadtest két hadoszlopa egyenlő erejű volt, állván mindenik hadoszlop két hadosztályból, miután a hadtestnek eredeti beosztását négy hadosztályra egyelőre megtartottam.

Alkották pedig a *bodvavölgyi* hadoszlopot: a *balázárnyi* hadosztály, melynek vezetését eddigi parancsnokának* önkéntes visszalépte után Pöltenberg ezredesre bíztam, és *Guyon* hadosztálya.

A *Kassa-miskolczi* posta-úton haladó másik hadoszlop pedig az *Aulich-* és *Kmeti*-féle hadosztályokat foglalta magában.

Élén e két hadoszlopnak: a Bodva mentén Pöltenberg hadosztálya, a posta-úton pedig Auliché haladt.

A menetterv szerint: február 20-án *amannak* Edelény, *emennek* Szikszó színvonalára kellett érnie.

A mondott napon az Aulich-hadosztály Forróból Szikszóra menet közben Dembinskitől olyan közvetlen parancsot kapott, mely szerint a postaútról nyugatnak letérve, mentül szakadatlanabbul Sajó-Szentpéterig folytassa menetét.

Magam be akarván várni néhány biztos hírt a Götz és Jablonski dandárok mozdulatairól: Kassán késlekedtem és csak hadtestem utolsó csapataival együtt hagytam el a várost; s így történt, hogy Aulich hadosztályának irányváltozása felől csak utólag Aulich ezredes jelentéséből értesültem.

Hogy eme letérítés a miskolczi útvonalról csak részleges és múlékony-e? vagy pedig valamely egészen új, talán a losonczi útra áttett működési vonalnak a kiindulási pontja volt? ez volt most rám nézve a legfontosabb kérdés! mert

* Mérki Piller Sándor ezredesnek. A fordító.

tőle függtek azon okvetlenül szükséges intézkedések, miket előre gondoskodólag a sereg élelmezése végett meg kellett tennem. Leghamarabb Dembinski főhadiszállásán remélvén az óhajtott felvilágosítást megkaphatni: február 21-én mindenek előtt oda siettem.

Dembinski éppen távol volt, segédeivel együtt; a főhadiszálláson senki sem tudta nekem a kivánt felvilágosítást megadni.

Ezen bizonytalanság a VII. hadtest mostani tényleges széthelyeztetése felől, a mely hadtestből két hadosztálynak (Aulich és Pöltenberg) az eredetleges menet-dispositio szerint már 21-én Miskolczon kellett volna lennie; meggyőződésem, hogy ezeknek élelmezéséről Dembinski az új elhelyezés környékén jókor előre bizonyosan nem gondolkodott! s hogy így aztán a szóban forgó két hadosztály legalább aznap, vagy éhséget szenvedni, vagy a legszükségesebb ennivalót erőszakkal requirálni kénytelen; s azon aggodalmam, hogy ez s efféle demoralizáló behatások ismétlődése esetében (miket pedig a jelen esetben könnyű szerrel ki lehetett volna kerülni) a VII. hadtest eddigi fegyelme tönkre megy: mindezek arra indítottak, hogy az új fővezért egy irott fölterjesztésben azon hátrányokra figyelmeztessem, melyek fegyvereink sikerére nézve okvetlenül be kell hogy következzenek, ha ő egy-egy hadtestnek egyes részeit közvetlenül küldözgeti erre meg amarra a nélkül hogy egyúttal felőle *azt* értesítené, a ki az egész hadtestnek csataképes karban fönntartásáról közvetlenül a felelős — a *hadtestparancsnokot* tudniillik.

Ez irott előterjesztésemet Dembinski főhadiszállásán oly meghagyással adattam át, hogy a főparancsnok hazaérkeztéről engem röglön tudósítsanak.

Ha jól emlékszem, csak február 22-én reggel vettem a várt tudósítást és rá nyomban Dembinski tiszteletére siettem táborkarom főnöke,[1] a VII. hadtestnek akkori karsegédje[2] és még egy tisztem[3] társaságában.

Mikor kiséretemmel Dembinskinél beléptem, ő már elolvasta

[1] Bayer József; végül ezredes. A ford.
[2] Birsy őrnagy. A ford.
[3] Kempelen Károly huszárszázados. A ford.

volt előterjesztésemet; azon kívül tudtára lehetett már ekkor azon kassai napiparancsom is, melyet az imént közlöttem, és mind a kettő nagyon felbőszíthette ellenem, mert alig végzém be a magam és kiséretem bemutatását, legott Dembinski valóságos pattogásba tört ki ellenem. Mindenekelőtt Magyarország körüli önnön érdemeit emlegette s az áldozat nagyságát, mit ő az *én* hazám megmentésére máris hozott.

«Letettem a fővezérséget saját hazámban [1] — kiáltott — hogy e szegény országot itt megmentsem. Sőt csak imént is az Ön hadtestét mentettem meg, míg Ön nem is gondolt vele. Tudja-e Ön, hadosztályai hol vannak? Ugyebár, nem tudja! s mégis szemrehányásokat mer Ön nekem tenni! Én csak azon kikötéssel jöttem Magyarországba, hogy valamennyi hadierők fővezérletét bizzák rám; s a kormány nekem hatalmat adott, Önt főbe lövetni, ha nekem szót nem fogad. Én barátságos viszonyt kezdettem Ön irányában, mert tudom, fájhat a magyarnak, nem-magyar alatt szolgálni: és Ön szemrehányásokat tesz nekem parancsaimért, a helyett, hogy követné azokat.»

Dembinski — hangjának túlságos megerőltetése miatt csaknem elfulladt s egy perczig megállapodott, hogy lélekzetet vegyen. Ez akaratlanul támadt szünetet használni akartam, hogy figyelmeztessem őt mikép én parancsait, a mennyire engemet illettek, még eddig mindég pontosan végre is hajtottam. De ő visszatorló szándékot tehetett fel rólam s minduntalan szavamba vágott, a legnagyobb indulattal azon kérdést ismételvén: «azt hiszem-e, hogy neki nincsen bátorsága velem megverekedni?!» s rá megint, feleletemet be sem várva, hirtelen ugrással a legutóbbi eseményekre tért.

«Én azt tanácsoltam Önnek — folytatá — hogy Putnok felől vigyázzon magára: mért nem vette figyelembe tanácsomat?!»

Segédje [2] szakadatlan csillapító fáradozásának köszönhettem végre, hogy szóhoz juthattam. Egyenkint elősoroltam neki az eddig tőle (Dembinskitől) hozzám intézett parancsokat;

[1] Hihetőleg az egy újabb lengyel fölkelés reményében neki szánt jövendőbelit értette Dembinski. A szerző.

[2] Molnár Nándor őrnagy, utóbb ezredes. A ford.

kimutattam egyenkint, hogy pontosan teljesítettem valamennyit és azt kivántam hallani tőle, hogy melyik parancs hát az, melyet nem teljesítettem?

Minthogy pedig ő erre megfelelni nem tudott: megint csak az imént említett *tanácsát* kezdte emlegetni, melyet állítólag nem követtem.

Figyelmeztettem őt, hogy egy jószándékú *tanács* nem-követése magában *még korántsem engedetlenség;* hogy egyébiránt ezúttal egészen fölösleges volt az ő tanácsa, miután a VII. hadtest egész menetrendjét Kassáról Miskolczra én a nélkül is már azon lehető hadi veszély tekintetbe vételével intéztem, mely Putnok felől jöhet; végre, hogy tőle egyáltalában csak *parancsokat* várok, még pedig azokat a parancsokat is magammal közöltetni kérem, melyeket ő közvetlenül hadtestem egyes részeihez küldöz; tanácsait ellenben egyszermindenkorra tisztelettel jesen megköszönöm.

Ezzel ajánlottam magamat kiséretemmel együtt.

Távozáskor nem birtam attól a benyomástól szabadulni, mintha most oly emberrel volt volna ösmerkedésem, a ki sokkal inkább az őrültek házába való, mint egy hadsereg élére.

Dembinski segédtisztje, egy ildomos férfiú, nyomban követett bennünket és fölebbvalójának rendkívüli heveskedését azzal iparkodott mentegetni, hogy levelem rosszaló hangja okozta felindulását. Azt erősítette, hogy Dembinski maga is átlátja már, mikép indulatossága őt igazságtalan szavakra ragadta és reméli, hogy ezért én részemről nem fogom a kölcsönös jó egyetértést megakadályozni.

Én kijelentettem Dembinski segédtisztjének, hogy a főnökével való jó egyetértés ápolására magamnak lesz gondom, hanem aztán viszont annál követelőbb leszek irányában, hazám szolgálatában kifejtendő tevékenységének jó eredményei tekintetében.

Dembinski eddigi tevékenysége, a mennyire az tudva volt előttem, ugyancsak vékony reményekkel kecsegtetett!

Február 5-én Dembinski az akkori külön Kazinczy-hadosztálylyal Tokajon alul Löknél átkelvén a keményre fagyott Tiszán, először Miskolczra vonult. Itt 9-én vagy legföljebb 9—10-ike közti éjjel értesülvén, mikép Schlick gróf altábornagy Kassát a tornai úton oda hagyta, 11-én Klapka hadtestét

(melynek ezentúl I. hadtest lesz a neve) a futó ellenség üldözéséből visszatéritette Miskolczra; de már útközben ismét megváltoztatta annak menetirányát Szent-Péter és Putnok felé. Február 14-én csupán az egy Kazinczy-hadosztálylyal támadta meg Schlicknek hátráló hadtestét Tornaljánál. Támadása mindjárt legelején visszaveretett. S erre Dembinski Klapkának hadtestét az általa ebbe egyidejűleg bekeblezett Kazinczy-hadosztálylyal együtt visszavonta Miskolczra s onnan a mezőkövesdi országúton előre indította Pest felé. A VII. hadtestet pedig szintén Miskolczra parancsolta Kassáról, hogy az I. hadtestet kövesse.

Kérdés: miután már egyszer szándéka volt Dembinskinek Schlicket hátrálása közben — még pedig nem tréfából csupán — megtámadni: miért nem tette ezt két nappal elébb február 12-én? Tornaljához Miskolcz csak hét mértföld; ő tehát február 12-én kényelmesen ott lehetett Tornalja előtt.

De talán a felelet éppen az I. hadtestnek Nagy-Idáról és Enyiczkéről Miskolczra lett visszahivásában rejlik és körülbelől abban állna, hogy Dembinski az egyetlen gyönge Kazinczy-hadosztálylyal nem mert Schlicknek neki menni?

Ezen magyarázattal ellenkezik azon tény, hogy Dembinski február 14-én mégis csak az egyetlen gyönge Kazinczy-hadosztálylyal támadta meg Schlicket, míg az I. hadtest Putnok mellett veszteg állt!

De itt ismét azt vélhetné valaki Dembinski mentségére, hogy ő az I. hadtestet éppen csak a végből vonta közelebb a támadás helyéhez, hogy általa maga hátul fedeztetvén, megrohanásait annál bátrabban s erélyesebben végezhesse a Kazinczy-hadosztálylyal.

Hanem itt — mellőzve azt a hadászati aránytalanságot, mely a fenforgó esetben egyetlen gyönge hadosztálynak szerény támadó hadmívelete s ennek nagyszerű, egy egész hadtestet igénybevevő födözési készüléke között létez — megczáfolja e mentséget Dembinskinek köztudomású sietsége, melylyel ő Schlicknek előtte elvonuló hadoszlopa ellen intézett támadásával rögtön végképen felhagyott, mihelyt látta, hogy amaz a csatát komolyan elfogadni készül.

Határozatlanság és *habozás* volt eszerint a főjellege Dembinski ezen felsült offensivájának!

Egy másik mutatványa Dembinskinek a következő.

Mikor VII. hadtestünk, a mint említettem, két egyenlő hadoszlopban s egyenlő színvonalt tartva, — egyik a Bodva völgyében, a másik meg a kassa-miskolczi postaúton — éppen útban volt: gróf Schlick altábornagy Rima-Szombattól Putnokon át támadó mozdulatot tett Miskolcz ellen. Dembinski erről elég korán értesülvén, a Guyon és Pöltenberg-féle két hadosztályt a legközelből fenyegetett Sajó-Szentpéter helység felé való előnyomulása közben — igen helyesen — összébb vonta s azon kívül Aulich hadosztályát is oda rendelte Szikszóról magához, hogy az ellenségnek hatályosan meg birjon felelni. S eddig mind ez ellen nem lehet semmi kifogás.

De ekkor az ellenség — viszont értesülve Dembinskinek mind ez intézkedéséről — rögtön abbanhagyja megkezdett támadó míveletét és nyakra-főre hátrálással siet kikerülni a rá nézve veszélyesnek látszó összeütközést. És mit tesz ekkor Dembinski?

Ott váratja, leseti az ellenség megkezdett támadása folytatását a három magyar hadosztálylyal talpon állva, csatarendben kora reggeltől napestig hiába! s azalatt ember, ló éhen-szomjan majd elvész.

E szomorú másik mutatvány után attól kellett tartanom, hogy nagy a belátás hiánya Dembinski egyéniségében.

Pedig sem a *habozás*, sem a *belátás hiánya* nem igen biztató tulajdonságok a hadvezérben.

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET.

(Dembinski hadintézkedései támadó jelleget öltenek. — Elégedetlensége Klapkával s a kormánynyal. — Seregdispositiói. — Találkozásom véle Egerben. — Az ellenség megelőzi Dembinskit a támadásban. — Dembinski jellemzéséhez.)

Ugy látszott, hogy Dembinski komolyan offensivához készül az osztrák főhadsereg ellen.

A mely napon először volt Dembinskivel személyes találkozásom (február 22-én Miskolczon) ugyanaznap estve kaptam azt a parancsot tőle, hogy hadtestemmel Mező-Kövesd felé, az I. hadtestnek utána nyomuljak.

A most következő egész előnyomulás alatt mindig részletesen kidolgozva kaptuk a hadintézkedéseket Dembinski vezérkari irodájából.

Február 24-én Dembinski főhadiszállása Mező-Kövesden volt, — az enyém Mező-Keresztesen.

E napnak délesti óráit Dembinski látogatására fordítottam, mivel komolyan rajta voltam, hogy kettőnk közt jó egyetértést hozzak létre.

Dembinski modorából, melylyel ezúttal fogadott, nyilván kitünt ő neki is az a törekvése, hogy velem a miskolczi első találkozásunk alkalmával tapasztalt képtelen magaviseletét elfelejtesse.

Csak az elébb vette volt Klapka jelentését azon rajtütésről, melyet emez előttevaló éjjel Schlick hadtestéhez tartozó és Pétervásárba bevonult némely csapatok ellen intézett, mely azonban csak részben volt sikerültnek mondható.

Néhány nappal elébb Dessewffy Arisztid alezredes (szintén az I. hadtestünkből) lepte meg hasonló módon az ellen-

ségnek egy lovas osztagát Kompolton, — tévén tetemes kárt benne.

Ezen rajt'ütések Dembinskit szörnyűmód felharagították Klapka ellen. Azt mondotta, hogy az ilyen megrohanások csakis tulajdon támadó szándékunkat az ellenségnek időelőtt elárulni alkalmasak, míg másrészt megakadályozzák, hogy *az* fejtse ki a maga czélzatait előttünk fölismerhetőleg.

Mindenesetre eredeti egy felfogás! Belőle az következnék a jelen esetben, hogy Dembinski tulajdonképen jobb szerette volna, ha Klapka ezredes hagyja magát meglepni az osztrákok által, minthogy ekkor megfordítva ezek — Dembinski tana szerint — a maguk támadó szándékát időelőtt nekünk elárulták volna, Klapkát pedig megakadályozták volna, hogy a Dembinski terveit előttök kifejtse.

Klapkán kívül ezen a napon a kormánynak is kijutott a Dembinski elégedetlenségéből. A miatt panaszkodik tudniillik, hogy neki folyvást a kormány állandó székhelyét Debreczent fedeznie kell s ezen kénytelenség mennyire megnehezíti neki *hadi* feladatát az ellenséggel szemben! Továbbá, mennyire nem lehet a kormány igéreteiben bízni, hogy azokat teljesíteni is fogja; így például megigérték neki, hogy február 16-ikától kezdve folyvást 60,000 embernek két hétre való élelmiszert tartogatnak készletben Tiszafüreden, holott az onnan imént vett kimutatás szerint tényleg öt napra is alig elegendő az ott lévő készlet.

Ugy látszott, a jó egyetértésnek kettőnk között az alapja megvan vetve. Hiszen Dembinski még a Klapka megrohanó vállalkozásai s a kormány betöltetlen igéretei miatti bánatát is velem bizalmasan közlötte.

Ránk esteledvén, haza siettem főhadiszállásomra Mezőkeresztesre, békülékeny kezdeményem eddigi eredményeivel elégülten.

A VII. hadtest vezérkarának főnöke, Bayer József százados azon eshetőségre, ha netalán Dembinskinek tetszenék őt is meghívni a közös tanácskozásra, ez alkalommal velem volt. De ő neki csak Dembinski vezérkari irodájában egyszerűen kezébe adták a legközelebbi napokra szóló kész *részletes* dispositiókat; míg Dembinski maga velem szemközt ezeket egyetlen szóval sem említette, sőt szemlátomást szándékosan

kerülte a legközelebbi haditerveinkre fordítani köztünk a beszédet. Igy én csak búcsúvétel után hazamenet közben értesültem a jövő napok teendői felől.

Dembinskinek ezen hadintézkedéseiből *a Tarna folyónak Siroktól Bodig terjedő megszállása* tűnt ki legközelebbi *czél* gyanánt. De a részletek egyszersmind szembeszökően azt a *mellékes irányzatot* is árulták el, hogy az egy-egy hadtesthez tartozó hadosztályok elszigeteltessenek egymástól!

A míg ugyanis a kiadott intézkedésben az I. hadtestnek (Klapka) egyik fele Sirokra, s a másik fele Kápolnára volt eldisponálva: addig ezek közé a VII. hadtestből a Pöltenberg ezredes hadosztályának Mezőkövesdről Kerecsenden át nyomulva, közbe kellett furakodnia, hogy Verpelét és Fel-Döbrő helységeket szállja meg; az Aulich-hadosztálynak pedig Kállra kellett vennie irányát.

Azt hinné az ember, nem is valami rendkívül éles itélőtehetség kellett azon nagy hátrányok felismeréséhez, melyek abból támadnak, ha közvetlen parancsnokaik egyéni sajátságaihoz szokott hadtestek külön részei egymás közé kevertetnek.

Eszerint Dembinski nagy híjával volt még a legközönségesebb itélőképességnek is, vagy pedig ezt a semmi körülmény által nem követelt, ellenben a hadosztályoknak mind különkülön, mind hadtestül való erőkifejtési képességét tetemesen csökkentő félszeg rendszabályt Dembinskinek valamely titkos, előre föltett törekvése szülte s ez akkor nem lehetett egyéb annál a szándéknál, hogy a hadosztályokat eddigi hadtestparancsnokaiktól elszoktassa, emezek befolyását katonáik kedélyére, melytől ijedezett, ezáltal gyöngítse és ez úton szerezze meg a túlsúlyt a maga befolyásának.

Dembinski február 24-én Mezőkövesden értésemre adta, hogy a legközelebbi napok valamelyikén beszélni szeretne velem, de hogy már másnap Egerbe teszi át főhadiszállását.

Hogy óhajtását teljesítsem s őt még Egerbe elindulása előtt Mezőkövesden találjam: már másnap, február 25-én délelőtt megint útban valék, másodízben látogatására. De már régi főhadiszállásán nem leltem Dembinskit és azt vélő, hogy valamely fontos kérdésben kíván végre értekezni velem, legott utána ügettem Egerbe.

Utólérvén őt még útban, részt vettem egri bevonulásában. S azután egész délután ott vártam parancsait.

Este felé azzal mentegetődzött irányomban, hogy sem ideje, sem alkalma nem volt velem tanácskozni; és másnapra rendelt be újra főhadiszállásába.

Nekem még akkor éjjel vissza kellett lovagolnom Mezőkeresztesre, hogy saját főhadiszállásomon, melyet febr. 26-ára Mezőkövesdre kellett áthelyeznem, egynémely fontos elintéznivalót végezhessek.

Mindazáltal február 26-án délelőtt ismét Egerben termettem, lesve ott Dembinski parancsait.

Ezúttal ő egyelőre csupán az élelmezést érdeklő némely rendszabályt hozott szóba. Társalgásunk folyamán azt kérdezte tőlem: milyen terep és melyik harczmodor az, melyet a VII. hadtest csapatjai leginkább kedvelnek? Elmondtam, hogy eddigelé nekik leginkább a *hegyvidéki kis háborút* volt alkalmuk megtanulni.

Tudakolta azután, hogy melyik fegyvernemre lehet legtöbbet bizakodni nálunk? de feleletemet legott maga megelőzte azon megjegyzéssel, hogy gyalogságunk nagy tömegét ő meg nem bízhatónak tartja, ellenben a lovasságtól rendkívül sokat vár. Én helybenhagytam föltevéseit — a mennyiben a VII. hadtestre vonatkoztak — mert hiszen a többi hadtestet még nevéről is alig ismertem. Egyuttal azonban arra figyelmeztettem őt, mikép lovasságunk mozgékonyság és kitartás tekintetében ugyan felülmúlja az ellenségét, de számerőre nézve a dolog ellenkezőn áll.

Erre Dembinski egész komolyan azt erősítette, hogy általában nagyon szeretné, ha néhány ezer emberrel több katonája lenne, mint a mennyi van.

Ez utóbbi óhajtását a mi illeti, valóban nem lehet tagadni, hogy ez egyben Dembinski a minden idők legnagyobb hadvezéreihez hasonlított.

Ezalatt elkövetkezett az ebéd ideje. Dembinski Egerben egyik kanonoknak lévén a vendége, ebédre engem is meghitt hadtestem vezérkari főnökével együtt, a ki ezen látogatáskor is újra kisérőm volt.

Végét járta már a lakoma; csak a világhírű «egri» a legeslegjavából fogyott még egyre a nélkül, hogy elfogyjon,

midőn egyszer csak hírül hozzák, hogy Verpelét felől erős ágyúzás hallatszik.

Dembinski ezt a priori kereken tagadta, sőt még meg is haragudott érte, mikor a hírt még nagyobb bizonyossággal neki ismételték.

Eközben én kinyitván a terem egyik ablakát, a jelentés alapos voltáról tulajdon füleimmel meggyőződtem. Fölkértem tehát Dembinskit, hogy álljon ide mellém és tegyen úgy, mint én.

Kedvetlenül kelt fel az asztaltól, közel lépett a nyitott ablakhoz és nagyon fülelt — oly meggyőződés kifejezésével az arczában, hogy a hányan vagyunk, mindannyian csalódunk.

De az egyre ismétlődő tompa dörej sokkal tisztábban kivehető volt, semhogy azt bármely más zajjal össze lehessen téveszteni. Azon pillanattól fogva, mikor ezt Dembinski is kénytelen volt beismerni, egész magaviselete egy őrjöngő dühödéséhez kezdett hasonlítani. Mindenekelőtt ló és kocsi után kiáltott. Ámde készültségben, az egész Dembinski-féle főhadiszálláson csupán egyetlen fogat találkozott s ez is az a paraszt-szekér volt, mely engem a VII. hadtest vezérkari főnökével együtt Egerbe elhozván, most visszautazásunkra várakozott. Felhívtuk tehát Dembinskit, hajtasson a mi szekerünkön velünk a csatatérre; s ő, nem lévén más választása, kénytelen volt beérni a dísztelen járművel. Én az indulást siettetni iparkodtam.

Azonban alig haladtunk száz lépésnyit még bent a városban az igénytelen szekérrel, mikor néhányan az egri nézőközönségből egyszer csak neki esnek lovaink zablaszárának és megállítván szekerünket, magyarán kimondják, hogy ők nem nézhetik, hogy a magyar fővezér egy ilyen nyomorult fakó szekéren csak egy tapodtat is mozduljon innen! hiszen ez — úgy vélekedtek — szégyen gyalázat lenne egész Eger városára, sőt az egész magyar nemzetre.

Én felindulva ez ostobaságon, rájok rivalltam a városi és nemzeti becsület idétlen szószólóira, hogy takarodjanak utunkból. Dembinski — egy szót sem értvén magyarul — még jobban haragudott és fenyegető tagjártatással támogatott engem. A vezérkari főnök is megtoldta néhány tőrőlmetszett káromkodással, mire Eger becsületének őrei végre is utat engedtek.

De alighogy egyet mozdultunk előre, Dembinski tudni kívánta, hogy ezen emberek mit akartak voltaképen? s én vesztemre lefordítottam neki e jámborok felfogását a város és nemzet becsületéről és lám, ki hitte volna! Dembinski most maga állította meg a szekeret, kijelentvén, hogy hát jól van, várakozni akar, míg jobb lovakat és tisztességesebb kocsit hoznak alája.

Valóban nagyon helytelenül cselekedtem, hogy a városi és nemzeti becsület bajnokaival oly brutális módon bántam!

Különben Dembinski maga is csakhamar megbánta elhamarkodott elhatározását; mert daczára a szemmel látható sietségnek, melylyel a hazafiak egyike tovatünt, hogy elhozza úri fogatát számunkra, jó darab idő telt el a nélkül, hogy a megigért diszes hintóféle megérkezett volna. Ezalatt pedig egyre sűrűbben szólt távolban az ágyú.

Óvatosságból egyelőre megtartottuk üléseinket a sokat ócsárolt paraszt-szekérben; hátha mégis nagyon soká talál késni az ajánlott hintó, vagy hátha annak hazafias tulajdonosa éppen végkép oda marad. Dembinski és én egymás mellett egy zsup szalmán ültünk, mely a szekér derekán keresztül vetve, testünk súlyától a lefelé egyre keskenyedő kasba szorult.

A csata ágyúzaja, mint mondottam, inkább növekedett, semhogy szünnék. Minden újabb dördülésre Dembinski felindulásában fel-felszökött ültéből, de mindannyiszor vissza is rogyott testének egész súlyával az ülésre. Ezen egyoldalú lökések következtében közös szalmaülésünk egyik felől mindinkább lesüppedvén, a másik fele én alattam egyre fölebb tolúlt, mígnem végre én a szekéroldal fölött, Dembinski ellenben oly mélyen alant találtuk magunkat, hogy az ekkép megromlott ülésen ő nem birt többé egyenesen ülni.

Én részemről ezt a situatiót tartottam a fővezéri méltósággal nem egészen megférőnek, sőt attól tartottam, hogy a tisztelt publikum éppenséggel nevetségesnek is találhatná. Ezen aggodalmam alaptalan volt ugyan, a mint erről meggyőzött egy közel ácsorgó pátriotának megjegyzése, hogy «ennek az úrnak (ekkor Dembinskire mutatott) rendkívül vitéz embernek kell lennie, mert minden ágyuszóra oly iszonyúan megharagszik, míg ő (a szóló) csak megijed tőle.» Mindazáltal azt tanácsoltam a *fővezér*nek: szálljunk le addig, a míg az új

alkalmatosság megérkezik. De most már Dembinski volt fogytán türelmének és többé sem a leszállásról, sem a további várakozásról hallani sem akart, hanem haladéktalan folytatni akarta az utat a fakó szekéren. Ez ellen azonban a tisztelt publikum újra tiltakozott és lovaink útját elállva, erősen biztatott bennünket, hogy a hintó mindjárt itt lesz. Ez utóbbi végre csakugyan meg is jelent a láthatáron, elejét vevén ezzel az egyenetlen küzdelemnek, mely egyfelől a türelmetlen fővezér és másfelől az egri béketűrő hazafiak közt már-már kitörőben volt.

Ekkor azután az új — valóban sokkal díszesb(!) — alkalmatossággal gyorsan tova haladtunk Verpelét felé. De minél közelebb értünk a harczmezőhöz és minél hangosabb lett az ágyúszó, annál kevésbé hasonlítottak Dembinski nyilatkozatai és taglejtései egy okos ember magaviseletéhez. Ajkairól egyik képtelenség a másikat űzte, míg ő maga majd kézzel-lábbal evezve, mintha vele a kocsi haladását siettetni akarná, majd megint az ülésről felszökellve, majd ökleit a harczter felé rázva, lelki állapotjának egész szánandó nyomorúságát tárta fel szemeink előtt. Ezen állapot valóságos erkölcsi agóniája volt az olyan kérkedő embernek, a ki hatalmas uszónak adta ki magát és most a vízbefúlás halálfélelme közt vergődik, minthogy a víz, a melybe belémenni merészkedett, egyszer csak a torkáig talált érni.

A mennyire a sok badar beszédből, melylyel Dembinski minket útközben jóltartott, ki lehetett okosodni, ő ezen a napon még távol sem gondolt arra, hogy az ellenséggel összetűzzön. Legalább ezt gyaníttatta azon gyakori felkiáltása: «Hiszen még ezt nem akartam!«

Ha pedig ez csakugyan így volt, akkor valóban nem volt szép az osztrák tábornok uraktól, amúgy se kérdve, se szólva megtámadni minket, holott úgy illett volna: elébb megkérdezni Dembinskitől, mikor jön ő-neki kapóra az ütközet.

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET.

(A magyar hadsereg helyzete, közvetlenül a kápolnai kétnapi csata előtt. — A csata első napjának vége (1849 febr. 26.). — Dembinski intézkedései a csata második napjára. — Ezeknek az egyes hadtestekhez juttatását késleltető körülmények. — Guyon későn érkezik Kápolna alá.)

Dembinski legutóbbi részletes hadintézkedései az I. és VII. hadtestek számára, nemkülönben az ekkor Tisza-Füreden és Poroszlón tanyázó II. hadtestnek egyik hadosztálya számára, a mezőkövesdi főhadiszállásból február 24-ről keltek és bezárólag február 26-ig terjedtek. Ezen intézkedés következtében a mondott napon, melyen az ellenség oly igen nagyon Dembinski akaratja ellenére megtámadott minket, helyzetünk a következő volt:

az I. hadtest egyik hadosztálya Sirokon;

a VII. hadtestből Pöltenberg hadosztálya Verpeléten és Fel-Döbrőn;

az I. hadtest másik hadosztálya Al-Döbrőn, Tótfalván, Kápolnán és Kompolton;

a II. hadtest egyik hadosztálya Kállon.

Az I. és a II. hadtest két-két hadosztályból állott; a VII. hadtest ellenben, mint már sokszor említettem, négyből.

A II. hadtestből egy hadosztályt Dembinski Poroszlón és Tisza-Füreden hagyott a tiszai átjárás födözésére.

A VII. hadtest három hadosztálya pedig február 26-án Makláron (Aulich), Mezőkövesden (Guyon) és Ábrányban (Kmeti) volt elhelyezve.

Mi hárman az egri hintóban Verpelét felé folytatott útunkban Kápolnát ismertük fel a csata központjául, s ezért Szalókról Döménden és Kerecsenden át a gyöngyösi postaútra tértünk, mely Kápolnára visz. A nap már leáldozóban volt s az

ágyúlövéseknek már a felvillanása is meglátszott, mire ez utóbbi falu közelébe értünk.

Még a helységen kívül egy rohamra kirendelt huszárezred zászlóival találkoztunk szemközt.

Az osztrák hadseregben — nem tudom mióta — a lovasságnak az a szokása, hogy zászlóit, nehogy roham alkalmával az ellenség kezére találjanak jutni, inkább egészen kihagyja a játékból. E szokás a csapatoknak kevésbbé önbizalma, mint inkább idomos óvatossága mellett szól ugyan, de miután már egyszer szokás, a mi huszárezredeink is megtartották, már csak az egyenlőség kedvéért is.

Mi ekkor a zászlóvéd-tagok közül három embert leszállítván a lóról, kocsiból nyeregbe ültünk. Dembinski s a VII. hadtest táborkari főnöke Kápolnára lovagoltak; én Dembinski meghagyásából Kállra. Nekem az volt a föladatom, hogy a Tarna vizét ez utóbbi helységnél megtartsam birtokunkban. Dembinski ugyanezt volt teendő Kápolnánál.

Még útban voltam, midőn az ütközet Kállnál hirtelen elakadt.

Egyedül lévén és semmi kedvet nem érezvén azon esetre, ha netalán a hirtelen beállott csendet a mieinknek nyakra-főre hátrálása okozta volna, az előnyomuló ellenséggel akadni össze, inkább megkerültem a helységet keleti oldalán.

Ily módon keresztbe metszvén a szikszói s elérvén a füzesabonyi utat, néhány földmivelőtől arról értesültem, hogy a II. hadtest azon hadosztálya, melyet én kerestem, mindjárt az ütközet kezdetén előre és átnyomult a Tarnán és még folyvást a tulsó parton áll. Az éj nagyon sötét volt; sokáig bolyongtam, míg a keresett hadosztályra rá birtam akadni. Ez egy nagyon nehezen járható gázlón ment volt át a Tarnán. Figyelmeztettem a parancsnokát* a veszélyre, melynek csapatjai a jelen felállításban közvetlenül a könnyen elvéthető gázlónak háttal ki vannak téve, mihelyt az ellenség csak kisérletet is tenne egy éjjeli meglepetésre; és megparancsoltam neki, hogy a hadosztályt rögtön vonja vissza a balpartra, a tulsón csak az örsöket hagyván meg.

Ez alatt az ellenség röppentyü-ütege is Kápolnánál fel-

* Szekulics ezredest. A ford.

hagyott egészen sötét éjszakáig folytatott azon törekvésével, hogy Kápolnát fölgyujtsa; s ezzel a harcz az egész vonalon megszünt, a nélkül hogy Dembinski vagy én annak menetére befolyhattunk volna. Klapka vivmányairól, valamint a kápolnai első csatanap részleteiről általában, akkori alárendelt állásomban többnyire csak magánhirek hatottak el hozzám, ezek pedig nem szoktak mindig és mindenben szabatosak lenni. Bizonyossággal csupán annyit tudok, hogy csapataink e napon (febr. 26.) az egész Tarna-vonalt Verpeléttől Kállig megállották. Csak az ütközet másodnapján (27-én) adták föl azt.

Miután a II. hadtesti hadosztály zöme Kállon elhelyezve és szükesen bár, élelemmel is el volt látva: visszasiettem Kápolnára, megtudni, hogy másnapra Dembinskinek mi a szándéka.

A fővezért egy, Kápolnától keletre, az országút szélén fekvő udvarházban találtam, de már nem beszélhettem vele, mert már aludt, mire odaértem. Másnapra (febr. 27-ére) kiadott intézkedése a következő volt:

«Az Aulich-hadosztály a hadsereg legszélső balszárnyának megerősítése végett előrenyomul Maklárról Kállra, ott a II. hadtesti hadosztálylyal egyesülve, nem engedi az ellenséget a Tarnán átkelni.

A Guyon-hadosztály nyomuljon Mező-Kövesdről Kápolnára a hadközép megerősbítésére.

A Kmeti-hadosztály Ábrányból Kerecsendig nyomul, a hol tartalékban marad.

A többi hadosztályok tartsák meg tarnamenti felállításukat.»

Klapka ezredesnek a jobb szárny, nekem a bal szárny vezényét (Kállnál) hagyta meg Dembinski másnapra is; míg a hadközép vezérletét megint magának tartotta fönn.

Az ezen intézkedés következtében szükségessé vált külön részleges parancsok szerkesztését és szétküldését Dembinski a VII. hadtest táborkari főnökére bizta. Ez azonban híjával volt minden hozzávaló segédeszköznek, a melyet e fontos feladat teljesítése megkiván. Dembinski parancsőrtisztjei Egerben, az enyéim Mező-Kövesden voltak. Sem itt, sem amott mitsem tudnak arról, hogy mi Kápolnán vagyunk. A legnagyobb sietséggel szétküldendő parancsolatok megvitelére

egyetlen egy tiszt volt kéznél, a kit Dembinski a Kápolna körül az ütközetben résztvett I. hadtestbeli hadosztályból parancsoltatott személye mellé futárnak, Egerbe küldés végett. Ezt is csak azon sürgönyök megvitelére lehetett használni, melyek Eger felé is vehették útjokat. Szerencsére a VII. hadtest táborkari főnöke még febr. 26-án reggel kettőt a magam szolgálati tisztjei közül berendelt volt Mező-Kövesdről Egerbe, hogy ott Dembinski főhadiszállásán tartózkodásunk alatt kéznél legyenek, előre nem látott esetekre. Ez óvatosságának köszönhette Bayer százados, hogy most az Aulich-hadosztálynak Maklárra és a Kmetiének Ábrányba szóló parancsokat Dembinski futárjával Egerbe s onnan ama két szolgálati tisztem által Maklárra és Ábrányba küldheti.

Mikor én, mint említém, Kállról visszatérve, Kápolna mellett Dembinski főhadiszállására értem: akkor a fővezér futárja az Aulich és Kmeti ezredesek számára küldött sürgönyökkel már jó ideje tova járt útjában. Én azt az aggályomat fejeztem ki, hogy ezen sürgönyök, az Eger felé tett nagy kerülő miatt, *későn* találnak majd rendeltetésük helyére eljutni; mindazáltal csakhamar átláttam, hogy a fennforgó viszonyok közt lehetetlen volt ennél jobban intézkedni.

Dembinski ugyanis csak késő éjjel adta ki mindezen rendeleteket. Ekkor a VII. hadtest táborkari főnöke — ha a részletparancsok elkészítése után azokat egyik-másik hadosztálynak *közvetlenül* akarja vala megküldeni — kénytelen lett volna az erre megkivántató tiszteket elébb maga személyesen a táborban fölkeresni. Ámde az éj koromsötét volt s a csapatok az ellenség közelsége miatt őrtüzek nélkül tanyáztak; táborhelyeiket Bayer nem ismerte, valamint Kápolna környékét sem. Attól kellett tehát tartania, hogy fél éjszakán át eredménytelenül talál szerteszét bolyongni, talán a csapatokra rá sem akadni; sőt ha ehhez éppen kedvez is neki a szerencse: még folyvást kétes maradt, vajon vállalkozik-e rá tüstént valamelyik kifáradt tiszt készségesen az éjjeli futárszolgálatra. *Parancsszóval* a *VII. hadtest* táborkari főnöke az *I. hadtest* tisztjeinél, a kik őt névről is alig ismerték, czélt nem érhet.

Ezek szerint tartani lehetett tőle, hogy ily módon legjobb esetben is több vész el a drága időből, mint a mennyit az egri

kerülő vesz igénybe; nem is említve, hogy egy fontos sürgönynek akármelyik ismeretlen tisztre bizása mindég koczkáztató dolog és kiváltképen az volt nálunk, a hol meg nem bizható tisztektől csak úgy hemzsegett a tábor.

A Guyon-hadosztálynak Mező-Kövesdre szóló sürgönyt a VII. hadtest táborkari főnöke személyesen akarta megvinni: én azonban tanácsosabbnak láttam őt a fővezér közelében hagyni s inkább magamnak vinni meg azon sürgönyt Mező-Kövesdre. Én részemről ezt — még azon veszély esetére is, hogy valamely előre nem látott akadály által föltartóztatva, későn találjak reggel állomásomra Kállra visszaérkezni — annyival inkább merhettem megtenni, minthogy akkor a hadsereg balszárnyának vezénylete Aulich ezredesre száll, Aulich pedig a csatamezőn több tapasztalással* és tapintattal birt nálamnál, s így az én netaláni hosszasabb kimaradásomnak nem lenne a harcz kimenetelére semmi jelentékenyebb rossz következése.

Nagy fontossággal birt a Guyon-hadosztálynak *lehetőleg korai* beérkezése a harcztérre — kétségtelenül nagyobbal, mint az én jelenlétem Kállon az ütközet *legkezdetén*. Az idő eljárt, siettem végrehajtani futári szolgálatom.

Útam — Kápolnáról Mezőkövesdre — Kerecsenden vitt keresztül. Itt véletlen-váratlan Pöltenberg ezredesre akadtam! Neki Fel-Döbrőn a harcz elmulása után Kápolna felé kiküldött s a sötétségben hihetőleg eltévedt őrjáratai azt jelentették volt, hogy Kápolna már az ellenség kezére került; mire ő, elszigetelődés veszélyétől tartván, hadosztályát Fel-Döbrőről visszavitte Kerecsendre. Eloszlatám Pöltenbergnek téves föltevését a multnapi ütközet kimeneteléről, közlém vele holnapi teendőit, megjegyezvén, hogy még mielőtt hajnalodik, ismét a Tarnához kell nyomulnia, s azután folytattam utamat Mező-Kövesd felé.

Reggeli négy órakor (1849 febr. 27-én) értem oda. Az itt elszállásolt csapatoknak riadót verettem és rögtön kiadtam gróf Guyon ezredesnek a parancsot, hogy haladék nélkül induljon el Kápolnára. A parancs foganatját azonban be akar-

* Aulich már az I. Napoleon elleni háborúban hadnagy volt. A fordító.

tam várni, mert bármennyire meg lehetett is bízni Guyonban közvetlenül a csatamezőn, valahányszor t. i. föladatának végbeviteléhez semmi különös leleményesség, csupán személyes vitézség kellett: épp oly kevéssé felelt meg mint nagyobb önálló csapattestek vezetője a követelményeknek. Rendelkezéseire többnyire ráillett jelszóul: «mindent visszásan és semmit idején!» De a szerint is volt aztán többnyire az eredménye.

Így történt most is, hogy folytonos sürgetéseim daczára fényes nappalig késett hadosztályának elindításával.

Csak mikor az már Kerecsendet érte s a Guyonnál minden ütközet előtt szokásos hivatalból való pálinka-osztogatáson is átestünk: csak akkor jelenthettem biztos megnyugvással a fővezérnek, hogy a Guyon-hadosztály már Kápolnához közeledik.

HUSZONHATODIK FEJEZET.

(A kápolnai csata második napja február 27. — Kmeti hadosztálya későn ér Kerecsendhez. — Dembinski hadintézkedése a csata után.)

Dembinskit éppen akkor szorították ki Kápolna helységéből, mikor én a Guyon-hadosztály közeledése hírével odaértem. Mikor ő — néhány száz lépésre a maga mult éjjeli szállásától keletnek — velem összetalálkozott: már messziről rám kiáltott, hogy miért nem vagyok a helyemen?! és folyvást Verpelét felé mutatva, azt kiáltotta: «A jobbszárny máris hátrál, mert Ön nincs a kirendelt helyén!»

— A jobbszárny nem tartozik én rám — felelém — én a balszárnyat vezénylem.

— De én újabb parancsot küldtem Önnek, hogy a jobbszárnyat vezényelje.

— Én ilyen parancsról mitsem tudok, — válaszolám, bosszankodva, hogy megint új ok támadt a fővezérrel összekoczódni.

— Vágtasson hát rögtön Verpelétre — rivallt rám — és vegye kezébe *ott* a vezényletet, mert a két ezredes nem fér meg egymással.

Ekképp megtudván a magam teendőjét, röviden megtettem a jelentést a Guyon-hadosztály megérkezéséről és többet egy szót sem szólva, siettem toronyiránt Verpelét felé.

Útközben elgondolkoztam rajta, mit is érthetett Dembinski a két meg nem férő ezredes alatt?

A sereg állása szerint csak Klapkáról és Pöltenbergről lehetett szó. De Klapka *hadtestet* vezényelt, míg Pöltenberg csak *hadosztálynak* volt a parancsnoka s azonfölül egészen mentes azon önhittségtől, mely bárkit is följogosíthatott volna azt tenni föl róla, hogy a jobbszárny főparancsnokságát el akarná perelni Klapkától.

A jobbszárny csakugyan meghátrált, de korántsem azért, mintha talán Pöltenberg ellenszegült volna Klapka parancsának; hanem azért, mert Klapka *és* Pöltenberg hadereje együttvéve egyáltalán föl nem ért gróf Schlick altábornagy hadtestével.

Ez utóbbi ugyanis február 26-ára következett éjjel a magyar I. hadtest egyik hadosztálya által (a másik hadosztálva, mint már említettem, Kápolnánál állott) megszállva tartott *Siroki szorost* kivívta és keresztültörvén rajta, a legrövidebb vonalon Dembinski szeme láttára egyesült az osztrák főhadsereggel.

Klapka az említett hegyszoros elvesztése után hadosztályával visszavonult Verpelétre, hol azután a Dembinskitől odarendelt Pöltenberg-hadosztálylyal egyesült a végből, hogy Schlick hadtestét, mely Sirokból Szent-Márián át előre nyomulván, a kápolnai második csatanapon február 27-én, a Tarna jobbpartján Verpeléttel szemben jelent meg, a Tarnán való átkelésben megakadályozza. De Schlick gróf erővel kivívta ezt az átkelést is s a két magyar hadosztályt visszanyomta.

E két hadosztályunkat most megállapodásra s isméti előrenyomulásra birni — volt tehát az én feladatom, mit Dembinski az imént előmbe tűzött

A Verpeléttől délkeletre emelkedő halmokon már szemközt találkoztam Pöltenbergnek néhány lovassági ágyújával, melyeknek tüzéreit az ellenség lovassága felkonczolta. Egy század Sándor-huszár elszánt rohamának, melyet a 14. számú honvédzászlóalj sortüze derekasan támogatott, sikerült ugyan a már elveszettnek hitt ágyúkat a vasasoktól visszafoglalni: de mivel ezek tüzérek nélkül voltak, egyidőre ki kellett vonni azokat a csatasorból.

Csakhamar az ágyúk után a gyalogság egy része jött velem szembe — szokás szerint kedélyes bomlottságban; végül a lovasság is, jól zárkózott sorokban ugyan, de nem a kellő lépcsőzetes visszavonulási rendben, hanem a maga egészében terv nélküli, szabálytalan általános hátrálásban; közbül ott koczogtak az ágyútegek a többi osztagok közt. Az egész azt a benyomást gyakorolta rám, mintha azt akarná mondani: már ma úgy sem lehet semmire sem menni!

Ezen kétségbeejtő benyomással ellenkezett Pöltenberg ez-

redes önérzetes személyes magatartása, míg azt a rossz benyomásomat a szemmel látható levertség Klapka arczán viszont igazolni látszott.

Megmagyarázzák a két csapatvezérnek e különböző magatartását egy és ugyanazon pontján a csatának, a legiként lezajlott események. Klapka hadosztálya az elmult éjjel Siroknál éppen semmi eldicsekedni valót nem vitt végbe, utána Verpelétnél pedig nagyon keveset: míg Pöltenberg ezredes a maga hadosztályának magatartásával mind az estve Feldöbrőnél, mind most a verpeléti összecsapás alkalmával, meg lehetett elégedve.

A két ezredes éppen arról tanakodott egymással, hogy most ki mit tegyen, mikor hozzájuk érkeztem. Klapka odanyilatkozott, hogy ő Eger felé akar lovagolni, hogy hadosztályának ez irányban visszavetett felét utolérje és még egyszer elővezesse a tűzbe. Ha ez nem sikerül, mondá, akkor ő aznap már csak Eger födözésére fog szorítkozni.

Nekem ez ellen annál kevésbbé lehetett kifogásom, miután az első hadtest szóbanforgó hadosztályának másik fele a lengyel Bulharin hadosztálynok alatt ott helyben maradt rendelkezésemre.

És ezzel Klapka úgy tőn, a miként beszéle; én pedig átvettem a maga-negyedével megfogyott (hadseregi) jobbszárny további vezetését.

Bulharin hadosztályának rendelkezésemre bocsátott fele három zászlóalj gyalogságból s egy nem teljes háromfontos ütegből állt. A három zászlóalj felbomolva, festői csoportokban, búcsújáró nép módjára ballagott a döméndi és kerecsendi halmok felé. Az egész menet annyira szétterült mindenfelé, hogy egyelőre a Klapka-féle *egész* dandár összeterelésére gondolni sem lehetett; örülhettem, ha ez csak egy részével is sikerül.

Az ezutáni felállítás helyéül a Kerecsend irányában fekvő legközelebbi dombtetőket, ott, hol azok legmagasabbra emelkednek, jelelvén ki kiséretbeli tisztjeimnek, szétküldöttem őket, hogy a felbomlott három zászlóaljból, a mennyit birnak, egyesítsenek a kijelölt ponton.

Pöltenberg hadosztálya együtt maradt volt kellő rendben. Vele akartam a megszakadt összeköttetést helyreállítani, egy-

felől a hadsereg legszélsőbb jobbszárnyát képező Bulharin-féle félhadosztály és másfelől a Kápolna mellett harczoló hadközepünk között.

Verpeléttől keletnek ha néz az ember, egy jelentéktelen keskeny és hullámszerű dombhát húzódik éjszakról délirányban a kápolna-kerecsendi országút felé és még ezen innen egy ormóban végződik, melyet keleti lejtőjén erdő borít. Ezen ormó Kerecsendtől vagy félórányi távolságban éjszaknyugat felé fekszik s az egész dombhát fölött uralkodik. Ezen ormónak lejtős hosszúkás kinyúlvány alakjában Feldöbrő irányában a völgyre ereszkedő egyik ága az egész hegyhát fővonalával egy beugró szegeletet képez, melynek szárai éjszaknyugat — tehát Verpelét — felé nyilnak. Ennek a kinyúlványnak éjszaki lejtője meglehetősen meredek; ellenben délnyugat és dél, vagyis Kápolna s ennek országútja irányában annak a mondott uralkodó ormónak szintén lankásabb déli oldalával egybeereszkedő terepe hovatovább hullámosan ellapúl.

Pöltenberg ezredes eme nyúlványdombon délnek foglalt újabb állást a maga hadosztályával; míg én Bulharinnak fél hadosztályával a fődombhátat raktam meg, éjszakra az uralgó ormótól.

Ez ormót ellenben arra szántam, hogy Bulharin félhadosztályának — ha ezt az ellenség a fődombháton hátravetné — végső támpontúl szolgáljon.

Ezen ormó tág kilátást nyitott nemcsak éjszak felé, ágyúlőtávolon túl az egész dombháton végig, hanem szintúgy a kápolnai csatatér egész kiterjedésére.

Hadseregünk felállítása — miután Pöltenberg hadosztálya s a fél Bulharin-hadosztály a kijelölt két ponton állást foglalt — a közepétől fogva jobbfelé lépcsőzetesen töredezett volt. Hadközépünk Kápolna előtt s a balszárnyunk Kállal szemben, körülbelől egyazon színvonalon álltak. Az osztrák hadsereg Schlick gróf gyors előrenyomulása következtében csakhamar a miénkkel párhuzamos vonalba igazodott.

Gróf Schlick altábornagy ugyanis, mihelyt neki Verpelétnél a Tarnán való átkelés kierőszakolása sikerült, azonnal minket üldözőbe venni készült s e végből a maga balszárnyát, a fél Bulharin-hadosztálylyal megrakott dombhát északi folytatását elfoglalni küldte, jobbszárnyát pedig Kápolnára irányí-

totta, miközben centruma egyenesen a Pöltenberg állodása meg a Bulhariné közt tátongó hézag — vagyis, a mi ugyanazt jelenti — az általam megszállt magaslatok által képezett beugró szegelet irányában tört előre.

Ezen intézkedés által Schlick gróf egyrészt az osztrák főhadseregnek ugyanakkor Aldöbrőn át ellenünk előretolt balszárnyával való csatlakozását befejezte, másrészt — utóbbival együtt — Windisch-Grätz herczeg centruma és jobbszárnya vonalához képest harántos irányba jött.

Az ellenség felállítása eszerint az ezutáni harczi mozzanatok alatt egy *előre* megtört vonalt képezett, míg a magunké amazzal párhuzamban hátrafelé volt megtörve.

Schlick gróf — ezutáni támadó intézkedéseiről ítélve — helyesen felismerte azt, hogy ha neki minden áron a mi jobbszárnyunk említett két poziczióját sikerül kivívnia: ezáltal legtöbbet segíthet az osztrák főhadsereg megakadt centrumán, a mely Kápolnából Dembinskit kimozdította ugyan, de melynek további győztes előrehaladását azontúl a Guyon-hadosztállyal megszaporodott magyar hadközép jelentékenyen megnehezítette.

Schlick gróf ugyanis még ágyúink lőtávolságán kivűl saját hadtestének közepét is kétfelé osztotta s egyik felét Pöltenberg állodása elleni támadásra, a másikat a *kerecsendi magaslatnak* — törik-szakad — kivívására fordította.

A kerecsendi magaslat nevezete alatt itt s ezentúl különösen a Bulharin fél hadosztályával megrakott dombhátat, — a csata utolsó mozzanatában pedig ennek éppen csak a déli végpontját, a keleti lejtőjén erdővel borított *ormót* kell érteni, tehát mindég hadseregünk harczvonalának legszélső jobbszárnyát.

A magyar hadközép megkezdte visszavonulását és — Schlick gróf hadtestének a mi jobbszárnyunk ellen intézett heves és veszélyes támadásai következtében kénytelen is volt vele. Most aztán Pöltenbergnek a maga dombjáról csak akkor volt szabad hátrálnia, ha már hadközépünk a maga visszavonulását egészen, a kerecsendi hídon is túl, befejezte. A *kerecsendi magaslatot* azonban körömszakadtáig meg kellett tartanunk a végből, hogy viszont a Pöltenberg visszavonulása legyen ezáltal fedezve.

Pöltenberg ezredes a maga feladatát a Schlick-hadtest untalan ismételt támadásai daczára tökéletesen megoldotta. E megoldás részleteit azonban én el nem mondhatom, minthogy egészen a csata utolsó mozzanatáig a kerecsendi magaslat megvédelmezése vett igénybe és kötötte le egész figyelmemet.

Mikor én reggel azon pontról, közel Verpeléthez, a hol Klapka és Pöltenberg ezredesekkel a további teendők iránt megállapodtunk, ide föl a kerecsendi magaslatra értem, akkorra már Klapkának felbomlott három gyalogzászlóalja nagyobbrészt itt megint összeverődött s a háromfontos ágyúk is ide fölvontatva és kellőleg elhelyezve, tüzelésre készen álltak.

A kerecsendi magaslat az ütközet további folyamában a magyar felállításnak jobbszárnyi szélső támpontúl szolgált, melyet észak felőli támadás ellen könnyen meg lehetett védelmezni. Hogy jobbszárnyunk megkerülése járjon eszében az ellenségnek, ez azért nem volt valószínű, mert Klapka nekem megigérte, hogy a Bulharin-hadosztálynak azt a felét, mely Verpelét elvesztése után Eger felé futott, össze fogja szedni és Schlick hadtestének szélső balszárnya ellen újból előre vezetni; ezáltal pedig ama megkerülés épp oly könnyen volt meghiúsítható.

Ezen nem csekély előnyök daczára a Bulharin-féle félhadosztályt elégtelennek tartottam a kerecsendi magaslat sikeres megvédelmezésére, annyival is inkább, mivel egyrészt eddigi maguktartása után halálmegvetésükben nem nagyon bízhattam, másrészt a (különben sem *egész ütegnyi*) háromfontos ágyúink sem lehettek nagyon félelmetesek a támadó ellenségre nézve.

Tartozott a VII. hadtest kötelékébe a sokszor emlegetett négy hadosztályon kívül még egy külön tartalékja «főhadiszállás csapatja» nevezete alatt. Ez kezdetben csak két század gránátosból, 30—40 német legionáriusból és vagy félszázadra való huszárból állott, mely huszárság megint több különböző, nem is hadtestemhez tartozó ezredek maradozóiból és kórházi üdültjeiből gyűlt össze. A fővárosok feladása után Váczon alakított és egyelőre a főhadiszállás szolgálatára szánt ezen csapat utóbb a Bányavárosokban tetemesen megszaporodott egyrészt azon «Erneszt-sorgyalog»-ezredbeli zászlóalj csekély

számú maradványaival, melyet gróf Guyon ezredes a Simunich altábornagy hadtestével Nagyszombat városában vívott utczai harczban feláldozott volt, másrészt két hétfontos vetágyúüteggel, melyeket téli visszavonulásunk közben az egész hadtest ütegei közül kiszedett vetágyúkból (öt darabjával mindeniket) a végett állítottam össze, hogy helységek s egyéb, az egyenes lövés elől rejtőzködő terepszelvények ellen intézendő támadások esetére kéznél legyenek; végre azon fél röppentyűüteggel, melyet az iglói éjjeli meglepetés alkalmával vettünk el az ellenségtől.

Ezen «főhadiszállási» tartalékcsapat reggel a Guyon-hadosztálylyal együtt Mezőkövesdről Kerecsendre jött s azóta ezen helységtől nyugatra a híd közelében állt készültségben.

Belőle mindenekelőtt a két üteg vetágyút rendeltem fel a kerecsendi magaslatra, hol az említett ormónak éjszaki lejtőjén helyeztem el azokat.

Fél ágyúlőtávolnyira előttük a háromfontos üteg volt felállítva. Mintegy még újabb ezer lépésnyire odább egy csekélyes behajlása a terep színének módot engedett az ellenség balszárnyának, hogy ott magán a mi hegyhátunkon takartan és könnyen megvesse a lábát. E hajlatból először egy csapat osztrák lovasság tünt elő s már ennek láttára Bulharin gyalogzászlóaljai nagy kedvet mutattak az erdőbe menekülni, mely a dombhátnak keleti lejtőjét fedte. Ezt azonban ekkor mégis sikerült megakadályozni, legalább addig, míg a támadás ellenünk tényleg megkezdődött.

Amaz első lovascsapatot pedig, mely nyilván ekkor még csak helyzetünk kikémlése végett tolatott előre, rögtön elzavarta onnan háromfontosaink tüzelése — mire gyalogságunk megint felbátorodott kissé.

Dessewffy Arisztid alezredes, voltakép az I. hadtest lovassági parancsnoka, de a ki — nem tudom, mily véletlen következtében — csapatjától különszakadt és e pillanatban alkalmazás nélkül volt, most a kerecsendi magaslat védelmezésében önként magára vállalta a gyámoltalan hadosztálynok Bulharin szolgálati végzendőit. Mihelyt az említett kémlő lovascsapat eltünt, Dessewffy gyalogságunk egyrészével előrenyomult a tulajdonképeni támadó hadoszlop ellen és megakadályozta ennek az említett hajlatnál előbbre felénk közeledését.

Most az ellenség, hogy ezen támadó oszlop a hegyháton szabadabban működhessék, centrumának egyik gyalogzászlóalját a kerecsendi magaslatnak *nyugati* lejtője ellen küldte rohamra. Ha *ez* itt sikerül, akkor *ezen* zászlóalj Dessewffynek háta mögött, egyenes vonalban közte meg háromfontos ágyúink pozíciója közt, egyszerre fönt a magaslaton termett volna és — minthogy ezek addig, míg Dessewffy előttük volt, a vele egyazon lővonalban álló ellenségre nem lőhettek — egyrészt ezen ütegünket visszavonulásra, másrészt Dessewffyt arra kényszerítette volna, hogy a kettős (szemben és hátul) támadás elől oldalvást a keleti erdős lejtőre kitérjen s ezzel végkép kiszorúljon az ütközet további folyamából. De ezen nyugatról támadó zászlóalj vetágyúink kartácslövéseit nem birta kiállani és már a nyugati lejtő lábától észak felé fordult, a hol aztán hihetőleg amaz arczultámadáshoz csatlakozott, mely Dessewffyt a magaslat gerinczén egyre hátrább-hátrább szorította.

Ekközben ráértem az elébb bővebben körülírt *ormónak* — ezen hihetőleg végső támpontunknak — erdőfedte lejtőjét gyalogsággal megrakni, azesetre való előregondolkodásból, ha az ellenség az egész hegyhát többi hosszát elhódítná tőlünk. Sajnálatomra ott helyben éppen akkor csupán a VII. hadtestnek legkevésbbé megbízható csapatja, az úgynevezett tiroli vadászok voltak kéznél. Ezek korán reggel Pöltenberg hadosztályával együtt Verpelétre kirendelve, ott kereket oldottak és csak a kerecsendi magaslaton verődtek megint össze. Azzal mentegetődztek, hogy nem lévén szuronyuk a puskán, az osztrák lovasság támadásaival szemben nem tarthatták magukat. Már most azt reméltem, hogy itt az erdős lejtő védelmezésében, hol lovassági rohamok lehetősége ki volt zárva, annál sikeresebb szolgálatot fognak tenni.

Időközben Dessewffy alezredes mind hátrább szorult volt, annyira, hogy az ellenség a gerinczneк említett hajlatából tömeges gyalogságon kívül egy üteg röppentyűt s egy hatfontos ágyúüteget is hozhatott fel a dombhátra: és erre aztán a Bulharin zászlóaljait senki és semmi többé fel nem tarthatta, hogy meg ne szökjenek s az egész hegygerinczet ott ne hagyják; ezek előbb az erdőbe s a keleti lejtőn le annak a pataknak völgyébe menekültek, mely Szóllát helységtől Kerecsend

nyugati vége mellett folydogál el, hol az említett kerecsendi híd annak magas két partját a rajta keresztülvivő országút magasságában köti össze. A csapatjaitól cserbenhagyott Dessewffy alezredes *egymagában* visszatért hozzám az ormóra.

Minthogy e szerint a helyszínén rendelkezésemre álló gyalogság ama néhány százra menő tiroli vadászra olvadt le, kik az ormónak nyugati oldalát tartották megszállva; erősbítésül az Erneszt-gyalogsági zászlóaljat hozattam fel a «főhadiszállás csapatjából».

Míg ezek itt történtek, azalatt véletlenül a Bulharin-hadosztálynak ama része, melyet Klapka ezredes Verpelét elvesztése után Eger irányában utólért és megint az ellenség ellen küldött, a hegyháton ellenem előretörekvő osztrák hadoszlopot oldalt megtámadta.

De *az* ezt az oldaltámadást igen hamar visszaverte s azután a maga röppentyűütegét és hatfontos ágyúit a mi vetágyúink és háromfontosaink ellen hozta működésbe. Az utóbbiakat, nehogy kisebb öblük miatt az egyenetlen viadalban biztosan odaveszszenek, azonnal egészen kivontam az ütközetből és nem sokára rá szintúgy hat darab vetágyút, melyeknek részint lőszer hiánya miatt, részint mivel megsérültek, már hasznát nem vehettem. Így a fönnmaradt többi négy vetágyúnak azontúl egyedül kellett helytállnia a küzdelem következő *utolsó* szakaszában

Most az ellenség felényi ágyúlőtávolságra közeledett az ormón foglalt állásunkhoz a hegyhát egész széltében, röppentyűállványait jobbra (t. i. *neki* jobbkézt) s ezek mögött a maga tömörgolyót lövő ágyúütegét balra felállítván, azonnal öldöklő tüzeléshez fogott. Röppentyűi, a milyen ártatlanoknak tapasztaltuk azokat eddig a síkságon: itt a hegylejtő meredek fölszínével mintegy párvonalban most épp oly hatásosan működtek, szintúgy a szó szoros értelmében *sodortak.*

S ezáltal felállításunk — az utolsó, melyet még elveszthettünk — csaknem tarthatatlanná lett. Az Erneszt-gyalogzászlóalj éppen ekkor ért fel az ormóra; vitézségétől tetemes segítséget vártam kétségbeejtő helyzetünkben. A legelső teendő volt: a röppentyűállványokat rohammal elvenni, vagy legalább elzavarni onnan. Én e zászlóaljat az ormónak fákkal gyéren fedett nyugati lejtőjére igazítottam, hogy ez úton födötten

minél észrevétlenebbül juthassanak el az állványok közelébe. De ez a kevéssel ezelőtt ujonczokkal kiegészített zászlóalj alig tett meg száz lépést előre, azután szétmállott, félrehúzódott s a Pöltenberg felállítása s a mi ormónk közt keresztül lopódzkodott, kifelé a küzdelemből. Két kisérlet, egy század Sándorhuszár rohamai által foglalni el a röppentyűüteget, hasonlóképen sikertelen maradt, míg ugyancsak ekkor a tiroli vadászok is az ormó keleti erdős lejtőjét odahagyták.

Pedig a négy megmaradt vetágyúm csak addig maradhatott meg mostani helyén, a meddig az utóbb említett erdőrészlet is a miénk. Ezért a legutolsó két tartalékcsapatért küldtem: a gránátosokért s a két szakasz egyveleg huszárért. Amazokra az említett erdőrészlet megvédelmezését akartam rábízni, emezekkel a röppentyűüteg elűzését még egyszer megpróbálni.

A két csapat közül előbb a tarka két szakasz huszár érkezett meg a veszély helyére. De az őket rohamra vezető Szeymond százados alig hogy a vezényszót kimondta: egy még teli röppentyűtok lesöpörte lováról a derék katonát. Emberei megtagadták a rohamot.

Ekközben a gránátosok is fölértek a tetőre. Az erdő szélén ott várták parancsomat. Ekkor néhány tömör ágyúgolyó röpült el a fejök fölött s a hórihorgas legények egyszerre oly kicsinyek lettek, alig nagyobbak a medvebőrcsákóknál, melyeket viseltek.

Ez elég szerencsétlen première volt a gránátosok részéről, kik most voltak először csatatűzben. De tapasztalásból tudván azt, hogy a legkisebb akadály is, mit az ellenség útjába gördíthetünk, magunknak mindég biztos, habár nem is mindég soká tartó időnyereséget szokott szerezni: én a gránátosok iménti bátortalan magatartása daczára és miután őket az ellenség golyói iránt mutatott túlságos meghunyászkodásuk miatt amúgy illendően összeszidtam, rájuk parancsoltam, hogy az erdőbe vonulván, rohamlépésben annak északi széléig törjenek előre s ezt ott keményen tartsák.

Az erdőben újabb zavar támadt. A gránátosok amaz első ágyúgolyók által, melyektől ott a tisztáson olyan nagyon megbókoltak, a veszély góczpontja iránt teljesen fölvilágosítva lévén, most az erdőn belül is kedvet mutattak azt azáltal ki-

kerülni, hogy most ők is a keleti lejtőn le- és elkotródnak. Én ezt még jókor észrevettem, leugrottam a lóról s a — kivétel nélkül derék — gránátos tisztek segítségével sikerült is a csapatot a kellő északi irányba visszaterelnem. Csak azután tértem vissza az ormó tisztására, hol vetágyúim álltak.

Itt ezalatt nagy baj történt. Míg én amott az erdőben vesződtem: az üteg parancsnoka[1] átlátván, hogy itt tovább ki nem tarthat, megkezdte az ormó tetején keresztül visszavonulását, még pedig annál sebesebben, miután az ágyú födözetét képező Sándor-huszárok is már az ellenség röppentyűinek és ágyúinak ez egyetlen pontra irányuló tüzében ingadozni, tágitani kezdtek. De az egyik vetágyúnak talpraszedés közben egy tömör ágyúgolyó az egyik lovát kilőtte előle. A megrőkönyödött szekerészlegények elvágták a többi ló istrángját s utána vágtattak a visszavonult három vetágyúnak.

Mikor én odaértem, az üteg parancsnoka a tüzéreivel együtt hasztalan erőlködött az elhagyott vetágyút föl hegynek eltolni. Megmentéséhez több ember ereje kellett. A magaslat nyugati lejtője felé vágtattam tehát, a hol az Erneszt-gyalogság egy részét reméltem még megtalálni. E helyett itt a Sándor-huszárezred néhány csatározó vitézére akadtam, kiket századosuk[2] éppen szerbe-számba szedett. Őt és embereit hívtam segítségül. Emberemre találtam! A legnagyobb ágyútűzben a veszély helyén termett huszárjaival.

De az ellenség nyilván észrevette, a mi itt történik, mert lövegei egyre sűrűbben és közelebb a megakadt vetágyú mellé hulltak. Annál szükségesebb volt itt jelenlétem. De a derék huszárszázados máskép vélekedett: féltette életemet. Kért, kényszerített, hogy «távozzak e veszélyes helyről; ő becsületszavára fogadja, hogy megmenti ágyúnkat». Ez, valamint testvéröcsém kérése, a ki szintén köztünk termett s a kinek szilárd kitartásában szintén megbízhattam, engedésre birtak. Gyorsan elvágtattam a magaslat legtetején keresztül vezető erdei csapáson, annak az ellenség tüze ellen védett tulsó oldalára.

A heves küzdelem alatt nem követhettem figyelemmel

[1] Praisz tüzérszázados. A fordító.

[2] Pászthory Sándor. A kápolnai csatatéren őrnagygyá neveztetett ki. A fordító.

mindazokat az eseményeket, melyek időközben hadseregünk közepén történtek. Most megelégedéssel láttam, hogy szélső jobbszárnyunk teljesen megoldotta feladatát; mert hadközépünk már egészen, és Pöltenberg hadosztálya is már nagyrészt túl volt a kerecsendi hídon. Annál nagyobb hévvel fogott el most megint a veszélyben forgó vetágyú miatti gond. Miatta szakítottam félbe Pöltenberg csapatjai egy részének visszavonulását és fordítottam egyik gyalogzászlóalját vissza az ormó teteje s az otthagyott vetágyú keményen szorongatott álláspontja felé. De még ezen mozdulat félig sem ment végbe, mikor már a hegytetőn fölöttünk felötlött a derék huszárszázados a megmentett vetágyút vonszoló és tologató kis csoport élén, emberül beváltván ekkép nekem adott becsületszavát. Vonszolták és tolták pedig a vetágyút: a tüzérek, néhány huszár és a mindenkor rendíthetetlen Dessewffy Arisztid, ki távozásom után a veszély helyén váratlanul megjelent és önként résztvett a megmentésben. — A csoport végén jött meg az öcsém is, a ki alól ugyanott egy ágyúgolyó kilőtte a lovat.

Meg lévén mentve a vetágyú: én Pöltenbergnek legutóbb említett zászlóalját ismét visszafordítottam és hadosztálya is azontúl fennakadás nélkül folytatta visszavonulását a kerecsendi hídon át, míg gránátosaink, kiket az ellenség az erdős lejtőn le a kerecsendi völgybe szorított, jóval a hídon fölül lépvén át a patakot, toronyiránt kerültek a helység északi végének vissza.

Azalatt, míg a viadal a kerecsendi magaslaton tartott, Dembinskitől én két parancsot vettem: egyik volt az az elkésett korán-reggeli, mely szerint a hadsereg jobbszárnya vezényletét vegyem át Verpeléten; a másik meghagyta nekem, hogy a kerecsendi magaslatot mindaddig tartsam, mígnem Dembinski a hadközéppel a kerecsendi hídon át visszavonulását befejezte; azután magam Kerecsend *mögé*, az ezen helytől keletre fekvő magaslatra vonuljak vissza.

Mikor én a Pöltenberg-hadosztálylyal s a főhadiszállás tartalékcsapatjával a számomra kitűzött magaslatra értem, itten csupán a Kmeti-hadosztályt találtam, mely Ábrányból, utolsó éjjeli állomásából, csak az imént érkezett meg ide. Azon parancsőrtiszt ugyanis, a ki a Kmetinek szóló indulási paran-

csot Egerből továbbította, a sötét éjszakában és ismeretlen vidéken az útat eltévesztette és csak reggel későn érte el Ábrányt. Innen van a Kmeti-hadosztály elkésett megjövetele Kerecsendre.

Dembinskiről az hírlett, hogy megsebesült és hogy Maklárra lovagolt.

Azon hadintézkedések szerint, miket ő a visszavonulás befejezése után Kerecsenden kiadott, már ekkor általa útnak indítva tova jártak: az I. hadtestnek egy hadosztálya (az, mely az ütközet alatt a centrumunkban állott), meg a II. hadtestnek balszárnyi hadosztálya Mezőkövesd felé, — Guyon hadosztálya pedig Maklárra. Az utóbbi helység volt a Pöltenberg-hadosztály s a «főhadiszállás csapatja» részére is további hátrálási irányúl kitűzve. A mezőkövesdi országút biztosítására az Aulich-hadosztálynak Szikszónál, és Maklár födözése végett a Kmeti-hadosztálynak a kerecsendi magaslatokon kellett táborba szállni s az előörsi szolgálatról gondoskodni.

Így végződött Dembinskinek azon támadólagos hadmívelete, melyet ő a fővárosok visszafoglalása végett az osztrák főhadsereg ellen indítani immár idejénvalónak látott.

HUSZONHETEDIK FEJEZET.

(A kápolnai csata után Dembinski felhágy minden további ellentállással. — Én ezt rosszallom, de már meg nem gátolhatom. — Magánfélreértés Dembinski közt és köztem. — A hadsereg élelmezése.)

Dembinski a kápolnai csata második napját vesztett csatának tekintette. Okai szembeszökők: a nap vereségünkkel végződött — és csapatainknak pillanatnyi pihentetés kellett, hogy a nap fáradalmai után a hadsereg megint csataképes legyen.

De a csata utáni had-elhelyezési intézkedéseiből ítélve, Dembinski a csata után minden további ellentállással is felhagyott: és ezt az elhatározását én nem láttam indokoltnak, még pedig annyival kevésbé, minél inkább ösmertem fel azon körülményeket, a melyeknek összehatása okozta az imént be fejezett csata elvesztését.

E körülmények a következők valának:

1. Sirok elvesztése a második csatanapot megelőző éjjel — s ennek következtében a Schlick-hadtestnek egyesülése az ellenség főhadseregével közvetlenül a harcztéren — miáltal a centrumunktól mérföldnyinél hosszabb távolságban elszigetelt jobbszárnyunkkal szemben mind számra, mind erkölcsi erőre nézve *túlnyomó* ellenséges haderő jött alkalmazásba;

2. hadseregünk csaknem egy harmadának elkésett megérkezése a harcztérre;

3. külön hadtesteink egymáshoz szokott hadosztályainak egymástól elválasztása.

Ad. 1. Jobbszárnyunk támogatása lehetetlen volt a túlságosan nagy távolság miatt, mely azt hadközepünktől és tartalékunktól kezdetben elválasztotta; lehetetlen még akkor is, ha a Kmeti-hadosztály elég jókor megérkezik vala Kerecsendre.

Ezt a hátrányt Dembinski a legközelebbi — teszem Kerecsend mögött, a mint reméltem, veendő — hadállásban, ha itt az ellenséggel újból meg akar mérkőzni, kikerülheti.

Ad. 2. Kmeti hadosztályának kései megérkezése következtében a hadseregnek nem volt erős, elégséges tartalékja.

A legközelebbi ütközéskor ettől a hátránytól sem tarthatott többé Dembinski, miután most már együtt volt az egész hadsereg.

Ad. 3. Az egyes hadtestek szétdarabolása s egymás közé keverése által Dembinski oly csapatokat hozott egymással harczi közvetlen érintkezésbe, melyek eddig egymás előtt teljesen ismeretlenek voltak és melyek közül, mikor beállt a harczi válság, egyik hadosztály sem tudta, hogy mennyire bízhatik a tőle jobbra-balra harczoló idegen hadosztályok kitartásában. Ez pedig oly hátrány, melyre vagy melylyel *nem gondolni* büntetlenül nem lehet. Továbbá ugyanezen széttagolás által Dembinski az I. hadtest felét kivette eddigi parancsnokának, Klapkának ügyes vezető-kezéből, engem pedig arra kényszerített, hogy Klapka csapatjainak (kiket én még annyira sem ismertem, mint akár az ellenségéit) egy részét oly viszonyok közt vezényeljem, a hol rendkívüli erőkifejtést kellett követelni tőlök, holott ily rendkívüli erőkifejtést csak a katonái különös sajátságait jól ismerő parancsnok személyes behatása szokott biztosítni.

Most ezen ügyetlen széttagolási kísérlete káros eredményein okulva, Dembinski a legközelebbi ütközet előtt az egyes hadtesteket könnyen újra kiegészíthette s akkor aztán bízvást sokkal többet várhatott tőlök a csatában.

Én tehát, mint mondám, nem láttam okát, a miért a további ellentállással most végkép felhagyjunk. Sőt inkább, voltak okok és körülmények, melyek egyenesen rá utaltak, hogy a küzdelmet mindjárt másnap lankadatlanul folytassuk. Ezen körülmények a következők voltak:

Csapatjaink magatartása a *csatában,* és az *ellenségé* a csata *után.*

Amaz — egészben véve — meglepően jó volt. Rendetlenségek csak kivételesen az én személyes vezényletem alatt a hadsereg szélső jobbszárnyán, névszerint a kerecsendi magaslat körül mutatkoztak; de ezeket is megmagyarázza és menti

részben az, hogy a vezénylő és a csapatok egymást nem ismerték: részint az, hogy egynémelyik csapat, teszem az alig két hete csupa merő nyers újonczczal kiegészített Erneszt-gyalogezredbeli zászlóalj, továbbá a gránátosok és a két szakasz egyveleg huszár, aznap legelőször voltak tűzben. Végre megmagyarázta és menthette részint a feladat rendkívüli nagysága, a melyet elébük tűztem. S ezen rendetlenségek is csak múlékonyak voltak s a megrendült csapatokat többnyire még az ellenséges golyók horderején belül sikerült csakhamar megint rendbeszedni. A schwechati, parendorfi, bábolnai, hodricsi napok — úgy látszott — nem ismétlődnek többé.

Másfelől az ellenség magatartása az ütközet után semmit sem árult el azon diadalérzetből, mely utólag herczeg Windisch-Grätz tábornagy híres hadi jelentésében oly magasröptű költői kifejezést nyert.

Az éltető nap 1849 február 27-én még jó fönt állt az égen, mikor az utolsó ágyúlövés Kápolna felől már rég elhangzott: s a győzők mégis letettek minden üldözésről, daczára Dembinski szintúgy rá-biztató intézkedéseinek.

Vajon nem egy néma te-deum volt-e ez — azon kedvezményért, hogy az illetők a drágán megvásárolt győzelmi babérokon valahára nyugodalmasan kifújhatják magokat?

A hőslelkű Schlick, a kit az ellenség részén a napnak dicsősége föltétlenül egyedül megillet, még legtovább nyomult utánunk; de miután a jobbszárnyunktól odahagyott kerecsendi magaslatot megszállta, ő is érthetően azt jelentette ki: «mára elég ebből ennyi!» mikor csapatjaival szemeink láttára tábortüzeket gyujtatott a tetőn.

(S ezen nincs mit csodálkozni, mert ő az utóbbi 24 óra alatt derék hadtestével hat mérföldet járt meg; e közben neki három hadállásunkat kellett egymásután kierőszakolnia s azonfölül a herczeg tábornagyot a maga főhadseregével vontató kötélre vennie. Ez nem kis munka volt! Hát talán még bennünket üldözni is a Schlick-hadtestnek kellett volna, míg az osztrák főhadsereg, mely ugyanazon idő alatt alig egy fél mérföldet hódított el tőlünk, egyet álmodik «a rebellisek teljes megsemmisüléséről».)

Az a győző, ki a győzelem *után*, az üldözésre biztató körülmények daczára sem üldöz, önkéntelenül is csaknem

egyenlő színvonalra helyezkedik a legyőzöttjével. Az ilyen győző pedig a győzelem után semmivel sem félelmetesebb, mint annakelőtte.

Herczeg Windisch-Grätz tábornagy a kápolnai csata után ilyen győző volt. S éppen ezért én — csapatjainknak meglepően jó magatartását tekintve — Dembinskinek nyakra-főre hátráló új diszpoziczióit ezen csata után nemcsak a szükség által nem indokoltaknak, hanem kereken kimondva, rosszaknak találtam.

De azok már legnagyobbrészt foganatba mentek, mire én azokról értesültem. És ámbár Kmeti hadosztálya újra meg újra felszólított, hogy mivel Dembinski megsebesült, vegyem át a főparancsnokságot és másítsam meg ama gyalázatos intézkedéseket: én ezt még sem tehettem. E felhivásnak engedni menthetetlen elhamarkodás lett volna tőlem. Ezt Kmeti ezredes is csakhamar kénytelen volt átallátni és megigérte, hogy egyelőre megnyugszik a megmásíthatlanban. Én pedig Maklárra lovagoltam, fölkeresendő Dembinskit és megtudandó, miben áll megsebesülése.

Szállását sokáig hasztalan kerestem. Az emberek több házra mutattak, mint melyek Dembinski és kísérete számára rendelvék, de a fővezér ezek egyikében sem volt található. Mindenütt azt felelték, hogy ő épp az imént járt itt . . .

Tartózkodása helyét minél előbb megtudandó, ezen házak mindenikénél kíséretemből egy-egy tisztet hagytam, a ki mihelyest Dembinski oda vetődik, ezt nekem a helységnek egy meghatározott pontján, hol én várakozni fogok, haladék nélkül jelentse.

Ezen rendelkezésemnek félreértés lett a következménye. Dembinski ugyanis, midőn a sok válogatás után magának kiszemelt egyik lakásra visszatérve, ott találta az én parancsőrtisztemet, azt hitte, hogy időközben én lefoglaltattam ezt a lakást a magam számára s ezen képzelt merényletem miatt engem keserű szemrehányásokkal fogadott «miután mégis csak őt — a fővezért — illeti meg a legkényelmesebb szállás!» stb. Minthogy én a magam főhadiszállását Kmeti hadosztálya tábortüzeinél szándékoztam felütni: sokáig nem bírtam kiokosodni Dembinski haragos pörölséből.

Sebe, úgy látszott, nem életveszélyes.

További intézkedései ezek valának: «Megfőzni» s azután az egész hadsereg másnap reggel húzódjék vissza Mezőkövesdre. Meg is főztek volna örömest a csapatok, ha lett volna mit!

Én eleinte — nem gondolván vele, hogy Dembinski főparancsnoksága alá helyeztettem — saját felügyeletem alatt a VII. hadtest szabályos élelmezését ennek saját jól szervezett intendantúrája által önállóan végeztettem, mígnem Dembinski fölléptével összes hadseregének élelmezését a korlátlan hatalommal felruházott fő-kormánybiztos, Szemere Bertalan vette kezébe.

Ezen decentrális élelmezési rendszerem a VII. hadtestnek katonai szervezetű élelmező-hivatalát gyakori összeütközésbe hozta Szemerének szolgálati személyzetével s ez alkalmat szolgáltatott a fővezér azon peremtorius rendeletére, hogy ezentúl valamennyi egyes hadosztályok közvetlenül Szemerétől kapják élelmiszereiket.

Szemerét pedig nem hiába tartották adminisztrativ lángésznek, mert a Dembinski-féle hadsereg élelmezését oly geniálisan vezette, hogy csapatjaink majd éhen vesztek tőle.

Ez által természetesen a Dembinski hadviselési módjával való elégedetlenségök csakhamar a legfőbb fokra hágott. Az elhamarkodott visszavonulása által fölidézett bizalmatlansági szavazatot a sok ezer korgó gyomor támogatta annyival erélyesebben, minél általánosabban elterjedt volt a hadsereg soraiban a meggyőződés, hogy ő ugyan a saját gyomra igényeinek kielégítéséről soha, semmi körülmények közt nem szokott megfelejtkezni.

HUSZONNYOLCZADIK FEJEZET.

(Visszavonulás Mezőkövesdre. — Ottani táborunk. — Összeütközés Mezőkövesdnél február 28-án. — Guyon jellemzéséhez.)

A kápolnai második csatanapot követő február 28-ikára virradó éj minden háborúság nélkül mult el.

Korán reggel 28-án összes hadosztályaink parancs szerint visszavonultak Mezőkövesdig. A Kmeti-hadosztály képezte az utóvédet. Ezt azonban egy tekintélyes ellenséges lovas hadoszlop követte.

Dembinski Mezőkövesd nyugati vége előtt üttetett tábort a kerecsendi út nyergében. Ezen úttól délre: legelsőbb a Pöltenberg-hadosztály, tovább az I. hadtest s a szélső balszárnyon a II. hadtestnek egyetlen hadosztálya táboroztak. Ez országúttól északra elébb a Guyon-hadosztály s a szélső jobbszárnyon Aulich hadosztálya helyezkedett el.

Mezőkövesd és Maklár közt széles fönnsík terjed északnyugatról délkeletre csekély emelkedettségben a déli róna felett. Szihalom falva részben ezen fekszik; egy része pedig annak délnyugati nem meredek lejtőjén. E fönnsíktól a terep hullámosan ereszkedik Mezőkövesd felé, közről-közre átszeldesve csaknem függélyesen a szihalom-mezőkövesdi útra irányuló egyes mély vízerektől. Ugyanilyenforma lankásan hanyatlik a terep az egri út hosszában is, le Mezőkövesd felé.

Ezen helység előtt elhelyezett táborunkat ennélfogva éppen azon két oldal dominálta, a honnan közvetlenül az ellenség támadását várni kellett; és felállitásunk, az arczunk előtt majd ide, majd amoda kanyarodó vízerek daczára a védelmi hadállásnak minden lényeges kellékét nélkülözte, míg ellenben támadó képességünket éppen amaz erek és vízmosások nem kis mértékben csökkentették.

Mikor Dembinski ezen táborhelyet kiszemelte, alkalmasint azon rögeszmében leledzhetett, *hogy az ellenség Mezőkövesdig történt hátravonulásunk által egyelőre teljesen kielégítve, aznap többé nem fog minket bántani.* Még inkább sejteté e rögeszméjét az. hogy sem a további visszavonúlási vonalt nem adta tudtunkra, sem semmi egyéb parancsot nem kaptunk, hogy mihez tartsuk magunkat, ha az ellenség újra meg talál támadni.

S ezzel részünkről minden el volt követve az irányban, hogy ha az ellenség fényes nappal rajtunk talál ütni, meglepetésünk bizton sikerüljön!

Erre aztán nem is kellett soká várni.

Kmeti hadosztályát ugyanis amaz osztrák hadoszlop, mely azt egy ideig csupán figyelőleg nyomon kisérte, hirtelen — még mielőtt az ágyúink horderején belül ért volna, oly hévvel támadta meg menetközben, hogy annak egy részét teljesen meglepett táborunkra visszavetette.

Én oly szándékkal, hogy Dembinskit, ha csak lehet, imént említett rögeszméjétől eltéritsem, éppen útban voltam főhadiszállása felé, midőn a kezdődő ütközetet jelentő első ágyúlövések szándékomat megelőzték.

Azonban Dembinski éppen ebédnél ülvén, a közelében csörömpölő evő- s ivóeszközök kellemes zajától nem hallotta a kevésbbé kellemes távoli ágyúszózatot. Élőszóvali jelentésem, hogy meg vagyunk támadva, váratlanul érte. Mindamellett legott a veszély színhelyére sietett; magam meg — egy közhuszár ügyetlenkedése miatt, a kire lovamat bíztam — pár perczczel utána.

Mezőkövesd nyugati kijáratánál hídon kell áthaladni. E hídon Kmeti hadosztályának egyik fél ütege jött rám szemközt gyors futásban. Parancsnoka égre-földre esküdözött, hogy az egész tábor szét van verve s ő csak nagynehezen bírta ágyúit megmenteni. Annyira meg volt szegény ijedve, hogy tulajdon szemének sem hitt többé, máskülönben a hídról egyetlen pillantást vetve táborunkra, meggyőződhetett volna, hogy távol sem oly nagy a veszedelem, a mint ő beszéli. Megállítottam és visszafordítottam ágyúit.

Vagy ezer lépésnyire Mezőkövesd előtt egy másik hídon túl, melyen át az út Szihalom és Kerecsendre vezet, a Kmeti-,

Guyon- és Aulich-hadosztályokat csatarendben állva leltem s az utóbbi hadosztálynak lovasságát (a 9. huszárezredet) éppen visszatérőben egy sikerült roham után; mialatt a Pöltenberg-hadosztály, az I. hadtest s a II. hadtestnek egyetlen hadosztálya gyors mozdulattal csatlakozott jobbszárnyunk éppen meginduló előnyomulásához.

Az ellenség már ekkor Szihalom színvonalára vissza lévén vetve, onnan nagy önmegtagadással nézte, hogyan bajmolódik sikeresen egynéhány huszárunk azon fél üteg ágyúi körül, melyet a 9. huszárezredünk az ellenségtől elvett, hogyan mozdítják helyből és viszik el, másfél ágyúlövésnyire hátrább álló arczvonalunk felé.

Dembinski azonban — hihetőleg ebédjének félbeszakíttatása miatti rosszkedvében — egyre szitkozódott, korántsem az ellenségre, hanem a mi előnyomulásunk miatt. Az egész huszárrohamot ostobaságnak minősítette; végtére pedig — miután hasonló kifakadásai ismétlésétől nehány huszártiszt borsos feleletei elvették a kedvét — az egész hadseregnek egy mély gondolatot rejtő «Állj»-t parancsolt.

S ezután sorban ott állatott veszteg minket késő éjszakáig. Az ellenség pedig most hihetőleg éppen olyanformán elmélkedhetett felettünk, mint az elébb mi elmélkedtünk ő felőle, mikor tulajdon ágyúit szeme láttára engedte néhány huszárunk által orra elől elvitetni.

Már tudva van az előzményekből, miképen gróf Guyon ezredes február 2-ikáról 3-ikára virradó éjjel Iglón a Schlick-hadtestnek egyik hadoszlopától meglepetvén, ez alkalommal egy ágyúját odaengedte volt az ellenségnek. Ezen ágyúnk melynek csataközben odavesztét Guyon eddig állhatatosan tagadta, most itt az ellenségtől elvett három osztrák ágyú közt megkerült! Guyon a tőle számon kért ágyú hiányát elmésen úgy magyarázta, hogy az az éjjeli meglepetés nagy zavarában az Iglót környező erdőkbe talált menekülni és ott eltévedni; és minthogy Guyon gróf igazmondása iránt tartozó tiszteletből ezt a magyarázatot el kellett fogadni: most a szemünk előtt lejátszódott viszontlátás tényével szemben a szerencsésen megkerült ágyú személye ellen támadt a gyanú, hogy ez maga önként honáruló szándékból Iglón éjjel megugrott és átszökött az ellenséghez, még pedig egyenesen gróf Schlick hadtesté-

hez! . . . Izetlennek tetszhetik e fordulat, de hát «a hány ház, annyi a szokás!» Hazámban már egyszer ez a szokás dívik: a legtermészetesebb *kellemetlen* eseményeket érdekesen mystikus s azonkívül a nemzeti hiúságot legyező módon valamelyes honárulási szándékból kimagyarázni. Így egy szép napon a hivatalos «Közlöny» azon félre nem ismerhető szándékkal, hogy egyik személyes ellenségemet hazaszerte népszerűvé tegye, dithyrambicus szavakkal hiresztelte, hogy Guyon már Iglónál (éppen azon végzetes éjszakán, február 2-ika és 3-ika közt) a haza ellenségeit szőrén-szálán megsemmisítette! Hogyan képzelhetni, hogy a megsemmisülők a megsemmisítőtől még egy ágyúját is elfoglalták volna?

Említék az imént egy tüzértisztet, ki a táborunk ellen intézett támadás kezdetén a mezőkövesdi hídon vad futásban velem szemközt találkozott. Őt én a gyávaság bűne miatt golyó általi halálra ítéltem és ez ítéletet rajta, mások elrettentő példájára legott azon hadosztály színe előtt, melyhez tartozott, végre akartam hajtatni. Dembinski azonban, kitől, minthogy éppen jelen volt, a végrehajtás megengedését ki kellett kérnem, megkegyelmezett a bűnösnek.

Egy másik, egyébképen vitéz honvédtiszt az I. hadtestből történetesen kevéssel azelőtt, hogy az ellenség rajtunk ütött, ittas állapotában törvényellenes zsákmányt ejtett. Erre el kellett őt fogatni; mire ő fegyveres kézzel ellenszegült: s ekkor az őt bekisérő huszárok golyóitól találva, életével lakolt.

Aközben ránk alkonyodott. Dembinski nyugodni tért. Nemsokára a csapatok is előbbi táborhelyeikre vonulhattak és most azon hadosztályok, melyeknek a sors Szemere és élelmezőbiztosai alakjában aznap kivételkép kedvezett, meg is főzhettek. A többiek kénytelenek voltak egyelőre a requirálás eszközéhez folyamodni, azonban sovány eredménynyel, mert a mezőkövesdi hazafiak szemes, előrelátó emberek valának.

HUSZONKILENCZEDIK FEJEZET.

(Dembinski pihentetni akarja a hadsereget. — Intézkedései e végett. — Szétküldi szállásokra a hadsereget. — Klapkát Egerfarmosnál márczius 1-én megtámadják. — A hadsereg odahagyja szállásait. — Dembinski pihentető elmélete. — A Windisch-Grätz és Dembinski közti hadjárat jellemzése.)

Márczius elsejének reggele még a mezőkövesdi táborban ért minket, telve józan megadással Dembinskinek még mindig ismeretlen akaratába. Déltájban végre megtudhattuk ezt is.

«Hogy a csapatok számára — körülbelől így szólt a bevezetés az azon napra való dispositiókhoz — a pihenésre szükséges idő biztosíttassék: azok laktáborozásra utasíttatnak». Az elszállásolási állomások a következők voltak:

Az egész I. hadtest, valamint a II. hadtestnek egyetlen hadosztálya számára Egerfarmos,

az Aulich-hadosztály számára Lövő,

a Kmeti- és Pöltenberg-hadosztályok számára Szent-István,

a Guyon-hadosztály számára Négyes.

Minthogy mindezen helységek az ellenség táborától mindössze csak 2—3 hadjáró órával, a legtávolabbak is csak négygyel, — Egerfarmos éppen alig félórával messzebb mint Mezőkövesd — és pedig oly nyilt lapályon feküdtek, mely az ellenségnek ép olyan hozzáférhető volt, mint nekünk; tehát ezen helységekbe való elszállásolásunk az ellenségnek legközelebb biztosan várható újabb támadását éppen csak annyi idővel késleltetheti, a mennyi kell, hogy egyik vagy másik laktáborhelyünket kipuhatolja és elérje; és minthogy azt csak fel nem tehettük Dembinskiről, hogy a csapatoknak az új dislocatióban igért nyugalom és pihenés alatt csupán néhány óráig tartót értett volna: azért nem értettük, hogyan felelhessen meg ez az egész elszállásolási intézkedés annak a kifejezett

czéljának, a melynek kedvéért Dembinski azt — az imént idézett bevezetés tanusága szerint — kieszelte. Sőt inkább a a kétféle situatiónak már fölületes összehasonlítása azt az aggályt ébresztette, hogy helyzetünk ezekben az elkülönített laktábori állomásokban sokkal nagyobb veszélynek van kitéve, mint Mezőkövesden.

Bármi kevés előnyt nyujtott is a mezőkövesdi táborhely a *védelemnek*, itt legalább *együtt* volt a hadsereg — nem úgy szétdarabolva, mint amottan — és mi több, emitt Mezőkövesden most az egész Kmeti-hadosztálylyal *többen* voltunk együtt, mint a második csatanapon Kápolnánál.

Emitt az ellenségnek, ha mindjárt összes erejével is, ellenünk intézendő támadása — a viszonylagos számerőket tekintve — kevesebb valószínűséggel számithatott sikerre, mint előttevaló napon Kápolnánál. De tegyük fel, hogy a győzelem megint csak az ellenség részére hajlik: még akkor is emitten fővezérünk részére biztosítva volt a lehetőség, idején való intézkedések által minden nagyobb szerencsétlenségnek elejét vehetni.

A ránk parancsolt elszállásolások ellenben szétdarabolták a hadsereget.

Ha már most az ellenségnek szándékában állt bennünket Mezőkövesden megtámadni, a mint ezt Dembinski kiadott hadintézkedésének említett bevezetése hallgatagon föltette: akkor Szent-István, Lövö és Eger-Farmos állomások említett távolságai Mezőkövesdhez, nem valának elég tetemesek arra, hogy az ellenséget az e helységek *egyike* ellen folytatandó előnyomulástól elrettentsék. Akármelyiket támadja meg, nagyon módjában áll a maga részére biztosítani a győzedelmet; miglen a mi fővezérünk, tekintve egyes hadosztályainak úgy egymásközti, valamint az ő poroszlói új főhadiszállásához való nagy távolságát, teljesen nélkülözte annak lehetőségét, hogy *mihelyt egyszer a támadás megkezdődött*, még *idejekorán* tegyen intézkedéseket egy nagyobb vereség elhárítására. Abból pedig, hogy Dembinski *előre* gondoskodólag intézkedett volna a megtámadtatás esetére, kiadott dispositiói egy árva szót sem foglaltak magukban; még csak gyülekezési vagy visszavonulási pont sem volt azokban kijelölve.

E hézag a dispositiókban annál feltünőbb volt, minthogy ezek — az egész I. hadtestnek és a II. hadtesti egy hadosz-

tálynak egyúttal Egerfarmosra történt áthelyezését tekintve — nem lehettek többé azon rögeszmének folyománya, hogy az ellenség *nem* fogja megtámadni laktábori állomásainkat. Hogy ezek közül éppen Eger-Farmos, az ellenséghez legközelebb fekvő állomás lett viszonylag ennyire erősen megrakva: ez a körülmény nyilván arra mutatott, hogy ama dispositiók megállapításában egy *erős utóvéd* gondolata működött közre. Ezt a gondolatot pedig csakis az ellenségtől megtámadtatás föltevése szülhette; míg másrészt viszont ezt a föltevést egyenesen megczáfolni látszott az a *gondatlanság*, melylyel a Mezőkövesdről a laktábori elszállásolásra kiszemelt helységekbe való excentricus elvonulás megkezdése déltájig késleltetett és az egész hadmozdulat, melyet oly könnyű szerrel lehetett volna a mult éj vagy a reggeli ködök fátyla alatt észrevétlenül végrehajtani, a szihalmi ellenség vizsga szemei láttára fényes nappal vétetett eszközlésbe.

Ezen talányszerű ellenmondások megoldására sehogy sem birtunk rátalálni; és mivel Dembinski irányában bizodalmunk már megrendült, nem is tudtunk az igért pihenésnek megörülni, midőn márczius 1-én déltájban mezőkövesdi táborunkból útnak indítottak a kitűzött állomások felé.

Az én főhadiszállásom a Szent-Istvánra utasított Pöltenberg és Kmeti-hadosztályokhoz csatlakozott.

Még le sem szállt az éj, már vagy két órával alkony előtt Eger-Farmos felől hallatszó folytonos kemény ágyúzás zavarta meg pihentető nyugalmunkat!

Klapka ezredes — a mint említettem — az egész I. hadtesttel és a II. hadtestbeli egy hadosztálylyal a mondott helység felé menet közben meg volt támadva; és tekintve az ellenségnek egész hadserege közelségét, nem volt semmi okom föltenni, hogy az nem *túlerővel* támadta meg Klapkát. Attól kellett tehát tartani, hogy Klapka megveretvén és Poroszló felé szoríttatván, ennek következtében Aulich hadosztálya Lövőn veszélyeztetik; és e helyzet kötelességemmé tette, ezen szerencsétlenséget elhárítani az által, hogy a Pöltenberg- és Kmeti-hadosztályokat haladék nélkül elindítom Eger-Farmos felé. Megtehettem pedig ezt annál könnyebb szerrel, minthogy Szent-István helysége épenséggel semmi hadászati jelentőséggel nem bírt részünkre.

Legrövidebb és a mint a lakosság erősítette, egyszersmind a legjobb útja Szent-Istvánnak, Eger-Farmosra, Lövőnek visz: ezen *legjobbik* út pedig most feneketlen volt.

Alig jártuk meg a fele útját, midőn az egerfarmosi ágyúzás egyszerre elnémult. Oka lehetett az éj beállta; de szintúgy oka lehetett Klapka veresége is; azért menetünket siettetni kellett. De minden erőfeszítéseink meghiusultak az ebben az évszakban csaknem egészen járhatatlan úton elejbénk tornyosuló akadályokon.

Lövő alatt a kiáradt Kánya vizén kellett áthatolnunk. Az éj sötétje s a víz mélye tömérdek késleltető elővigyázati intézkedéseket tőnek szükségessé. Csak éjfél után lett az átmenet teljesen végrehajtva s ezzel az Aulich-, Pöltenberg- és Kmeti-hadosztályok megint egyesültek.

Az Eger-Farmosnál állt magyar csapatok néhánya már több órával elébb ért volt el Lövőre; ezektől meghallottuk, hogy az ellenség Klapkának Mezőkövesdről Eger-Farmosra való menetét a Szihalomról Szemerének vivő úton folyvást oldalt kisérte és Klapka ezredest rögtön, a mint Eger-Farmoshoz közeledett, a leghevesebb ágyútűzzel megtámadta, Klapka pedig kemény ellentállás után Poroszlóra vonult vissza, mely alkalommal emez általunk itt talált csapatjai véletlenül annak zömétől elszakadván, Lövőre kényszerültek húzódni.

Ezen hírek engem arra indítottak, hogy a Lövő melletti tábort rövid nyugvás után megint odahagyván, menetemet az Aulich-, Pöltenberg- és Kmeti-hadosztályokkal Ivánkán keresztül Poroszló felé folytassam, míg a Guyon-hadosztálynak Négyesre azt az utasítást küldtem, hogy ugyanazt tegye.

Bármilyen fáradtak lehettek is csapatjaink, mikor őket Dembinski 1849 márczius 1-én a mezőkövesdi táborból a négyesi, szentistváni, lövői és egerfarmosi laktáborozásra megpihenni küldte, az ott élvezett nyugalom üdítő hatása oly kitünőnek bizonyult, hogy már 1849 márczius 2-án kora reggel — minden várakozáson túl üdülten — Poroszlónál újra egyesülhettek.

Rövid tizennyolcz óra elegendő volt rá, hogy annak az elméletnek genialitását a legtündöklőbb világításba helyezze, mely szerint Dembinski 1849. évi márczius 1-jének emlékezetes reggelén pihentetési intézkedéseit a (mellesleg mondva,

inkább *éhes*, semmint *fáradt*) hadserege számára megfogalmazta. Ezen intézkedésekből kihüvelyezve, az elmélet így szól:

«Az ellenségnek közvetlen hadmíveleti körében szétszórva fekvő falvakban való elszállásolás oly síkságon, melynek szakadozott terepe (Coupirungen) a győztes ellenséget az előrenyomulásban ugyan *nem* — de igenis, a szétszórtan laktáborozó tulajdon hadrészeinket az egyesülésben akadályozza — biztosítja vereség után hátráló hadseregünknek a kipihenésre szükséges nyugalmat.»

Vagy pedig más szóval s egyszersmind a jelen esetre alkalmazottan, így:

«Ha máris vereséget szenvedett és ezentúl is az ellenség támadásainak kitett hadseregünket ezek elől biztosítani akarjuk, akkor azt — *a mennyire csak lehet, az ellenségnek szeme láttára* — négy vagy öt körülbelől egyenlő részre kell szakítanunk s az egyes részeket bizvást a legközelebb környéken, egymástól több órányi távolságra szerteszét fekvő oly helységekbe el kell szállásolnunk, melyek közt részint éppen semmiféle közlekedési útak, részint csak rendkívül nehezen járhatók léteznek; mert egy czivilizált ellenségről mindig biztos feltehetni annyi emberséget, hogy ellenfelének egyelőre szemlátomást békés szándokait rögtön felismervén és tiszteletben tartván, a további támadással rögtön felhágy.»

Ezen hizelgő föltevésre különben — ez is igaz — herczeg Windisch-Grätz tábornagy Dembinskinek elegendő okot adott azon feltünő kimélet által, melylyel minket a kápolnai csata után még csak másnap, és ekkor is annyira elégtelen hadierőkkel vétetett üzőbe, hogy nem éppen valami nehéz feladat volt ezek támadását, a mint láttuk, három ágyújok elfoglalásával Mezőkövesdnél tisztességes módon visszautasítanunk. A herczeg a hizelgő vélelemre még ezután is nem egészen érdemetlennek mutatkozott az által, hogy az ő szeme láttára Eger-Farmosra irányított három hadosztályunkat megint nem túlnyomó erőkkel támadta meg, a minek azután Klapkának egy kissé kényelmetlen ugyan, de különben csaknem veszteség nélküli éji hátrálása lett az egyedüli eredménye.

Avagy talán a kápolnai napok daczára csupán az *ellenfél folytonos kicsinylésének* akart kifejezése lenni, a mit Dembinski udvarias emberségnek nézett herczeg Windisch-Grätz

tábornagy részéről? Sem Kápolna, sem Mezőkövesd nem voltak volna képesek helyreigazítani ellentállásunk jelentőségének azt a fitymáló megitélését, melyre (s ez is megint igaz) eleinte a Lajthától a Duna mögé szakadatlanul folytatott nagy visszavonulás — kisérve a Honvédelmi Bizottságnak egyidejű győzelmi tudósításaitól — bő okot szolgáltatott.

Bármi legyen a válasz mind e kérdésekre: a Windisch-Grätz—Dembinski-féle rövid hadjárat mindenesetre a kápolnai második csatanap óta mind a két részről az ostáblán szokásos úgynevezett «visszás játszma» jellegét viselte. E játszmában, a mint tudjuk, az a játszó fél a nyertes, kinek sikerül a maga fa-garasaitól hamarább megszabadulni. Ezért mindenik fél iparkodik a saját fa-garasait fedezetlenül állítani oda az ellenfél elébe, a végből *hogy ez kénytelen legyen azokat elszedni.* Mind a két fővezér igen ügyesnek bizonyult ezen különös játékban: herczeg Windisch-Grätz tábornagy február 28-án Mezőkövesdnél, Dembinski másnap, márczius 1-én Eger-Farmosnál. De minden kétségen túl az *utóbbi* volt közülök a *mester;* és minden bizonynyal utóvégre is ő (Dembinski) lett volna a nyertes a játszmában, azaz minden fa-garasait ő vesztette volna el hamarabb, ha ezen fa-garasok egyszer csak kedvet nem éreznek, egyelőre önálló huzások által a folyamatban lévő visszás játszmát, mely a sokszor emlegetett laktáborozások pillanatában oly igen kedvezően állt Dembinskire nézve, neki elrontani, sőt — mi több — csakhamar rá, mesterüknek kiadni az útat, mindezt egyedül azért, mert ők (Dembinski fagarasai) fejökbe vették, hogy tessék ővelök ne visszás, veszendő, hanem csakis nyereségre való játszmát ostáblázni.

HARMINCZADIK FEJEZET.

(Klapka hadosztályai megtagadják Dembinskitől a föltétlen engedelmességet. — Dembinski elrendeli a visszavonulást a Tisza mögé. — Klapka a maga hadosztályaival végrehajtja ezt márczius 2-án. — Én a VII. hadtest visszavonulását késleltetem. Okaim. — Dembinski erre a VII. hadtest visszavonulását egészen beszünteti. — Irásbeli nyilatkozatom ez ellen. — Én véghezviszem a visszavonulást márczius 3-án.)

Mikor én márczius 2-án korán reggel az Aulich, Pöltenberg és Kmeti-hadosztályokkal Poroszlóra értem: Klapka ezredes közlé velem, hogy Dembinskinek előző estén kiadott laktáborozási rendelete következtében azon három hadosztály parancsnokai, melyek Eger-Farmoson az ő (Klapka) vezénye alatt álltak, tisztjeik nevében kinyilatkoztatták, hogy ezentúl semminő parancsot Dembinskitől, hacsak azt vagy én, vagy ő (Klapka) nem ellenjegyezzük, ők többé el nem fogadnak. Közvetlenül rá a mondott hadosztályparancsnokok (Bulharin helyett Dessewffy Arisztid) magok személyesen ismételték előttem ezen nyilatkozatukat Klapka jelenlétében.

Dembinski a Klapka alatt egyesült három hadosztálynak még Poroszlóra megérkezésem előtt azt a parancsot adta ki, hogy haladék nélkül vonuljanak vissza egészen a Tisza mögé. Ennek következtében azok éppen már elvonulóban voltak, mikor parancsnokaik azon kívánatukat terjesztették elém, miszerint Dembinski a korlátlan fővezérből idomuljon át alkotmányos fővezérré.

Az olyan tapasztalt katonákról, mint Klapka ezredes és három hadosztályparancsnoka, lehetetlen volt föltennem, hogy komolyan legyen szándékuk az alkotmányosság elveit — háborúban — a hadsereg vezetésére alkalmazni! És így az ő kifejezett kívánságukat egész egyszerűen Dembinskinek adandó «confitium abeundi» értelmében vettem. Minthogy azonban ily

rendkívüli föllépéshez legalább is a hadsereg túlnyomó többségének megegyezése volt szükséges, a VII. hadtest négy hadosztálya pedig, — tehát a hadseregnek nagyobbik fele — az engedelmességet még eddig fel nem mondotta a fővezérnek; s minthogy azonfölül én úgy vélekedtem, hogy ily fontos lépést elhamarkodni nem szabad: Klapka jóváhagyásával fölhívtam az említett három hadosztályparancsnokot, hogy Dembinski parancsainak egyelőre még föltétlenül engedelmeskedjenek, mígnem az egész hadseregnek a Tisza mögé vonulása — a mit Dembinski éppen most szándékba venni látszott — végbement és ekkor kívánalmukat a kellő nyugalommal lehet majdan megvitatni.

A hadosztálynokok erre késznek nyilatkozván, visszatértek csapatjaikhoz, úgyszintén Klapka is; magam pedig Dembinski főhadiszállására siettem, hogy az Aulich, Pöltenberg és Kmeti-hadosztályoknak Poroszlóra megérkeztét neki bejelentsem s azok számára további parancsait kikérjem.

Dembinski nem-kegyesen fogadott. Beszélt engedetlenségről, minden ellenséges ágyúlövés előli megfutásról. Kijelentette, hogy nem az ő terve volt megint visszavonulni a Tisza mögé, de hogy erre őt mi kényszerítjük s hogy ennél fogva a visszavonulást már el is rendelte s a VII. hadtest rögtön kövesse Klapka hadosztályait.

Ezzel elbocsáttatván, siettem a hadtest számára (ezalatt a Guyon-hadosztály is megjött Négyesről) egyelőre táborhelyeket kitűzni azon időre, mígnem a Klapka hadosztályai Poroszlóról a Tiszán át vonulásukban eléggé előrehaladtak, hogy a VII. hadtestnek utánuk nyomulását ne akadályozzák.

Azalatt Dembinski Tiszafüredre tevé át főhadiszállását. A Tisza jobbpartján őt azontúl soh'sem láttam többet.

A VII. hadtesten kívül akkor Poroszlón a II. hadtestből is hat század lovasság állott. Ezek azon hadosztályhoz tartoztak, melyet a fővezér az imént véget ért támadó hadmívelete alatt a Poroszló és Tiszafüred közti Tisza hídja biztosítására a mondott két helységben tartogatott. Most ezen hat huszárszázadnak, Dembinski legutóbbi intézkedéséhez képest még a VII. hadtestnek Tiszántúlra leendő átkelése után is Poroszlón kell vala maradnia az ellenség szemmeltartása végett.

Éppen hozzáláttam az átvonulás megkezdéséhez, midőn az

ellenség a bessenyei úton Poroszlóhoz közeledvén, előttünk hirtelen fejlődni kezdett, a magunkét alig meghaladó számban.

Eleinte úgy látszott, hogy táborunk elleni támadáshoz készül.

Most már visszavonulásra — hátrálási vonalunk kedvezőtlen sajátságaival szemben — egyelőre gondolni sem lehetett.

Hátrálási vonalunk oly keskeny töltésből állt, melyen két szekér éppen csak hogy még kitérhetett egymásnak. A Tisza máris ki volt áradva és ama töltés képezte az egyedüli közlekedést Poroszló s a Tisza hídja közt.

Az északról délre elnyuló Poroszló helysége egy az itt órányi szélességű ártért nyugat felől határoló terepi emelkedésen fekszik. Ezen téremelkedés keletnek meredeken lejtős és a Cserő patak jobbpartját alkotja, míg ennek balpartja már a Tisza árterébe esik, melyen át viszen az említett töltés-út a körülbelül órányi távolságban fekvő Tisza hídjához. A töltés meg a Poroszló helységét hátán hordó uralgó téremelkedés között az összeköttetést egy bakhíd közvetíti a Cserő patakon át.

A nyilt tér, Poroszló keleti házsora meg a Cserő patak partlejtője között, eléggé alkalmas hely a tüzérség felállítására, melynek ütegei a töltést — miután ez a mondott poroszlai házsorhoz függélyes irányban épült — hosszában lődözhetik, sőt kereszttűzbe foghatják, következésképen a töltésen vonuló csapatokat a szó szoros értelmében lesöpörhetik róla, a nélkül hogy ezeknek módjuk lenne az ellenség ütegei ellen részükről egyetlen ágyunál többet állítani fel magán a töltésen ennek kerékvágányában; s ezen egy ágyú lenne azután a legutolsó hátvéd.

Poroszlót széltében nyugatról keletre több rendbeli utcza metszi át. Egyike ezeknek az elébb említett szabad térre nyílik a Cserő-patak jobbpartja és a keleti házsor között, egyenest a híddal szemben; a többi utcza hol alább, hol fölebb.

A VII. hadtest még, a mint mondottam, a helység nyugati széle előtt táborban állott, midőn az ellenség másfél ágyúlövésnyire tőlünk, arczunk előtt bontakozott. A kilátás nyilt vala: *visszavonulásunkat nem lehetett palástolni.*

Ha visszavonulásunkat megkezdjük: ezzel az ellenséget egyenest felhívjuk, hogy támadjon, üldözzön.

Míg nekünk a helységet széltiben metsző utczák közül csakis azon egyetlent, mely egyenesen a töltésre nyílik, volt szabad használnunk, hacsak nem akarunk többrendbeli egyszerre hátráló hadoszlopnak közvetlenül a Cserő-hídnál összetalálkozása által oly torlódást előidézni, melynek vészes következményei kiszámíthatlan mérvűek: azalatt az ellenség képes volt, a többi utczán előnyomulva, velünk egyszerre érkezni meg a keleti házsor előtti nyilt térre, itt felállítani ágyúit s a töltésre irányozván azokat, tartózkodás nélkül hozzáfogni a mészárlás művéhez. És még ekkor az *egyenes* kár, melyet tüzérsége sorainkban okoz, föl sem ért volna azzal a *közvetett* veszedelemmel, mely a keskeny töltésen keletkező tolongásból eredhetett volna. Már szinte láttam lelki szemeimmel, miként dűl majd egymásután ágyú, lőtárszekér le a töltés meredek oldalain . . . s el voltam szánva, inkább talpon bevárni az ellenséget, még ha egyenetlen tusára is — és inkább utolsó emberig védni magamat ott helyben, semmint ily végzetes viszonyok közt visszavonulni.

Az ellenségnek támadáshoz készülődésére részünkről egy előnyomulás következett: erre az ellenség behúzta előcsapatjait; — mire viszont mi beszüntettük előrehaladó mozdulatunkat. És ezután beérte mind a két fél azzal, hogy napestig egymással farkasszemet néztünk.

Egy tőlünk Heves felé kiküldött huszárőrjáró késő délután visszaérkezvén, több foglyúl ejtett dzsidást hozott magával, kiket a Hevesen álló ellenséges csapat vezénylője egy «Gróf Wrbna altábornagy úrnak Poroszlón» czímű sürgönynyel Poroszlóra indított. E sürgöny tartalmából meggyőződtünk, hogy Heves felőli támadástól nem volt mit tartanunk.

Kíséretemben többek közt egy jámbor Lo-Preszti-huszár is szolgált.* Ezen nevezetes csapat (a Lo-Preszti-huszárok) leginkább vörös köpenyei által tüntette ki magát. Ama jámborunk azidőben fázván, felöltötte a magáét, mikor a dsidásokat őrjáróink bekísérték, s a foglyok egyike a vörös köpenyeges Lo-Preszti-huszárt azon hóhérnak nézte, a ki — amint az ellenség táborában biztos hire járta — nálunk a foglyoknak elébb a fülét és csak egyidő vártatva az egész fejét le szokta vágni.

* Maga báró Lo-Preszti Árpád őrnagy. A fordító.

Nem lehet csodálni, hogy a vitéz fogoly dsidást a vörös Lo-Preszti-huszár láttára rögtön a hideg kilelte; de miután jóltartattam szalonnával, kenyérrel és borral: csakhamar megint visszaköltözött a lélek az emberbe.

Aznap tehát nem volt kilátás rá, hogy megtámadjanak. Az előttünk levő ellenség, úgy látszott, nem érezte magát még elég erősnek és elébb erősbítéseket akart bevárni. Ezek éjjel megjöhetnek.

Nekünk tehát, hogy a másnapra várható túlerővel való támadás veszélyeit kikerüljük: az eddig indokoltan halogatott visszavonulást most épp oly indokoltan az éj leple alatt végrehajtanunk kellett.

Ez irányban kiadtam a szükséges parancsokat, az eddigi halasztás okairól pedig megküldtem Dembinskinek a jelentést.

Éjfél utáni két órára tűztem ki az elindulást táborunkból. Még éjfél előtt azonban válaszul jelentésemre Dembinskitől azt a parancsot kaptam, hogy a VII. hadtesttel másnap is Poroszlón maradjak és fogadjam el a csatát, ha az ellenség támad.

Dembinski nyilván mégegyszer akart szerencsét próbálni abban a bizonyos «visszás» játszmájában, — még pedig most egyedül a VII. hadtesttel. De nekem ehhez semmi kedvem nem volt; miért is Dembinskinek külön levélben az ő fővezéri működése eddigi főbb mozzanatainak dióhéjba szorított egybeállítása után, kijelentettem:

hogy utóbbi parancsa nekem arra valónak látszik, hogy a legjobb magyar hadtest minden czél és haszon nélkül feláldoztassék; azon hadtest, melynek fönntartásáért én, mint parancsnoka, vagyok felelős a hazámnak;

hogy a kinálkozott kedvező alkalmakat, a mikor elszántan ütköznie kellett volna, ő (Dembinski) elszalasztotta Tornaljánál, azután — nyomban a kápolnai csata szünete után Kerecsendnél, — utoljára Mezőkövesdnél; a VII. hadtest jelen helyzete egy hosszú, nyilt, nem védhető keskeny szorongóval háta mögött, éppenséggel nem alkalmatos egy komoly ütközet elfogadására, melylyel ő (Dembinski), a mint látszik, most egyszerre szeretné helyreütni mindazt, a mit eddig elmulasztott; a VII. hadtestet lehetőleg gyorsan ki kell szabadítani jelenlegi veszedelmes helyzetéből; ez pedig most már csakis az *éjjeli*

visszavonulás által lehetséges, melyet én ennélfogva már el is rendeztem; a ki egyébiránt kész vagyok ebbeli engedetlenségemről számot adni haditörvényszék előtt.

Márczius 3-án még hajnal előtt befejeztem a VII. hadtesttel való kivonulásomat Poroszlóból, a hol csupán az említett II. hadtestbeli hat század huszárt hagytam hátra, az ellenség szemmeltartása végett.

Fönnakadás nélkül értem át a Tisza balpartjára; az ellenség pedig, kinek támadását ezen éjjeli elvonulás által ki akartam kerülni, ugyanazon éjjel Poroszlótól Bessenyő felé hátrált; s így megint azon furcsa esetek egyikével találkozunk, a mikor ketten egymástól óvakodnak és a mint utóbb kisül, mindketten ok nélkül.

HARMINCZEGYEDIK FEJEZET.

(A hadsereg törzstisztjei Dembinski elmozdíttatását a fővezénytől hozzák javaslatba. — Szemere kormánybiztos ennek véghezvitelére vállalkozik. — Dembinski ellenkezése, hasztalan. — Kossuth megérkezik a táborba. — Törzstisztek vallatása. — Vetter jelöltetik ki fővezérnek.)

Klapka hadosztálynokainak Dembinski elleni határozott bizalmatlansági szavazata időközben élénk visszhangra talált a VII. hadtest hadosztályainál. A hadseregnek e szerint tényleg nem volt vezetője.

Répásy tábornok a II. hadtest parancsnoka és Klapka ezredes — csakúgy, mint magam is — bölcsen általláttuk, hogy ezen állapot nem tarthat sokáig a haza veszedelme nélkül.

Ezért hárman önként abban egyeztünk meg, hogy az azidőszerint szolgálaton kívüli hadosztályaink törzstisztjeit haladék nélkül a felőli tanácskozásra hívjuk össze, hogyan lehessen ez állapoton legjobban segíteni; Szemere Bertalan kormánybiztost pedig ezen tanácskozmányban való részvételre felkérjük, hogy ezzel annak még a látszatát is kikerüljük, mintha a hadsereg a kormány ellen konspirálna.

Ezen törzstiszti gyűlés határozata, indokaival együtt röviden a következőkben foglalható össze:

Megverni az ellenséget s ekközben éhezni, még megjárja. Tőle megveretni, de azután legalább jót enni és inni — még esetleg szintén elviselhető. De egymásután megveretni és hozzá folyton koplalni is, minden egyéb kigondolható sanyarúságokkal azonfölül: az már mégsem járja s ezt nem lehet még tovább elviselni.

Mindezt a nyomorúságot Dembinski altábornagy idézte fel a hadsereg fejére azáltal, hogy mint fővezér a fővárosok visszafoglalására irányzott offenzivát úgy vezette, a mint vezette; ez által pedig ő a hadsereg bizodalmát végkép elvesztette.

A kormány jelenlévő képviselője Szemere Bertalan ennélfogva felkérendő, intézkedjék, hogy Dembinski altábornagy a hadsereg fővezényétől elmozdíttassék és egyelőre a fővezényletet — addig is, míg Dembinski utódja kineveztetnék — a jelenlévő hadtestparancsnokok egyikére bízassék.

Hogy Szemerének teljesen szabad keze legyen az ideiglenes fővezér kiszemelésében: én előre kijelentettem, hogy részemről nincs semmi ellenvetésem, ha ő esetleg két fiatalabb rangú társam egyikére, Répásyra vagy Klapkára akarja ruházni az ideiglenes fővezérletet. De miután ezek ketten viszont illőnek találták, hogy a hadsereg ideiglenes vezérlete énrám, a hadtestparancsnokok között a rangban legidősebbre szálljon: Szemerének nem volt többé választása; miért is legott én velem vitatta meg a módját, hogyan lehessen a Dembinskit fővezéri állásától elmozdító határozatot a rá nézve legkevésbbé sértő módon hajtani végre.

A legkímélőbben úgy véltünk eljárni, ha Szemere haladék nélkül írásban szólítja fel a főparancsnokot, kerülje ki a neki szánt keserű labdacsot azáltal, hogy állásáról önként leköszön; és küldje meg hadintézkedései naplóját a többi jegyzőkönyvekkel egyetemben Szemerének.

Dembinski azonban vagy nem hitte lehetőnek, hogy egyszerűen a hadsereg bizalmatlansági szavazatára elmozdíttassék, vagy pedig azt remélte, hogy ellentállásával martirkoronára tesz szert; mert hallani sem akart az önkéntes leköszönésről. Lehető egyébiránt az is, hogy ő a hadsereg bizalmatlanságának valódiságában kételkedett és azt hitte, hogy az csak — teszem — az én koholmányom. Mindenekelőtt tehát ezen tévedésből kellett őt kiábrándítni.

E végből Szemere másnap, Répásy, Klapka s a magam kíséretében, és ha nem csalódom, Aulich s a VII. hadtest vezérkari főnöke Bayer József által is követve, Dembinski főhadiszállására ment.

Hogy a kíméletnek minden módját kimerítsük: Szemere előbb csak maga nyitott be Dembinskihez s előlegesen tudatta vele, mi vár rá, ha még most is vonakodnék a fővezényletet önként letenni.

Csak miután ez sem használt, szólított be Szemere minket addiglan az előszobában várakozókat Dembinski szobá-

jába; és ekkor kijelentette neki jelenlétünkben: hogy a hadseregnek az ő vezetéséhez többé nincsen bizodalma; azt pedig most már magának át kell látnia, hogy a bizalom hiánya azt, hogy ő ezentúl is mint fővezér működjék, lehetetlenné teszi.

Dembinski nyilván azon képzelődésben volt elfogulva, hogy nem annyira az ő elmozdíttatása a fővezérségtől itt a czél, mint inkább azon kiváncsiságunk kielégítése, melylyel az ő dugába dőlt offenzivájának hadászati alapját alkotó, féltékenyen rejtegetett haditervét fürkészszük: mert a Szemere fönti kijelentésére adott feleletének veleje a következő reminiscentia volt azon hadjáratból, melynek ő márcziuselőtti közismerettári hírességét köszönte:

«Lithvániai visszavonulásom alkalmával», így kezdte Dembinski a következő elbeszélést, «tisztjeim egy ízben hozzám jöttek tudakolni, hogy hová vezetem őket. Uraim! látják-e önök itt ezt a sapkámat? — felelém.»

Ekkor Dembinski tényleg elővette szobai sapkáját és előttünk föltette a fejére.

«Ha azt hinném» (folytatá egykori feleletének idézetét), «hogy ezen sapka sejt valamit abból, a mit gondolok és hogy hová akarom önöket (a lithván tiszteket) vezetni: akkor én sapkámat földhöz vágnám, összetaposnám s inkább hajadonfővel járnék ezentúl.»

Egyúttal azt a szegény sapkát lekapta fejéről és haragosan jól megrázván, irgalom nélkül földhöz vágta.

S ugyanezt — tevé hozzá — kénytelen ő nekünk is felelni, valahányszor hadmíveleti naplója után tudakozódunk.

Dembinski nyilván nem vette észre a két helyzet közti különbséget, a melyben ő most velünk szemben — s a melyben egykor tisztjeivel szemben Lithvániában forgott.

A lithván tisztek még csak megtudni szerették volna, hogy hová vezeti őket: mi ellenben már tudtuk, hogy hová vezetett bennünket, a pocsolyába tudniillik.

Amazok még csak kételkedtek az ő hadvezéri képességében: mi nem többé az ellenkezőben.

Amazok bizonyos föltétel alatt még követni akarták: mi többé semmi szín alatt.

Erős gyanúpörrel élek, hogy csakis szerzői hiúsága indí-

totta rá Dembinskit, hogy a lithván tiszteknek adott szellemdús feleletét ennyire helytelenül idézze.

Sok hiábavaló feleselés után, melyközben részünkről a szószólás tisztségét egészen Szemerének engedtük át, — az egész jelenet végre Dembinskinek azon ismételt kijelentésével végződött, hogy *önként* ő le nem köszön! Mire eltávoztunk.

Szemere pedig már most kénytelen volt a savanyú almába harapni és korlátlan felhatalmazványa erejénél fogva Dembinski altábornagynak hivatalosan meghagyni, hogy a fővezérletet haladék nélkül adja át nekem.

Mihelyt bizonyos voltam benne, hogy Dembinski a Szemere meghagyását már megkapta: a VII. hadtest vezérkari főnökét küldtem el hozzá a fővezérletnél vezetett hadszolgálati jegyzőkönyvek átvétele végett. Dembinski azonban időközben az összes jegyzőkönyveket személyes őrizete alá vévén, azok kiszolgáltatását újfent megtagadta. A VII. hadtest vezérkari főnöke nem vette tréfára a dolgot és — őrt állított Dembinski ajtaja elébe.

Én ezen eljárást tökéletesen helyeselvén, nyomban jelentést tettem Szemere Bertalan főkormánybiztosnak Dembinski elfogatásáról. Ily fordulatra nem számított Szemere; kijelentette, hogy Dembinski fogságát jóvá nem hagyhatja és haladék nélkül szabad lábra helyezte őt.

Másnap Kossuth elnök érkezett meg Tiszafüredre, Mészáros Lázár hadügyér és Vetter altábornagy kíséretében.

Szemere ugyanis — kétségkívül még mikor említett utolsó levelemet, melyet Poroszlóról Dembinskinek írtam, ez megkapta — nyomban azt jelentette Debreczenbe, hogy a hadseregben katonai lázadás tört ki.

Még mielőtt Szemere ezt a tudósítását elküldte, két törzstiszt járt Debreczenben Klapkától és tőlem való küldetésben a végből, hogy hadmíveleteink rosszrafordultának legközelebbi okaira nézve a kormány szemeit megnyissa.

Ezen követségben a kormány Szemerének utóbbi jelentését igazoló bizonyságot látott.

Innen Kossuthnak sietős útja Debreczenből Tiszafüredre.

Erre azután a hadsereg törzstisztjeinek nagyszerű vallatása következett. Ennek éle ellenem volt irányítva.

Vallató bírák gyanánt Mészáros és Vetter szerepeltek.

Poroszlói levelem Dembinskihez — nem látszott elegendőnek arra, hogy engem pörbe fogjanak, holott pedig Dembinskinek fényes elégtételt akartak szolgáltatni.

Ő pedig, valamint márczius 2-án Poroszlón énvelem szemben, úgy minden valószinűséggel most Tiszafüreden Kossuth és kísérői előtt is az ő (Dembinski) Tiszántúlra visszavonulásáért a feleletterhet a hadseregre magára és névszerint Klapkára és rám tolta s ezáltal azon gyanút gerjesztette, mintha mi ketten, szándékosan idézvén elő kedvezőtlen harczi eredményeket (Kápolnánál és Eger-Farmosnál például), az ő, előttünk ismeretlen hadmíveleti tervét a végből meghiúsítottuk volna, hogy őt mint magyar fővezért minden jövőre lehetetlenné tegyük.

A vallatások czélja e szerint oly tények megállapítása volt, melyek ezt a gyanút igazolnák. Ha czélt érnek, akkor két legyet ütnek egy csapásra: «Dembinski» és «győzelem» megszüntek volna ellentétek lenni, *én* pedig — *váczi proclamatiómmal együtt* kiszenvedtünk volna!

Ez a váczi kiáltványom ugyanis sok gondot okozott Kossuthnak. Főleg a végből, hogy azt és szerzőjét ártalmatlanná tegyék, szegődtették ide Párisból Dembinskit és találták ki az önálló hadosztályokat. *Az alkotmányos magyar királyi Feldunai hadtestnek fel kell vala oszolnia a lengyel-magyar hadseregben,* hogy Octavianus-Kossuth végtére háborítlanul Antonius-Bemmel és Lepidus-Dembinskivel kicsiben triumvirátust játszhasson.

Az erre való kilátás már szárba hajtott szépen: és ime most Dembinski kudarcza váratlanul megint ködbe borította azt! Nem természetes-e, hogy Kossuthnak annál jobban kellett azt ohajtania, hogy ama kudarcz szerzőségét Klapkára meg énrám lehessen kisütni? Így tehát Mészáros és Vetter egyre nyomoztak és vallattak teljes erejükből, nem tudom már, hány napon át.

De nem lelték meg, a mit kerestek.

«Dembinski» és «győzelem» ezentúl is ellentétek maradtak; nekem és váczi proclamatiómnak még nem kellett kiszenvednünk!

Az én büntetésem Dembinski iránti engedetlenségemért egy nagyfenekű humoros leczkézésre szorítkozott, melyben

egyszer — miután a törzstisztek már mind ki voltak vallatva — Mészáros részeltetett közvetlenül ebéd után Vetter jelenlétében.

«In vino veritas» — így kezdte körülbelül — «ezt tartja egy latin példabeszéd; én tehát ma szándékosan egy-két pohár borral többet ürítettem a kelleténél, hogy Önnek annál kerekebben mondhassam meg az igazat. Csakhamar Önnek tábornokká és a Feldunai hadtest parancsnokává kineveztetése után észre kellett vennem, mikép Ön a hadügyminisztertől megvonja azt a figyelmet, melylyel, úgyhiszem, irányában tartozik. Számtalanszor történt, hogy Ön a Honvédelmi Bizottmányhoz intézett javaslataival engem teljesen elmellőzött. Az öreg Mészáros egy vén kóficz; minek őrá időt vesztegetni . . . ezt gondolhatta Ön. Én belényugodtam, mert nem szeretek ujjat húzni. Erre rá egyszer csak azt hallom, hogy ön a jó öreg Mészárost azon egyedüli tekintélynek proclamálta, melyet Ön az országban elismer. Elképzelheti méltó csodálkozásomat. Gondolhatja, mily nehezen birtam csekélységemnek ezen Ön részéről legkevésbbé várt kitüntetése okát kitalálni! Mennyi fáradságomba került, míg hozzászokhattam új méltóságomhoz, mint egyedüli tekintély az országban, melyet Ön elismer! Ez utóbbi sikerült nekem végre; és már most erősen azt hittem, hogy Önnek engedelmességére annál biztosabban számíthatok, minél több a pótolnivalója e részben a multból. De mekkora csalódás! Méltóztatott csupán tréfálni és nekem azután is épp oly kevéssé engedelmeskedni, mint annakelőtte. És épp oly kevéssé engedelmeskedett Ön legújabban annak a férfiúnak, kit Önnek főparancsnokává kineveztem. Úgy látszik tehát, hogy Ön annak a példabeszédnek a megczáfolására van a gondviselés által kiszemelve, hogy a ki *parancsolni* akar, az előbb *engedelmeskedni* kell hogy megtanuljon.»

Ezen előljáró beszédet követte azután egynéhány rhapsodicus előadás az osztrák császári királyi hadsereg szolgálati szabályzatából; és végezetre még azt a néhány keserű szót is, mely a jószívű öreg úrnak ártatlan dorgálása közben alkalmasint akaratja ellenére szaladt ki a száján, beczukrozta egy kedélyes «Ne vegye rossz néven!»

Ennyi jóindulatú elnézést nem véltem részemről máskép jobban meghálálhatni, mint ha éppen a Mészáros irányábani

látszólagos következetlenségeimet neki meg nem magyarázom, hanem átsikolván rajta, csupán Dembinski iránti engedetlenségemnek ugyanazon osztrák hadszolgálati szabályzatból való egynéhány ellenidézet általi igazolására szorítkozom, a mely szabályzatból a hadügyminiszter beszédének tulajdonképeni dorgáló részét merítette.

Ezen viszonzásomat azután átmenetül használván, Mészáros közlötte velem, hogy Dembinskit a fővezérségtől már elmozdították és hogy azt utána Vetter altábornagy veszi át.

HARMINCZKETTEDIK FEJEZET.

(Damjanics János győzelme Szolnoknál. — Utólag kitudjuk Dembinski hadmíveleti tervét.)

Kossuthnak vagy nem volt bátorsága a törzstisztek gyűlésében Dembinski felett kimondott ítélettel szembeszállni, vagy pedig meggyőződött, hogy az *igazságos*. Elég az hozzá: Dembinski a vallott szégyenért egyelőre tudtomra nem kapott elégtételt. Most már maga lássa, hogyan vigasztalódjék, vagy hogyan áll bosszút érte.

Néhány nappal azután, hogy hadseregünk Tisza-Füredig visszavonult, Damjanics János ezredes, miután hadosztályával (a III. hadtest egyik felével) Czibakházánál átkelt a Tiszán, hirtelen a pest-szolnoki vasutvonalon ott termett az ellenségnek Abonyban álló Ottinger-dandárja meg a Szolnokon álló Kargern-dandárja közt; ez utóbbit megtámadta és tönkreverte.

Már most ezen győzelem érdemét és dicsőségét Dembinski egyedül magának követelte, mivelhogy ő mintegy 8—14 nappal korábban a III. hadtestnek, mely akkor is Szolnok átellenében és Czibakháza mellett a Tisza balpartján táborozott, parancsot küldött, hogy az ellenséget Szolnokon márczius első napjaiban támadja meg. Dembinski nézete szerint semminő más tényezőnek *nem* volt része ama diadalban, sem Damjanics személyiségének, sem vitéz katonáinak, sem az abonyi osztrák Ottinger-dandár indolencziájának, sem az osztrák Kargern-dandár kényelmes önbiztonsági érzetének, melyben az magát Szolnokon, egy végelláthatlan síkság kellő közepében fényes nappal formaszerint meglepetni engedte: egyedül az ő (Dembinski) érdeme volt az! míg másfelől ugyancsak Dembinski szerint *egyedül én valék annak* oka, hogy eme szolnoki győzelmünk nem bírt többé kedvező befolyást

főhadseregünk hadmíveleteire gyakorolni, minthogy szerinte az én árulásom miatt veszett el a kápolnai csata; én voltam annak oka, hogy az általa elrendelt laktáborozás állomásait, Eger-Farmost, Lövőt, Szent-Istvánt és Négyest, — melyekben ő a szolnoki győzelmet be akarta várni, hogy azután rögtön újból, a fővárosok felé nyomuljon — hadseregünk odahagyni kényszerült; sőt utolsó lehetőségét is annak, hogy az offensivát rögtön újból megragadjuk, egyedül én tettem volna semmivé azáltal, hogy Poroszlóról az ő határozott parancsa ellenére a Tiszántúlra visszavonultam.

Így vigasztalódott, így bosszulta meg magát Dembinski; és a ki neki ebben segédkezett, az gróf Guyon ezredes volt.

A miket azonban Dembinski ez alkalommal legtitkosabb hadmíveleti gondolatai felől száján kiszalasztott — egybevetve az iménti hadjárat közben történt és fönt elmondott élményekkel — csaknem a részletekig elárulják azt a haditervet, melylyel Dembinski a fővárosokat visszafoglalni szándékozott.

Február második felében Dembinski *tíz* hadosztály felett rendelkezett, melyek mindegyikének emberszáma, a nem-kombattánsokat is belevéve, egyre-másra 4000—4500 főre tehető.

Hét ilyen hadosztályt szánt ő a gyöngyösi országút mentén való támadásra,

egyet Tisza Füreднél és Poroszlónál hagy a két helység közti tiszai átjárás födözésére,

két hadosztálynak (a III. hadtestnek) kellett volna márczius első napjaiban Szolnokot bevennie s azután a vaspálya hosszában a fővárosok felé tüntetnie.

Dembinski haditerve eszerint a következő volt:

tüntetés a vaspálya mentében; főtámadás a gyöngyösi országuton.

Valamely tüntetésnek, — hogy megfeleljen rendeltetésének, azaz elhitesse az ellenséggel, *hogy a tüntető hadoszlop a fő támadó* — oly idő- és térviszonyok között kell végbemennie, melyek az ellenség rászedését *előre meg ne hiusítsák.*

E szabályt szemmeltartva, Dembinski nagyon helyesen a vaspálya hosszában való tüntetés megkezdését márczius elejére halasztotta; mert, miután ő még február 21-én a VII. hadtesttel Sajó-Szent-Péternél állt gróf Schlick altábornagygyal szemközt; utóbbi helység pedig azon ponttól, honnan

a vaspályamenti tüntetésnek kezdődnie kellett, legalább is kilencz erős hadjáró állomásnyira esik: az ellenség egy, például márczius 3-ika előtt Szolnok ellen intézett támadásból legott észrevette volna, hogy *ennek mögötte nem lehet a mi fő hadierőnket* keresnie.

Ha igazságosak akarunk lenni, nem szabad föltennünk azt, hogy Dembinski *szántszándékkal* hozta már 7—8 nappal a vasutmenti tüntetés megkezdése előtt a maga főtámadó hadoszlopát az ellenséggel összeütközésbe; mert hisz ennek éppen semmi értelme sem lenne. Dembinski haditerveinek pedig mindig megvolt egy bizonyos határozott alapgondolata, csak a *kivitelbe* sült ő *mindannyiszor* belé. Azonkívül meg kell emlékeznünk, mikép Dembinski már február 26-án ismételve felkiáltott, hogy ő *az ütközetet a Tarnánál «nem akarta!»*

Az iránt tehát tisztában lehetünk, hogy Dembinski a tüntetés megkezdését, sőt ennek főtámadásunkra kiható kedvező következményeit is *előbb* be akarta várni; és így Miskolczról a Tarnáig való előnyomulását csakis *előkészületnek* tekinthetjük a tervezett főtámadáshoz.

Dembinski nyilván az ő hét hadosztályával *észrevétlenül* akart a Tarnához lopódzkodni, hogy ottan *lesben* álljon, míglen elkezdődött Szolnokon a tüntetés. Ezért is panaszolkodott ő előttem február 24-én Mező-Kövesden oly keservesen Klapkára, ennek Kompolt és Pétervására ellen intézett megrohanásai miatt; és igaza volt, állítván, hogy Klapka ezredes ezen megrohanások által elárulja az ő (Dembinski) szándékát az ellenségnek; mert semmi kétség, hogy ezen megrohanások az ellenség figyelmét fő támadó hadoszlopunkra irányozták.

Igaz, Klapka viszont ennek ellenében azt mondhatta, hogy fő támadó hadseregünk úgy sem érhet *észrevétlenül* a Tarnához, hacsak Dembinski egyuttal legalább is harminczezer darab «köd előttem, köd utánam»-féle boszorkány-süvegről nem gondoskodott, hogy minden katonának egyet a fülére húzva, láthatlanná tegye őket. De ez, a minőnek már ismerjük Dembinskit, ezután sem fogja őt soha visszariasztani annak állításától, hogy haditervének kivitele egyes-egyedül *Klapkának idétlen megrohanásai következtében szenvedett hajótörést.* Mert *hajótörést szenvedett* biz' az már abban a pillanatban, mikor február 26-án az első ágyúlövés eldördült!

A kétnapi kápolnai csatát, mely ezen legelső ágyúszóval kezdődött, Dembinski, úgy látszik, csakis (daczból) «par dépit» fogadta el. Mihelyt azonban ezt elvesztette: tüstént készen volt egy *új* határozott haditervével. Ki lehet ezt venni az ő saját nyilatkozataiból, miket a szolnoki győzelem hirére ejtett. A hadmíveleti vonalak *ugyanazok* maradtak, mint az első tervben, csakhogy most már Kápolna után le kellett mondania az ellenségnek tüntetés általi csalódtatásáról, mert minden ilyes csalódás a kápolnai csata *után* többé lehetetlen volt. Dembinski eszerint most már csak Szolnok bevételét akarta bevárni és mindjárt rá a gyöngyösi országúton újból megindítani a támadó előnyomulást. *Arra* számított most, hogy az elszántság, melylyel III-ik hadtestünk a vasutvonalon előre kell hogy menjen, herczeg Windisch-Grätz tábornagyot arra fogja kényszeríteni, hogy vagy főerejét a vasutvonal biztosítására odaküldendő segély által *emitt* gyöngítse, vagy hogy éppen visszavonuljon a fővárosok felé.

Ezen haditerv ellen s azon kombinácziók ellen, melyekre annak kivitele alapíttatott, sem lehet elvileg sok ellenvetésünk, csak az előleges hozzákészülődésben hagyott megint ki a számításból Dembinski egy *csekélységet.*

A mint láttuk, a maga vert és üldözőbe vett hét hadosztályát egy ideig a sokszor emlegetett laktáborozási állomásokban elrejteni és mindaddig pihentetni akarta, mígnem Szolnokot Damjanics beveszi: de ahhoz, hogy hadosztályait rejtekeikben a felfedeztetés veszélye ellen tökéletesen biztosítsa, Dembinskinek — miután már a ködsüveg-készletről előre nem gondoskodott — mindjárt a kápolnai csata után minden egyes osztrák katonának, herczeg Windisch-Grätz tábornagyon kezdve le az utolsó közemberig, csirizzel be kellett volna ragasztania a szemét, hogy így az összes osztrák hadsereg legalább egy hétig tökéletes vaksággal legyen megverve. Minthogy Dembinski ezt a hadicselt is elmulasztotta: kénytelen volt *második* haditervével is az eger-farmosi ütközetben hajótörést szenvedni.

S ekkor kétségbeesve visszavonult a Tisza balpartjára.

HARMINCZHARMADIK FEJEZET.

(Az új Vetter—Dembinski-féle haditerv. — Interregnum a hadseregnél. — Az én működésem azalatt.)

Miután Dembinskit a tiszafüredi táborban elmozdították a hadsereg éléről, ez utóbbit azonnal megint útnak kellett indítani. Tisza-Füred, melynek raktárai kimerültek, a szükséges élelmiszerek nagyobb mennyiségű és gyors befuvaroztatásához, kivált az akkori kiöntések idején, felette kedvezőtlen fekvésűnek bizonyult. A «collegialis» fővezérlet, mely — a mint tüstént látni fogjuk — Dembinski helyébe lépett, nem bírt a kellő szilárdsággal, mely a táborban éhségből támadható rendbontásoknak erélyesen gátat vessen.

A legiként dugába dőlt haditerv helyébe Vetter és Dembinski újat terveztek, t. i.:

tüntetés a gyöngyösi országúton a VII-ik hadtesttel,

fő támadás a szolnok-pesti vaspálya hosszában az I., II. és III. hadtestekkel.

Ezen haditervet az elnök elé terjesztették jóváhagyás végett. Kossuthnak volt minden bizonynyal annyi műveltsége, hogy azt kitünőnek találja; mindamellett kivánatosnak vélhette, mindenekelőtt annak megállapítását, hogy e haditerv körül semmi legkisebb oly körülmény sem hagyatott figyelmen kívül, mely bármi csekély legyen is magában véve, talán mégis elegendő lehet arra, hogy irigy szemek ráakadjanak és legott kaján feszegetés tárgyává tegyék. Görgey vagy Klapka — így vélekedhetett tovább Kossuth — bizonyosan mindjárt kitalálják ennek a haditervnek is valamely gyöngéjét és ha felőle véleményadásra, habár csak pro forma, előre fel nem szólíttatnak, mindent el fognak követni, hogy a csapatoknál annak hitelét előre megrontsák; igenis, főleg *a csapatok* kedvéért,

melyeknél, hiába! ezen két hadtestparancsnok igen népszerűnek látszik, kikerülhetetlen az utóbbiakkal való értekezlet. Végre Kossuth hihetőleg maga ajánlkozott, hogy a szóban forgó haditervet énvelem személyesen megvitassa, ugyanezt Klapkával szemben Vetter tábornokra bízván.

Így fejtem én meg magamnak azon Kossuth által kezdeményezett négyszemközti társalgást, melynek alkalmával ő irányomban — néhány bevezető megjegyzés után, miszerint mégis csak bizonyos kimélő tekintettel kell Dembinski iránt lenni — csakhamar előállt az említettem haditervvel, kijelentvén nekem, hogy ezt a haditervet Dembinski és Vetter készítették ugyan, de ő (Kossuth) mégis mielőtt foganatba vétetni engedné, elébb *az én* véleményemet kívánja hallani felőle. Én azt feleltem neki, hogy haditervet hámar lehet megcsinálni és *elméletben emez* ellen épp oly kevéssé tehetni kifogást, a mint *nem igen lehetett a legutóbb* megbukott ellen sem: de a fősúly mindenkor *a kivitelben* fekszik; *ennek* részletei pedig azon nem mindig előrelátható befolyásnak vannak alávetve, melyet rá az ellenségnek ellenmozdulatai és számtalan más véletlenségek szoktak gyakorolni.

Erre az elnök őszinte köszönetének stb. kifejezése után elbocsátott, kevés idő mulva azonban újból hivatott.

Ez alkalommal Kossuth — tudnivaló, megint csak négyszemközt — különös bizalmasan közlé velem, mikép Vetternek fővezérré kineveztetése *még bizonytalan*, sőt tulajdonképen még nem is igen valószínű; miért is én még továbbra is maradjak ideiglenesen főparancsnok és tegyem meg azonnal az előkészületeket az új haditerv kiviteléhez.

Habozás nélkül késznek nyilatkoztam erre és Kossuthnak azon megjegyzését, hogy Vetter végleges előléptetése még bizonytalan, az első pillanatban arra magyarázván, hogy magának Vetternek támadhatott időközben valamely aggálya, siettem az új haditerv értelmében legelébb szükséges teendőket Klapkával és a VII. hadtest vezérkari főnökével megvitatni.

Kevéssel Kossuthtól távozásom után Vetter keresett fel és utólag ő is ugyanazt a megbízást adta nekem, melyet már Kossuthtól birtam. Indokolására nézve azonban ő eltért Kossuthtól; mert Vetter e megbizatásomat a maga részéről *csu-*

pán azzal indokolta, hogy az ő vezérkari irodaszemélyzete Debreczenben maradt s ezért ő tüstént át nem veheti a fővezéri teendőket. Ezt ő oly elfogulatlan módon hozta elő, minő olyan embernél, mint Vetter tábornok, kiben minden színlési tehetség hiányozni látszott, biztos jeléül vehető volt annak, hogy őneki sejtelme sincs önnön-előléptetésének még kétes voltáról, holott pedig Kossuth egyenesen ezt a bizonytalanságot adta okul arra, hogy az ideiglenes fővezér tisztét még tovább is én vigyem.

Hiába törtem a fejemet rajta, mi lehet az oka Kossuth e kétszínű magatartásának? Az egyedüli megfejtés, mely eszembe ötlött, hogy t. i. azt tette fel rólam, hogy neheztelni fogok érte, ha megtudom, mikép Vetter immár véglegesen neveztetett ki fővezérnek — és hogy e vélt nehezteléseimet egyelőre, míg a hadsereg még Tisza-Füreden velem közeli érintkezésben van, csillapítani akarta, nehogy eszembe jusson a csapatokat alattomban Vetter ellen lázítani — ezen megfejtése nem látszott tökéletesen találónak. *Az* lehetett volna, ha Kossuth Vetterrel egyetértve emlegette volna előttem az utóbbinak előléptetése valószínűtlenségét. De hogy ezt Vetternek háta mögött merte tenni s ez által őt — a ki magát velem szemben már valóságos fővezér gyanánt viselte — erősen kompromittálta és egyszersmind önmagát kitette a veszélynek, hogy én meg, Vetter előtt őt kompromittálom: mindez nem quadrált a fönnebbi föltevéshez.

Csak *későbbi* tapasztalatok vezettek utólag azon gyanításra, hogy Kossuth valószínűleg már Tisza-Füreden azt a «hadvezéri bot» utáni vágyódást érezhette, mely miatt ő a további fejlemények folyamában oly gyakran nem nyughatott; hogy ő Tisza-Füreden Dembinski letételét a fővezéri interregnum egy nemének berendezésére akarta felhasználni, mely ama vágyódását legalább helylyel-közel kielégíthetné; és hogy Vetterrel és velem szemben folytatott kétszínű eljárása, valamint a haditervvel űzött egész komédia csak arra való volt, hogy amaz interregnumot mentül tovább elnyujtsa, mely alkalommal mellesleg el nem mulasztotta a hadseregre való közvetlen befolyásának a jövőre útját egyengetni.

Az én fővezényletem a mondott interregnum idejében arra szorítkozott, hogy aláírtam a meneti parancsokat az I. és

II. hadtestek számára is, melyek Tisza-Füredről le Czibakháza felé indíttattak és hogy a VII. hadtestnek négy hadosztályát háromra vontam össze, miután ezt, mint említettem, a hadügyminiszter már régebben megparancsolta, most Tisza-Füreden pedig végre lehetővé vált a parancsot végrehajtanom.

Időközben Kossuth aggasztó híreket vőn Komáromból. Ezek szerint az erőd parancsnoka, Török tábornok, nem képes állásának megfelelni; hiányzik benne minden szilárdság; kell, hogy az ő helyét haladék nélkül erélyesebb férfiú foglalja el, különben félő, hogy elvesztjük Komáromot.

Erre az elnök velem az oda kinevezendő új várparancsnok személy-választása iránt is tanácskozott. Én gróf Guyon ezredest hoztam javaslatba, ha t. i. *csak erélyes* emberre van szükség és ha az erődbeli haditanács oly férfiakból van összealkotva, kik mindazt személyiségökkel pótolni képesek, a mi egy vár parancsnokában mulhatlanul megkivántató tudás és ismeret dolgában gróf Guyon ezredesben hiányzik.

Kossuth e javaslatomat figyelmére méltatta, mindamellett úgy vélekedett, hogy biztosabb siker végett Guyon grófon kivül még egy másik várparancsnokot is kell hogy kinevezzen. Választása Lenkey akkori ezredesre esett. Lássák ketten, ki mikép jut be előbb a várba. A melyiknek ez hamarabb sikerül: az váltsa fel Török tábornokot állásában és vegye át az erősség vezényletét.

Előzőleg az elnök mind a kettőt — és azonkívül egyúttal Damjanics, Klapka és Aulich ezredeseket is — kinevezte tábornokká.

Guyon gróf eszerint kilépett a VII. hadtest kötelékéből. Hadosztályát feloszlattam és egyes részeit bekebeleztem a többi három hadosztály közé; másfelől a jobbszárnyi hadosztály, mely Aulichnak tábornokká s a II. hadtest parancsnokává lett kineveztetése által megürült, a kebelbeli legidősb ezredes Gáspár András vezénye alá helyeztem.

Ezen változott belszerkezettel a VII. hadtestnek újra a Tisza jobbpartján kellett megjelennie s e végett, miután az ellenség poroszlói örseinket a jobbpartról elzavarta és az ottani, minden kritikán aluli módon épült hídfőnk ellen intézett futólagos kémszemle következtében a poroszlói hidat a Cserő

vize felett fölégette, a Tisza-Füred és Tokaj közti vonalnak más pontja pedig, folyamon átkelésre alkalmatos, részint a Tisza kiöntése miatt, részint hídépítő anyagok hiánya miatt egy sem találkozott — egészen Rakamazig, Tokajnak átellenében föl kellett vonulnia, hol aztán végre átkelt a Tisza jobbpartjára.

HARMINCZNEGYEDIK FEJEZET.

(Kossuth és politikai ellenfelei.)

Az előző fejezetben azon gyanításomat nyilvánítottam, hogy Kossuth Tisza-Füreden mindenekelőtt csupán a maga egyenes befolyását a hadseregre kívánta megállapítani. E gyanításomat azon szembeötlő törekvésén kivül, hogy a fővezéri állást minél tovább betöltetlenül hagyja, mi által ő az indolens hadügyminisztert könnyű szerrel mellőzvén, maga-magát közvetlenül az egyes hadtestparancsnokokkal tehesse hivatalos érintkezésbe, leginkább azon sikerült kisérletei által látom igazolva, miszerint ama quasi kedélyesen patriarchalis szolgálati viszonyt *én irányomban* jövőre is biztositani törekedett.

Hogy miért lehetett e törekvése velem szemben sikeres: megfejthető a következőkből:

Én Kossuthtal 1848. évi november kezdete óta 1849. évi márczius elejéig személyesen nem találkoztam és Pestről Debreczenbe menekülése óta nem ápoltam az egyenes összeköttetést vele. A köztünk való levelezés, mely Pozsonyban létem idejében meglehetősen élénk volt, már kevés nappal a fővárosok odahagyása előtt egészen elakadt. Ő ugyan kisérletet tőn, azalatt míg az akkori Feldunai hadtesttel a Bányavárosokban álltam, megint levelezésbe bocsátkozni velem, de én levelét válasz nélkül hagytam. Ezzel hadtestem azon tisztjeinek véltem tartozni, kik csupán az én váczi kiáltványom következtében maradtak meg honvédelmünk szolgálatában.

De mikor csakhamar sajnálatomra meg kellett győződnöm, hogy Mészáros azon bizalomra, melyet a kezem alatti hadtest tisztjei az ő politikai jelleme szilárdságába helyeztek, érdemetlen; másfelől pedig ő egyáltalán a rendezett honvédelem ügyét inkább fokonkénti hanyatlásba, semmint virág-

zásba hozni alkalmas, akkor viszont ugyanannak a politikai alapnak biztosítására, melyen én Ausztria elleni küzdelmünket megtartani óhajtottam, valamint ezen küzdelemnek szerencsésebb folytatására is sokkal czélszerűbbnek véltem, ha ezentúl Kossuthtal jó egyetértésre jutni iparkodom.

Ezért helyeztem azokat a lépéseket, melyek Dembinskinek a fővezérségtől való elmozdítására vezettek, azáltal, hogy a tiszafüredi törzstiszti gyűlésbe Szemerét elnöknek megkértem, egyenesen a kormány pajzsa alá. Ezért szántam rá magamat, mikor Kossuth Tisza-Füredre megérkezett, hogy figyelmét azon veszélyek komoly megfontolására felhívjam, melyek forradalmi áramlatoknak a mi jogszerű önvédelmi harczunk jellegébe való becsempészéséből Magyarországra nézve támadhatnak. Czélomat legbiztosabban azáltal reméltem elérni, ha Kossuthot mintegy meglepem azon kérdéssel: nem gondolja-e, hogy Magyarország az 1848-iki alkotmány által még akkor is teljesen ki lehetne elégítve, ha a hadügy és pénzügy tárczái visszabocsáttattak volna a bécsi minisztérium alá!? Erre Kossuth kitérően felelt. Ő csak azt hiszi, mondá, hogy Magyarország szabadsága mindaddig nincs teljesen biztosítva, a míg Lengyelország is szabaddá nem lesz. Magyarország szabadságával pedig bizonyosan Európa szabadsága is veszendőbe megy.

Erre már most a legtermészetesebb lett volna azt kérdezni: mit ért Kossuth Magyarország, Lengyelország, Európa szabadsága alatt? De Kossuth minden további fürkészésnek az ő politikájára nézve bevágta az útját az által az akkori viszonyaink közt nagyfontosságú kijelentése által, *hogy nézete szerint most mindenkinek, a ki őszintén gondol a hazával, legszentebb kötelessége semmi olyas kérdést föl nem vetni, melynek megvitatása — és nem merényelni semmi olyas lépést, melynek következményei a nemzetet külön pártokra szakgathatnák s ezáltal csak a mindnyájunkkal közös ellenségnek erejét fokoznák.*

E nyilatkozatában egy komoly szemrehányás rejlett. Mert hiszen én voltam az, ki a váczi kiáltvánnyal ily kérdést fölvetettem, ilyen lépést tettem. De minél érzékenyebb rosszalást foglalt magában e nyilatkozat éppen Kossuth szájából velem szemben, annál erősebb biztosítékát láttam benne annak, hogy

ő maga nem szándékozik semmit tenni olyat, a mi által a mindnyájunkkal közös ellenségnek ereje gyarapodhatnék.

És mivel ezt hittem s ebben bíztam, hagytam fel minden további ellenzékkel Kossuth irányában és ezentúl még az ő polono-maniája ellen is, melylyel részemről *politikai* ellenszenvből sehogy sem bírtam megbarátkozni, egyedül nemzeti becsületünk szempontjából küzdöttem (fájdalom, hiába). *Ugyanezen* hitem élesztette fel újra Kossuth iránti bizalmamat; mire *viszontbizalmat színlelő* magaviseletének könnyű volt minden gyanút iránta kiirtani lelkemből.

Ez előzmények után könnyü volt Kossuthnak, a köztünk való viszonyt egészen tetszése szerint szabályoznia; könnyű volt elhitetnie velem, hogy Debreczenben van *egy párt*, melynek törekvése olyan országgyűlési határozat létesítésére irányul, mely szerint a nemzet adja meg magát *kegyelemre* Windisch-Grätz herczegnek! hogy már ő alig bír az ez irányban űzött izgatásoknak eléggé erélyesen gátat vetni és hogy alig mer egy napra is eltávozni Debreczenből, félő, hogy a mondott értelemben indítvány talál tétetni és többségre vergődni; hogy ezuttal is Tisza-Füredre csak úgy mert eljönni, hogy a képviselők előbb *becsületszóval* fogadták előtte, mikép *határozott számú napokra tervezett távolléte alatt egyáltalán semminemű határozatot nem hozand* az országgyűlés és hogy ő okvetlenül még a szabott idő *letelte előtt* kell hogy visszatérjen Debreczenbe, ha a nemzetet a leggyalázatosabb végzettől, az *önmegalázástól*, *az elvetemüléstől* meg akarja óvni; hogy e kínos helyzetből őt és vele az országot csak egy dolog mentheti meg huzamosb időre: *egy győzelem!* ha nem is éppen döntő, de mégis oly győzelem, melyet nem követ nyomban rá megint a hadseregnek újabb visszavonulása; mert Debreczenben ugyancsak betűszerint ez a jelszó: «győzelem vagy halál», de *ilyen* értelemben: «győzelmet! különben meghalunk a félsztől».

Miután én mindezeket tiszta igazságnak vettem: hogyan sejdíthettem volna ama párt embereiben (a későbbi békepártban) saját politikai hitfeleimet?!

Miután Dembinski iránti engedetlenségemért, a mint láttuk, már előbb a hadügyminiszter megleczkézett, Kossuth egy napon azt kérdezte tőlem: mit tettem volna én Dembinski

helyében Görgeyvel? Azt feleltem rá: «Főbe lövettem volna; mert én Dembinski helyében nem adtam volna Dembinski-féle parancsokat, következésképen részemről nem szolgáltattam volna okot hasonló engedetlenségre.»

Ezen feleletemnek Kossuth csupán *első részét* mondta el az országgyűlésen; *az indokoló utórészét* bölcsen *elhallgatta* s ezzel úgy mutatott be engem, mint bűnbánó s általa megkegyelmezett szegény ördögöt.

Miután ezt a később úgynevezett békepárt férfiai szintén való igaz gyanánt elhitték: hogyan sejdíthettek volna ők is bennem, a Kossuthtól kegyelmet kapott szegény bűnbánóban a magok politikai hitfelét?!

Ilyeténképen sikerült Kossuthnak, hazugságból sűrű fátyolt szőni politikai ellenfelei közé s ezzel szabad keze maradt *személyes politikájának* keresztülvitelére.

HARMINCZÖTÖDIK FEJEZET.

(Utazásom Debreczenbe. — Az interregnum vége. — Vetter főparancsnok.)

Kossuth, Mészáros és Vetter visszatértek Tisza-Füredről Debreczenbe; az I. és a II. hadtest útban voltak Szolnok felé; a VII. hadtestnek Tisza-Füredről éppen át kellett volna kelnie a Tiszán, hogy a tervszerű tüntetést a fővárosok felé a gyöngyösi úton megkezdje; és mindezek daczára még eddig nem tudta senki, hogy ki vezényli a hadsereget!

A csapatok azt vélhették, hogy én, holott tudtommal másképen állt a dolog; a nélkül, hogy különben magam is *bizonyosat* tudtam volna a kinevezendő fővezér kiléte felől egyebet annál, hogy a mint már említettem, egyfelől Kossuth tagadta Vetternek e polczra *leendő* kineveztetése valószínűségét és hogy másfelől meg Vetter úgy tett, mintha *már ő* lenne a főparancsnok. Sem az ő végleges kineveztetése, de még Dembinskinek elmozdíttatása sem volt hivatalosan közzétéve. Mészáros meg éppenséggel nullává sülyedt a tiszafüredi napok alatt. Kossuth még egyre tétovázott: és így aztán a hadsereg csak mintegy kedélyes spontaneitásban elballagott — egy homályos rendeltetés felé.

Valameddig tényleges kisérletek sikertelensége által még be nem volt bizonyítva, hogy lehetetlen a VII. hadtesttel akár *Tisza-Füreднél*, akár Tokajon alúli valamely más ponton kelni át a Tiszán: addig nekem mint a VII. hadtest parancsnokának nem volt különös okom türhetetlenkedni a bizonytalanság miatt, hogy Péter lesz-e, avagy Pál a fővezér? miután ezen hadtestnek az új haditerv szerint úgyis egyelőre önálló művelet volt feladatul tűzve. Mihelyt azonban meg kellett győződnöm, hogy a Tisza jobbpartját nem szállhatom meg másképen, mint a tokaji hídon át vezető nagy kerülővel: attól kellett

tartanom, hogy a gyöngyösi úton végbemenendő tüntetésnek ama kerülő által okozott késleltetése, melyet Kossuth és Vetternek Tisza-Füredről visszautazásakor még nem lehetett előben látni, a jövendőbeli fővezért az új haditerv azonnali kivitelében lényegesen hátráltatni fogja. Ezért Debreczenbe siettem, hogy megtudván, voltaképen kire bízták hát a hadsereg fővezérletét, legott az új választottat a tüntetési mivelet említett késedelme felől élőszóval értesítsem és azon gyors elhatározásra bírjam, hogy az elfogadott haditerv a közbejött késedelem daczára is teljes érvényben fönntartassék, ellenkező esetben pedig megtudjam, hogy minő új feladat vár akkor a VII. hadtestre.

Debreczenbe megérkezvén, mikor Kossuthnál jelenteném magamat, ő éppen hozzám intézett levélírásához fogott. Már most élőszóval értekezhetett velem levele tárgyáról. Először is azt kérdezte tőlem, hogy én mit követelek a hadsereg leendő főparancsnokától?

«Legyen *katona* és legyen *magyar ember*; többire akár rangban idősb, akár fiatalabb nálam: az közömbös előttem», felelém.

Erre Kossuth minden további hímezés nélkül tudtomra adta, hogy ő Vetternek fővezérré kinevezését immár aláírta. Egyszersmind kikérte véleményemet felőle. Én azt feleltem, hogy Vetterről még semminő itéletet sem mondhatok, minthogy vele mindeddig csak kétszer s ekkor is csak futólag érintkeztem; de a kik őt ismerni vélik, azt állítják róla, hogy tanult és vitéz katona.

De Kossuth nem *ezt* akarta tudakolni tőlem, hanem azt, hogy én képesnek tartom-e Vettert a hazaárulásra?

E kérdésre azt mondtam az elnöknek, hogy a benyomás után, melyet Vetter rám tett, őt *becsületes embernek* tartom.

Ezzel távozni akartam, hogy fölkeresvén az új főparancsnokot, vele szolgálati teendőimet végezzem és végzés után haladék nélkül visszatérjek hadtestemhez. Kossuth azonban azzal marasztott, hogy lakásán éppen most fog az újon alapított katonai érdemjel legelső osztogatása végbemenni s ő szeretné, hogy ezen ünnepélyes cselekvénynél személyesen jelen legyek.

Nemsokára össze is gyülekeztek Kossuthnál az akkori

Magyarország polgári és katonai fő nevezetességei, már a kik t. i. akkor Debreczenben voltak.

Kossuth rövid alkalmi szónoklattal nyitotta meg az ünnepélyt; elmondá azok neveit, kik a másodosztályú magyar katonai érdemrendjellel[1] való feldiszíttetésre méltóknak találtattak és befejezésül közülök azoknak, kik éppen jelen voltak, mellére tűzte azt.

A szertartás véget ért. Vetter éppen jelen volt; magamnak pedig sietős lévén a dolgom, kaptam az alkalmon, hogy Vetterrel legott közöljem jövetelem czélját és miután tőle azt a választ vettem, hogy a VII. hadtestnek hadmíveleti feladata a legközelebbi hadjárat alatt, a tiszai átkelés közbejött késedelmének daczára *nem változik:* Debreczenből néhány órai ottidőzésem után megint visszautaztam főhadiszállásomra, Egyekre.

A katonai érdemrendjel másodosztályú, vagyis középkeresztjével imént feldíszítettek közt voltunk Perczel[2] is, meg én és ha nem csalódom, gróf Vécsey tábornok is, holott az utóbbinak akkoriban hadi érdemei tudtomra az érdem fokmérőjén úgyszólván még nem emelkedtek a fagyponton fölül, míg ellenben Klapka tábornok mellőztetett «kimélő figyelemből» — úgy mondták — Mészáros iránt.

Hogy megérthessük, hogyan lehetett egy Klapka iránt elkövetett igazságtalanság a Mészáros iránti kimélő figyelemtől sugallva: fel kell idéznünk emlékezetünkbe, mikép Mészáros gróf Schlick altábornagytól több ízben kegyetlenül megveretve, Klapkának adta át a maga teljesen demoralizált hadteste parancsnokságát, Klapka pedig ugyanezen csapatokkal nehány héttel később ugyanezen ellenséget több rendbeli heves ütközetben visszaszorította. Sőt ezen Mészáros iránti kimélő figyelmet azonnal egészen természetesnek fogjuk találni, mihelyt fontolóra vesszük, hogy a rendjellel kitüntetendők megválogatása körül tétlen szerepet a hadügyminiszter nem vihetett.

---

[1] E rendjelnek három osztálya volt. Szerző.

[2] Móricz. A fordító.

HARMINCZHATODIK FEJEZET.

(A VII. hadtest önálló hadmívelete. — A Vetter-Dembinski-féle haditerv mellőztetik. — Az egyesült hadsereg előnyomulása Gyöngyösig és Hortig.)

Minthogy a tiszafüredi hídfőt kellő védcsapattal már a II. hadtest látta volt el: Debreczenből visszatértem után azonnal az egész VII. hadtestet indíthattam útnak Egyekről és Csegéről Tisza-Polgárnak, Szentmihálynak, Tisza-Löknek és Nagy-Falunak Rakamazra.

A Rakamaz és Tokaj közt létezett állandó híd helyén, melyet a mieink januárban gróf Schlick altábornagynak Debreczen elleni támadásától való túlzott félelemből fölégettek, most egy talphíd közvetítette a közlekedést a Tisza jobbpartjára. Hasonló módon lőn a Hernád folyó is Gesztelynél még elég jókor áthidalva, hogy a VII. hadtest, miután a Tiszán átkelt, Tokajtól haladék nélkül Miskolczon át a gyöngyösi útra és ezen tovább haladva, a jobbszárnyi hadosztálylyal Szikszóig, a közép és balszárnyi hadosztályokkal pedig Szihalom és Mezőkövesdig nyomulhasson.

Tokajban a hadtest tetemes létszám-fogyást szenvedett, a mennyiben a fővezér parancsára nyolcz század huszárt Czibakházára kellett elküldenem a hadsereg zömének öregbítésére.

Miskolczon újabb fogyatkozást szenvedett a hadtest 3—400 főnyi gyalogság, 1 szakasz huszár és 2 ágyú erejéig. Ezekből ugyanis egy önálló hadoszlopot* alakítottam s ezt az északi vármegyékbe azon ellenséges tót népfelkelés ellen indítottam,

* Beniczky Lajos őrnagy, utóbb ezredes, Zólyom vármegye egykori alispánja vezetése alatt. A fordító.

melyet az ellenséges Götz- és Jablonowski-féle dandárok ottan hátrahagytak, mikor Dembinskinek a Tisza balpartjára történt visszahúzódása után Kassáról Miskolczon át az osztrák főhadsereg hadmíveleti körébe bevonultak.

Miskolczon került először kezembe a márczius 4-iki ausztriai «Octroyirte Verfassung» a maga vége — elláthatlan provizóriumával — ez a népekre erőszakolt óriási adóslevél ilyetén záradékkal: «fizetek, a mikor nekem tetszik».

Mező-Kövesden azon kémi tudósítást vettük, hogy a legközelebbi ellenséges csapat Hevesen áll, míg ellenben az előttünk való országúton egész Gyöngyösön túlig az illető nem talált ellenségre.

Tüntetésünket tehát Heves ellen intézendő támadással kellett megkezdeni; s ehhez képest a hadtest, mikor Szikszó színvonalára ért, itt az országútról letérvén, két hadoszlopban délnek irányoztatott, az egyik Erdőtelek, a másik meg Bessenyő felé. Egy túlbuzgó huszár-czirkálónk időnek előtte elárulta közeledésünket. Az ellenség — így szólt a jelentés — Jász-Apáti felé vonult vissza.

Úgy véltük, most már a fővárosok elleni tüntetésünket megint csak az országúttal párhuzamosan kell folytatnunk, hogy Windisch-Grätz herczeget, kinek figyelme kétségkívül a Hevesről visszatakarodott csapat jelentései folytán máris ide irányult, arra csábítván, hogy mentül nagyobb erőt küldjön az én hadtestem ellen, ezáltal főhadseregünknek közvetve megkönnyítsük a vasút mentében tervezett előnyomulást a Tiszától a fővárosok felé.

De Vetter főparancsnok ezalatt Czibakházánál csak azért lépte át a Tiszát, hogy legott nyakra-főre megint visszasiessen a folyam balpartjára, megest újabb haditervet készíteni, melynek kivitele változás kedvéért azon kezdődött volna, hogy a magyar hadsereg zöme Czibakházáról megint visszament volna Tisza-Füredre, innen Poroszlónál kelendő át a Tiszán, mely átkelést a VII. hadtest a maga Bessenyő és Erdőtelek melletti állásával eltakarta volna.

Igy végződött tehát a VII. hadtest *tüntetése* a fővárosok felé — s így az egész alig megkezdett *második* offensivánk!

Ugyanezen időtájt én annak a Miskolczról a felföldi megyékbe küldött kis száguldó csapatomnak, mely ekkor a tót

népfölkelést már Eperjesről elzavarta, parancsot küldtem, hogy főirányiag Komáromvár felé intézze vállalatait. Ezzel egyrészt az Ipoly völgyén szerteszét portyázó ellenséges csapatoknak emberfogdosó mesterségét szándékoztam megszüntetni, másrészt eme jelentéktelen különítményem pökhendi csapongásai által azt hitetni el az ellenséggel, hogy annak nyomában egy *nagyobb hadunk van közeledőben Komárom várának az ostromzár alóli felszabadítása végett.*

Miután a magyar főhadsereg kétharmada Poroszlónál átjött a Tiszán: a VII. hadtest mint elővédhad megszállta a Tarna folyót Fel-Döbrőtől Bodig s ezen vonalban bevárta, hogy a hadzöm utána nyomuljon.

Ezalatt Vetter altábornagy említett czibakházi átkelése a Tisza jobbpartjára és nyomban rá következett Tiszántúlra való visszavonulása, és különösen ezen események egyes részletei felől oly különféle hirek szállingóztak, melyek egytől-egyig arról tanuskodtak, hogy Vetter altábornagy még kevesebb képességgel bír a fővezéri állás betöltésére, mint elébb Dembinski. Attól kellett tartanom, hogy a legközelebb újból kezdendő offensiva megint csak hajótörést fog szenvedni a vezénylet czélszerűtlensége miatt. E gondolat nem hagyott nyugodni.

Míg hadtestem a Tarnánál táborozott azon kellemes kilátással, hogy még több napig tétlenül fog ott vesztegelni: azalatt én márczius vége felé Kerecsendről Tisza-Füredre rándultam. Kossuth, Vetter, Damjanics, Klapka és Aulich éppen ott időztek. Reméltem kivinni azt, hogy a netán már meg is állapitott *legújabb* haditerv s a kivitele körüli legközelebbi rendelkezések előzetesen haditanács elé terjesztessenek megbirálás végett.

Az említett férfiak közül legelébb is Damjanics és Klapka tábornokokkal találkoztam össze. Előttök tartózkodás nélkül fejeztem ki éles megjegyzésekben, megbotránkozásomat azon czél- és tervnélküli előre-hátra kapkodás felett, melylyel Vetter altábornagy a hadsereg élén mint főparancsnok beköszöntött; de Damjanics csakhamar szavamba vágott, hogy nem kis ámulatomra Vetter helyett önmagát vádolja be mint a legiménti haditerv hirteleni abbanhagyásának tulajdonképeni okozóját, ő lévén az, ki — szokása ellenére — ez egyszer annak

hírére, hogy az ellenség körülbelől 60,000 emberrel áll a mieinkkel szemközt, gondolkodóba esve, a még alig is befejezett átkelés után nyomban a Tiszántúlra való visszavonulást hozta javaslatba.

Én Damjanicscsal most találkoztam és beszéltem először életemben. Férfias önvallomása, melylyel Vetter mellett szavatosképen felszólalt, a kihez pedig belsőleg tudtommal maga sem vonzódott, rögtön megnyerte számára becsülésemet, bizalmamat; míg másfelől is számbavehető részről értesülvén, mikép Vetter altábornagyot iménti offensivánk meghiusultából semmi rész nem terheli: megszünt rám nézve minden ok az új főparancsnok hadvezéri képességén kételkedni.

Természetesen most már felhagytam szándékommal, hogy a legközelebb végbemenendő hadmíveletek tervezetének haditanács általi előleges megvitatását követeljem; és mind Kossuth elnöknek, mind Vetter főparancsnoknak csak annyit jelentettem, hogy, mint a ki valószinüleg az előhad vezetésével leszek megbízva, a végett jöttem, hogy élőszóval, tehát annál részletesebben azon külön feladatról értesüljek, mely előnyomulásunk alkalmával énrám vár.

Vetter annyit közlött velem, hogy ő egyelőre az országuton Gyöngyösig kiterjesztendő egyszerű tömör előnyomulásra akar szorítkozni, azontúl pedig az ellenség mozdulataihoz alkalmazni a mienket, de mindenesetre állhatatosan folytatni akarja az offensivát a valamerre bekövetkező eldöntésig.

Igy 1849. évi márczius végső napjaiban a magyar főhadsereg — a hivatalos kimutatások szerint, a málha-személyzetet beleértve, nem egészen 42,000 ember, körülbelül 140 ágyúval, közte két üteg tizenkétfontos hat-hat darabjával — a kápolnai csatatér legközelében vonult össze, végre-valahára komolyan munkához kezdendő.

Márczius 31-én kardcsapás nélkül a zömmel Gyöngyöst, az előhaddal pedig (t. i. a VII. hadtesttel) Horthot értük.

HARMINCZHETEDIK FEJEZET.

(Vetter megbetegszik. — A fővezényletet ideiglenesen én rám bizzák. — Támadó hadi tervünk. — A VII. hadtest győz Hatvannál április 2-án s ez által támadó tervünk kivitelét lehetővé teszi.)

Gyöngyösig és Hortig való előnyomulásunk közben Vetter altábornagy Tisza-Füreden váratlanul beteg lett: s ezzel a magyar hadsereg megint fővezér nélkül állott a csatakész ellenséggel szemben.

Rang szerint magától értetőnek látszott, hogy Vetter helyettesítése a főparancsnokságban én rám száll. Azonban azt követelni, hogy itt egyedül a rang legyen a döntő, ellenkezett egész valómmal, a ki magam mindig azt az elvet vallottam és követtem, hogy a rang alparancsnokaim megválogatása körül csak ott birjon döntő befolyással, a hol a jelöltek képessége meglehetősen egyenlő.

Ezért én csak általában a fővezénylet haladéktalan betöltését sürgettem, míg Damjanics és Klapka határozottan azt kivánták, hogy a fővezéri tiszt rám ruháztassék, mint a rang szerint legidősb hadtestparancsnokra. Így Kossuth kénytelen volt engem legalább ideiglenesen Vetter helyettesévé kinevezni. Valószínű, hogy neki ebben két összeható ellenszenves érzelmét kellett legyőznie: gyermekes félelmét az én képzelt rivalitásomtól és forró vágyát a hadvezéri és főparancsnoki állásra. Mert csak így fejthető meg, hogyan lehetett az előnyomulóban lévő hadsereg ideiglenes főparancsnokává kineveztetésemet — a helyzetünkben haladékot perczekre sem engedő, égető szükség daczára — azon orvosi jelentés vétele után, mely szerint Vetter testileg képtelen a hadjáratban személyesen részt venni, még mindig napokig halogatnia.

Azt hiszem, nem tévedek, állítván, hogy 1849. évi márczius 30-án este ért utól Gyöngyösön Kossuth parancsa, hogy

haladék nélkül jelenjek meg nála Egerben. Még azon éjjel érkeztem Egerbe. Másnap reggel Kossuth megbizott, vegyem át *arra az időre, míg Vetter felgyógyul*, a hadsereg vezetését. Estére visszatértem Gyöngyösre.

Időközben kémeink azt jelentették, hogy az ellenség Gödöllőnél vonja össze főerejét és hogy a Galga vize átjárásainál, valamint a Besnyő nevű kolostornál sánczot hányt. Ebből az látszott, hogy herczeg Windisch-Grätz tábornagy a defensivában akar maradni és a mi főtámadásunkat a gyöngyöspesti országút mentén várja.

Minthogy *ezen* támadási vonalt a Zagyva és Galga folyó vizei metszik, melyeknek ingoványos partjai már magokban véve egy hadsereg előrenyomulását rendkivül megnehezítik: Klapka tábornok azt javasolta, hogy a gyöngyösi országút hosszában csupán a VII. hadtesttel intézzük a támadást, az I., II. és III. hadtestekkel ellenben Gyöngyösről Árokszállás és Jászberény felé letérve, az ellenségnek említett Galga melletti védállását jobboldalán kerüljük meg.

Tudjuk, hogy minden támadó hadmivelet, mely távoli megkerüléssel jár, a támadó hadseregnek a megkerülési mivelet ideje alatt egymástól elszigetelt részei valamelyikét kiteszi az egy helyben tömörülő ellenség túlnyomó erejétől való megtámadtatás és legyőzetés veszélyének; a mely esetben utána a másik részt is rendszerint hasonló sors éri.

E veszély tartama egyenes viszonyban áll a megkerülő út hosszához, melyet a megkerülő had megjár.

Klapka szóban lévő javaslata szerint például a VII. hadtest okvetlenül legalább 4—5 napig magára kellett hogy maradjon — a Galgánál tömeges állásban vélt ellenséges főerő lesujtó támadásának kitéve; — ez pedig oly hosszú idő, hogy azt Windich-Grätz herczegnek és tanácsadóinak nyilván a kedvünkért át kellene aludniok, hogy tamadó főhadoszlopunk mozdulatát későn vegyék észre.

Ha mégis ennek megfontolása daczára Klapka tervének kivitelére szavaztam, tevém ezt azon már többször, így például csak az imént is Dembinski alatt tett tapasztalás következtében, hogy Windisch-Grätz herczeggel szemben egy-egy strategiai bűnt is bátran el lehet követni.

Midőn Vetter helyére meghivattam, a VII. hadtest pa-

rancsnokságát a kebelbeli legidősb hadosztálynokra[1] kellett bíznom, a kit viszont saját hadosztályának legidősb törzstisztje[2] helyettesített annak vezényében.

Miután Vetter a maga vezérkarát Tisza-Füreden visszatartotta: a VII. hadtest vezérkarának főnökére[3] bíztam a hadsereg egyetemes működéseire vonatkozó részletmunkálatok vezetését; a VII. hadtestnél megüresedő helyét pedig egy arravaló huszártörzstiszttel[4] töltöttem be.

Tudnivaló, mindezen változásokat csak ideigleneseknek lehetett tekinteni, valameddig várható volt, hogy Vetter visszatér helyére.

Klapka megkerülési javaslata jóváhagyásomon kivül a hadsereg említett vezérkari főnökének is helyeslésével találkozott s a megkerülés kezdete április hó 2-ikára tüzetett. Ugyanekkor volt a VII. hadtest is az ellenségnek a gyöngyöspesti országúton elfoglalt állása elleni támadásait megkezdendő azáltal, hogy Hatvanig a Zagyvához nyomul előre. Az egy nappal elébb (április 1-én) eme pont ellen Hortról intézett kémszemlénk eredményei arra mutattak, hogy az ellenség (Schlick gróf hadteste) keményen fog ellentállni.

Gróf Schlick altábornagy többet tőn ennél. Maga ragadta meg április 2-ikán — egyszerre a mi VII. hadtestünkkel — az offensivát. Az összecsapás az utóbbi és Schlick hadteste közt fél úton történt Hort és Hatvan között.

A magyar királyi VII. hadtest lett a győztes.

Hatvan és a Zagyva-vonal Szent-Jakabtól Fénszarúig voltak ezen győzelem közvetlen gyümölcsei, ránk nézve mind hadtani, mind harcztani tekintetben egyaránt becsesek; hadtani tekintetben azért, mert a Zagyva-vonal birlalása fő támadó hadoszlopunk mozdulatának palástolását felettébb megkönnyitette; harcztani szempontból pedig azért, mert Hatvan melletti elhódított állásában a körülbelől 15,000 embernyi VII. hadtest egy esetleg túlnyomó erővel ismétlődő ellenséges táma-

[1] Gáspár András huszárezredes. A ford.

[2] Pöltenberg Ernő, a 6. számú «Sándor» nevü huszárezred ezredese. A ford.

[3] Bayer József alezredesre. A ford.

[4] Zambelli József alezredes a Sándor nevet viselt 6. sz. huszárezredben. A ford.

dásnak sokkal sikeresebben bírt felényi erővel is megfelelni, mint Hort mellett egész erővel.

A hatvani ütközet alatt én szándékosan főhadiszállásomon Gyöngyösön, tehát a csatatértől távol tartózkodtam, nehogy helyettesemet a VII. hadtest vezetésében — mikor először vezényel *ütközetet* mint önálló parancsnok — ebbeli képessége szabad kifejtésében jelenlétemmel feszélyezzem. Így ezen ütközet szerencsés kimenetele nekünk, a már említett anyagin fölül, még erkölcsi nyereséget is hozott — azt a megnyugtató meggyőződést t. i., hogy a VII. hadtest új parancsnokára bátran rábizhatni az olyan főfontosságú feladatot is, a milyen ezen messziről megkerülő hadmívelet közben az ő hadtestének jutott.

És ezzel a már megindult megkerülő míveletet csak annál bizvástabb folytattuk.

HARMINCZNYOLCZADIK FEJEZET.

(Az I., II. és III. hadtest elválván a VII. hadtesttől, kezdik az ellenséget megkerülni. — A III. hadtest fele Tápió-Bicskénél megveri az ellenséget, miután ez előbb szétverte az egész I. hadtestet. Április 4. — A megkerülés folytatása.)

Az I., II. és III. hadtestünk* (Klapka, Aulich, Damjanics) összesen vagy 27,000 ember, a hatvani ütközet alatt április 2-án Árokszállás mellett állt; április 3-án Jászberénybe ért; és ez utóbbi városba a sereggel egyidejüleg érkeztünk meg Kossuth is meg én is, miután mindketten csak aznap reggel hagytuk oda Gyöngyöst.

Klapka tábornoknak ezalatt tudomására jutott, hogy a horvát bán Jellacsics báró hadtestét a nap folytában a vasút mentén Albertitól Pilis felé látták húzódni.

Kiadott menettervünkhöz képest április 4-én nekünk I. hadtestünkkel Tápió-Bicskét, a III. hadtesttel pedig Nagy-Kátát, a II. hadtesttel Tápió-Szelét kellett elérnünk.

A horvátok közelvoltát jelző föntírt kémjelentésre Klapka mindjárt hajnalban, április 4-én kiindult jászberényi táborából, hogy Tápió-Bicskén túl egyenes úton Pest felé nyomuljon, a bánnak előreláthatólag Gödöllőre törekvő mozdulatában támadás által útját bevágja s ezáltal herczeg Windisch-Grätz altábornagyhoz szándékolt csatlakozását meghiúsítsa. Damjanics tábornok a III. hadtesttel nyomon követte Klapkát Nagy-Kátáig. Aulich tábornok a II. hadtesttel, mint említém, Tápió-Szelére nyomult.

* Ennek a három hadtestnek létszáma ekkor nagyon különböző volt; az elsőé (Klapka) 11—12,000 ember közt, a másodiké (Aulich) 9000 körül, végre a harmadiké (Damjanics) 6 és 7000 közt ingadozott, a málhás népet beletudva. A szerző.

A VII. hadtestünk által Hatvannál nyert győzelem, mely, a mint kiemeltem, személyes közreműködésem nélkül vívatott, azon módszer követésére birt, miszerint ezentúl valamennyi hadtestparancsnoknak kivétel nélkül teljesen szabad kezet engedjek a rájuk bízott feladatok megoldásához, magam pedig csak válságos pillanatokban lépjek személyesen előtérbe, mert ha egyáltalán bir a főparancsnok személyes föllépése döntő súlylyal a csatában: akkor azt tartogatnia kell a legnagyobb veszély perczei számára; ha pedig nem bir személyes megjelenésem azzal a kedvező hatással: no akkor úgyis jobb, ha mentül ritkábban érvényesítem.

Így Klapkát sem akartam most a bán elleni támadása mikénti kivitelében legkevésbé is jelenlétem által megzavarni. Jászberényből április 4-én reggel tehát valamivel később keltem útra, főhadiszállásomat Nagy-Kátára teendő át, miután Kossuth személyes biztonsága miatti gondoskodásból azt tanácsoltam neki, hogy inkább várná be még Jászberényben a nap eredményeit.

Kiséretemmel körülbelül feleútját járhattuk meg Nagy-Kátának, midőn e helységen túl tetemes füstgomolyokat, a minők ágyúütközetet szoktak messziről jelezni, magunk előtt emelkedni láttunk; de minthogy a látszólagos közelség daczára semmi ágyúszót nem lehetett hallani, e füstfelhőket csak egy esetleges tűzvésznek tartván, azokkal tovább nem törődtünk. De a csalódás nem tartott sokáig. Alig egy negyedórával rá azt a jelentést vettem, hogy Klapka Tápió-Bicske mellett az ellenségre bukkant és már meg is hátrált előtte.

Erre meggyorsítván lovaink járását, csakhamar szemmel láthattuk, hogy e balhír igaz. Már Nagy-Kátán szemközt találkoztunk a Tápió-Bicske felől vad futásban menekülő I. hadtestünkkel.

Mindenekelőtt ennek parancsnokát, Klapka tábornokot tudakoltam; de miután ennek sehol sem lehetett nyomára akadni, magam tettem kísérletet, hogy ezeket a nekivadult, felbomlott zászlóaljakat futásukban megállítsam és rendbe szedjem. Kiséretem ebben nagy önfeláldozással támogatott. A sikertelen biztatást követte a kardlap s ezt a kardél; de az ellenség ágyúgolyói túltettek kardjainkon hatás dolgában. Miután erről hamar meggyőződtem, Damjanics tábornoknak, a ki hadtestével

Nagykáta mögött táborozott, parancsot küldtem, hogy a legkeményebb kényszereszközökkel bár, vessen véget az I. hadtest futásának és rendbeszedvén azt, megint az ellenség ellen indítsa. Kiséretemnek pedig meghagytam, hogy Damjanics tábornokot ebben erélyesen támogassa. Magam az előbbi irányban folytattam útamat Tápió-Bicske felé, hogy időközben az ellenség állása és ereje felől szerezzek tudomást.

Még el sem koczogtak mind mellettem az I. hadtest utolsó csoportjai, midőn egy tiszt, kit úgy emlékszem, valamikor Klapka kíséretében láttam, az elhagyott csatatér felől lóhalálában nekem vágtatott. Parancsnokának sorsáról közelebbi tudomást szerzendő, bevágtam az útját.

«Meneküljön! . . . Klapka elesett . . . egy ütegünk oda . . . minden oda van . . . itt az ellenség!!» — így kiáltott a szerencsétlen már messziről, kérdéseimet megelőzve. Lakonikus jelentései után spártai nemzetiségűnek vélhette volna az ember, ha kevesebb tűzzel iparkodott volna, hol jobbra, hol balra mellettem hátrafelé elsurranni. Én orra alá keresztbe tartottam kardom élét, hogy rántsa végre hátrább a lovát és álljon szóba velem. De ekkor kisült, hogy ezen álspártai férfiú sem Klapkáról, sem a hadseregről, de még az ellenségről sem tudott semmi bizonyosat; miért is rá nem érvén, megint szélnek eresztettem.

Néhány perczczel később Nagy-Káta délnyugati szélén kifelé a szabadba érvén, a csatatéren álltam, melyet az I. hadtest az imént futva elhagyott; előttem ágyúlövésnyi távolságra a jelentéktelen, de mocsáros partjai miatt meggázolhatatlan Tápió vize; túl rajta fél mérföldnyire Tápió-Bicske helysége; ez utóbbi meg a Tápió közt homokbuczkás és dombos terep — a víz közelében inkább ellapuló; az egyetlen híd a Tápión, egyszersmind az egyedüli közlekedés az említett helységek közt, az ellenség gyalogságának egy része által — a tulsó part hosszában felállított ellenséges tüzérség oltalma alatt — immár elfoglalva és átlépve; a mennyire szemmel kivehettem, az ellenség hadereje a mi vert I. hadtestünkhöz képest kevés; a hídnak visszafoglalása mindenesetre legelső föladatunk: dióhéjba szorítva *ez* és *ennyi*, a mit első tekintetre kivehettem.

Damjanics tábornok a maga haderejének felével, a Visocki-

hadosztálylyal, mindjárt Klapka meghátrálása kezdetén, ennek fölkarolása végett Nagy-Kátának délnyugati, a csatatérre néző városszéle előtt foglaltatott állást. Ezen osztagok tehát már csatakészen helyben álltak, míg a Klapkáéi még hátrább bomlottak. A Visocki-hadosztály számra ugyan az I. hadtestnek harmadával sem ért föl; de állományában ott voltak a 3. és 9. honvédzászlóaljak és egy zászlóalj a Schwarzenberg sorgyalogezredből a hőslelkű Leiningen-Westerburg Károly gróf vezénye alatt; és ezen hadosztályunk legott megverte ugyanazt az ellenséget, mely csak imént Klapka egész hadtestén ejtett vereséget.

Míg egy ütegünk a folyó hosszában a hídon alul állást vévén, az ellenség ágyúit hevesen megtámadja, addig a 3. és a 9. honvédzászlóaljak összevergődő irányban a hídnak tartanak. Csatározóink a már folyón innen is előrenyomult ellenséges csatárrajt első rohamatra visszakergetik a túlsó partra. Vetélkedve készülnek ezután a nevezett két honvédzászlóaljnak zárkozott csapatjai *a hidat* visszahódítni; de ekkor a helyett, hogy haladék nélkül átrontanának rajta, előbb a híd innenső vége előtt, a mint összeérnek, versengésből összekapnak. A 9-ik honvédzászlóaljtól t. i. a 3. honvédzászlóalj, ettől meg amaz, erőszakkal el akarja vitatni az *elülrohanásnak* tisztességét. Szerencsére a 3. zászlóalj parancsnoka* hirtelen véget vet e nemes vetélkedésnek egy hősi rögtönzéssel. Gyors elhatározással kezébe ragadja a 9. zászlóalj zászlóját s azzal az ellenséges kartácstűzön keresztül átvágtat a hídon s a jövő pillanatban az összeharagudott zászlóaljak vegyest rohannak utána: a maga vitéz őrnagyának a 3-ik, — a maga zászlójának a 9. zászlóalj.

Erre az ellenség eltakarodván a Tápió hosszában foglalt hadállásából, a legközelebbi homokbuczkák mögé hátrált. Emitt ugyan még egyszer keményen ellentállott, de nem tovább, mint a meddig a Visocki-hadosztálynak a hídon átkelése tartott. Mihelyt ez bevégződött, az ellenség, új állásából is kiverve, visszavonuláshoz fogott és csak miután Tápió-Bicskét is odahagyta, állapodott meg még egyszer s utoljára az ezen helységtől délnyugatra fekvő magaslatokon, a hol egyébiránt új

* Földváry Károly őrnagy. A fordító.

támadásunkat többé be nem várta, hanem minden további ütközetet kikerülve, gyorsan Kóka felé hátrált.

Mire utolsó pozicziója helyére értünk, az már ágyúgolyóink horderején túljárt és csak lovasságunk által volt még utólérhető. Én tehát *ezzel* akartam azt üldözőbe venni.

Ezalatt Damjanics tábornok, miután Klapkának hadtestét megállapodásra birta, újból rendbe szedte és a maga tulajdon hadtestének hátrahagyott másik felével együtt Nagy-Kátáról Tápió-Bicske felé menetbe hozta: önnön lovasságának hátralevő részével is előre sietvén, a Visocki-hadosztályt is utólérte. Tőle kívántam az üldözőcsapat kirendelését. Ő e végre összes lovasságát parancsolta elő: a Hannover és a Ferdinánd neveket viselő két huszárezredet, az akkori ezredes (utóbb tábornok) Nagysándor József vezetése alatt.

Nagysándor fényesen vezette elő huszárjait: úgy tetszett, az ellenséges hadoszlop hátulsó vége már foszladozni kezd... Nagysándor erre hozzáfogott az üldözéshez nehány sikerült irányváltoztatás alkalmazásával egyszer balra, egyszer jobbra, a futó ellenség egyre több-több tért nyert... Nagysándor erre egy elszánt balrakanyarodást végeztet az ellenség hátrálási vonalától messze félre fekvő Pánd helysége ellen; ostrom alá veszi azt: utóbb rohammal be is veszi s ezek után egynéhány elfogott császári tisztiszolgával és gazdáik elfoglalt podgyászával diadalmasan tér vissza az üldözésből. Nem kétlem, hogy az elmenekült ellenség meleg hálaérzettel volt eltelve iránta...

Az egész I. hadtest, valamint a III-iknak maradék fele ezalatt szintén elérkezett a Tápióbicskén túl emelkedő délnyugati magaslatokra. Én mind a két hadtestet azon helyben táboroztattam; magam pedig visszalovagoltam a helységbe, hogy Klapka tábornokkal beszéljek, a kit egy imént vett jelentés szerint odabent élve láttak. Nagy megelégedésemre szolgált látni, hogy személyét semmi baj sem érte. Kevésbé kielégítők valának közlései azon körülmények felől, melyek az I. hadtest vereségét okozták.

Ezen hadtest ugyanis — Klapka elbeszélése szerint — éppen mikor Tápió-Bicskére bevonulna, a helység szélén váratlanúl gyalogsági sortűz fogadta. Erre hadoszlopunk eleje szétrebbent, s az ellenség gyors fejlődés után a maga részéről átment a támadásba.

Klapka, hogy menetidomba alakult hosszú hadoszlopának bontakozásához időt nyerjen, lovassága egy részével bevágatott az ellenségbe. De szerencsétlenségre az 1. számú (Császár nevet viselő) huszárezred, melynek e parancsot adta, hadseregünk legkevésbé megbízható csapatjai közé tartozott. Törzstisztjei attakiroztak, osztályaik ellenben hátat fordítottak és Klapkának épen fejlődő félben lévő gyalogságára rohanván, zavart és rémületet terjesztettek közte. Egyetlen üteg állta meg a helyét, míg a hadtest többi tüzérsége mind már csak a menekülésre gondolt s a Tápió hídja felé hátrált. Azt a magára hagyott ütegünket az ellenség aztán el is foglalta és most már minden ellentállás nélkül irányozhatta pusztító ágyútüzét a tápióhíd előtt egyetlen tömegbe összezsúfolt csapatjaink ellen. Ezeken határtalan rémület vett erőt. Egyesek az ellenség golyói elől a Tápió ingoványaiba menekültek, a fenyegető halál bömbölése elől a csábítva ólálkodónak csöndjébe.

Klapka minden erőfeszítései hiábavalók voltak, ő nem volt képes helyreállítani az ütközetet. Végre önön menekülésére kellett gondolnia. A Tápió mentén le, Tápió-Szele felé vette útját s itt szerencsére egy másik átjárást fedezett fel a folyón; de a nagy kerülő miatt már csak akkor ért Nagy-Kátára, mikor a Visocki-hadosztály támadólag előrement. Különben ezen újabb támadásunk szerencsés gyors folyamatja őt legalább hadtestének további sorsára nézve megnyugtatta; és minthogy maga végkép ki volt merülve, mindenekelőtt kénytelen volt magát kipihenni és ezért egy kevés időre betért. Kísérői ezt hihetőleg iránta való gyöngéd figyelemből eltitkolták s így magyarázható meg azután a sokféle hír felőle, hogy megsebesült és foglyúl esett; majd megint, hogy holtan a harczmezőn maradt; majd végre, hogy a Tápióba fúlt . . .

Mely különféle hír egyébiránt a nap eseményei után — nem lehet tagadni — mind közelebb állt a valószinűséghez, mint a valódi ok, a mely miatt ő oly sokáig volt távol a maga hadtestétől.

Klapka aznapi vesztesége e szerint mind anyagi, mind *erkölcsi* tekintetben nagy volt; mert nagyszámú harczképes katonán s egy teljes ágyúütegen* fölül ő még jobbrészt bizal-

* A tápióbicskei ütközet után széltére azt beszélték a táborban, hogy Visocki hadosztálya azon ütegünket, melyet az ellenség Klapkától

munkat is elvesztette, melyet aziránt beléje helyeztünk, hogy a veszély *előtt* bölcsen óvatos szokott lenni, a *veszélyben* pedig végig rendületlenül kitartó.

E nagy veszteség mind a két irányban, a dolog természeténél fogva egyaránt érzékeny volt *mindnyájunkra* nézve, az *erkölcsi* még sokkal súlyosabb minekünk, mint neki magának. De hát az anyagiban meg kellett nyugodnunk, az erkölcsire nézve pedig azon reményben kerestünk vígasztalást, hogy Klapka, az ő *egész* hadtestén esett véres vereség s a nyomban reá a III. hadtest egyik *fele* által kivívott győzelem tényein okúlva s ezek által serkentve, iparkodni fog a jövőben elővigyázóbb és kitartóbbnak lenni.

Egyet azonban nem lehetett sem semminő filozófiával elvitatni, sem semminemű indokolható reménykedéssel felette vígasztalódnunk; s ez Klapka vereségének azon végzetes következménye volt, hogy a Visocki-hadosztály is belékeveredvén a harczba, ezzel a mi gondosan eltitkolandó *fő támadási* tervünk időnek előtte leleplezetett; és csakis annak komoly megfontolása, hogy folyamatban lévő offenzivánknak bármily rövid félbeszakítása VII. hadtestünket Hatvannál a legnagyobb veszélynek fogná kitenni, birt rá a — jóllehet elárult — megkerülési hadmíveletnek ernyedetlenül végig folytatására.

Ezért április 5-én az előző este kiállott rendkívüli fáradalmak daczára az I. hadtestnek Sülyig, a III-iknak Szecsőig kellett az ellenségnek Kóka felé vezető hátrálási vonalán előre nyomúlnia, míg a II. hadtestet Tó-Almásra helyeztem át. Utóbbi hely aznap a dislocatio legfontosabb pontja volt ránk nézve. A bán hadteste ugyanis, melynek utóhadával volt előtte való napon Tápió-Bicskénél dolgunk, elég erősnek érezhette magát arra, hogy Fénszarunál az ott csupán egy álló őrszemünk által figyelemmel tartott Zagyván átkelést kisértsen meg, és nyomban rá Hatvantól délkeletre, tehát VII-ik hadtestünk háta mögé kerülve, ezt — a Schlick-féle hadtestnek ugyanakkor szemközt támadó közreműködésével — két tűz közé fogja.

elvett, ismét visszafoglalta. De én nem emlékezem, hogy ily tartalmú hivatalos jelentést kaptam volna; a mit pedig saját szemeimmel láttam, az csak egy hosszú vetágyú s egy felgyúladt lőtárszekér volt, miket az ellenség a csatatéren hagyott, mikor a Visocki-hadosztály elől meghátrált. A szerző.

Tehát ezen sakkhúzást megakadályozni, vagy pedig esetleg, ha a bán annak keresztülvitelére véletlenül már az április 4-iki éjjelt felhasználta volna, őt ugyanazon verembe buktatni, melyet ő VII. hadtestünk számára ásott: ez volt az a hadtani eszme, mely Aulich tábornok s a II. hadtestnek Tó-Almásra helyezésének alapját képezte.

Magam délután szintén Tó-Almásra lovagoltam, míg főhadiszállásomat Szentmárton-Kátán hagytam, a hová Kossuth is kíséretével Jászberényből megérkezett.

Mikor Tó-Almásra értem, akkor a bán hadteste, nyugat felől közeledvén, éppen Zsámbok helységen vonúlt át, egyetlen hosszú hadoszlopban Fénszarú felé nyomulván és ezáltal ezen hadtest legközelebbi szándéka felőli előleges gyanitásunkat szemlátomást igazolván.

Én az ellenségnek elébb a Zagyván való átkelése kezdetét nyugodtan be akartam várni, de azután legott a II. hadtesttel rátámadni és ugyanazon időben III. hadtestünket Szecsőről Dányra, az I-sőt Sülyről Kókára áthelyezni. De az ellenséges hadoszlop, a mint a Zagyvához ért, hirtelen megállapodott és rövid idő mulva visszafordulván, menetét ellenkező irányban Gödöllő felé folytatta.

Minthogy az egymással szemközt álló hadseregek kölcsönös állását tekintve, kétségkivül már a legközelebbi két napon döntő harczokra kellett számot tartani, jobbnak véltem a II. hadtest pihent erejét a jövendő napok számára fönntartani és ezért mindössze is két század huszárt eresztettem az ellenség nyomába, hogy visszavonulását háborgassák.

Hogy mit is akarhatott a bán ama két ellenkező, egymást ily rövid időközben követő mozdulattal? nem birtuk kitalálni. Ahhoz, hogy ez VII. hadtestünk ellen intézett tüntetés legyen, kevés volt ez a pillanatnyi megjelenés a Zagyva partján. Viszont ahhoz, hogy a folyami átkelést Fénszarunál tárgyazó *kémszemlének* tartsuk, sokkal több volt a csapat a kelleténél. Ehhez egy közönséges czirkáló is untig elegendő lett volna.

HARMINCZKILENCZEDIK FEJEZET.

(Az isaszegi ütközet. — Április 6-án.)

Aprilis 6-án a kiadott parancs szerint az I. és III. hadtesteknek Isaszegig, a II-iknak Dányig kell vala előnyomulnia. Főhadiszállásom az utóbbihoz csatlakozott, míg magam néhány kísérőmmel Kókán szándékoztam vagy az előrenyomulás akadálytalan végbemenetelét, vagy pedig az összeütközés kezdetét bevárni.

A csekély távolságnál fogva nem is kételkedtünk benne, hogy egy, Isaszeg közelében fejlődő tüzér-viadal ágyúmoraját Kókán még tisztán meg lehet hallani.

Korán délelőtt az isaszegi erdő égni kezdett. A környék lakosai azt beszélték, hogy a horvátok készakarva gyujtották fel, hogy ezzel is hadtestünk keresztülvonulását megakadályozzák.

Déltájban Damjanics és Klapka hadtestei a horvát bánéval Isaszegnél összecsaptak: de az ágyúszó nem hatolt át mihozzánk Kókáig: az égő erdőből folyvást ég felé emelkedő óriási kiterjedésű füstföllegek pedig eltakarták előlünk az isaszegi csata gőzkörét. Minthogy ezen sajátságos körülményekre nem valék előre elkészülve: sem dányi főhadiszállásomon, sem pedig az Isaszeg ellen küldött két hadtestnél előre meg nem hagytam azt, hogy engem Kókán kell keresni és így csak délutáni 3 óra tájban vettem egy, lovaimmal előre küldött huszár útján a jelentést, hogy megkezdődött és már rossz fordulatot is vett az ütközet.

Aggódva siettem a harctérre, miután előbb egy tisztem által Aulich tábornokhoz parancsot küldtem, hogy a II. had-

test azonnal induljon Isaszeg felé. Nem sejtettem, hogy Aulich ekkor már útban volt, hogy őt vezérkarom főnöke, ki Dányon maradt, csakhamar a csata kezdete után elindította. Minél terhesebb volt ezért a gond, mely Kókáról a csatatérig tett gyorslovaglásom közben gyötört, lohasztva reményemet, hogy a rossz kezdet daczára utóbb mégis a mienknek mondhassuk a mai napot, minél inkább aggasztott a kétely, hogy nem fog-e Aulich későn megérkezni! annál biztatóbban villanyozott át mintegy varázsütésre az öröm, az újra éledő remény, mikor alig fél mérföldnyi közelségben Isaszeghez a helyenkint még lánggal égő erdőben váratlanul a II. hadtestet látom előttem haladni.

Csaknem ugyanazon pillanatban vágtatott felém — látszólag az ellenség szélső balszárnya felől — egy huszártiszt a VII. hadtestből azon jelentéssel, hogy az ellenség a Galgavonalt kardcsapás nélkül feladta s a VII. hadtest Gödöllő felé nyomul előre. Most már bizonyosnak hittem győzelmünket.

Minthogy az erdőtől nem lehetett messzire ellátni: az előttünk dühöngő ütközetet csak hozzávetőleg hallás után birtuk megitélni.

Azon erdei út irányától, melyen az Aulich-hadtest a harcztér felé sietett, kissé jobbkézre hajló irányban szólt az ágyú a legsűrűbben — és körülötte két oldalról, mint keret, a puskatűz ropogása. Balszárnyunkon a puskatűz sokkal gyöngébbnek tetszett s azon pont, a honnan szólt, jóval távolabbnak bal felé az ágyutűz-vonaltól, mint a jobbszárnyon.

Ez észleléshez képest Aulich két gyalogzászlóaljat hadtestéből *jobbkézt előre* indított, szélső jobbszárnyunk erősbítésére; míg zömével késlekedés nélkül az eddig is követett erdei úton tovább haladt, mely út egyenest a fül után kivehető ágyútűz-vonal balszárnya felé látszott vezetni. Mi ugyanis ezen pont közt s a még sokkal odább bal irányból hallatszó csatárviadal közt széles *hézagot* gyanítottunk saját harczi felállításunkban. Ugyanezt az irányt vettem magam is, és Aulich hadoszlopa mellett gyorsan elhaladván, ezt csakhamar hátam mögött hagytam, miközben előttem hirtelen-váratlan Klapkának egyes gyalog-zászlóaljai tüntek fel, megint kedélyesen retirálva!

E szerint gyanításaink a harczi szituáczióról, fájdalom,

találtak. Balszárnyunk Klapka alatt máris futásnak eredt; csak jobbszárnyunk Damjanics alatt s a szélső balszárnyon két gyalog-zászlóalj, melyeket szintén Danjanics küldött oda Klapka támogatására, még megállta a helyét.

Klapka meghátráló gyalogságának láttára méltó harag vett erőt egész valómon; mert eszembe jutott ugyanezen csapatok becstelen magatartása harmadnapja Tápió-Bicskénél!

A legmeggyalázóbb büntetés terhe alatt rájok parancsoltam, hogy tüstént forduljanak vissza az odahagyott csatatérre!

Szapora lépéssel szaladtak volt hátrafelé: most, hogy megint előre kellett menniök, oly nehezen mozdultak helyből, mintha csak most mindjárt felfordulnának végkimerültség miatt.

Egyik zászlóalj parancsnokának, úgy látszott, helyén volt a szíve: «Az én zászlóaljam Klapka tábornok parancsára retirál», jelentette nekem villogó szemekkel. Én első szóra ürügynek vettem a beszédet; de a zászlóaljparancsnok határozottan ismételte állítását, hozzá tévén, hogy Klapka tábornok, a ki amott nem messzi személyesen vezeti hátra hadzömét, igazolni fogja.

Siettem az utóbbit felkeresni. Rá is találtam a mondott irányban, a mint hadtestének zömét hátrálás közben rendezte.

Kérdésemre: mit jelentsen ezen visszavonulás, mikor imhol Damjanics egymaga megállja a harcztért?! Klapka kijelentette nekem, hogy a küzdelem abbanhagyását tanácsolni kénytelen, mert az ő gyalogságának elfogyott a tölténye, azonkívül az már nagyon ki is van merülve. «A győzelem — vetette utána — ma már lehetetlen, de holnap megint lehetővé válhatik» és arczkifejezése világosan mutatta, hogy valóban *meggyőződését* mondta ki.

Itt aztán fővezéri tekintélyem véget ért! Elébb meg kellett ingatnom Klapkában a meggyőződést a visszavonulás múlhatatlan szükséges voltáról, mielőtt az ő részéről újabb támadási parancsom erélyes teljesítésére számíthatnék.

Lelkére beszéltem tehát Klapka tábornoknak, gondolja meg, hogy ő maga javasolta ezt a támadási tervet, melynek keresztülvitelével ő *ma* fel akar hagyni, hogy azt *holnap* biztosan még nehezebbnek találja! Gondolja meg, mikép ő maga

elismerte múlhatatlan föltételnek azt, hogy a kiadott diszpozíciókat napról-napra mindenkinek a legszigorúbb pontossággal meg kell tartania, — mikép indokai, melyekből ő most a csata feladását tanácsolja, egyáltalán mitsem nyomnak; mert gyalogsága, a hátrálásban mutatott gyorsaságáról ítélve, nem látszik annyira kimerültnek, hogy ne bírna még néhány *szuronytámadási* kísérletet tenni; *ezekhez* pedig még mindig *elegendő a tölténye,* még akkor is, ha igazán már az utolsót ellőtte volna. «Ma győzni! — mondtam — vagy menjünk vissza a Tisza mögé, így áll a választás, harmadikat nem tudok. Damjanics még mindig állja a csatát, Aulich itt nyomul utánunk: *ma kell* hogy győzzünk!»

A meglepő felelet Klapka ajkáról egy elszánt «Előre!» volt. S ezzel én megint a csatatér felé siettem a derék Damjanicsnak megvinni az örvendetes hírt, hogy Aulich nyomban itt lesz és Klapka megint előrenyomul, csak tartson ki szilárdul.

Ugyanaz az út, melyről csak imént Klapka felkeresése végett letértem, most az erdő északnyugati széléhez vezetett.

Ez erdőtől jobbra-balra félívben kerítve feküdt előttem a csatatér.

Harczvonalunk a jobbra eső keleti felében Damjanicstól még mindig állhatatosan fönntartva, balfelőli nyugati felében Klapkától már odahagyva, mind a két szárnyával a hátunk mögött elterjedő isaszegi erdőnek az ellenség felé kiugró északi végső nyulványaihoz támaszkodott.

E harczvonal közepe előtt ágyúlövésnyi távolságra volt az a pont, hol a Rákos vize, Gödöllőtől idáig délkeleti irányú folyását hirtelen nyugati kanyarodással a közvetlenül balszárnyunk előtt fekvő Isaszeg helysége felé megtöri.

Mi ehhez képest a Rákos *bal*partján álltunk, még pedig párhuzamban ennek alsó, vagyis nyugati folyásával és ez irányvonalnak kelet felé való képzeleti meghosszabbításával; — míg az ellenség velünk szemközt, közvetlenül ott, hol az említett pataknak délkeletről nyugatra kanyarodását jeleztem, a Rákos nyergében (à cheval) volt felállítva, jobbszárnyával a lángba borult Isaszegen túl északi irányban egy uralkodó meredek hegyoldal feletti magaslaton a víznek a jobbpartján, hosszában,— balszárnyával pedig a Rákos balpartján, azon gyön-

géden lejtős, e tájon már letarolt kopasz hegyháton keresztül nyúlva, mely a Rákos felső folyása mentében északi irányban Gödöllő felé húzódik és melynek déli folytatásán terült az isaszegi erdőnek a mi jobbszárnyunk által elfoglalva tartott említett nyúlványa.

A terep sajátságos minősége követelte, hogy mindkét részről a gyalogság a szélső szárnyakon alkalmaztatott; míg az ezeken belüli tág nyilt téren kizárólag lovasság és tüzérség vitte a nagy szót.

Azon pillanatban, mikor én harczvonalunk közepében megjelentem, balszárnyunknak támaszpontja (a tőlünk balra kiszögellő erdővégtől fedett és közvetlenül Isaszegen alul egészen a Rákosig lehúzódó magaslat) az ellenséges jobbszárny gyalogságának egy része által, — amaz említett két zászlóaljunk vitéz védelme daczára, melyeket Damjanics Klapkának segítségül ideküldött — rohammal már be volt véve. E pont közt és Damjanics tábornok saját balszárnya közt (mely utóbbi a mi eredetleges harczvonalunknak centrumába esett) tátongott a Klapka meggondolatlan visszavonulása által támadt óriási *hézag* az ellenség jobbszárnyával szemben. Damjanics hadtestének balszárnya eszerint a levegőben lógott. Biztosítására Damjanics összes lovasságának legnagyobb része ide volt összegyüjtve, de odaérkezésemkor már ez is visszavonulóban.

Ezt a hátrálási mozdulatot rögtön félbeszakítottam s a huszárságot haladék nélkül ismét előre parancsoltam — egyenlő színvonalba harczvonalunk messzi előretolt jobbszárnyával.

Míg ezen mozdulat foganatba vétetett, azalatt én azon kiugró erdőcsúcs felé vágtattam, melyet mint *jobbszárnyi* támaszpontunkat a harmadik hadtest (Damjanics) gyalogsága még mindig állhatatosan megvédett az ellenséges balszárny szuronytámadásai ellen és a hol épen Damjanics is tartózkodott.

Ezt a hős férfiút, abban a válságos helyzetben, a melybe őt Klapkának valóban semmivel sem menthető visszavonulása hozta, rendületlennek, hajthatatlannak találtam. Eszébe sem jutott felhagyni a küzdéssel, jóllehet kíméletlen kifakadásai, melyekben Klapka magaviselete feletti haragja előttem kitört, világos bizonysága volt annak, hogy mennyire jól ös-

merte azt az őt fenyegető veszélyt, miszerint az ellenség jobbszárnya az ő hadtestét baloldalán foghatja s aztán egyszerűen felsodorja.

Én Damjanicsot azzal iparkodtam csillapítani, hogy ime Klapka megint előre nyomul; de úgy látszott, bizodalma Klapka iránt, már Tápió-Bicskénél tetemesen megingatva, most már végkép odaveszett.

«Mit ér a Klapka előrenyomulása!» — kiáltott Damjanics. — «Ha nemsokára megint egy részeg honvéd szédülésről panaszolkodik, egy másik pedig fölrántja a tölténytokját: akkor Klapka tüstént újra fog jajveszékelni, hogy zászlóaljai halálra fáradtak és hogy elfogyott a töltés; azzal aztán megfordul és engem megint cserben hágy!»

Annál nagyobb megelégedéssel vette Damjanics Aulichnak gyors közelgése hirét, valamint azt, hogy szélső jobbszárnyunk erősbítésére a II. hadtestből két gyalogzászlóalj már előre küldetett.

Damjanicsnak megjegyzése, hogy így hát most megint előre mehetünk, a melylyel Aulich közeledésének közlését fogadta, nemcsak fölöslegessé tették, hogy őt további kitartásra buzdítsam; sőt inkább attól kellett tartanom, nehogy Damjanics legott támadásba akarjon átmenni az ellenség balszárnya ellen.

Azt mondom «tartani tőle», mert az első pillantásra, melyet a harctérre vetettem, meggyőződtem, hogy az *offensiva* részünkről egyelőre csupán balszárnyunknak van hadtanilag javalva, míg jobbszárnyunknak csak a maga pozíciója *megtartására* kell szorítkoznia.

Ezen meggyőződés igazolására emlékeztetnem kell azon jelentésre, melyet még mielőtt Klapkával összeakadtam volna, a VII. hadtestnek egy huszártisztje útján vettem és mely szerint a VII. hadtest a gyöngyös-pesti országúton előrenyomulóban van Gödöllő felé.

Ezen jelentést alaposnak véve: az *emitt* velünk szemben küzdő ellenséges tömegek hatalmas sokaságából pedig azt látván, hogy az ellenség Gödöllő fedezésére csak jelentéktelen erőt hagyhatott: bizton arra számíthattam, hogy *nem sokára* VII. hadtestünk győzelmesen fog az ellenség *balszárnyának háta mögött megjelenni.* Hogy ekkor aztán ez utóbbi egy-

szerre szemközt is, hátul is megtámadva, ezen kettős támadás folytán tökéletes vereséget szenved: abban nem lehetett kételkedni. Ezen kettős támadás veszélyét csak egyetlen módon lehetett kikerülnie: ha t. i. elég jókor emitt előlünk visszavonul Gödöllőre.

Ezért, ha a mi jobbszárnyunk időnek előtte kezdi erélyes támadással hátranyomni a vele szemközt álló ellenséges balszárnyat: ezzel azt a Gödöllőre való visszavonulásra — ezen egyedüli menedékére — egyenesen rásegíti, még pedig annál bizonyosabban, minél győztesebb ez a mi támadásunk. S ugyanezért jobbszárnyunk korai offensivája által csak minmagunkat foszthattuk volna meg az ellenség balszárnyának döntő megveretése esélyétől.

Tehát emitt: *védelmi* magatartás mindaddig, mígnem az ellenséges balszárny háta mögött a mi VII. hadtestünk legelső ágyúlövése eldördül, *ez* volt emitten jobbszárnyunk legelső feladata. Csak amaz örvendetes jel hallatára volt szabad *jobb*szárnyunknak is átmenni a támadásba.

Egészen másképen állt a játszma *bal*szárnyunk és az ellenség jobbszárnya közt.

Az utóbbi, erős tüzérségi positióba vette be magát Isaszegtől észak felé. Innen nemcsak a helységet, hanem a rajta keresztül a fővárosok felé vezető útat is fedezte. S *ezen* feladat megoldásával az ellenséges jobbszárny egyelőre be is érni látszott. Elárulta ezt a szándékát mozdulatlansága, melyben a Klapka hátrálása által védtelenné vált Damjanics-féle jobbszárny ellen a maga szilárd positiójából előre indulni késett.

Itt tehát mi a defensivával semmit sem nyerhettünk; míg ellenben egy erélyes támadás balszárnyunkat a Rákos jobbpartjának birtokába helyezhette s ezzel neki lehetővé tehette, azt, hogy jobbszárnyunknak *későbbi* offensivájával innen lépést tartson.

Ezeket mondtam el hamarosan Damjanics tábornoknak viszonzásul ama felkiáltására, hogy «most megint azonnal *előre* mehetünk!» mely felkiáltása azt az *aggályt* keltette volt bennem, hogy neki szándéka a jobbszárnynyal is *rögtön* támadólag előre nyomulni.

De Damjanics azonnal teljesen magáévá tette közlött fel-

fogásomat és megnyugtatott azon igérete által, hogy ő egyelőre a szélső jobbszárnyunkon kiugró erdőcsúcs megvédésére szorítkozik, mialatt én a középpontban vezetem a csatát, a hová már most siettem is, átvenni a vezérletet.

A III. hadtest lovasságát, melynek csak az imént adtam parancsot az előnyomulásra, már megint visszavonuló félben találtam. Az ellenség ágyútekéi nagyon szaporán egymásután találtak a huszárok közé hullani. Ezek oda akarták hagyni a keményen lövöldözött pontot. Ezt meg kellett akadályoznom.

Aulich hadtestének eleje még az erdőn belül ugyan, de már oly közel járt annak széléhez, hogy már csak kevés percz választhatott el minket azon pillanattól, midőn Aulich hadeleje a szabadba kitörvén, legott Damjanics hadtestétől balra arczvonalba bontakozhatik. De a kitorkoló pont, hol ez az erdőből előtörhet, ugyanazon ellenséges arczvonaltűz irányában feküdt, a melynek golyóitól huszáraink épp ekkor sokat szenvedtek és melytől húzódoztak.

Ha ezek épp most meghátrálnak: ez még közelebb vonta volna az ellenséges ágyútüzet a mondott kitorkoló ponthoz és azzal veszélyeztette volna Aulich fölbontakozását. Azonkívül közepünk előtt ugyanekkor nagy lovassági tömegek bukkantak fel az ellenség részéről.

Hogy ezeknek támadásait megelőzzem s egyszersmind annak a pusztító tüzér-tűznek (ha jól emlékszem, egy röppentyű üteg szórta) mentül hamarabb véget vessek, a 2. számú Hannover nevű huszárezredet küldtem ellene rohamra. Vajjon ebben a rohamban részt vett-e azonkívül még a 3. számú Ferdinánd-huszárezrednek is egy része, teszem egy osztálya? többé határozottan nem állíthatom.

Mindjárt előrenyomulásuk kezdetén huszáraink a közepünktől jobbra helyet foglalt ellenséges ágyúk harántos lővonalába jutottak, ezeknek pusztító hatásától kiszoríttatni engedték magokat az egyenes irányból és erős balra-húzódásba estek.

Az ellenség említett lovastömegei harczvonalunk közepe előtt, melyeket saját lovasságunk rohamra indulása eleinte szemünk elől eltakart, most ennek balrahúzódása következtében ismét láthatóvá lettek, jobbkézre huszárainktól.

Nehogy amazok emezeket jobboldalt túlszárnyalják, én egy szakasz Ferdinánd-huszárt, azt, a mely III. hadtestünk balszárnyi ütegének fedezésére volt közelemben felállítva, (hamarjában és közelemben több lovasság nem állt rendelkezésemre), szétszórt rendben utánuk hajtattam.

E pillanatban heves gyalogsági sortüzelés kapta meg figyelmemet és közepünktől félre, szélső jobbszárnyunk felé irányozta azt.

Lovasságunk rohama már folyamatban volt; az ellenség hadközepének homlok ágyútüze már el volt némítva; Aulich hadtestének eleje az erdőből kifelé bontakozó félben, meg nem zavarva eközben az ellenség balszárnyának haránt lövő tüzérsége által: s így én hadközepünket egy időre bizvást véltem magára hagyhatni, hogy személyesen arról meggyőződjem, miképen állnak dolgaink a jobbszárnyon amaz erdőcsúcs környékén, hol, a mint említettem, újabban nagyon heves lett a gyalogsági viadal.

Miután az említett erdőcsücsök fái között egy darabig szélső jobbszárnyunk irányában előbbre hatoltam, úgy tetszett, hogy éppen az ellenség és Damjanics csatárlánczai közé tévedtem; mert jobbról is, balról is egyaránt lődöztek, de magokat a lövöldöző csatárokat egyik oldalon sem láthattam. Azt hittem tehát, hogy a mieink itt már ugyancsak erősen meghátráltak! miért is jobbra letérve, siettem, hogy őket utólérjem és megint előre hajtsam. De itt csakhamar azon előretörekedő két gyalogzászlóaljjal találkoztam szemközt, melyet Aulich menetelő hadtestéből útközben magam rendeltem előre jobbszárnyunkhoz segítségül. Ezeknek elül rajzó csatárai — az előttük dühöngő csata zajától fölizgatva — a mint vaktában a sűrűben előretörtettek, meg nem állhatták, hogy szintúgy vaktában folyvást ne lövöldözzenek. Eszerint a III. hadtest (vagyis Damjanics) derék zászlóaljai ugyanakkor, mikor az ellenség balszárnyától kétségbeesett erőfeszítéssel ellenök ismételt támadást elül hősi módon visszautasították, hátul saját közeledő segítségüktől is kapták a lövéseket!

Siettem végetvetni e veszedelmes confusiónak; és miután ezt itt eligazítottam, visszatértem harczvonalunk centrumához.

A mint az erdőcsúcsból a szabadba érvén, megint tág

körlátás nyilt előttem: legelső pillantásom balszárnyunkon az említett tulsó erdős hegylejtőre esett.

Az egyes lövések föl-fölvillanása az est alkonyában tisztán látnom engedte, hogy a mondott lejtőn két párhuzamos tűzvonal mindinkább távolodva, Isaszeg helységhez közeledik.

Ebből megelégedéssel láttam, hogy Klapka azon elszánt «Előre!» kiáltást, melylyel előbbi visszavonulása elleni érveimet félbeszakította, csakugyan komolyan vette.

Ő valóban legott egész erélylyel ragadta meg újból a félbeszakadt offensivát.

Hadközépünk előtt a huszárokat láttam, a mint a végzett roham után visszatértek. Még akkor oly messzi voltak, hogy lehetetlen volt kivennem, vajjon üldözik-e őket vagy sem. Az előbbitől tartván, éppen elejbök akartam vágtatni, megkisérlendő megakadályozni a megfutamodást, midőn huszárjainkat hirtelen akadozni láttam. . . . Nagy okuk is volt rá! mert Aulichnak egyik — épp azalatt, mikor lovasságunk rohamra ment, magam pedig jobbszárnyunkon időztem — hadközépünkben elhelyezkedett ütege ezen visszatérő huszárjainkat ellenség lovasrohamának nézte és ehhez képest lövésekkel fogadta. Ezen újabb veszedelmes tévedést csakhamar szintén eligazítottam s ezzel huszárjainkat a végzetes félreértés további szomorú következményeitől megkiméltem, de — fájdalom! — őket már eddig is, a centrumba visszaérkezésem előtt igen tetemes veszteségek érték.

Ezen szerencsétlenség daczára ők jó rendben maradtak s így is tértek vissza arra a helyre, a hol a roham előtt álltak. Az ellenségnek pedig eszében sem volt üldözőbe venni őket.

Ezen huszár-roham után az ellenség nem háborgatta többé centrumunkat. Csak a két szárnyon dühöngött még egyre a csata, leghevesebben jobbszárnyunkon. Vele szemben az ellenség balszárnya azután is, hogy én onnan visszatértem, több izben megrendítő erélylyel ismételte volt veszélyes támadásait s ezáltal jobbszárnyunk védelmi magatartását, mely eleinte szánt-szándékos volt, csakhamar kényszerűvé változtatta; a több óráig tartó erdei harcz föloszlatta gyalog-zászlóaljainkat; ahhoz, hogy velök támadólag lehessen előrehaladni: előbb sorakoztatni kellett volna őket; azonban ez egy bizonyos

időbe került volna, melyet szakítani az ellenség balszárnyának egyre megújuló rohamával szemben lehetetlen volt.

Hasztalan lestem én perczről-perczre egészen a nap leáldoztáig a VII. hadtestünk megjelenését a veszedelmes ellenség hátában . . . A VII. hadtest sehol sem mutatkozott! és általa nem háborgatva, az ellenség balszárnya a maga erőszakos támadásait folytathatta — az alkonyat utolsó derengő világa fogytáig.

Végre az éj sötétje itt is ráparancsolt mind a két küzdőfélre: hagyják abba! Már minden ponton elnémult a csatazaj. S én még mindig nem tudtam, hogy *győztünk-e?*

A középben, a hol magam személyesen vezényeltem, a küzdelem nem volt eldöntő; az ellenség erőfeszítései ezen pont ellen lankadtak, jelentéktelenek voltak.

Döntővé csak a két szárnyon alakult az ütközet.

Ahhoz, hogy a nap győzelmét a miénknek mondhassuk, az kellett, hogy Damjanics a maga positióját mindvégig megtartotta légyen és hogy Aulich és Klapka rohammal bevették légyen Isaszeget.

A bizonytalanság gyötrő érzete legelébb is jobbszárnyunkra űzött. Legtöbb gondot ez okozott nekem, minthogy a VII. hadtest előnyomulásáról kapott téves jelentés, a mint az előzményekből tudva van, arra indított volt, hogy ezt a pontot az ellenségnek éppen itt a legvészhozóbban kifejtett támadásai daczára viszonylag a leggyöngébben, csak mintegy összes gyalogságunknak egy negyedével tartassam megszállva, míg a többi háromnegyed része Isaszeg ellen fordíttatott.

Ezért szerencsés előjelnek vettem az ütközet eredményére nézve, hogy Damjanicsot ott találtam régi helyén, még mindig korábbi positiójában. Sem ő nem tágított, sem ellenfele. Mind a ketten a csatatéren táboroztak.

Innen tehát gyorsan visszasiettem megint a harczvonal közepére, remélvén, hogy itt a balszárnyunktól időközben megjött jelentéssel fogok találkozni. De ez még mindig késett, — izgatott lelkemnek tűrhetetlenül sokáig! Miért is a jelentést be nem várva, néhány tiszt kiséretében rögtön tovább s egyenesen Isaszegnek lovagoltam — így leghamarabb megtudandó, hogy *ez a hely kinek van a birtokában?*

Már Isaszeghez közel német kiáltás hökkentett meg min-

ket . . . Ez *lehetett* az ellenség, de szintúgy azon régi huszárjaink egyike is *lehetett*, kik mostanáig sem birták egészen felfogni, hogy az «Állj! Ki vagy?» ugyanegy a «Halt-wer-da-val.»

Magyarul feleltünk. Rá «Aulich» volt a válasz.

S ő maga volt, valóban!

Isaszegről visszatérvén, meghozta az örvendetes hírt: az ellenség jobbszárnya Gödöllőre hátrál!

Miénk a győzelem!